

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Cynthia Cockburn

Buradan

Baktığımızda

Kadınların

Militarizme Karşı

Mücadelesi

metis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Cynthia Cockburn

Buradan Baktığımızda

Kadınların Millîtarizm Karşı Mücadelesi

Feminist araştırmacı ve yazar Cynthia Cockburn, Londra'daki City Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesidir. Ampirik toplumsal araştırmalara dayanan çalışmalarıyla ve teoriyi emek veya politik eylem pratiği üzerine kuran yaklaşımıyla tanınır. 1995'ten bu yana özellikle Kuzey İrlanda, Bosna-Hersek ve İsrail-Filistin'deki çatışmalarda ve barış süreçlerinde toplumsal cinsiyet konusuna yoğunlaşmıştır. Uluslararası Siyahlı Kadınlar Ağı'nda aktif olan yazarın Türkçedeki diğer eserleri şunlardır: *Mesafeyi Aşmak: Barış Mücadelesinde Kadınlar* (İletişim, 2004), *Hat: Kıbrıs'ta Kadınlar, Taksim ve Toplumsal Cinsiyet Düzeni* (İletişim, 2005).

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Buradan Baktığımızda
Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi
Cynthia Cockburn

İngilizce Basımı:
From Where We Stand:
War, Women's Activism and Feminist Analysis
Zed Books, 2007

© Cynthia Cockburn, 2007

© Metis Yayınları, 2007

Birinci Basım: Nisan 2009

Yayıma Hazırlayan: Özge Çelik

Kapak Tasarımı: Emine Bora
Kapak Fotoğrafı: Greenham Common,
Temmuz 1983.

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-707-4

Cynthia Cockburn
Buradan Baktığımızda
Kadınların
Militarizme Karşı
Mücadelesi

Çeviren:
Füsün Özlen

metis

İçindekiler

Teşekkür 11

Giriş 23

Kitabın Başlangıç Noktaları 24

Araştırmanın Yaklaşımı 26

Bazı Kavramlar ve Teoriler 28

Kitabın Şekli 32

1 Farklı Savaşlar ve Kadınların Farklı Yanıtları 37

"Şiddet Buraya Dün Geldi": Kolombiya'da

Savaş Karşıtı Kadın Hareketi 38

Kadınlara Yönelik Savaş: Gujarat'taki Soykırıma

Feminist Bir Yanıt 49

Sierra Leone: Kadınlar, Sivil Toplum ve

Barışın Yeniden İnşası 60

2 Emperyalist Savaşlara Karşı: Uluslararası Üç Ağ 75

Siyahlı Kadınlar –Adalet İçin– Savaşa Karşı 78

Pembe Kod: Barış Yanlısı Kadınlar 92

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı 96

3 Vatan Hainleri: Sırbistan'daki

Antimillitarist Kadınlar 109

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti:

Ulusal Kimliğin Manipülasyonu 110

Milliyetçiliğe ve Savaşa Feminist Bir Yanıt 114

Feminist Analiz ve Karşı-Enformasyon 117

Kimlik ve Mekân Gibi Ölümcül Meselelerle Uğraşmak 119

Kişisel Olan Uluslararasıdır 125

Savaştan Sonra: Suçluluk Duygusundan Sorumluluğa 134

4	Ötekilleştirmenin Reddi: Filistinli ve İsrailli Kadınlar	139
	İsrail'in Kuruluşu: "Bağımsızlık" ve "Felaket"	139
	"Temeldeki Olgular": Tek Taraflı İsrail Hamleleri	142
	İsrail'deki İşgal Karşıtı Aktivizm	144
	Bat Şalom, Kudüs Kadınlar Merkezi ve Kudüs Bağlantısı	146
	Diyalog Sorunları: Filistinlilerin Perspektifleri	150
	Diyalog Sorunları: İsraillilerin Perspektifleri	153
	"Kadın Olmak": Diyalog İçin Zemin Oluşturur mu?	155
	İsrail İçinde: Bir Yahudi Devletindeki Filistinliler	157
	Diyalogun Ötesine Geçmek	161
5	Başarılar ve Çelişkiler: WILPF ve BM	168
	Banş ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği	169
	WILPF Örgütleri ve Faaliyet Alanları	173
	"Kadınlar, Banş ve Güvenlik" in BM'ye Taşınması	175
	Hayata Geçirme: Laftan İşe Uzanan Zorlu Yol	180
	Kurumsal Yolun Kısıtları	185
	Savaş Karşıtı Kadın Aktivistler İçin Önemli Bir Destek	191
6	Kadın Protestolarının Metodolojisi	194
	Süreç Boyunca Sorumluluk, Minimal Yapı	195
	Nöbetler ve Diğer Sokak Çalışmaları	199
	Okullardan Mahkemelere	203
	Ritüel ve Sembolizm	209
	Sessizliğin Politik Kullanımı	212
	Kadınların Banş Kampları	214
	Şiddet İçermeyen Doğrudan Eylem:	
	Bedeni Oyuna Sokmak	217
	Prefigüratif Mücadele	219
7	Tutarlılığa Doğru: Pasifizm, Milliyetçilik, Irkçılık	222
	Banş, Adalet ve Dayanışma	223
	Ulusal Aidiyet ve Etnik Ötekilik	234
	Yaratıcı Tartışmada Kararlılık	245

8 "Kadın" Olmayı Seçmek: Savaşın Feminizme Söyledikleri 249

Günlük Yaşamın Ederi 251

Mecazen Annelik 253

Erkek Cinsiyetinin Şiddeti / Erkeklerin Cinsel Şiddeti 256

"Kadın Kadına" Örgütlenmek 260

Askerlik: Yapmak İsteyen Kadınlar, İstemeyen Erkekler 267

Militarizm ve Savaşın Yarattığı Bir Feminizm 271

9 Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Savaş: Feminizmin Savaş Üzerine Çalışmalara Söyledikleri 277

Savaş ve Güvenlik: Feministlerin Uluslararası İlişkiler
Üzerine Marjinal Notları 278

Savaş ve Militarizm Sosyolojisi: Toplumsal Cinsiyet
Meselesi 281

Kadınların Savaş Deneyimine Dayanan Teori 286

Erkeklik ve Politika: Ev Cephesinde Dik Duruş 290

Ordunun Gereksinimi: Çok Değil, Yeterince Saldırganlık 295

Üç Öteki: Kadın, Emekçi ve Yabancı 301

Kaynakça 309

**27 Temmuz 2005'te doğan
Deniel Lois Coburn'e
Barışa Evet**

Teşekkür

BU KİTABIN dayandığı araştırma, altı cömert yardım örgütünün desteği olmadan gerçekleştirilemezdi. En büyük bağışı yapan Joseph Rowntree Yardım Vakfı'nın üyelerine ve projemin desteklenmesini samimiyetle teşvik eden genel sekreter yardımcısı Nick Perks'e teşekkür ederim. Patrick Lescure'un dostane aracılığıyla Fransız vakfı Un Monde pour Tous'dan gelen cömert bağış, beni hem şaşırttı hem de çok sevindirdi. Sosyal Değişim Ağı geçmişte olduğu gibi bugün de projemi destekledi; bu sefer ayrıca Ian Mactaggart, Lipman-Miliband ve Maypole Vakıfları da yanımdaydı. Hepsine ve yirmi yedi yıldır bana akademik bir yuva olan Londra City Üniversitesi'ne en derin şükranlarımı sunuyorum.

Bu kitap savaşa saplanan, savaştan kurtulan, savaşı gözlemleyen ve protesto eden sayısız kadının yaşam deneyimleri üzerine kuruldu. On beş ülkeden iki yüz ellinin üzerinde kadın, bu deneyimleri yeniden yaşadı, analiz etti, kuramsallaştırdı ve bana ilettiler. Sizlere soru sormama izin verdiniz, benimle görüşmelere katıldınız veya bana e-postalar gönderdiniz. Siz olmadan bir tek sözcük bile zor yazılırdı. Bu kitabın bir değeri varsa eğer, tamamen sizin sevginizin ve emeğinizin ürünüdür. Kusurlar bana aittir. Ayrıca hepiniz beni yüreklendirici biçimde karşılayıp uzun yolculuklarımı kolaylaştırdınız. Adlarınızı sıralayarak, hepinize yüreğimin en derinlerinden teşekkür etmek istiyorum. Siz hepiniz, birbiriniz için, çok sayıdaki ve karmaşık ağlarımızdaki daha pek çok kadın için ve özellikle sizi sevgiyle anımsayan benim için çok değerli dostlarsınız. Teşekkür ederim!

Uzun listeme girişmeden önce, beni evlerine kabul edip kahvaltıda, çay saatlerinde ve akşam yemeklerinde eğitimimi sürdüren, özel bir gönül borcu duyduğum insanların daha kısa bir listesini

yapmama izin verin: Marie-Françoise Stewart-Ebel, Indira Kajoseviç, Diane Cardin-Kamleiter, Joan Acker, Ann Jencks-Guy, Carme Alemany Gomez, Carmen Magallón Portolés, María Vercher, Marta Brancas, Vahida Nainar, Abha Bhaiya, Elisabetta Donini, Charlotte Browne, Mariarosa Guandalini, Anna Zoli, Patricia Tough, Lily Traubmann ve Gila Svirsky. Fark yaratan bütün bu insanlara milyonlarca teşekkür.

Aşağıya aldığım teşekkür listesini, yolculuk programımdaki ziyaret sırasına göre hazırladım.

Belçika'da

İlk söyleşilerimi, 2004 yılının başlarında Belçika'da yaptım. Brüksel ve Liège kentlerindeki Femmes en Noir gruplarında faaliyet gösteren Edith Rubinstein, Foutoula Ioannidis ve Dominique Dauby'den; Leuven'deki Vrouwen in 'T Zwart grubundan Lieve Snelling ve Ria Convents'ten; Collectif Femmes en Noir'dan Fanny Filosof ve Florence X'ten¹ bilgi aldım. Edith Rubinstein'dan ayrıca İngilizceden Fransızcaya çeviriler konusunda yardım gördüm.

Türkiye'de

Sabancı Üniversitesi'nin daveti üzerine, ikinci ziyaretimi Türkiye'ye yaptım. Bu ziyaret boyunca, hatta öncesinde ve sonrasında bana rehberlik eden aktivist-düşünür-yazar-eğitmen Ayşe Gül Altınay'a özel bir minnet borçluyum. Beni Nadire Mater ve onun etkileyici çalışmasıyla ve ayrıca İstanbul'daki arkadaş çevreleriyle tanıştırdı. İletişim Yayınları iki kitabımın Türkçe çevirilerini yayımlamıştı. Editörleri olan Tansel Demirel ve Asena Günel'a, onlarla yaptığım ve bu kitaba da katkı sağlayan konuşmalar için özellikle borçluyum. Gönül Dinçer, Nur Bekata Mardin ve Zülal Kılıç'tan Winpeace hakkında bilgi aldım; Banu Açıkdeniz ve Zeynep Kutluata'yla ve BÜKAK'tan ve İstanbul'daki Feminist Kadın Çevresi'nden diğer kadınlarla ilginç konuşmalar yaptım. Amargi İstanbul şubesinden

1. X harfini, bazı kadınların açıklamak istemedikleri soyadları yerine kullanıyorum.

Pınar Selek, Yeşim Başaran ve diğer kadınlarla görüşmelerimden çok şey kazandığımı kitapta göreceksiniz. Yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı güneydoğu bölgesine unutulmaz bir ziyarette bulundum; burada Ayşe beni Diyarbakır'daki kadın örgütü Ka-Mer'den Nebahat Akkoç'la ve Mardin ve Kızıltepe'deki kadın merkezlerinden arkadaşlarıyla tanıştırdı. İzmir'deki antimilitarist aktivistler Hilal Demir ile Uğur Yorulmaz da cesur eylemlerini anlattıkları e-postaları aracılığıyla benimle teması sürdürdüler.

ABD'de

2004 yazının başında ABD'de, esasen uluslararası Siyahlı Kadınlar ağına odaklanarak geçirdiğim birkaç hafta, İkinci Bölüm'de yer alıyor. Önce New York'ta, Siyahlı Kadınlar'ın Halk Kütüphanesi nöbetçilerinden Indira Kajoseviç, Julie Finch ve Pat de Angelis'le; sonra da Union Meydanı nöbetinden Anne Wanh, Judy Solomon, Lila Braine, Melissa Jameson, Naomi Braine ve Sherry Gorelick'le tanışıp görüşmeler yaptım. Daha sonra güneyde, Gulf Coast Siyahlı Kadınlar grubundan altı olağanüstü kadınla söyleşi yapma şansım oldu: Barbara Johnson, Diane Cardin-Kamleiter, Edie Daly, Jackie Mirkin, Julia Aires ve Kath Madden Moxon. Oregon'da, Pat Hollingsworth ve Yvonne Simmons'la, Eugene'deki Siyahlı Kadınlar ve WILPF grupları hakkında, Lane County Toplumsal Birliği'nden Carol van Houten'la okullarda yaptığı antimilitarist çalışma hakkında ve beni Oregon Üniversitesi'ne davet eden Joan Acker ve Sandy Morgen'la da gayri resmi olarak konuştum. Sonunda geldiğim West Coast'ta, önce Berkeley Siyahlı Kadınlar'dan Jane Welford ve yedi arkadaşıyla buluştum, Siyahlı Kadınlar San Francisco grubundan Jennifer Beach'le bana çok faydası olan bir-iki saat geçirdim ve Bay Area Siyahlı Kadınlar'dan Jane Ariel, Frances Reid, Penny Rosenwasser ve Sandy Butler'la zihin açıcı bir toplantı yaptım. Ayrıca, San Francisco'dayken Marcia Freedman (İsrail'deki Siyahlı Kadınlar'ın kurucularından ve Brit Tzedek'in başkanı), Sarah Anne Minikin (Berkeley, California Üniversitesi öğrencisi ve vicdani ret araştırmacısı) ve Terry Greenblatt'la (Bat Şalom'un eski yöneticisi ve San Francisco'daki Kadınlar için Küresel Fon'da Yerleşik Aktivist) görüşmeler yaptım ve daha pek çok sevin yanı sıra Uluslararası Fi-

listin/İsrail Kadın Komisyonu hakkında bilgi aldım (bkz. Beşinci Bölüm); Pembe Kod: Barış için Kadınlar'dan (bkz. İkinci Bölüm) Medea Benjamin ve Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı'ndan (bkz. İkinci Bölüm) Gwyn Kirk ve Margo Okazawa-Rey'le çok değerli söyleşiler yaptım.

Kolombiya'da

Kolombiya'ya karşı ilgim (bkz. Birinci Bölüm) 9-11 Ağustos 2004'te La Ruta Pacífica de las Mujeres, Alianza Iniciativa de Mujeres Colombianas por la Paz (IMP) ve diğer örgütlerin düzenlediği Uluslararası Savaş Karşıtı Kadınlar Konferansı'nda yapılan sunumları dinlerken başladı. Konferanstan sonra La Ruta koordinatörü Marina Gallego Zapatas ve üyeleri Clara Elena Cardona Tamayo, María Eugenia Sánchez ve Olga Amparo Sánchez'le faydalı söyleşiler yaptım. Onlardan ayrı olarak, Beşinci Bölüm'de yer verdiğim ilginç örgüt IMP'den Rocío Pineda ile görüştüm. Ayrıca, Redepaz'dan Ana Teresa Bernal, Mujeres que Crean'dan Leonor Esguerra, Mesa de Trabajo Mujer y Conflicto Armado'dan María Isabel Casas ve Grupo Mujer y Sociedad'dan Patricia Prieto'yla yaptığım söyleşilerden yararlandım. Medellín'deki Vamos Mujer grubundan Clara Mázo, Elizabeth Sepúlveda ve Olga Ramírez'le de çok canlı sohbetlerin yapıldığı bir öğle yemeği yedim. Carmen Elisa Alvarez ile Clara Elena Cardona Tamayo, sözlü çevirilerde ve Isabel Ramos ile Doro Marden de bu vaka çalışmasının İngilizceden İspanyolcaya yazılı çevirisinde bana yardımcı olma nezaketini gösterdiler.

İspanya'da

Sonbaharda turuma, Kolombiya'daki feminist antimilitaristlerle güçlü bağları olduğunu bildiğim İspanya'da devam ettim. Önce Barcelona'ya giderek Dones per Dones'ten Carolina Costa, Gloria Roig, María Eugenia Blandon ve Montse Cervera'yla buluştum; feminist aktivistler Clara Bastardes Tort ve María Palomares Arenas Cabral'la söyleşiler yaptım ve Carme Alemany'den de Katalan feminist aktivizmiyle ilgili bilgi aldım. Barcelona ve Zaragoza'da, daha önce *En Pie De Paz* adlı dergiyi çıkaran kolektifin dört üyesiyle,

Carmen Magallón Portolés (artık Seminario de Investigación para la Paz içinde), Elena Grau, Isabel Ribera ve Montse Reclusa'yla söyleşiler yaptım. Madrid'de, tek tek ya da grup halinde, Mujeres de Negro'nun (Siyahlı Kadınlar) aşağıdaki üyeleriyle görüştüm: Almudena Izquierdo, Antonietta Russo, Concha Martín Sánchez, Encarna Garrido Montero, María de Mar Rodriguez Gimena, María Jose Sanz Municio ve Yolanda Rouiller. Aynı zamanda, Mujer Palabra'dan Michelle X'le bir görüşme yaptım. Concha Moreno (Valencia), Leonor Taboada (Palma de Mallorca), Sofía Segura (Sevilla), Vita Arufat Gallén (Castellón) ve diğer kadınlardan, kendi şehirlerindeki Mujeres de Negro gruplarıyla ilgili yararlı bilgiler içeren e-postalar aldım. Son olarak da Bask bölgesindeki Euskadi'den Marta Brancas, Dominique Saillard ve Idoia Romano Guridi'ye, benimle yaptıkları söyleşiler ve akabinde sağladıkları bilgiyle milliyetçilikle ilgili düşüncelerimi (Yedinci Bölüm'e bkz.) biçimlendirmeme yardım ettikleri için teşekkür ediyorum. Michelle X ve Gloria Roig'e tercümanlıkları ve Rosemary Perez'e İspanyolcaya çeviriler için teşekkürler.

Sırbistan ve Karadağ'da

Belgrad'da söyleşi yaptığım Žene u Crnom'un (Siyahlı Kadınlar) kalbi, ruhu ve koordinatörü olan aktivist Staša Zajović'in yazıları da benim için çok önemli. Benimle yaptıkları görüşmeler için Boban Stojanović, Cica (Nevzeta) Josifović, Dana Johnson, Ksenija Forca, Tamara Belenzada ve Zibija Šarenkapić'e teşekkür ediyorum. Orada karşılaşmış sohbet ettiğim Cica, Fika, Gaga, Lilja, Melita, Miloš, Nena, Senka ve Svetlana'yı da unutmadım. Yalnızca Siyahlı Kadınlar'inkini değil, savaş yıllarında Belgrad'daki kardeş feminist örgütler Kadın Araştırmaları Merkezi, Özerk Kadınlar Merkezi ve Femenistička 94'ün de etkileyici hikâyelerini anlatan üç önemli kadınla, Daša Duhaček, Slavica Stojanović ve Jasmina Tešanović'le de söyleşi yapma şansım oldu. Ayrıca ŽuC tarafından düzenlenen seminerde Kravica'daki "Maja" Kadın Birliği'nden, Bratunac'taki "Podrina" ve "Forum Zena" Kadın Birliği'nden, Srebrenizka ve Žepa Anneler Birliği'nden ve Tuzla'da Yaşayan Srebrenizka ve Žepa Vatandaşları'ndan kadınlarla yaptığım görüşmelerden de yararlan-

dım. Geçen yıllar içinde, Lepa Mladjenoviç'le konuşmalarımın ve yazışmalarımın, ayrıca onun çarpıcı yazı dilinden (çoğumuz gibi ben de) çok şey kazandım. Belgrad'da öğrendiklerimin çoğu Üçüncü Bölüm'de yer alıyor.

Pasifik'te

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı ile temasım, İkinci Bölüm'de anlattığım gibi, iki evrede gelişti. Önce –yukarıda bahsettiğim gibi– Mayıs 2004'te California'da, Amerika-lı üyeleri ve aktivistleri Margo Okazawa-Rey ve Gwyn Kirk'le yaptığım görüşmeler sayesinde bu olağanüstü Ağ'la tanıştım. Daha sonra, yine aynı yıl içinde, Ağ'ın Manila'daki altı günlük beşinci uluslararası toplantısına katılma fırsatı yakaladım. Toplantıya Ağ'ın Filipinler Çalışma Grubu ev sahipliği yapıyordu ve üyeleri olan birkaç örgüt de katılmıştı. Quezon City'deki Kadınların Eğitim, Gelişim, Verimlilik ve Araştırma Örgütü'nden (WEDPRO) Aida Santos'la görüşmek gibi önemli bir fırsat yakaladım ve o sırada WEDPRO'da faaliyet gösteren Marlea Muñoz'den de son derece pratik yardımlar ve destek aldım. Nagkakaisang Kababaihan ng Angeles'ten (Nagka ya da Angeles'li Birleşmiş Kadınlar) Linda Lampera ve arkadaşları, beni merkezlerine götürdüler ve eski ABD Clark hava kuvvetleri üssüne hizmet veren fuhuş bölgesinde yaptıkları çalışmaları anlattılar. Filipin adası Mindanao'daki Pagkakaisa ng Kababaihan'dan (Kaisa Ka) Ada Dultra Estepa'yla Batı Mindanao State University'den Fatima Pir Tillah Allian'la, Puerto Rico'daki Alianza de Mujeres Viqueenses'ten Zaida Torres Rodriguez ve Carmen Valencia Perez'le ve Hawaii/Aloha Aina'dan Terri Keko'olani Raymond'la söyleşiler yapma imkânı buldum. Ağ toplantısına Güney Kore şemsiye örgütü Güvenli Kore'yi ve Durebang (Kız Kardeşimin Yeri), Hansori (Tek Ses), Barış Tesis Eden Kadınlar, Barış ve İnsan Hakları Dayanışması ve Kore'de ABD Birliklerinin Suçlarını Temizlemek için Ulusal Kampanya gibi üye grupları temsil eden kadınlar da katıldı. Güvenli Kore'den üç aktivist Yu Young-Nim, Ko You-Kyoung ve Chang Hee-Won'a söyleşileri, Elli Kim'e de yardımları için müteşekkirim. Ordu Şiddetine Karşı Okinawa Kadın Hareketi'nin eylemlerini, Suzuyo Takazato'yla yazışmalarım sayesinde öğrendim.

Bazı söyleşilerimde bana tercümanlık yapan Don Mee-Choi, Chang Hee-Won ve Beatriz Herrera'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hindistan'da

Hindistan ziyaretim, Aralık 2004'te Mumbai'yle başladı. Brüksel'deki Toplumsal Cinsiyet Adaleti İçin Kadın İnisiyatifi'nin yönetim kurulu başkanı Vahida Nainar beni karşıladı ve Mumbai'deki evinde ağırladı. Onunla uzun ve değerli konuşmalar yaptım. Daha sonra, Sandhya Gokhale tarafından Kadınların Ezilmesine Karşı Forum üyeleriyle, Sabah Khan tarafından Aawaaz-e-Niswaan üyeleriyle ve Saumya Uma tarafından da Kadınların Araştırma ve Eylem Grubu'yla tanıştırıldım. Bu üç olağanüstü örgütün üyeleriyle, toplumsal şiddet ve Gujarat'ta Adalet için Uluslararası İnisiyatif hakkında –Birinci Bölüm'de anlatıldığı üzere– uzun ve yararlı görüşmeler yaptım. Bir sonraki durağım Bangalore'du; orada, Madhu Bhushan ve Celine Sugana sayesinde Hindistan'da, Asya'da ve özellikle güney yarımküre olmak üzere dünyanın diğer kesimlerinde Siyahlı Kadınlar hareketini başlatan Vimochana'nın, Angola'nın ve Asyalı Kadınların İnsan Hakları Konseyi'nin (AWHRC) çalışmalarıyla tanıştım. Bu projeler topluluğu içinde, beni şehir merkezinde tuttukları Siyahlı Kadınlar nöbetine götüren Shakun, Lakshmi ve diğer aktivist kadınlarla birlikte olmaktan büyük zevk aldım. El Taller International, Vimochana ve AWHRC'de faaliyet gösteren ve Siyahlı Kadınlar kavramının dünyaya yayılmasında önemli bir rolü olan Corinne Kumar'la konuşmak harika olurdu. Ancak ben Bangalore'dayken o başka yerde olduğundan, sadece e-postayla iletişim kurduk. Daha sonra Yeni Delhi'ye geçtim. Orada, WISCOMP'tan (Güvenlik, Çatışma Yönetimi ve Barışta Kadınlar) Meenakshi Gopinath, Manjri Sewak ve daha pek çok üyeyle yaptığımız, Athwaaz örgütü ve Keşmir'deki diğer faaliyetler konulu bir toplantıdan; ayrıca Binalakshmi Nepram (Kuzeydoğu Hindistan'da "küçük silahlar" aktivisti, yazar ve *Borderlines-Journal of Ethnic Wars, Insurgencies and Peace Building*'in editörü), Roshmi Goswami (Kuzeydoğu Ağı), Sahbah Husain (Aman – Adil ve Müşfik Bir Toplum İçin İnisiyatif), yazar Sonia Jabbar, WIPSA'dan (Güney Asya'da Barış İçin Kadın İnisiyatifi), Syeda Hameed ve tarihçi Uma Chakravarty'yle

(Delhi Üniversitesi) yaptığım görüşmelerden, Keşmir'deki ve kuzeydoğu eyaletlerindeki çatışmaların içinde kalan kadınlar hakkında bir sürü şey öğrendim. Ayrıca, halka açık bir konferans vermeme sağlayan ve beni Jagori'nin çalışmalarıyla tanıştıran Abha Bhaiya'yla ve Zubaan Kadın Yayınevi'nden Urvashi Butalia'yla gayri resmi sohbetler yaptım; Kamla Bhasin, Rita Manchanda ve Sheba Cchacci'yle kısaca görüştüm. Bunlara ek olarak, o sırada Londra'daki ev arkadaşım olan araştırmacı Seema Kazi'yle ve Srinagar'dan gelen coşkulu dostumuz Assabah Khan'la yaptığım konuşmalar sayesinde, Keşmir'deki çatışmalar hakkında görüş sahibi oldum. Hindistan'daki son durağım, Manahirban Kalküta Araştırma Grubu direktörü Ranabir Samaddar'ın davetiyle gittiğim Kalküta oldu. Onların Zorunlu Göç kursundaki öğrencilerine bir konuşma yapma zevkine eriştim ve kuzeydoğudaki çatışmaları araştıran Paula Banerjee'yle konuşmalarımızdan büyük kazanımlar edindim. Ayrıca, Kalküta'da yaptığımız konuşmalar için Aditi Bhaduri, Asha Hans, Rajashri Dasgupta ve Krishna Bandyopardhyay'a teşekkür ediyorum.

Sierra Leone'de

Mano Nehri Kadın Barış Ağı'nı (Marwopnet, Birinci Bölüm'de anlatılıyor) ilk kez, Bogotá'da tesadüfen Rosaline M'Charty'yle karşılaştığım zaman duymuştum. Beni Ağ adına Freetown'a davet eden ve hem Ağ'ın üyeleriyle hem de diğer aktivist kadınlarla tanıştıran o oldu. Oradayken, Marwopnet'in bir bölüm toplantısına katılma ve daha sonra da Rosaline, Nana Pratt (Marwopnet'in Sierra Leone bölümünün ulusal odak noktası) ve üyeler Gladys Hastings Spaine, Mabel M'Bayo, Mabel Iyatunde Cox ve Princess Kawa'yla söyleşi yapma şansım oldu. Agnes Taylor-Lewis bana hem Marwopnet hem de üyesi olduğu Kadın Bakanlar ve Parlamenterler Ağı (NEW-MAP) hakkında bilgi verdi. FAWE'nin Grafton'daki kız okuluna yaptığım ziyarette bana eşlik eden Florie Davies'in iş arkadaşı Christiana Thorpe (Afrikalı Kadın Eğitimciler Forumu), Florella Hazeley (Sierra Leone Kiliseler Konseyi'nde "küçük silahlar" aktivisti), Maureen Poole (Güvenlik Sektöründeki Ailelerin Yoksulluğuna Tektip Çözümler), Memunata Pratt (Sierra Leone Üniversitesi'nde Barış ve Çatışma Araştırmaları programı yöneticisi) ve ka-

dınların ve sivil toplumun seferber edilmesinde ve dolayısıyla Sierra Leone'de savaşın sona ermesinde önemli bir rol oynadığı için büyük saygı gören Zainab Bangura'yla söyleşi yapma fırsatı yakaladığım için şanslıydım. Ayrıca avukat Yasmin Yusu-Sheriff (Marwopnet'in ilk başkan yardımcısı) ve Sierra Leone'deki kadın aktivizminin bilgili gözlemcisi ve destekçisi Rajiv Bendre'yle (Freetown British Council yöneticisi) yararlı toplantılar yaptım. Genel olarak, burada unutulmaz bir dostlukla ve işbirliğiyle karşılaştım.

İtalya'da

Mayıs 2005'te İtalya'nın kuzeyindeki dört kentin Siyahlı Kadınlar gruplarını ziyaret ettim. Torino'daki Donne in Nero della Casa delle Donne'den dokuz kadın –Ada Cinato, Anna Valente, Diana Carminati, Elisabetta Donini, Giulia Daniele, Margherita Granero, Patrizia Celotto, Filomena Filippis ve Valeria Sangiorgi– nezaket gösterip bana zaman ayırdı ve düşüncelerini benimle paylaştı. Verona'daki akşam yemeği toplantısında, yerel Donne in Nero grubundan Anna Cipriani, Annamaria Romito Pacini, Mariarosa Guandalini, Rosanna Restivo-Alessi, Vanna Zamuner, Vilma Martini ve Yifat (Taffy) Levav'la aynı masadaydım. Taffy, bütün yardımseverliğiyle benim için çeviri yaptı. Ertesi sabah, Taffy'nin Soave yakınındaki üzüm bağları arasındaki evinde, kendisiyle ve Mariarosa'yla uzun bir söyleşi yaptım. Padova'da, Casa della Donna'daki bir Donne in Nero toplantısında grubun neredeyse tamamıyla tanıştım: Charlotte Browne, Gabriella Rossi, Giuliana Ortolan, Lucia Tomasoni, Manuela Carlon, Marianita de Ambrogio, Mariella Genovese, Mariuccia Giuliani ve Maya Giugni. Sonra Charlotte, Giuliana ve Marianita'yla teker teker görüştüm. Son olarak Bologna'da altı Donne in Nero üyesiyle, ayrı ayrı ve birlikte ilginç konuşmalar yaptım: Anna Zoli, Chiara Gattullo, Gabriella Cappalletti, Lorenzina Pagella, Patricia Tough ve Piera Stefanini. Avrupa Parlamentosu üyesi olan ve Associazione della Pace'da faaliyet gösteren Luisa Morgantini, hem İtalya'da hem de uluslararası arenada, Siyahlı Kadınlar içinde önemli bir figür. 1990'ların başından itibaren, bana ve Londra'daki Siyahlı Kadınlar grubuna ilham veriyor ve özellikle benim İtalyan aktivistlerle ilişki kurmama yardımcı oluyor.

Filistin ve İsrail'de

Dördüncü Bölüm, Kasım 2005 ve Mart 2006'daki Filistin/İsrail ziyaretlerime dayanıyor. Bu bölümde, bana cömertçe zaman ayıranları anmak istiyorum. Doğu Kudüs'te, Kudüs Kadınlar Merkezi (JCW) ve ortaklarından biri olduğu Kudüs Bağlantısı'yla ilgili olarak, Natasha Khalidi (JCW direktörü), Amal Khrieshe Barghouti'yle (JCW yönetim kurulu üyesi ve Gelişme İçin Filistinli Kadın İşçiler Demeği direktörü) görüştim; Maha Abu-Dayyeh Shamas'tan (JCW yönetim kurulu üyesi ve Doğu Kudüs'teki Kadınların Danışma ve Yasal Yardım Merkezi direktörü), ayrıca kurucularından olduğu Uluslararası Kadın Komisyonu'nun kaydettiği ilerlemeler hakkında bilgi aldım (bkz. Beşinci Bölüm). Ramallah'ta da üç kadınla, Nadia Naser-Najjab (Bir Zeit Üniversitesi, Eğitim ve Psikoloji Bölümü, yardımcı doçent), Raja Rantisi (Dil ve Tercüme Bölümü, doçent) ve Rana Nashashibi'yle (Doğu Kudüs'teki Filistin Danışma Merkezi direktörü) her biri çok verimli görüşmeler yaptım. Yeşil Hattın İsrail tarafında, Bat Şalom'un hem ulusal hem de Batı Kudüs'teki etkinlikleriyle ilgili olarak (bkz. Dördüncü Bölüm), Molly Malekar (Kudüs Bağlantısı, Bat Şalom direktörü), Lily Traubmann (Bat Şalom'un politik koordinatörü), Bat Şalom yönetim kurulu üyeleri Aida Shibli ve Khulood Badawi, üye Judy Blanc (Siyahlı Kadınlar tarihinin bir kısmını da ondan öğrendim), yine üyelerden Debby Lerman ve eski Bat Şalom yetkilisi Manal Massalha'yla (son ikisiyle Londra'da görüştim) röportajlar yaptım. Kuzey Bat Şalom'la ilgili anlattıklarım esasen Megiddo, Afula ve Nasıra ziyaretlerim sırasında, program koordinatörü Yehudit Zaidenberg ile aktif üyeler Mariam Yusuf Abu Hussein ve Samira Khoury'yle yaptığım söyleşilere ve Aisheh Sedawi, Vera Jordan ve Yael Miron'la yaptığım gayri resmi sohbetlere ve Lily Traubmann'la yaptığım uzun konuşmalara dayanıyor. Kudüs Bağlantısı'nı benim esas aldığım iki örgütünün ötesinde bir bütün olarak görebilmek, İsrail'deki işgal karşıtı kadın aktivizmini gösteren büyük resimdeki eksik noktaları tamamlamak için, Gila Svirsky (Barış için Kadın Koalisyonu'nun kurucularından ve o sıradaki uluslararası koordinatörü), Rela Mazali (yazar, araştırmacı ve Yeni Profil: İsrail Toplumu'nun Sivilleştirme Hareketi'nin ku-

rucusu), Tali Lerner (Yeni Profil'in gençlik programını geliştiriyor), Amira Gelblum (Açık Üniversite Siyasi Bilimler Bölümünde tarihçi; kurucularından biri olduğu Öğrenen Kadınlar Topluluğu hakkında bilgi verdi), Hedva Isachar (yazar, yayıncı, *Sisters in Peace: Feminist Voices of the Left*'in [Barışın Kız Kardeşleri: Solun Feminist Sesleri] müellifi), Samira Khoury (TANDI, Demokratik Kadınların İsrail Hareketi ve Bat Şalom içinde aktif), Sharon Dolev (Cenevre Mutabakat Kampanyası'nın eski çalışanlarından ve Hadash politik partisi içinde aktif), Yehudit Keshet (Machsom Watch'un kurucularından) ve bu alfabetik sıralamaya göre son olarak da Yvonne Deutsch'la (Kol Ha-Isha, Batı Kudüs Kadın Merkezi kurucusu ve yöneticisi) yaptığım söyleşilerle tamamladım.

İngiltere'de

Beşinci Bölüm'le bağlantılı olarak, Felicity Hill ve Carol Cohn'la Londra'dan geçerlerken karşılaştığım için şanslı olduğumu söyleyebilirim. Felicity eskiden Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği'nin (WILPF) New York'taki BM ofisinin direktörüydü, daha sonra UNIFEM Yönetim, Barış ve Güvenlik Takımı'nın Barış ve Güvenlik Danışmanı oldu ve artık Greenpeace'in Nükleer ve Silahsızlanma Konularındaki Uluslararası Politik Danışmanı olarak çalışıyor. Carol Cohn, Boston Toplumsal Cinsiyet, Güvenlik ve İnsan Hakları Konsorsiyumu direktörü ve ABD'deki Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nda kıdemli araştırma görevlisi. Bu kitabın STÖ Çalışma Grubuyla ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı önergesinin çıkarılmasına yönelik çabalarıyla ilgili bölümü ikisine de çok şey borçlu. WILPF ile ilgili anlattıklarımı, yıllardır örgütün genel sekreterliğini yapan Edith Ballantyne'dan ve hem Birliğin İngiltere başkanı olan hem de Londra Siyahlı Kadınlar grubunda faaliyet gösteren Sheila Triggs'den aldığım önerilerle sağlamlaştırdım. "Kamp yapma" ve şiddet içermeyen diğer doğrudan eylemlerle ilgili anlattıklarım ise bu konuda son derece deneyimli üç kişiyle, Helen John (önce Greenham Common kadın barış kampıyla, sonra da Yorkshire'daki Menwith Hill kampıyla ilgilendi), Rebecca Johnson (esasen Greenham Common için, daha sonra Silahsızlanma Diplomasisi için Akrayon Enstitüsü'nün kurucusu ve direktörü

olarak çalıştı) ve Sian Jones'la (önce Greenham'da daha sonra aktivist olarak Aldermaston'daki Atom Silahları Kurumu'ndaki kadın barış kampında faaliyet gösterdi) yaptığım söyleşilere dayanıyor.

Londra'da masa başı işlerimi yaparken de birçok kişiden yardım aldım. Öncelikle, Fransız kadınların savaş karşıtı etkinlikleriyle ilgili dosyasını güvenip bana verdiği için, Fransız aktivist ve yazar Andrée Michel'e teşekkür ediyorum. İkinci olarak daktilo arkadaşlara, özellikle de çok becerikli, hızlı ve anlayışlı Lucy Edyvean'a teşekkürler. Lucas Tobal benim için yaratıcı bir internet bloğu kurdu ve programı nasıl kullanacağımı sabırla anlattı. Jill Small, uzun iş günlerinin sonunda defalarca uğrayıp, olağanüstü bir beceriyle bilgisayarla ilgili sorunlarımı halletti. Sarah Masters da birkaç kez beni bilgisayarla ilgili olası bir felaketten kurtardı. Bu kitap, Zed Yayınevi'nden çıkan üçüncü kitabım. Bir Zed yazarı olarak, onların heyecan verici listelerine dahil olma şansı yakalamanın yanı sıra; editörlük, üretim, pazarlama ve satış işlerini alışkın olduğumuz gibi hiyerarşik bir biçimde yapmayan, müşterek çalışmayı tercih eden ve işinin hakkını veren bu arkadaşlardan gördüğüm içten yardım da benim için çok değerli. Pat de Angelis, New York'tan telefon ederek bana sık sık moral verdi. Hoşgörülü ev arkadaşlarım Seema Kazi, Maria Petrides ve Mariangela Presti'ye (tüm kirli çamaşırlar için), kızlarım Claudia Cockburn ve Jess Coburn'e (beni teşvik ettikleri ve destekledikleri için), Yükselen Sesler adlı politik sokak korosundaki arkadaşlarıma (berbat bir şarkı sözü haline getirdiğim bazı araştırma konularını neşeyle söyledikleri için) çok şey borçluyum. Son olarak, Londra'daki Siyahlı Kadınlar grubum, bu uzun proje sürecinde benim için tükenmeyen bir neşe, dayanışma ve politik erdem kaynağı oldu. Teşekkürler arkadaşlar!

Giriş

BİRÇOK ÜLKEDE kadınlar, savaş ve barış konularına özel bir ilgi gösterirler. Kadınların savaşı erkeklerden daha az desteklediklerini veya en azından savaş hakkında daha kararsız ya da daha çekinceli olduklarını gözler önüne seren kamuoyu yoklamaları, bu konuda cinsler arasında bir fark olduğunu yaygın biçimde ortaya koymaktadır. Militarizme ve savaşa etkin biçimde karşı çıkmak isteyen kadınlar sıklıkla yalnızca kadınlararası örgütlenmeyi seçerler. Bu neden böyledir? Biz, kadın ya da feminist olarak ne yaptığımızı düşünüyoruz? Savaş karşısındaki feminist "duruş" nedir? Bazı yanıt taslakları oluşturmaya başlamak için bu kitapta, değişik ülkelerde, değişik zamanlarda farklı farklı militarizasyon ve savaş deneyimleri yaşamış kadınların silahlı çatışma deneyimlerini canlı bir şekilde sergiliyorum. Bu kadınların bazıları "sıcak" savaşı yalnızca uzaktan izlemişler, bazıları da on yıllarca süren savaşlardan güç kurtulmuş veya bu savaşların kurbanı olmuşlar. Yine de hiçbirimiz militarizasyondan ve "soğuk" savaşlardan uzakta değiliz. Bu kitapta yer alan kadınların hepsi bir konuda birbirine benziyor: Yalnızca "barışçı zihniyete sahip" olmakla kalmamış, bir şekilde militarizme ve savaşa karşı kolektif bir muhalefet örgütlemeyi seçmişler.

Kitabımın başlığı, *Buradan Baktığımızda*, deneme duygusuyla ve birçok soruya açık olmak üzere seçildi. Bunu biraz açabiliriz. Öncelikle bu başlığın, (elde pankart!) *Biz Buradan Bakıyoruz* demekle aynı şey olmadığını söyleyelim. Daha çok, "biz" in kim olabileceği sorusunu ve sözcüklerin en küçüğü ve en büyüğü olan "biz" in içine kaç çeşit "biz" konabileceğini akla getirir. "Biz" in içindeki "ben" (yazar) ile, haklarında ve kendileri için yazdığım kadınlar arasında ne ölçüde özdeşlik varsayılabilirliğinin belirsiz kaldığını umut ediyorum. "Buradan" sözcüğü, akla birçok şeyin olduğu değişen bir manzaraya bakışı getirir, yorum gerektirir. Birimiz ya da di-

ğerimiz başka bir yerden baktığımızda, yerimizi hafifçe değiştirmiş bile olsak, farklı olaylar görüş alanımıza girer ve perspektif farklı olur. "Buradan" sözcüğünün işaret ettiği konum benim zevkime göre biraz katı gerçi, ama en azından yararlı ve mümkün bir anlamlar dizisi önerdiğini umuyorum: örneğin, kesin olmayan ve geçici bir zemin, katliamlara nispeten yakın ya da çok uzak bir coğrafi bölgede olmak ya da hayatlarını belli bir sınıf veya etnik grubun üyesi olarak da yaşayan kadınlar olarak şanslarımızı belirleyen bir sosyal konumlandırma.

Son olarak, yalnızca bitmemiş bir cümlemin yan cümlecisi olan başlığın tamamlanmamış olduğuna dikkat çekmek isterim. Çeşitli yerlerden bakıyoruz, gördüklerimize bir anlam atfediyoruz, peki sonra? Ne yapabiliriz? Her birimizin savaş ve barış karşısındaki duruşumuz kendi bakış açımıza göre olsa da, çoğumuz ortak bir amaç için uyumlu bir şekilde hareket etmek isteriz. Peki bizi harekete geçiren farklı saikler nelerdir acaba? Gruplarımız, örgütlerimiz ve çalışma ağlarımız militarizmi ve savaşı aynı şekilde mi görüyorlar? Çok sayıda ve birbirinden farklı farklı olan bizler, şiddet içeren geçmiş ve bugün hakkında, daha az şiddet içeren bir geleceğe katkıda bulunabilecek tutarlı bir şeyler söyleyebilir miyiz? Bunlar, benim yalnızca temkinli ve geçici yanıtlar verebileceğim sorular.

Kitabın Başlangıç Noktaları

1990'lı yılların ortalarında, Londra'daki akademik üssüm olan City Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, Kuzey İrlanda, İsrail, Bosna-Hersek ve Kıbrıs'ta ulusal sınırları aşan bir faaliyet gösteren kadınlar arasında ve onlar hakkında ilerledikçe genişleyecek bir araştırma projesine başladım (Cockburn 1998; Cockburn ve Zarkov 2002; Cockburn 2004a). Bu arada, 1980'li yıllarda nükleer silahlara karşı Londra'da başlattığımız kadın hareketinden bazılarımız, Savaşa Karşı Siyahlı Kadınlar adını verdikleri bir grup olarak faaliyetlerine devam etmişlerdi. Siyahlı Kadınlar ağı, 1988'de İsrailli kadınlar tarafından Filistin topraklarının işgaline karşı bir hareket olarak başlatılmış ama 1990'lı yıllarda Siyahlı Kadınlar (WiB) fikri hızla yayılarak dünya çapında militarizme ve daha genel olarak da savaşa karşı yerel grupların bir hareketi haline gelmişti (www.womenin-

black.org). Bu kadın ağının merkezi bir örgütlenmesi yoktu ama, her yıl düzenledikleri uluslararası konferanslar kadınların aidiyet duygularını besliyordu. Toplumlarımızı tahrip eden şiddetin gide-rek yükselen ve sonu gelmeyecekmiş gibi görünen döngüsüne kar-şı duyduğumuz ortak öfke, birbirimize aktardığımız deneyimler ve paylaştığımız sıcaklık bizim için çok önemliydi. Gerçi bu konfe-ranslar bizlere hepimizin ne kadar farklı olduğunu da göstermişti. Eğer bir sosyal hareket ortak bir analiz ve amaç gerektiriyorsa, biz bir hareket olabilir miydik?

Bu konuda daha fazla bilgilenebilmek için bir araştırma fonu bulmaya karar verdim. Ancak bu çalışmanın, yalnızca Siyahlı Ka-dınlar hakkında olmayacağına da karar verdim. Siyahlı Kadınlar ile ilgili zaten net olan bir şey vardı: Birçok kadın için bu ağ, kalıcı bi-çimde "oldukları" değil, ara sıra "yaptıkları" bir şeydi. Değişik isim-leri ve amaçları olan birçok örgütten kadınlar zaman zaman Siyahlı Kadınlar "olarak" sokaklara çıkarlar. Ayrıca Siyahlı Kadınlar adını hiç duymamış pek çok kadının da onlarınkilere benzer saikleri var-dır ve onlar da kendilerini dünya çapında hayali bir hareketin parça-sı hissederler. Böylece, "kadınların militarizm ve savaş karşıtı hare-ketleri" üzerine, küresel bir perspektifi olmasa dahi en azından tek ülkeyle sınırlı kalmayan iki yıllık bir çalışma için mali fon arayışı-na giriştim. Bütçemin en yüklü kısmını seyahat masrafları oluşturu-yordu. Bana sağlanan fonlar 2003 baharından 2005 sonbaharına ka-darki süre içinde Belçika, Türkiye, ABD, Kolombiya, İspanya, Sır-bistan, Hindistan ile Pasifik bölgesi, Sierra Leone, İtalya ve Filistin ile İsrail'i kapsayan ve 120.000 km civarında yol kat edeceğim se-yahatleri karşılayabilecekti. Çalışmama ayrıca İngiltere'de edindi-ğim tecrübeleri de kattım.

Bu on iki ülke ya da bölge, ortaya bir dünya fotoğrafı çıkması için yeterli değil. Dünyada, burada değindiklerimin en az yirmi ka-tı yeni bitmiş ya da sürmekte olan çatışma alanı var. Rusya ve Çe-çenistan, Sri Lanka, Sudan, Afganistan, Birmanya, Kongo ve Ugan-da bunlardan bazıları. Eklenecek her bir ülke çalışması, esaslı bir şekilde farklı bir çatışmayı ve kadınların farklı tarzda bir tepkisini gözler önüne serecekti. Bu nedenle çalışmam hayli eksik ve ortaya çıkan şeyin dünyanın tamamını temsil ettiği kesinlikle söylenemez. Başlangıçta yaptığım okumalar ve var olan temaslarımın önerdiği

lkeler, farklı türde savaşları ve kadınların onlara yönelik oluşturdukları ilginç inisiyatifler yelpazesini sergilemek üzere seçildiler. Seçilenler, olasılıkları tüketmek veya toplamını çıkarmaktan ziyade savaş/savaş karşıtı evrenimizde *var olabilen* fenomenin çeşidini ortaya sermek üzere tasarlandı.

Araştırmanın Yaklaşımı

Ziyaret ettiğim her ülkede ya da kentte hedefim, önde gelen militarizm ve savaş karşıtı kadın örgüt ve ağlarından en az bir veya iki üyeyle görüşerek onların içinde bulundukları politik koşulları, karşı çıktıkları şiddetin doğasını, çatışmayla ilgili analizlerini ve eylem stratejilerini öğrenmektir. 250'nin üzerinde kadından ve üç erkekten bilgi topladım. Bu kişilerin 163'öyle grşmelerim resmi röportajlar biçiminde oldu. Geri kalanlarla gayri resmi konuşmalar ve grup toplantıları yoluyla temasa geçtim ve çok az bir kısmından da telefon ya da internet aracılığıyla bilgi aldım. Onlar kanalıyla, altmış üç tanesi ayrıntılı olmak üzere doksandan bir örgüt ve grup hakkında bilgi sahibi oldum. Bu grup ve örgütleri örnek olarak değil, bazen bir TV programı için bir araya gelenler türünden, ama daha geniş bir panel olarak düşünüyorum. Bir panelin üyelerine soru yöneltebilir, fikirlerinizi onların deneyimlerine göre değerlendirebilirsiniz. Benim panelistlerimin bazıları en ön sırada, parlak spotların altında, net olarak görülüyor ve söyledikleri ayrıntılarıyla işitiliyor. İkinci ya da üçüncü sıradakiler zaman zaman savaşın genel hikyesine, kadınların savaşa tepkilerinin daha geniş bir resmine katkıda bulunuyorlar. Sorularıma yanıt olarak kadınlar –sokak protestoları ve şiddet içermeyen doğrudan eylemler, kitlesel seferberlikler, lobi kampanyaları ve medya çalışmaları, eğitim ve bilinçlendirme, savaş sınırları ötesiyle temas ve işbirliği gibi faaliyetleri içeren kendilerine özgü eylem biçimlerini anlattılar. (Yalnızca "insani" etkinliklerde bulunan örgütleri kasıtlı olarak, belki de keyfi biçimde araştırmama dahil etmedim.) Her grubun ülke içinde ve dışında nasıl örgütlendiğini ve iletişim kurduğunu kavramaya çalıştım. Her bireyden aldığım bilgilerle, onun ülkesindeki militarizasyon ve çatışmanın ve savaş karşıtı ana akım¹ hareketin daha genel ve bağlamsal bir resmini elde etmeye çalıştım.

Ziyaret ettiğim grup ve bireylerle çalışma biçimim ve onlara yönelttiğim soruların seçimi konusunda dikkatli davrandım. Daha sonraları bazıları, içinde bulundukları durumu ve yaşadıklarını yüksek sesle düşünmenin bana olduğu kadar onlara da yararı olduğunu söylediler. Gözler önüne sermeye çalıştığım, basbayağı uluslararası bir bağlantı sürecinin kaçınılmaz olarak parçası haline geldiğimi fark ettiğim için, yararlı bilgileri bir gruptan diğerine, bir ülkeden öbürüne taşımaya çalıştım. Fikir aşamasından yayımlanışına kadar, bir kitap üretmek uzun ve yavaş bir iştir. Hareketten öğrendiklerimi, geri besleme amacıyla hemen paylaşmak istedim. Bu nedenle bir web sitesi (daha doğrusu bir internet bloğu) oluşturarak, ziyaret ettiğim çeşitli bölge ve grupların "profillerini" şekillendikçe buraya gönderdim. Bu bilgiler, birkaç kitaba malzeme sağlayacak bir boyutta artık. Bu alan çalışması raporlarını, daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlar ulaşabilsin diye web sitemde (cynthiacockburn.org) bırakmak niyetindeyim. Süreç boyunca yazacaklarımı şekillendirmek için internet bloğunda tartışmalar açmaya da çalıştım.

Araştırmacılar olarak, bize zaman ayıran ve bizimle bilgilerini paylaşan insanlara karşı büyük sorumluluklarımız olduğunu düşünüyorum. Yaptığımız çalışmanın doğası ve onlardan istediğimiz diyalogun statüsü hakkında şeffaf olmamız gerekir. Sözlerinin kamusal kullanımı konusunda, bu insanlara mümkün ve makul ölçülerde denetim hakkı vermeliyiz. Ben bu çalışmayı, görüşmeye başlamadan önce not almak veya ses kaydı yapmak için kendilerinden izin alarak yürüttüm. Görüştüğüm kişilere, röportajdan elde ettiğim her sözü ve yorumu yayımlanmadan önce okuma şansı tanıyacağıma dair söz verdim. Bu amaçla da seyahatten döner dönmez röportajları yazıya döküp kaynaklarım için bir ülke veya bölge "profili" taslağı çıkardım. Bu insanlardan öğrendiklerimi, özel araştırma konum ışığında yorumladım ve oluşturduğum metinleri onlara e-pos-

1. Burada ve başka yerlerde "ana akım" sıfatını, bir bakıma "kadınlar"ın ya da "feminist"ın karşısına yerleştiriyorum. Örneğin, "savaş karşıtı ana akım hareket" dediğim zaman, kadınların savaş karşıtı hareketinden daha büyük ve geniş, hem kadın hem de erkek üyeleri olan bir hareketi kastediyorum. Ana akım "uluslararası ilişkiler disiplini" dediğimde de, feminist eleştiri unsuru taşımayan akademik disiplinden söz ediyorum.

tayla gönderdim. Kendilerini ve içinde bulundukları koşulları kesinlikle yanlış bir biçimde sunmadığından emin olana ve içlerine sinene kadar, metin üzerinde çalışmama yardım etmelerini istedim. Metinler üzerinde bireysel olarak veya birlikte tartıştılar ve değişiklikler önerdiler. Üzerinde anlaşmaya varıldığında (ki bu altı ay sürebiliyordu) ortaya çıkan profili web siteme koydum. Bu sürecin fiyaskoyla sonuçlandığı, defalarca yorum talep etmeme karşın görüşüğüm kadınlardan yanıt alamadığım nispeten önemsiz birkaç vaka da oldu. Sonuçta böyle durumlarda (diğer katılımcıları bekletmek için) hazırladığım profili diğer kaynaklarımla üzerinde uzlaştığımız haliyle göndermeye karar verdim.

Bazen, sürecin iki aşamalı olması gerekebiliyordu. Örneğin aynı bölgedeki iki ya da daha fazla grup arasında görüş veya uygulama farkı olduğunda (aralarında anlaşmazlık veya düşmanlık yaratmamak için), önce her gruba profilin *kendisiyle* ilgili kısmını göndermek ve daha sonra da ayrı ayrı tartışılmış ve üzerinde uzlaşılmış çeşitli parçaları –herkesin aynı zamanda tek bir profil olarak görebilmesi için– bir araya getirmek bana en iyi çözüm gibi geldi. Gruplar arasındaki çatışmayı çözüme ulaştıracak, her iki tarafı da memnun edecek sözleri bulamadığım tek bir vaka oldu. Bu durumda, hepimiz o kadar emek harcadığımız halde ve istemeye istemeye de olsa, sonuçta oradan edindiğim malzemeyi kitabın dışında bırakmak zorunda kaldım. Kitabın ilk taslağı ortaya çıkınca bu metni web siteme koydum ve adı geçen tüm kadınlar ve gruplarla temasa geçtim. Bilgisayarda arama yaparak kendilerinin veya gruplarının adlarının belge içinde geçip geçmediğine bakmalarını ve bir ay içinde metinle ilgili görüşlerini iletmelerini istedim. Kitap son halini alınca kadar, mümkün olduğunca onların yorumları doğrultusunda ilerlemeye çalıştım.

Bazı Kavramlar ve Teoriler

Kitabın yalnızca akademisyenler tarafından değil, feminizm, savaş ve barış konularına ilgi duyan herkes tarafından kolayca okunabilmesi için –ister toplumsal cinsiyet ister savaş teorisi olsun– uzun ve derin teorik tartışmalardan bilinçli olarak kaçındım. Diğer taraftan, feminizmlerin **teoriye dayanan hareketler olduğunu** ve bir yazarın

geçmişini ve belli bir terminolojiyi neden ve nasıl kullandığını bilmenin yararlı olduğunu düşünüyorum.

Kadınların savaşa yönelik örgütlü tepkilerini anlayabilmek için, Marksist düşünceden etkilenen ve 1980'lerde şekillenen materyalist feminizme başvurdum (örn. Hartsock 1985; Harding 1986). Militarizmi ve savaş anlamaya uygun olduğuna inandığım, iktidar ve şiddete yönelik çokboyutlu ve bütünlüklü yaklaşımın gerekli bileşeni olan ekonomik sömürü ve sınıf ilişkilerini göz ardı etmemesi, bence bu çalışmanın önemli bir özelliğidir. Diğeri ise çalışmanın bazı Marksist kavramları, özellikle de yabancılaşmayı yaratıcı bir biçimde uyarlaması ve bu kavramları feminist bir toplumsal cinsiyet anlayışı için araç olarak kullanılmasıdır (örn. O'Brien 1981; Jónasdóttir 1994).

Çalışmamda ayrıca tüm toplumların gerekli özelliği olarak bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi (ya da toplumsal cinsiyet düzeni) kavramı ve bizim yaşadığımız biçimiyle erkek egemenliği de (patriyarki) yer almak zorundaydı (örn. Connell 1987). Ben, toplumsal cinsiyetin iktidarla ilişkili olduğunu ve sosyal süreçler içinde tekrar tekrar üretildiğini düşünüyorum. Erkekler kadar kadınların da patriyarkal iktidar ilişkilerinde, dolayısıyla da toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde etkin olarak yer aldıklarını ve bunları desteklediklerini görüyorum. Kadınlar kadar erkeklerin de içinde yaşadığımız toplumsal cinsiyet düzeninden zarar gördüklerini ve bazı erkeklerin bu düzeni cesaretle ve akıllıca eleştirerek onun ezici ve şiddet içeren uygulamalarına katılmadıklarını görüyorum. Connell gibi ben de biyolojinin değil, bedenlerin eylemliliğinin belirleyici olduğuna inanıyorum ve bu düşünceden yola çıkarak bedene özellikle önem veriyorum (askeriyenin yaptığı gibi). Beden bütün yapıları, kromozomları ve hormonlarıyla bir arenadır, "sosyal bir şeylerin meydana geldiği" bir alandır (Connell 2002a: 47-8). Toplumsal cinsiyet süreçleri ile sosyal yapıların karşılıklı olarak birbirlerini biçimlendirdiğini düşünüyorum; sosyal yapı derken örneğin hem aileyi hem de sadece sınıf ve etnik-ulusal iktidarla ilgili görünen (ama aslında öyle olmayan) kurumları kastediyorum. Erkekliklerin biçimlenme sürecinin militarizm ve savaşın bu alanında özellikle önemli olması beni cinsiyet şiddeti/cinsel şiddetle ilgilenmeye yöneltiyor (örn. Price 2005). Böyle bir meşguliyet birkaç yıl önce "ra-

dikal feministlik" olarak tanımlanabilirdi. Feminist analizlerin çeşitli boyutlarını bir arada kullanmakta çelişkili bir durum görmüyorum, hatta artık birçok kadının (özellikle savaş konusunda aktif olanların) böyle bir hareketi sıcak karşılayacaklarını düşünüyorum.

Yukarıda sözü edilen 1980 dönemi materyalist feminist çalışmaların sonucu ortaya çıkan bir gelişme de "bakış açısı" kavramıydı. Kitabın başlığı olarak seçtiğim *Buradan Baktığımızda*, diğer anlamlarının yanı sıra bakış açısı teorisini anırtmaktadır (örn. Harsock 1985 ve 1998; Harding 1986; Stoetzler ve Yuval-Davis 2002). Ancak burada dikkatli olmamız gerekir. Kadınların, hatta dikkatle tanımlanmış kadın topluluklarının (beyaz orta-sınıf İngiliz kadınlar, Mindanao'lu Moro kadınları) bile bir bakış açısını paylaştıklarını varsayamayız. Sıklıkla "bakış açısı" ile ilişkilendirilen faydalı bir fikre göre, farklı yorumlar farklı konumlardaki insanlardan gelir, dolayısıyla bilgi evrenselleştirilemez. Bilgiler "yerleştirilmiştir" (Haraway 1991). Bence "bakış açıları" bireysel değildir, hareketler tarafından ortaklaşa üretilir. Bu kitapta, birçok aktivistin anlattıklarından yola çıkarak kabul görebilecek bir antimilitarist feminizm taslağı geliştirmeye çalıştım (Sekizinci Bölüm) ve bu taslağı da toplumsal cinsiyete dayanan bir militarizm ve savaş perspektifine ulaşmamı sağlayacak bir bakış açısı olarak kullandım.

Bu bağlamda kaçınılmaz olarak "konumsallık" ve "kesişimlilik" gibi çirkin deyimler kullanmak zorunda kaldım (örn. Anthias 2002; Anthias ve Yuval-Davis 1992; Johnson 2005). Bireylerin ve grupların önemli sosyal farklılıklar boyutu açısından birbirlerine göre nasıl tanımlandıklarını görebilmek ve bundan bahsedebilmek için konumsallığa gereksinimimiz var. (Yalnız, bu hikâyelerden çıkan başka bir farklılıktan, kadınların şiddet ve savaşa fiziksel ya da zamansal yakınlıklarından veya uzaklıklarından bahsederken "yer" sözcüğünü kullandım.) Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, konumlandırmayı iktidarın üç boyutunda, hem toplumsal cinsiyet hem de sınıf ve ırk bazında vurguluyorum. İktidarın elbette daha pek çok boyutu var ama militarizm ve savaşı ele aldığımızda bu üçünün konuyla daha yakından ilişkili olduğunu düşünüyorum. Sınıf derken, üretim araçlarına sahip olmaya ve olmamaya ve insanların genellikle uğruna silaha sarıldığı mülk ve servetle ilişkilerindeki farklılığı kastediyorum. Ten rengi ve fenotipin yanı sıra coğra-

fi ilişki, kültür, din, cemaat, etnisite ve ulusal kimliğe de dayanan toplumsal bir farklılaştırma, hiyerarşikleştirme ve yetkisizleştirme sürecinin sonucundan bahsederken kısaca ırk terimini kullanıyorum. Irk kesinlikle savaşın ikinci önemli etmenini oluşturuyor. "Yabancılar"la ilgili bir mesele. Bu boyutla ilgilenirken sık sık etnisite ve etnik-milliyetçilik gibi konuyla ilgili terimleri kullanıyorum.²

Konumsallık kavramı, karmaşık ve öngörülemez şeyler olarak (atfedilen) kimlikten ve (deneyimlenen) benlikten bahsetmeye özellikle uygundur; çünkü her birimiz farklılığın birden fazla boyutunda bulunuruz. Bu kavram, iktidar ilişkilerini gösterir: Birinin sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet açısından konumlanması, başkalarına göre iktidar sahibi olmasıyla veya olmamasıyla sonuçlanır. Kitapta "ötekileştirme" ve "öteki" terimlerini de sık kullanıyorum.³ İlkesel olarak benlik, ben olmayanla sürekli yaratıcı bir ilişkiyi çağrıştıran bir şekilde var edilebilir. Alternatif olarak ve sıklıkla da ben olmayan, yabancı ve karşıt öteki biçiminde farklılaştırılır. Öteki, "adlandırılmak" suretiyle hemen aşağılık veya tehlikeli olarak dışlanır ya da yalnız bırakılır (örn. Connolly 1991).

"Kesişimlilik", konumsallığın farklı boyutlarının birbiriyle nasıl kesiştiğini ve dolayısıyla da her birey veya kolektifin aynı anda pek çok konumu deneyimlediğini gözler önüne seren bir terimdir. Bir "kadın" ya da "erkek" de her zaman (başka şeylerin yanı sıra) etnik kökenine göre tanımlanır ve belli bir sosyal sınıfın (grubun, vb.) üyesidir. Bence kesişimlilik –bu fikir asıl sonuç argümanım açısından önemli– sadece birey veya grupların deneyimleri için değil, *sistemler* için de geçerlidir. Ekonomik iktidarın, "ırksal"/etnik-ulusal iktidarın ve toplumsal cinsiyet iktidarının yapı ve uygulamaları birbiriyle kesişirler ve birbirlerinin ayrılmaz parçalarını meydana getirirler. Cisimleştirdikleri husumetlerin en şiddetli dışavurumu savaştır. Bu yüzden de bu kitabın ana argümanı, savaşın toplumsal cinsiyete başvurmadan açıklanamayacağıdır.

2. Irk terimini, ırkçı bir kavram olarak kullanıyorum. Daha fazla ayrıntı için lütfen, bu terimi özellikle tırnak içine almadan kullanmayı tercih ettiğim Yedinci Bölüm'e bakınız.

3. Bundan böyle bu terimleri yaygın anlamlarıyla ve tırnak içine almadan kullanacağım. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kıtabın Şekli

Kitabın ilk bölümleri belli ülke, savaş ve örgütlerin "portrelerini" içeriyor. Sonraki bölümler ise daha kavramsal. Birinci Bölüm'ü, üç ayrı kıtadan (Kolombiya, Hindistan ve Sierra Leone), birbirine zıt çatışmaları tanıtarak açıyorum. Bu bölümde her ülkeden birer tane olmak üzere üç kadın inisiyatifi inceleniyor. Kolombiya'da solcu gerillalar, sağcı paramiliter güç ve devletin ordusu arasında geçen üç cepheli savaş öncelikle bir sınıf savaşı. Şiddeti azalmadan sürüyor. Buna karşılık Hindistan'da etnik bir çatışmaya, aşırı milliyetçi Hintlilerin Müslüman azınlıklara saldırdığı planlı bir katliama bakıyorum. Esas olaylar 2002 yılında meydana gelmiş olsa da şiddet içten içe sürüyor; katliam ve tecavüzlerin gelecekte yinelenme olasılığı korku ve endişe yaratıyor; Sierra Leone'de on yıl süren anarşik ve zalim iç savaşın bitmesine karşın hâlâ şiddetin tekrar başlamasından korkuluyor. Toplumsal sınıf veya etnik köken ayrımlarının bu savaştaki etkisi aşikâr olmadığından, toplumsal cinsiyetin şiddet içinde oynadığı rol net bir şekilde ortaya çıkıyor. Bu çatışmaların kadınların yaşamlarını nasıl etkilediğini ve etkilemeye devam ettiğini ve bu bağlamda kadınların savaş ve şiddetten bir kaçış yolu ararken geliştirdikleri bazı farklı stratejileri gösteriyorum.

İkinci Bölüm'de bu yerel çatışmalardan diğer bir uca, 11 Eylül 2002'den beri yaşamları değiştiren (ve söndüren), ırkçılığı yükselten ve insan haklarını çiğneyen küresel "teröre karşı savaş"a geçiyorum. Burada da, her biri geniş bir coğrafi alana yayılan üç uluslararası⁴ kadın aktivist ağını tanıtıyorum: Siyahlı Kadınlar, Pembe Kod: Barış için Kadınlar ve Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı. Bunlar, çağdaş politik ortamdaki şirket sermayesinin dünya piyasalarını kontrol altına almak için bastırması, ABD militarizasyonunun tek kutuplu bir dünyanın her yerine yetiş-

4. "Uluslararası" sıfatını, üç ya da daha fazla ülkede üyeleri veya üye örgütleri olan ağlar için kullanıyorum (Moghadam 2005). "Uluslararası" sıfatının kullanımını çoğunlukla, hükümetlerin ittifakından oluşan Birleşmiş Milletler gibi kurumları ya da bu kurumların faaliyet alanlarını ve pratiklerini tanımlamakla sınırlıyorum. Ama bazen, mesela "dünya çapında" veya "küresel" dediğimde, kelimenin daha gündelik kullanımı kaçınılmaz bir hale geliyor.

mesi ve çaresizlerin, güçlüyü tehdit etmek için masumları hedef alan kendi kendini kurban etme silahına sarılması gibi üzücü faktörlere farklı tepkiler gösteren farklı hareketler. İçinde bulundukları ortamın özelliklerinden biri, genellikle barış hareketleriyle solun ittifakından oluşan bir ana akım savaş karşıtı hareket.⁵ Bu hareketlerin içindeki sürekli maskülinizm genellikle kadınları erkeksiz örgütlenmelere iten bir etmen olmuştur.

Benim karşılaştığım savaş karşıtı kadın grupları genellikle üç şeyi görev biliyordu. Birincisi, olabildiğince geniş bir kitleyi militarizm ve savaşın toplumsal cinsiyetçi doğası hakkında ve silahlı çatışmalarda kadınların acıları, cesaretleri ve başarılarıyla ilgili olarak bilgilendirmek ve eğitmek. İkincisi, kendi toplumlarının militarizasyonuna karşı mücadele etmeleri; savaş, savunma politikası, göçmenlik ve insan haklarıyla ilgili politikalarını gözlemlemeleri ve bunlara karşı çıkmaları gerekiyor. Üçüncüsü, bir taraftan da savaşın böldüğü kadınlar arasında iletişim, bağlantı ve dayanışma sağlamak istiyorlar. Bu yan hareketlerin esasen iki tür alanı kapsamaması gerekiyor. Bunlardan biri, savaşı başlatan ve savaş mağduru olan ülkelerde yaşayan kadınların fiziksel konumları ve deneyimleri arasındaki mesafe. İkincisi, savaşın, savaşa doğrudan dahil olan kadınlar arasında; yetkililerin "biz" dediği kadınlar ile –ulusal sınırların ister içinde ister dışında yaşasınlar– "öteki", "düşman" dediği kadınlar arasında yarattığı uçurum.

Üçüncü Bölüm'de, Sırbistan'daki feminist savaş karşıtı aktivistleri ve milliyetçi savaş yanlılarının sürdürdüğü etnik ötekileştirmeye rağmen, eski Yugoslavya'nın diğer bölgelerindeki kadınlarla aralarındaki anlamlı bağı koruma çabalarını görüyoruz. İspanya ve

5. Bu terimler kitapta sık sık karşımıza çıkacak. "Ana akım" için dipnot 1'e bakınız. "Barış hareketi"yle, esasen militarizm, savaş ve barış meselelerine odaklanan örgüt, ağ ve birlikleri kastediyorum. Bunların bazıları dinci oluşumlar. "Sol" derken, emperyalizm ve kapitalizm karşıtı bir çizgi izleyen ve çoğu parlamento dışı olan çeşitli eğilim, hareket ve partilerden söz ediyorum. "Savaş karşıtı hareket"le, bugün daha çok barış hareketi ile solun koalisyonundan oluşan hareketleri kastediyorum. Britanya'dan bir örnek vereyim: 15 Şubat 2003'teki büyük gösteri Nükleer Silahsızlanma Kampanyası ve Britanya Müslüman Federasyonu tarafından, Sosyalist İşçi Partisi, Emekçi solun üyeleri ve bazı küçük sol partilerden oluşan Savaş Durdurun Koalisyonu ile birlikte düzenlenmişti. Koalisyon'un siyasi partiler, sendikalar ve bireylerden oluşan daha pek çok üyesi var.

İtalya'daki kadınların bu çalışmayı desteklemeye yönelik bazı hareketlerini ve bu bağlantılar aracılığıyla teori ve pratiklerini, özellikle de çaprazlama politika kavramını nasıl geliştirdiklerini görüyoruz. Bir sonraki bölümde işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinli kadınlar, İsrail vatandaşı Filistinli kadınlar ve İsraili Yahudi kadınlar arasındaki üçlü ilişkilere; bu kadınların ırkçılığa, ezilmeye ve silahlı çatışmaya nasıl baktıklarına ve her iki toplumda da düşman görülen kadınlar olarak, anlamlı ittifaklarını sürdürürken ne tür güçlüklerle karşılaştıklarına bakıyorum.

Beşinci Bölüm'de, en tanınmış, en uzun ömürlü ve en bütünlüklü yapıya sahip uluslararası savaş karşıtı kadın ağı olan Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği'ni (WILPF) tanıtıyorum. Örgütün doksan yıllık geçmişi, kadınların barış aktivizminin ilk dönemlerini inceleme fırsatı veriyor.

WILPF son on yıldır, yine bu bölümde incelenen daha geniş ve amorf bir ağın merkezinde önemli bir rol oynuyor. Pek çok örgütten ve bireyden oluşan bu karma ağ, dönüm noktası sayılan bir çözüm tasarladı, bunun için kulis yaptı ve sonunda BMGK'nin 30 Ekim 2000 tarihli ve 1325 sayılı *Kadınlar, Barış ve Güvenlik Kararı*'nı almasını sağladı. Feminist enternasyonalizm açısından yüreklendirici bir kazanım; ama bu hikâye, kurumsal düzeyde çalışmanın taviz vermeyi gerektirdiğini de ortaya koyuyor. Bu bölümde ayrıca, tek tek kadınların, harekete çoğu zaman yazar ve danışman olarak katılan akademisyenlerin, bu hareket için ne kadar önemli olduklarını açık bir şekilde görüyoruz.

Kadınların ana akım savaş karşıtı hareketten ayrılımlarının nedenlerinden biri genellikle, örgütlenme ve eylem biçimlerini kendilerinin seçmek istemeleri oluyor. Altıncı Bölüm, savaş karşıtı kadın aktivistlerin içinde yer almayı seçtikleri çok çeşitli yapıları ve tercih ettikleri örgüt süreçlerini inceliyor. Burada bazı yeni ve farklı kadın örgütleri tanıtılıyor. Barış ve adalet için mücadele eden kadınların geliştirdiği bazı karakteristik aktivist yöntemlerini belirliyorum – örneğin sessiz nöbet, kampçılık ve sembol kullanımı. Aktivizmin araçlarının, istenen sonucu önceden belirten işaretler taşımasının kadınlar için özel bir önem taşıdığını görüyoruz.

Sorumuz halen geçerli: Dünyanın dört bir yanında, çok çeşitli faaliyetlerde bulunan bu kadın aktivistlerin ortak bir analizi var mı?

Bu çok çeşitli hareketlerin "tek" bir hareket, o muazzam küresel ve toplumsal hareketler ırmağı içinde diğerlerinden ayrılan bir akıntı olduğunu veya olabileceğini düşünürsek, kendi içinde ne kadar tutarlı olduğunu söyleyebiliriz? Yedinci ve Sekizinci bölümlerde kadınların aralarında tartıştığı, bazıları kavramsal düzeyde veya uygulamadaki farklılıkları temsil eden konuları ele alıyorum. Yedinci Bölüm'de bu konuların bazılarını "pasifizm" ve "milliyetçilik" kavramları çevresinde topluyorum. Biz pasifist miyiz, eğer öyleyse bu ne demektir? "Adalet", "şiddet içermeyen eylem" in önüne geçer mi? Dış "müdahaleler" hakkında ne düşünüyoruz? "Milliyetçilik" lafı tartışmalarımızda sürekli geçiyor, her seferinde anlaşmazlıklara neden oluyor. Milliyetçilik tanım gereği kötü bir şey midir ve ulus-devletler mutlaka fena mıdır? Yoksa ulusal kimlik ve aidiyet meşru bir gereksinim midir ve ulusal "vatan" herkesin temel hakkı mıdır? Irkçılık da konuşmalarımıza girdi. Her antimilitarist ve savaş karşıtı hareket ırkçılıkla mutlaka ilgilenir mi? Bazı ırkçılık kurbanlarına, savaşın "bizim" kıyılarıımıza sığınmacı, göçmen ve mülteci olarak savurduğu insanlara karşı politik bir sorumluluğumuz var mı? Savaş açısından farklı pozisyonlarda ve çeşitli konumlarda bulunan kadınların böyle konularda aynı fikirde olmalarını pek mümkün görmüyorum, ancak farklı bilgilere sahip olmanın da tutarsızlık anlamına gelmediğini öne sürüyorum. Tek bir "çizgiyi" dayatmayan tutarlı bir diyaloga ulaşmak için hareketlerimizin ne tür ilişki kurma becerilerine gereksinimi olabileceğini tartışıyorum.

Pasifizm, milliyetçilik ve ırkçılık, kadınlar kadar ana akım hareketin de ele aldığı konular. Ancak bu durum toplumsal cinsiyet için pek geçerli değil. Sekizinci Bölüm'de, annelik, erkek şiddeti ve kadınlarla erkeklerin askerlikle ilişkileri gibi kadınların tartıştığı konuları ele alıyor ve bu temaları "savaşın feminizme daha başka neler söylediği"ni bulmak için kullanıyorum. Bu bölümü, kitapta anlatılan birçok bireyin ve grubun felsefesini kendimce değerlendirerek ulaştığım belli bir feminizm türünü, militarizm ve savaş karşıtı kadın hareketlerinin karakteristik özelliğini formülleştirerek bitiriyorum.

Dokuzuncu Bölüm'de bu soruyu tersine çevirip antimilitarist bir feminist bakış açısını benimseyerek, "Militarizm ve savaş buradan baktığımızda nasıl görünüyor?" diye soruyorum. Kendi aktivizmi-

mizden edindiğimiz perspektifin nesi yeni? Savaşla ilgili çalışmalara ve ana akım savaş karşıtı hareketlere neler söylemek isteyebiliriz? Militarizm ve savaşla ilgili feminist anlayışla ana akım anlayışı karşılaştırmak için, bir süreliğine uluslararası ilişkiler ve sosyoloji alanlarına giriyorum. Birçok savaş karşıtı kadın aktivistin açıkça veya örtük bir biçimde kullandığı feminist bir patriyarki teorisini genel hatlarıyla anlatıyorum. Bu erkek egemen toplumsal cinsiyet düzeninin ve özellikle de erkekliğin kültürel yollardan tam anlamıyla kurulmasının, hem bütün sistemi etkileyen erkek üstünlüğünün hem de askeri gücün yeniden üretiminde önemli bir rol oynadığını öne sürüyorum. Bu sürecin nasıl işlediğini göstermek için, savaşa eğilimli maskülen ulusal kültürlerin sağlama alınması ve mevcut erkeklerin savaşmaya hazırlanmalarıyla ilgili örnekler veriyorum.

Son olarak, ekonomik sınıf katmanlarının ortaya çıkışının, "ırksal" farklılaştırmayı da içeren şehir ve devlet oluşumunun ve erkek üstünlüğüne göre tanımlanan bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sisteminin doğuşunun yaklaşık beş bin yıl öncesine, tarihsel açıdan neredeyse aynı zamana denk düşmesine dikkat çekiyorum. Her üç gelişme de zorla ötekileştirmeyi içerir – ve sonuçta emekçi, yabancı ve kadın ortaya çıkar. Bu gelişmelerin en şiddetli ifadesi, aynı dönemde kurumsallaşan savaştır. Bu üç iktidar ilişkileri sisteminin bugün bile kesiştiğini ve savaş çıkarmayla ilişkili olduğunu ileri sürüyorum. Savaşın bu ilişkilerin ilk ikisinin etkisi olduğunu hepimiz biliyoruz; zaten bu kitabın anlamı da söz konusu ilişkilere bir yenisini eklemesinde, toplumsal cinsiyeti göz önünde bulundurmadan savaşın tam anlamıyla açıklanamayacağını savunmasında yatıyor. Bir toplumsal cinsiyet analizi, militarizmi yürürlükten kaldırmak ve savaşın döngüsünü kırmak için uğraşırken kullandığımız yetersiz araçlarımıza yapacağımız elzem bir eklemidir.

Farklı Savaşlar ve Kadınların Farklı Yanıtları

SİLAHLI ÇATIŞMA çeşitli biçimlerde olur. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında olduğu gibi, ittifak kurmuş ulus-devletler arasındaki topyekûn savaş olabilir. Soğuk Savaş'ta olduğu gibi, aşırı silahlanmış süper güçler arasındaki "onu vurursam o da beni vurur" korkusuyla silahların kullanılmadığı bir gerginlik şeklinde olabilir. Gerilla güçleriyle (veya "teröristlerle") onların devirmeyi hedeflediği baskıcı bir iktidar arasındaki, tarafların güçlerinin eşit olmadığı bir çatışma; ya da Taliban ve El Kaide'nin yok edilmesi amacıyla 2001'de Afganistan'ın işgal edilmesi gibi, çok güçlü devletlerin daha zayıf bir düşmanı korkutmak için açtıkları bir cezalandırma savaşı olabilir. Ayrıca, etnik temizliği hedefleyen milliyetçi bir proje ya da farklı sınıfların çıkarlarını savunan farklı silahlı güçler arasındaki düzensiz bir sivil mücadele olabilir.

Çatışmaların çeşitliliği, gösterilen tepkilerin de çok çeşitli olmasına yol açar. Barış eylemi düzenleme bakımından, silahlı çatışmaların olduğu ülke ya da bölgelerdeki kadınların faaliyet alanları büyük farklılık gösterir. Bu bölümde, bir devletin sınırları içinde yaşanan üç farklı savaş tipini inceleyeceğiz. Birincisi Güney Amerika'da yarım yüzyıl süren üç yönlü bir çatışma; Kolombiya ordusu, gerilla güçleri ve sağcı paramiliter gruplar arasında geçiyor ve esasen sınıf ayrımına dayanıyor. İkincisi, 2002'de Hindistan'ın Gujarat eyaletinde onlarca insanın sadece dini yüzünden öldürüldüğü bir katliam. Burada, "öteki"nin etnik açıdan düşman görüldüğü açıkça ortada. Üçüncüsünde de Afrika'da, Sierra Leone'nin 2002'de sona eren on yıllık bir anarşik şiddet dönemine girişini göreceğiz. Bu savaşın saikleri pek açık değil; ama belirgin bir sınıf ayrımına ve et-

nik ötekileştirmeye dayanmaması, işbaşındaki eril altkültürlerin şiddetini her zamankinden daha net bir biçimde gözler önüne seriyor. Bu üç ülkedeki kadınların verdikleri farklı tepkileri de göreceğiz: ilk vakada seferberlik, ikincide bir soruşturma paneli ve üçüncüde ise alternatif diploması.¹

"Şiddet Buraya Dün Geldi":

Kolombiya'da Savaş Karşısı Kadın Hareketi

Bazılarımız, televizyon haberlerinde gördüğümüz bir şeyin neden olduğu merhamet ve sorumluluğun etkisiyle eyleme geçer ve savaş karşıtı bir harekete katılırız. Ama aramızdan, böyle bir hareketi oluşturanlar da çıkar; çünkü artık yapılabilecek tek şey odur, çünkü şiddet köyümüze, sokağımıza ya da evimize kadar girmiştir. Kolombiya'da da böyle oldu. Oradaki savaş karşıtı kadın hareketinde, elli sene boyunca farklı kuşaklardan pek çok insanın hayatını mahveden siyasi şiddete karşı öfkeyle, isyanla ve kararlılıkla "ortaya çıkan" kadınlar var. Bu tür şiddetin size medya tarafından gösterilmesine ihtiyacınız yoktur. Bu şiddet yereldir, içinizdedir. Onun izlerini, sevdiklerinizin bedenlerinde ve ruhlarında peş peşe açılan yeni yaralarda görürsünüz.

Kolombiya'da on dokuzuncu yüzyıldan beri, Muhafazakârlar ve Liberaller olmak üzere yalnızca iki önemli siyasi parti var. İktidar tekeliyle sırayla ellerinde tutan bu partilerin rekabeti, iki etnik grup arasındaki savaş gibi, ülkeyi şiddetle ve etkin biçimde ikiye böldü. Liberal ve Muhafazakâr elit köylüler, işçiler, kaynaklar ve arazileri kendi mücadelesi için böldü ve kullandı. Bu sömürü ilişkisini yok etmek isteyen ilerici hareketler ortadan kaldırıldı.

"La Violencia" diye anılan yirmi yıllık mücadele, 1948'de popülar sol kanadın Liberal lideri Jorge Eliécer Gaitán'ın öldürülmesiyle başladı (Sánchez ve Meertens 2001). Altmışlı yıllara gelindiğinde, yoksulluk, eşitsizlik, siyasi elitin kendine özgü doğası ve hayati bir

1. Kolombiya ve Hindistan çalışmaları 2004'ün ikinci yarısında, Sierra Leone çalışması ise 2005'in başlarında oraları ziyaret ettiğim dönemlerdeki durumları kapsamaktadır. Görüştüğüm kişiler ve kaynaklar için lütfen Teşekkür bölümüne bakınız.

mesele olan toprak reformunun ardı ardına gelen hükümetler tarafından ertelenmesi sonucu geniş ölçekli bir sol kanat gerilla hareketi etkin hale geldi. En güçlü ve en tanınmış gerilla kuvveti FARC'dı (1964'te kurulan, Komünist Parti ile bağlantılı Fuerzas Armadas Revolucionarias Colombianas, yani Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri). Gerillaların sosyal ve ekonomik programları, kapitalizm tarafından sömürüldüğü için gerçekten öfkeli olan işçi ve köylülerin yaşadığı bölgelerden destek buldu. Ancak ne yazık ki örgütlerine gasp, adam kaçırmaya ve (bugün artan biçimde) kokain üretimi, işlenmesi ve satışından aldıkları "vergi" ile gelir sağladıkları için siyasi saygınlıklarını yitirdiler.

Hükümetin silahlı kuvvetlerinin gerilla hareketlerini bulup yok etme ve halkın hoşnutsuzluğunu bastırmadaki kararlılığı yüzünden on binlerce kişi hapse girdi, işkence gördü ve öldürüldü. Devletin, silahlı savaşçıların kökünü kazımadaki başarısızlığı, zengin toprak sahiplerini, işadamlarını ve uyuşturucu kaçakçıları kendi ordularını ve gizli milislerini kurmaya ve maddi olarak desteklemeye yöneltti. Daha sonra tek bir paramiliter birlik, AUC (Autodefensas Unidas de Colombia, yani Kolombiya Birleşik Nefsi Müdafaa Güçleri) çatısı altında toplanan bu milisler, hem kırsal hem de kentsel alanlarda faaliyet gösteriyorlar; kendi bölgelerini denetim altında tutmak için gerillalarla savaşıyorlar. Stratejileri –ister gerçek ister hayal ürünü olsun– gerilla üslerine saldırmak ve sivil toplulukları kovmak, ablukaya almak veya katletmek. Uyuşturucu kaçakçılığı da dahil olmak üzere yasadışı işlerle uğraşıyorlar ve resmen olmasa da ordudan destek aldıkları biliniyor.

Kolombiyalı erkeklerin silahlanmaktan kaçınmaları zordur. Yoksulluk, gelecek kaygısı, aileleri için duydukları endişe ve "korunma" ihtiyacı yüzünden taraflardan birinin kucağına düşerler. Birçok Kolombiyalı erkek, bu mücadelede yer aldığı için kaçınılmaz olarak acımasızlaşmıştır. Bu değişim erken yaşlarda başlar. Gerillaya ve paramiliter birimlere 11 binin üzerinde çocuk kaydolmuştur (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2004a). Buna karşılık kadınlar da savaşır. AUC'in verilerine göre, bu birliğin yüzde 12'si kadınlardan oluşuyor. FARC'de ise bu oran yüzde 40'lara kadar çıkıyor.

ABD hükümeti, Kolombiya'da şiddeti katmerlendiriyor. ABD hükümetinin gündeminde üç madde var: bölgeyi solcuların ayak-

lanmasına karşı emniyette tutmak, Amerika'nın petrolünü ve diğer ticari çıkarlarını korumak ve Amerikan pazarına uyuşturucu akışını durdurmak. Kolombiya'yı ziyaret ettiğim 2004 yılında Amerikan hükümeti, yaptığı 680 milyon dolarlık bağışla bu ülkeyi ABD'den en fazla askeri yardım alanlar listesinde ilk beşe çıkarmıştı (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2004b). ABD Güney Komutanlığı'nın Kolombiya'da 1.500 askeri personeli bulunuyor. Uyuşturucu sorununa yaklaşımları ise havadan zehirli gaz püskürterek koka tarlalarının yanı sıra geçimlik mahsulü ve halk sağlığını da tahrip etme şeklindeki programlardan ibaret. ABD'nin politikaları, şimdiki devlet başkanı Álvaro Uribe gibi sağcı yönetimleri destekliyor. Yerel ve uluslararası insan hakları örgütleri tarafından kıyasıya eleştirilen Uribe, Irak'ın işgali sırasında Kolombiya'yı Bush Koalisyonu içine sokmuştu. Buna rağmen ABD'nin 11 Eylül 2001'den bu yana yaptığı resmi açıklamalardaki retorik FARC'ı El Kaide ile ilişkilendiriyor ve Kolombiya'daki terörizmi uluslararası "teröre karşı savaş"ın meşru hedeflerinden biri gibi göstermeye çalışıyor (Tate 2004).

Savaşın Günlük Yaşam ve Kadınlar Üzerindeki Etkisi

Son on-on beş yıldır, hükümet ile çeşitli silahlı güçler arasında bir dizi barış görüşmesinin sürmesine karşın, sıradan Kolombiyalının yaşamı daha güvensiz hale gelmiştir. '90'lı yıllarda şiddet sonucu ölenlerin sayısı yılda 25 ile 30 bin arasında değişiyordu ve ulusal bazda her 100 bin kişinin 80'ine karşılık gelen bu rakam dünya çapında en yüksek oranlardan birini oluşturunuyordu. Bu cinayetlerin tahminen %13'ü politiktir ve ölenlerin büyük çoğunluğunu siviller oluşturunuyordu (Meertens 2001). İşkence ve sakatlama halen yaygın ve yüzlerce kişi rehin alınmış durumda. Kadınlara yönelik cinsel şiddet yaygın; üç silahlı grup da "yanlış tarafta" yer alan kadını ya da düşman erkekleri cezalandırma amacıyla bu uygulamaya başvuruyor. Vakaların çoğu kayıtlara geçmiyor. Buna rağmen, 1995 ile 2001 yılları arasında yalnızca Medellin kentinde kayıtlara geçen cinsel şiddet vakası sayısı tam 3.486. Bu vakaların 1.785'inde kurban saldırganı tanımıyor ve tecavüzlerin büyük bölümünün siyasi saiklere dayandığı, bir silahlı grup tarafından diğerine misilleme olarak gerçekleştirdiği düşünülüyor (Gallejo Zapata 2003). Pek

çok kadın, açıkça kadın düşmanı, çirkin bir tavırla işkence görüyor ve öldürülüyor. Kadınlar sık sık kaçırılıyor ve cinsel ilişkiye girmeye veya gerillalara ve paramiliterlere hizmetçilik etmeye zorlanıyor. Doğum kontrolü araçlarına ulaşmak zor, kürtaj ise yasak. Hastaneye gitmenin tehlikesi ve kırsal kesimdeki tesis yetersizliği nedeniyle, kadınlar evde doğum yapmak zorunda kalıyor ve bu da ölümle sonuçlanıyor. Ulusal Üniversite'de görev yapan feminist akademisyen Donny Meertens bu durumu şöyle açıklıyor:

Daha önceki geleneksel iktidar sahipleri –eski korunakları içindeki gerillalar da dahil– yerel halka bir ölçüde koruma sağlıyordu; ancak bugün iktidarın sık sık el değiştirmesiyle bu neredeyse olanaksız hale geldi. Halkı susturmaya en uygun mekanizma olarak, güvenlik sağlamanın yerini bugün terör almış durumda. Tüm silahlı savaşçılar toprak egemenliğini korumayı, tarafsız bir alanın bulunmadığı, sorunların müzakerelerle çözülmediği ve sonunda kimsenin kazanmadığı bir oyun olarak algılarlar. Sivil halk da şu paranoyak mantığa esir edilmiştir: "*Si no estas conmigo, estas contra mi*" (Eğer benim tarafımda değilsen, bana karşısin demektir)...

Herhangi bir sorumluluk üstlenmenin ya da bir suçlamada bulunmanın tehlikeli olduğu böyle bir durumda, şiddet içeren fiillerden ve şiddetin faillerinden bahsetmenin tek yolu yansız olmaktır: Yani şiddet, bir insan edimi değil de özerk bir güçmüş gibi, *şiddet buraya dün geldi* demektir (Meertens 2001: 38).

Birçok bölgede, sıradan insanların tepkilerini göstermelerinin tek yolu evlerini terk etmek. Kolombiya, Sudan'dan sonra dünyanın en büyük iç göç krizinin yaşandığı ülke. Sadece 2005'ten önceki üç yıl içinde, nüfusun yüzde 5'ten fazlasını oluşturan 3 milyonun üzerinde insan, silahlı çatışmalar yüzünden yerlerinden oldular (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2006). Yerlerinden edilen bu kişiler kent ve kasabaların dışındaki geniş ve tehlikeli alanlarda toplanıyorlar. Çoğunluğu kadınlar oluşturuyor. Çatışmalarda ölen erkeklerin dul eşleri burada aile reisi konumunda. Aile içi ve toplumla bağların korunması kadının görevi olduğundan, kadınlar parçalanmışlığı erkeklerden daha yoğun yaşıyorlar. Ancak kadınlar yeni koşullara uyum sağlamada, kurumlarla baş etmeyi öğrenmede ve hem kendilerini hem de aile fertlerini doyurmanın yollarını bulmada erkeklerden daha iyi ve hızlılar (Meertens 2001). Savaş, yerlerinden edilmiş Kolombiyalı kadınları kentlere kadar izliyor. Silahlı gruplar tecavüz ederek kadınları kontrol altına almak, kadın liderleri diğerleri-

ne ibret olsun diye öldürmek, ahlak normları dayatmak –hatta göbeklerine "piercing" yaptırdıkları ya da düşük belli kot giydikleri için genç kızları ölümle tehdit etmek– suretiyle kentlerin birçok bölgesinde denetim sağlıyorlar.

Kısmen çatışmaların bir sonucu olarak, yeni Kolombiya ulusunu kentliler meydana getiriyor. Kırsal kesimden kent ve kasabalara göç 1970'lerde başladı ve bugün nüfusun yüzde 70'i kentlerde yaşıyor. Ülke doğal kaynaklar açısından zengin olmasına rağmen nüfusun yüzde 60'ı yoksulluk içinde yaşıyor, küçük bir bölümü ise aşırı zengin. Sağlık ve beslenme açısından, ülkeyi diğer Latin Amerika ülkeleriyle değil, Afrika kıtasındaki ülkelerle karşılaştırmak daha doğru. Bu maddi sefalet ek olarak kadınlar, erkekler ve çocuklar sürekli ölen ve "kaybolan" yakınlarının anılarıyla ve telafisi olmayan, korkunç bir yer ve zaman özlemiyle yaşamlarını sürdürüyorlar.

Kolombiya'daki Savaş Karşıtı Kadın Hareketi

Kolombiya'da barış görüşmelerinin uzun bir tarihi var. Birbirinin ardından gelen başkanlar, tartışılan sosyal ve ekonomik değişimleri de içeren maksimalist barış yaklaşımı ile belli grupların seçimlerde temsil hakkına karşılık silah bırakmaları şeklindeki minimalist bir uzlaşma gündemi arasında savrulup durdular. Bu yaklaşımların hiç-biri başarıya ulaşmadı. Yakın zamana kadar sivil toplum bu resmi barış süreçlerinin dışında tutuluyordu. Gerçekten de Kolombiya'da sivil toplum, silahlı çıkar gruplarının paravan olarak kullandığı sivil örgütlerin dışında pek varlık göstermemiştir. Fakat 1990'ların başında, barış için toplumsal bir seferberlik başladı. Öncelikle Urabá ve Magdalena Medio gibi savaştan harap olmuş bölgelerde başlayan bu hareket, zamanla başka sosyal kesimlere ve bölgelere de yayıldı. Barış Arayışı Komitesi kuruldu ve Katolik Kilisesi bir Ulusal Uzlaştırma Komisyonu oluşturdu (Rodriguez 2004). 1993'ün önemli girişimlerinden biri de Barış İçin Savaşa Karşı Ulusal İnisiyatifler Ağı Redepaz'ın kurulmasıydı. Redepaz Ekim 1997'de bir "Mandato", yani ulusal referandum düzenledi. Bu referandumda barış için 10 milyonun üzerinde oy toplandı – bu rakam son başkanlık seçiminde tüm adayların aldıkları oy toplamından fazlaydı. 1998'de kalıcı bir "Barış İçin Sivil Toplum Meclisi" kuruldu ve 1999'da ülke

genelinde yapılan büyük gösteriler, "No Mas" (Yeter) sloganı altında tahmini sekiz milyon kişiyi bir araya getirdi (a.g.y.).

Bu sivil toplum inisiyatiflerine kadınlar da erkekler de katıldı. Ancak son zamanlarda, savaşın toplumsal cinsiyet açısından analizini yapan kadın örgütleri önem kazanmaya başladı. Feminist bir üniversite öğretim üyesi ve savaş karşıtı eylemci olan Olga Amparo Sánchez, kadınların örgütlü muhalefetini, Kolombiyalı kadınların elli yıl önce oy verme hakkını kazanmalarından ve 1991'de bir Anayasa reformu gerçekleştirmelerinden sonra üçüncü büyük adım olarak görüyordu. Hareketin mantığı, Kolombiya'daki yaşamın gerçeklerinden doğmuştu. Kadınlar, bu çatışmanın bütün taraflarında yer alan erkekler tarafından tecavüze uğruyor ve istismar ediliyordu. Silahlı eylemcilerin operasyonları, özellikle yerli ve köylü kadınların günlük yaşamlarını sürdürmelerini tehlikeli ya da imkânsız hale getiriyordu. İçinde bulundukları koşulların, kadınları bazen bir eşiğe, korku ve boyun eğme ile cesaret ve direnç arasındaki sınıra getirmesi hiç şaşırtıcı değil. Ülkenin birçok yerinde, insan hakları ve barış için çalışan örgütlerin erkek liderleri ya öldürülüyor ya da ortadan kayboluyor. Sınıf bazlı işçi ve köylü hareketleri bastırılıyor veya zaten iflah olmayacak şekilde kokuşmuş durumda. Dolayısıyla kadınlar ve kadın örgütleri, her türlü demokratik talebin hayatta kalan yegâne temsilcileri. Zamanla, eskiden her biri farklı bir sivil toplum örgütünün (STÖ) alanına giren –hem insan hakları hem de barışla ilgili– konuları bir araya getiriyorlar. Söyleşimiz sırasında Kadınlar ve Toplum Grubu'ndan (Grupo Mujer y Sociedad) Patricia Prieto bana şöyle demişti: "Bütün yük kadınların omuzlarında. Her şeyi bir arada tutan onlar. Toplum kumaşını sağlayan da, dokuyan da onlar."

La Ruta Pacífica de las Mujeres

Kolombiya'daki en büyük ve uluslararası alanda en çok tanınan kadın örgütü, 1990'ların ortalarında kurulan "Çatışmalarla İlgili Politik Müzakereler İçin Kadınların Barışçıl Yolu"dur² (La Ruta Pacífi-

2. Kolombiyalı kadınların ikinci ağından, Alianza Iniciativa de Mujeres Colombianas por la Paz'dan (IMP) Altıncı Bölüm'de söz ediyorum.

ca de las Mujeres por la Negociación Política de los Conflictos). Sekiz farklı bölgeden üç yüzün üzerindeki kadın grubunun ve örgütünün oluşturduğu bu birlikte, Bogotá'dan Casa de la Mujer (Kadın Evi), Medellín'den Vamos Mujer (Haydi Kadınlar) ve yine Medellín'den Mujeres que Crean (Yaratıcı Kadınlar) gibi bazı önemli projeler de yer alıyor. Bunlar ve birliğe üye olan diğer STÖ'ler, belirli birçok kadın "kimliği"ni içeriyor ve temsil ediyor: Kolombiya'nın yerli kabilelerinin kadınları, varlığı köle ticaretine dayanan Afrika kökenli Kolombiyalılar, genç kadınlar, köylü kadınlar, kentli yoksul kadınlar, yerlerinden edilmiş kadınlar. Üyelik bireylere de açık.

La Ruta Pacífica'nın merkez ofisi başkent Bogotá'da, daha pek çok kentte de sokak adresleriyle belirlenmiş "bölgesel koordinasyonları" var. Ağ, bölgesel koordinatörlerin aylık toplantılarıyla yönetiliyor. İletişim esas olarak telefon aracılığıyla sağlanıyor. E-posta da kullanılıyor, hatta bir web siteleri var (www.rutapacifica.org.co); ancak birçok üye kadının ve grubun bilgisayarı ya da internet erişimi olmadığından, bir örgütlenme aracı olarak internete pek ağırlık veremiyorlar.

Temel broşürleri La Ruta Pacífica'yı şöyle tanımlıyor:

Kolombiya'daki silahlı çatışmaların müzakerelerle bitirilmesi ve savaşın kadınların yaşamı üzerindeki etkilerinin görünür kılınması için çalışan, ulusal nitelikli politik bir feminist proje. Kendimizi, pasifist, antimilitarist ve temel ilkeleri adalet, barış, eşitlik, özerklik, özgürlük ve ötekiliği tanıma olan ve şiddet içermeyen bir etişin kurucuları olarak tanımlıyoruz.

Politikalarını da şöyle açıklıyorlar: Her şeyden önce "yaşamın ve dolayısıyla da 'gündeliğin', duyarlılığın, farklılığa saygının, dayanışmanın ve kardeşliğin" kutsal değerini kurtarmaya yönelik barışçı ve antimilitarist bir direniş. Çeşitli düzeylerde diyalogun önemini vurguluyorlar; silahlı çatışmaya yakın nüfus içindeki yerel (kırsal ve kentsel) ve bölgesel diyalogun yanı sıra, ülkeyi savaşın dışına çıkaracak barış yolundaki müzakere sürecine kadınların etkin biçimde katılmasını istiyorlar. Şiddet içermeyen bir birlikte var olma kültürü istiyorlar. "Uluslararası insan haklarını", özellikle de kadınların insan haklarını buluşma noktası olarak kullanıyorlar. Hafıza, hakikat, adalet ve telafi süreçlerini talep ediyorlar; çünkü yalnızca bu süreçler "umutları yeniden filizlendirecek ve ülkemizde uzlaşma

süreci başlayacaktır," diyorlar.

La Ruta Pacífica, Kolombiya'daki diğer kadın STÖ'lerinin çoğundan daha net biçimde pasifizmi savunuyor. Sivil yaşamdan askeri her şeyin çıkarılmasını istiyorlar ve mazereti ne olursa olsun silaha başvurmaya kesinlikle reddediyorlar. Kolombiya'da, sivil toplumu oluşturan hemen hemen herkes paralı askerliği ve zalim paramiliterleri lanetler. Bazıları, seçimle gelen meşruiyeti nedeniyle, devletin güç kullanmasını hoş görebilir. Hatta başkaları da, sosyal ve ekonomik reform programlarına dayanarak gerillaların şiddet içeren eylemlerini mazur görebilir. La Ruta Pacífica, yoksulların kapitalizm tarafından sömürülmesine silahlı çatışmayla son verilebileceğine artık inanmayan ve "haklı savaşlara" ayrıcalık tanımayan kadınlardan oluşuyor. Bu kadınların politik yazıları, La Ruta Pacífica'nın Kolombiya savaşlarıyla ilgili analizlerinin bütünlüklü olduğunu ve toplumsal cinsiyet boyutundan daha fazlasını içerdiğini göstermeye devam ediyor. Barış ile kadınların ve genel anlamda insanların uluslararası boyutta tanımlanmış hakları arasında bağlantı kuruyorlar. Çokuluslu şirketleri "ekonomik soykırım" yapmakla ve Kolombiya'nın zengin biyolojik çeşitliliğini ve doğal kaynaklarını sömürmekle suçluyorlar. Kolombiyalı toprak ve fabrika sahiplerini, kendilerinin de bulaştığı çatışmaların nedenleri konusunda sorumluluk almaya, ekonomik kaynakların yeniden dağıtılmasını desteklemeye ve barış hareketine katılmaya çağırıyorlar. Ekofeminizm terminolojisini kullanarak, çevrenin zarar görmesi ve gelişmenin sürdürülmesi hakkında konuşuyor ve yazıyorlar. Çatışmalar devam ederken onlar, "vatandaşlık ve demokrasinin inşası"nın güçlüklerini konuşuyorlar.

La Ruta Pacífica ayrıca, Kolombiya'daki diğer bazı kadın örgütlerinden daha açık bir şekilde feminizmi savunuyor. Feminizm ve pasifizmi iki "kalemiz" (*baluartes*) diye tanımlıyorlar. Kadınlara yönelik ev içi ve askeri şiddeti açıkça lanetliyor ve kadınların cinsel ve doğurmayla ilgili haklarını savunuyorlar. "Ev içi köleliğe, silahlı güçlerin özel ve duygusal yaşamlara müdahalesine 'hayır' diyoruz; kadın bedenlerinin savaş ganimeti (*botín de guerra*) olarak kullanılmasına 'hayır' diyoruz." María Eugenia Sánchez'in bana anlattığına göre, üyelik için "kadın" olma şartının aranması La Ruta Pacífica'nın bilinçli bir kararıydı. "Bir kadın örgütü olmak politik

bir tercihtir, diğerlerini dışlamak değil." Bu tercihin teorik bir zemi- ni de var. Patriyarki ve patriyarkalizm, bu grubun tereddüt etmeden kullandığı kavramlar. Bu özellikleri onları karma cinsiyetli diğer barış örgütlerinden farklı kılıyor; buna karşılık, aslında bu örgütler- den bazılarının La Ruta'yla sıkı ilişkileri var. Karma cinsiyetli barış örgütlerinin içinde, La Ruta'nın etkinliklerine bireysel olarak katı- lan kadınlar da var; ama bu örgütler bir bütün olarak, La Ruta'nın toplumsal cinsiyet analizini paylaşmıyor.

La Ruta Pacífica'nın 1996'daki ilk eyleminden itibaren kullandı- ğı slogan, Aristophanes'in 2400 yıl önce yazdığı *Lysistrata: Kadın- lar Savaşı* adlı oyunundaki savaşa karşı kadın stratejisinin bilinçli bir yansımasıydı. "Savaş için oğullar ve kızlar doğurmayacağız" ("No parimos hijos ni hijas para la guerra") dediler. Bu, La Ruta'nın kurucu üyelerinden biri olan Rocío Pineda'nın fikriydi. (Rocío'ya Altıncı Bölüm'de, Iniciativa de Mujeres por la Paz'dan bahsederken tekrar değineceğiz.) Rocío, 1997'de bu sözler üzerine çarpıcı bir makale yazdı (Pineda 2003) ve bu makalede, *Lysistrata*'nın oyu- nundaki kumandanlardan birine söylediklerinden alıntı yaptı: "Biz, iplik eğirirken çile dolaşırsa, çileyi iğden çıkarır ve ipliği bir o yana bir bu yana atarız. Bize izin verirsiniz, bu savaşla da aynı şekilde başa çıkabiliriz; elçileri bir o yana bir bu yana savururuz" (a.g.y.: 68).

Bu makalede Rocío, kadınların erkeklerine sadakatini sorgular. Kolombiya'da son on iki ayda sayısı 30 bine ulaşan şiddet sonucu ölümden söz eder. Kadınları, kendilerine şu soruları sormaya çağırır: Sevdiğimiz bu adamlar kimdir? Arzuladığımız, erotik bulduğumuz bu bedenler kimlere aittir? Bizimle sevişmeden hemen önce ne yapıyorlardı? Öldüren, bazı çocukları babasız bırakan birini na- sıl kucaklayabiliyoruz? Rocío o günleri hatırlayıp bana da şunları söyledi: "O zamanlar, savaşta kullanılan silahlar ne kadar güçlü olursa olsun, biz kadınlar eğer gerçekten istersek savaşı durdurabi- liriz, diye düşünmek mümkündü. Silah taşıyan erkeklerle sevişme- yi ve onlara çocuk doğurmayı reddedebilirdik. Kadınların sahip ol- duğu gücün kaynağı burada. Neden bu gücü kullanmayalım ki? Böylece daha sonra askere almak için genç erkek bulamazlar, diye düşünüyorduk."

"Doğurmayacağız" (*No parimos*), La Ruta Pacífica'nın ilk gün- lerinden beri kullandığı en önemli sloganlardan biri oldu. Başlangıç

noktasında, Rocío bunu yalnızca bir slogan olarak değil, hareketin stratejisi olarak düşünmüştü. Ama artık, düşünceli bir biçimde "sloganın tutmaması hiç de şaşırtıcı değil," diyor. "Kadınlara, erkeklerle sevişmemelerini söylemek, her toplumda oldukça kaba ve terbiyesizce bir davranıştır." Olga Amparo Sánchez'in bizim konferanstaki konuşmasında patriyarkalizmi "kadınların özgürce verdikleri aşklarının erkekler tarafından sömürüldüğü bir ilişki" olarak tanımlamasına şaşırdım. Olga, Anna Jónasdóttir'den alıntı yapıyordu (Jónasdóttir 1994). Bu bana, Lysistrata tarzı düşüncenin La Ruta Pacífica'da halen yaşamakta olduğunun bir belirtisi gibi geldi.

La Ruta'nın en belirgin özelliği ise kadınların olağanüstü seferberlik stratejisi; belirli bir bölgedeki kadınlarla dayanışmak için, ülkenin dört bir yanından kadınların o bölgeye akın etmeleri. İlk eylemleri, 1996'da Kolombiya'nın her köşesinden iki binin üzerinde kadının kırk otobüsle savaş mağduru olan Urabá'ya geldiği ulusal bir seferberlikti. Kolombiya tarihinde ilk kez, bu kadar çok kadın erkekler olmadan politik bir inisiyatif almıştı. Urabá seferberliği, çoğu kocalarını, partnerlerini ve çocuklarını kaybederek katliamdan sağ kurtulmuş kadınlarla dayanışma hareketiydi. Resmi bilgilere göre bu kadınların birçoğu, olaylar sırasında tecavüze uğramıştı. Bu gaddarlıklar, kendini "bir şeyler yapmak" zorunda hisseden bir avuç kadın aktivisti tetiklemişti. Kadınlara yönelik şiddete karşı uluslararası eylem günü olan 25 Kasım'ı, Urabá'da "buluşma" günü olarak seçtiler.

Kadınlar başlangıçta, çatışmaların yaşandığı bölgelerden geçecekleri bu riskli projeden korkuyorlardı. Urabá aşırı şiddet uygulanan bir yerdi. Katılımcıların birçoğu için bu, kırk sekiz saati aşan bir yolculuktu. Yine birçoğu için, ailelerinin onayı olmadan yapılacak bir eylem demekti. Bazıları için ise yaşamlarında ilk kez yaşadıkları yerin dışına çıkacakları bir yolculuktu. Kadınlar, ülkenin dört bir yanında gerçekleştirilen hazırlık atölyelerine katılarak korkuları üzerine konuştular ve her kadın eyleme katılıp katılmama kararını kendisi verdi. Sonraları, birçok kadın, bu atölyelerin hayatlarını yolculuğun kendisi kadar değiştirdiğini hissetti. La Ruta, on yılı aşkın bir süre boyunca Kolombiya'nın her yerindeki kadınlar arasında bir bağ duygusu uyandıran böyle bir dizi sembolik dayanışma eylemi örgütledi.

Kadınlar eylemlerinde sembolleri nasıl kullanacakları üzerine çok düşünüyorlar – tohum ekiyor, kumaş dokuyor, ışığı ve renkleri anlamlı bir şekilde kullanıyorlar. Şiddet ve savaşın yaygın sembolizmini bilinçli bir şekilde yeniden inşa ediyorlar ve bunun yerine, "kadınların dünyaya kazandırdıklarını kurtarmaya" yönelik yaratıcı törenlerle ve başka uygulamalarla yeni bir görsel ve metinsel dil koyuyorlar. (Politik bir metodoloji olarak sembolizmi Altıncı Bölüm'de tartışıyorum.) La Ruta aynı zamanda son derece pratik. Her eylem, esas olarak feminist ve biçimlendirici bir süreç içinde hazırlanıyor. Her eylemin sonunda, eylemin amaçlarını ve kadınların ilkelerini, umut ve isteklerini belirten bir bildiri çıkıyor ve bu bildiri yayımlanmak üzere basına gönderiliyor. La Ruta Pacifica'nın ve barışla ilgili diğer kadın inisiyatiflerinin asla değişmeyen temalarından biri de günlük yaşamın kurtarılması; yani, şiddetin evlerden ve toplumdan uzaklaştırılması. Örneğin bir keresinde doksan sekiz otobüs dolusu 3.500 kadın, "Güneyli Kadınlarla Dayanışma Yolculuğu" yaparak Putumayo'ya gittiler. Putumayo koka yetiştirilen bir bölge olduğu için, ABD'nin Kolombiya Planı kapsamındaki uyuşturucu karşıtı programın desteklediği tütsüleme politikasından korkunç şekilde etkilenmişti. Kadınlar pankartlarına "sivil yaşamı kurtarmak ve askerden temizlemek için" diye yazdılar. "*La fumigation* = *La miseria*" (Tütsüleme = Sefalet).

Kadın-kadına kalabalıklar halinde yapılan bu kutsal ziyaretlerin La Ruta tarafından alınan video kayıtları, kadınların temsil ettikleri olağanüstü yaratıcılık ve çevreye paydıkları sıcaklık ve iyimserliğin boyutu hakkında hiçbir kuşkuyla yer bırakmıyor. Aslına bakarsanız, Kolombiya'nın en tuhaf tarafı, şiddet ve ıstırapın bu ülkede derin yaralar açtığını bile bile, kendinizi bir anda çevrenin güzelliğine ve insanların sıcaklığına ve neşesine kaptırmanız. Kadınlar ve Silahlı Çatışma Çalışma Grubu'ndan (La Mesa Mujer y Conflicto Armado) María Isabel Casas, kendisiyle yaptığım söyleşide bana şunları söyledi: "Kolombiya'yı tıpkı bir insanmış gibi seviyorum... Kolombiya delinin teki. Açıklaması zor bir bileşim. Dışarıdan bakanlar bizi bir sürü sahtekâr ve katil gibi görüyor. Burası gerçekten de ölümcül bir yerdir. Sadisttir. Ama aynı zamanda da yaratıcı bir yerdir. Kolombiya hassastır. Kolombiya tutkuludur. Kolombiya'da sevebilirim. Dans edebiliriz ve arkadaşlarımızla iyi vakit geçirebi-

liriz... [Ama] buradaki her güzel şey öldürülüyor. Bizim savunduğumuz şey çok özel bir yaşam enerjisi. Bunu yok edecekler. Pek çok kişi burayı terk ediyor. Yaşam enerjimizi yitiriyoruz. Öldürülenler de yalnızca bedenler değil, farklı bir kültürün tüm zenginliği. Bu ülke bana o kadar çok şey verdi ki, ben de bir şeyleri geri vermek, bir çözüm bulunması için yardım etmek istiyorum."

Kadınlara Karşı Savaş: Gujarat'taki Soykırıma Feminist Bir Yanıt

Şubat 2000'de, Hindistan'ın Gujarat eyaletinde yaşayan çoğunluğun bir kesimi, Hindu dinsel ve ulusal kimliğini korumak adına, devletten de etkin bir destek alarak, Müslüman olarak tanımlanan azınlığa karşı soykırım benzeri girişimlerde bulundu. İki binden fazla kişi öldürüldü, bu insanların büyük çoğunluğu Müslümandı. Yüz binlerce kişi evlerinden sürüldü, 113 bin kişi yardım kamplarına sığındı. Yalnızca Ahmedabad kentinde 1.150 otelin, 1.000 kamyonun ve 250 caminin yıkıldığı bu felakette tahminen 38 milyar rupi (1.25 milyon TL) değerinde Müslüman mülkü tahrip edildi (*Communalism Combat* 2000).

Ne kadar sarsıcı olursa olsun, bu milliyetçi şiddet nöbeti aslında bir sürpriz değildi. İngiliz yönetiminin sona ermesinin ardından Hindistan'ın etnik özelliklerine göre bölünmesiyle, Hindular, Sihler ve Müslümanlar arasında aşırı ve bitmez tükenmez şiddet olayları patlak vermişti. Nüfus, birbirini izleyen iki yönetim boyunca tamamen olmasa da büyük ölçüde yer değiştirdi. Birçok Müslüman Hindistan'da kaldı. Bugün bu insanlar nispeten yoksul, kenara itilmiş ve politik olarak yeterince temsil edilmeyen yüzde 13'lük bir azınlık oluşturuyor. Hindistan ve Pakistan arasında halen sürmekte olan soğuk savaşta, Hindistan'daki Müslümanlar her zaman hem mağdur hem de günah keçisi olmuş; "düşman" devletin kışkırttığı kişiler, hatta ajanları gibi gösterilmiştir. Uma Chakravarty bana, özellikle komşu ülkeler arasındaki nükleer silahlanma yarışı açısından, "komünalizm, militarizm ve patriyarkinin bazıları için aynı referans çerçevesi içine girdiğini" anlattı: "Aslında bu söylemler birbirinden ayrı tutulamaz."

1980'li yılların sonlarından itibaren, her geçen gün büyüyen ve

siyasi güç kazanmak isteyen sağcı bir hareket, Hindistan'daki Müslümanları giderek daha fazla tehdit etmeye başladı. Hinduizm esasen farklı inanç ve pratiklerin esnek bir birleşimidir ve otoriter metinlere dayanmaz. Ancak, etnik olarak saf bir Hindu ulusu hayalini cisimleştiren bir Brahman (üst kast) ve Hindutva kültürü nüfusun çoğunluğuna yayılmaya başladı. Bu durum, Hindu sağcılarının ideolojik kurumlarından Rashtriya Swayamsevak Sanghi (RSS), Bajrang Dal gibi sözünü sakınmayan bir gençlik kolu da bulunan bir Hint tarikatı olan Vishwa Hindu Parishad'ı (VHP) ve Hindutva hareketinin politik kolu olan Bharatiya Janata Partisi'ni (BJP) kapsayan Sangh Parivar'ın önderliğinde gelişti (Bose 1999).

Sangh Parivar'dan ilham alan Müslümanlık karşıtı bir şiddet dalgası, 1989'un Eylül ve Kasım ayları arasında Kuzey Hindistan'ı acılara boğdu. 6 Aralık 1992'de, resmen izinli oldukları belli olan bir Hindu köktenci güruh, Müslümanların Ayodhya'da 464 yıllık kutsal mekânı Babri Masjid camiini, daha önce bir Hindu tapınağı olduğunu ileri sürerek ve geri alma gerekçesiyle yerle bir ettiler. Bu olay, Hindistan'daki bütün Hindu topluluklarında yaygın bir zafer duygusu yarattı; Müslüman topluluk ve örgütleri, birçok insan hakları örgütü, kadın grupları ve ilerici politik partiler ise olayı kitlesel olarak kınadı. İzleyen şiddet olaylarında bir sürü insan öldü (Bose 1999). 1995'te Gujarat eyaletinde yapılan seçimlerde Hint milliyetçisi BJP idareyi ele geçirdi ve üç yıl sonra da bir koalisyon hükümetine katılarak kısmen de olsa ulusal çapta bir iktidara sahip oldu. Pek çok Hint demokrati Kongre'nin Hint devletinin resmen laik yapısını bozmuş olduğuna inanıyordu. Şimdi, Hindutva hareketi üzerindeki tüm baskılar da kalkmış durumda.

Babri Masjid'in yıkılmasından sonra, Hindu aktivist grupları Ayodhya'da bir Ram tapınağı inşaatına başladı. 2002 Şubatı'nın sonlarında trenle Ayodhya'ya giden bu "kar sevak" gönüllüleri, yol boyunca durdukları bütün istasyonlarda Müslümanlara karşı saldırı-ganca tavırlar sergilediler. 27 Şubat günü Sabarmati ekspresinin dönüş yolunda, Gujarat'ın Godhra şehrinde bir kaza meydana geldi; trenin vagonlarından biri yandı ve çıkan yangın sonucu elli dokuz kişi dumandan boğularak öldü. Kesin kanıt olmamasına ve doğru dürüst bir soruşturma yapılmamasına karşın, bu olayın Müslümanların etnik saiklerine dayanan bir cinayet olduğu söylentisi hızla ya-

yıldı. Eyalet ve devlet düzeyinde etkili politikacılar bu söylentiye doğrular mahiyette açıklamalar yaptı, bazıları da Pakistan'dan gelen "teröristlerin" bu işte parmağı olduğundan söz etti. Onların bu demecileri, Hintli Müslümanlara şiddetli misillemeler yapılacağını önceden haber veriyor ve daha da kötüsü, bu şiddet eylemlerini meşurlaştırıyordu (Varadarajan 2002).

Sabarmati ekspresi olayından üç gün sonra, Gujarat'ta bir katliam meydana geldi. Sangh Parivar'ın iyice içine sızdığı Gujarat bürokrasisi ve bakanlıklarında çok çeşitli pozisyonlarda bulunan politik liderler, şiddetin artmasına etkin biçimde katkıda bulundular. Teesta Setalvad "Koruyucular İhanet Ettiğinde" başlıklı makalesinde, birçok olayda RSS ve VHP'ye polislerin liderlik ettiğini belgelemiş ve bunların polis gücünü Hindutva yandaşlarıyla doldurdıklarını ve Müslümanları savunan polisleri nasıl cezalandırdıklarını anlatmıştı (Setalvad 2002). Hint devleti de bazen etkin katılımıyla bazen de mağdur cemaatin yakarışlarına kulak tıkamasıyla bu kıyımın suç ortağı olmuş gibi görünüyordu. Ulusal idare, müdahalede son derece yavaş ve etkisizdi. Hint ordusundan bir müfrezenin bölgeye gönderilmesi üç gün sürmüştü; bu arada en kötü şeyler çoktan olup bitmişti.

Her ne kadar yaygın biçimde tren olayına bir tepki gibi gösterildiyse de, bu kıyımın çok önceden planlandığına dair kanıtlar vardı. Çetelerin ellerinde, yerel idarenin yürütmüş olduğu bir araştırmadan elde edilen, Müslümanlara ait mülklerin listeleri bulunuyordu. Katiller daha çok kılıç kullanıyorlardı; bu kılıçlar, trişulalar (dini bir sembol olan üç dişli mızraklar) ve diğer Hindutva teçhizatı, önceden temin edilmiş ve dağıtılmıştı. Binaları ve insanları ateşe vermek üzere, bol miktarda gaz ve benzin dolu varil mevcuttu. Kısacası, sağcı Hindu örgütlerin ayrıntılı olarak planladığı, bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiği ve devlet ve merkezi hükümetin de göz yumduğu bir katliamdı bu (Varadarajan 2002).

Esasen Brahman olan Hindutva ideologları, bütün kastlardan Hinduları ve Sihleri, Jainleri ve Budistleri varsayımsal bir Hindu ulusu altında başarılı bir şekilde toplamışlardı. Hristiyan topluluklar da tehdit altındaydı, ancak "öteki" diye tanımlananlar esasen Müslümanlardı. Öte yandan birçok seküler ve ılımlı Hindu, aşiret kökenli bazı kadın ve erkekler, Dalit (Dokunulmazlar) ve Müslü-

man olmayan diğer topluluklar da yükselen bu faşizm dalgasından dolayı dehşet içindeydiler. Bu katliama tepki gösteren birçok STÖ arasında kadın örgütleri de vardı. Bunların çoğu insani yardıma katkıda bulundu, bazıları da silahlı çatışmalar sırasında ve sonrasında kadınların insan haklarıyla ilgili meseleleri gündeme getirerek adalet için kampanyalar yaptılar. Ahmedabad Vatandaş İnisiyatifi'nin desteklediği altı kadından oluşan bir kurul, bu konu hakkında birtakım incelemelerde bulundu ve hemen 16 Nisan gibi erken bir tarihte bir rapor yayımladı. Bu rapora göre, katliam sırasında uygulanan cinsel şiddet "çok büyük ölçüde kayıt dışı" kalmıştı (Women's Panel 2002: 2). Katliamdan üç ay sonra, Mayıs 2002'de, Gujarat'ta çalışan kadın grupları bu meseleyle ilgili bir adım daha attılar; kadınlara yönelik kitlesel cinsel saldırıları insan hakları perspektifinden aktarmak üzere Gujarat'ta Adalet İçin Uluslararası İnisiyatif (IJJG) adıyla bir proje hazırladılar. Bu projenin daha pek çok kadın örgütünü de harekete geçiren kilit aktörleri Mumbai'den iki kadın grubuydu: Kadınların Ezilmesine Karşı Forum ve Aawaaz-e-Niswaan (Kadınların Sesi).³

1980'de kurulan Forum, Mumbai'nin en eski feminist grubudur ve kökleri tecavüz karşıtı harekete kadar uzanır. Bu harekete yepyeni çözümler kazandıran Forum, cinsel şiddeti devlet, topluluk, sınıf, kast ve toplumsal cinsiyet yapıları içinde işleyen bir patriyarki ve iktidar ilişkisi olarak sunar. Bu kadınlar yasalaradaki açıklara, polisi ve güçlülere koruyan dokunulmazlık rejimine ve farklı toplulukların suçu kurbanı yükleyen onur ve utanç kültürlerine itiraz ettiler. Kadın hareketi içinde –ister aşiretlerden ister Müslüman topluluklardan ya da kendilerine lezbiyen diyenlerden olsun– marjinal kesimlerden kadınlara her zaman yer açmaya çalıştılar. Forum, esasen Hindu geçmişi olan, siyasi görüşleri açısından son derece seküler yirmi-yirmi beş kadın aktivistten oluşan bir grup. Bunların çoğu

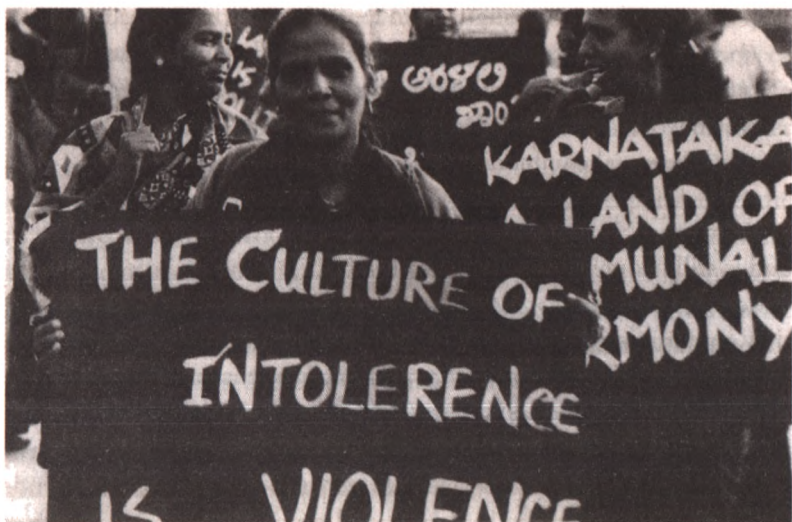
3. Katılan diğer gruplar şunlardı: Mumbai'den Stree Sangam; Delhi'den dört kadın örgütü Saheli, Jagori, Sama ve Nirantar; Ahmedabad'dan Vatandaş İnisiyatifi; Sivil Özgürlükler için Halkın Birliği (PUCL); Baroda'dan Shanti Abhiyan; *Komünalizm Savaşı* gazetesi; ve Pune'den Görünürlük ve Eylem için Örgütlü Lezbiyen İttifakı (OLAVA). Gujarat eyaletindeki Müslüman toplumları içinde çalışan bazı kadın örgütleri de katıldıkları halde güvenlik nedeniyle adlarını açıklamadılar. Farah Naqvi, hem Kadın Paneli'nin hem de IJJG'nin üyesiydi.

eğitimli ve akademisyenlik, mühendislik, mimarlık ve doktorluk gibi çeşitli meslekleri olan ve tam zamanlı çalışan kadınlar. Bazıları da STÖ'lerde çalışıyor. Forum, bürosu, tam zamanlı çalışanı, düzenli geliri olmayan açık bir grup. Kendileri hakkında şunları söylüyorlar:

Herhangi bir politik partiden ya da sermaye bağlantılı lojistik yapılardan bağımsız olmamız, kendi yükümlülüğümüzün ve düşünce sürecimizin sorumluluğunu taşıma isteğimize dendir. Bu durum –cinsel azınlıkların hakları veya din, kast ya da cinsel yönelimle sınırlanmayan toplumsal cinsiyet açısından adil yasaların talebi gibi– bizi yakından ilgilendiren meselelerde kimseden çekinmeden hareket etmemizi sağlar (e-postayla kişisel iletişim).

Aawaaz-e-Niswaan, 1987'de kuruldu. Üyeleri genellikle Müslümanlık geçmişi olan kadınlar ve Müslüman kadınların haklarıyla ilgili faaliyetlerde bulunuyorlar. Yine de, tıpkı Forum gibi onlar da kültürel kimlik üzerinde durmamayı tercih ediyorlar. Bana, "Müslüman değil feminist bir örgüt olduğumuzu çoğu zaman uzun uzun anlatmak zorunda kalıyoruz," dediler. Başlangıçta Aawaaz, maddi desteği olmayan, tescil edilmemiş, "gayri resmi bir alandı". Bugün ise binin üzerinde üyesi var; bunlardan on beş-yirmi kadın düzenli olarak her cumartesi yapılan toplantılara katılıyor, ayrıca daha geniş bir kitle de kampanyalarda yer alıyor.

Aawaaz-e-Niswaan üyesi kadınlar hem bir hizmet veriyor hem de kampanyalar düzenleyerek destek faaliyetlerinde bulunuyorlar. Örgütlerini, "politikalarını netleştirebilecekleri entelektüel bir alan" olarak görüyorlar. Kadınların burka giymek ve peçe takmak zorunda olduğu, çoğunluğu Müslüman ve son derece muhafazakâr bir toplulukta (örneğin çeyiz cinayetlerine veya polis şiddetine karşı) kampanyalar yürütüyorlar; çocuk evlilikleri, evlilik içi tecavüz, boşanma ve seks işçilerinin hakları gibi, bu toplulukta kimsenin ağzına bile alamadığı konuları hiç çekinmeden gündeme getiriyorlar. Aktivistlerden Akeela bana şunu anlattı: "Cinsellik hakkında konuşmak bizim için önemli. Cinsellik üzerinde çok güçlü bir patriyarkal denetim var. Son derece kişisel. Ama Aawaaz-e-Niswaan'da biz cinselliğin denetimini, kadının bedensel ve zihinsel köleliği olarak görüyoruz. Düşüncelerimiz saldırı altında. Buna karşı durmak,

2002'de Hindistan'ın Gujarat eyaletinde yapılan Müslüman katliamı, yoğun bir şekilde toplumsal cinsiyetçiydi. Bangalore'daki Vimochana kadın birliği –tıpkı Mumbai'deki Forum ve Aawaaz-e-Niswaan gibi– kadınlara evdeki, topluluk içindeki kadın karşıtı erkek şiddetiyle, devlet içindeki ve uluslararası ilişkilerdeki kadın karşıtı erkek şiddeti arasındaki bağlantılara dikkat çekiyor. Bu fotoğrafta, hükümet binasının merdivenlerinde Siyahlı Kadınlar nöbeti tutan kadınların görüyoruz.

feminizminin gereklerinden biri."

Forum ve Aawaaz-e-Niswaan farklı zamanlarda, değişik işlerde birlikte çalışmışlardı. 1992-93 yıllarında Babri Masjid olayından sonra çıkan ayaklanmalarda, her yerde olduğu gibi Mumbai'de de Hindutva köktencilerinin şiddet uygulamaları vardı. Müslüman mahallelerinde sokağa çıkma yasağı uygulanıyordu. Forum'dan kadınlar bu noktada, (esasen) Hindu kökenli olmaları gerçeğiyle ciddi biçimde yüz yüze geldiler ve Hindu olmanın verdiği hareket imkânını kentin değişik bölgelerine ulaşmak için kullandılar. İki örgüt, sahip oldukları farklı güç ve becerileri bir araya getirerek birlikte çalıştılar. Forum'lu kadınlar yüksek öğrenimlerini İngilizce yaptıkları için, bu dilde iletişim kurma konusunda avantajlıydılar; Aawaaz kadınlarının ise halkla bağlantıları daha güçlüydü ve özellikle de Müslüman topluluğun sorunlarını iyi biliyorlardı. Sabah Khan bu konuda şunu söyledi: "Aawaaz, Forum'dan çok şey öğrendi; bununla beraber, bizim de oturup bazı şeyleri onlara açıklamamızı gerektiren durumlar oldu. Forum'un radikal politikaları bizim bilgimizi ve alan çalışmamızı zenginleştirdi. Onlara karşı sevgimiz ve saygımız çok büyük. Ne zaman yardıma ihtiyacımız olsa onlar hep yanımızdalar. Destek fonları olmasa bile, bazen kendi ceplerinden para çıkarıp bize katkıda bulunurlar. Her zaman hayatta kalmamızı sağlıyorlar. Kendilerini gerçekten bu işe adanmışlar."

IIJG projesinin yürümesini sağlayan sağlam köprü, Forum ile Aawaaz arasındaki güvendi. Bu amaç için oluşturdukları koalisyon, üç kollu bir strateji üzerinde karar kıldı. Cinsel şiddetle ilgili *feminist bilgiyi* gerici milliyetçiliklerle ilişkili olarak kullanacaklardı. Apaçık gerçekleri yasal statüye bağlayarak *hukuki bir yaklaşım* benimseyeceklerdi, dolayısıyla heyette avukatlar da olacaktı. Ve soruşturmayı *uluslararası düzeye* taşıyacaklardı. Mayıs 2002'ye gelindiğinde, Hint hukuk sisteminin Gujarat kurbanları için adaleti sağlamayacağı ortaya çıkmıştı. Kadınlar, uluslararası hukuka başvurup uluslararası bir baskı yaratarak, Hintli yetkilileri utandırıp harekete geçirmeyi umuyorlardı.

Otuz kişilik bir listeden yola çıkarak –aralarında farklı ülkelerden avukat, yazar, akademisyen ve kampanya yürütücülerinin de bulunduğu– bu konularda fazlasıyla tecrübeye sahip dokuz kadın seçtiler ve bir heyet oluşturdular.⁴ Heyete seçilen kadınlar üç ayrı

kıta, altı farklı ülke ve çok çeşitli kültürlerden gelmiş olsalar da, bu kompozisyonu kavramsallaştırırken çok dikkatli davrandılar. Raporlarında, bireysel konumlarını teslim etmekle beraber kendilerini "kimliklerine" göre tanımlamamaya özen gösterdiler. Ayrıca grubu politik bir ortaklığa sürüklemediler. Bunun yerine, net bir şekilde tanımlanmış ortak değerleri vurgulayarak açıkça feminist bir bakış açısı sergilediler. Raporlarında şöyle yazdılar:

IIJG'yi oluşturan feministler ırk, sınıf, etnik köken, din ve diğer özellikler açısından farklı yerlerden gelmiştir; hepsinin kendi konumlarıyla ilişkili belli iktidar bağlantıları vardır. Sosyal ve politik konularda her konumun benzediği varsayımında bulunmadan, ırk, din ve kimliğe dayalı diğer farklılıklara dayanan şiddeti ve ayrımcılığı reddeden ve herkes için adalet isteyen, her insan hayatının bir değeri olduğuna inanan, dünyanın her köşesinden gelen feministler topluluğu olarak bir arada dururlar. (IIJG 2003: 142)

Koalisyon, maddi destek bulmak ve katliamla ilgili mevcut bilgilerden oluşan bir dosya hazırlamak için kolları sıvadı. Heyet üyeleri Aralık 2002'de Mumbai'de toplandılar, kısa bir bilgi alışverişinden sonra üçer kişilik üç gruba ayrıldılar ve Gujarat'ın değişik bölgelerine giderek katliamdan kurtulanların ifadelerine başvurdular. Şiddeti yaşamış olan birçok yeri ve yardım merkezini ziyaret ettiler, kırk bir örgütle bağlantı kurdular; 181 kadın ve 136 erkekle görüştüler ve bu insanlardan, Gujarat'ın yedi bölgesindeki seksen dört kentte ve altmış altı köyde meydana gelen şiddet olaylarıyla ilgili

4. Panelistler: Sri Lanka, Colombo'dan Inform'un yöneticisi Sunila Abeysekara; New York City Üniversitesi'nden Hukuk Profesörü ve Uluslararası Kadının İnsan Hakları Hukuk Kliniği yöneticisi Rhonda Copelon; uluslararası Müslüman Yasaları Altında Yaşayan Kadınlar aktivist örgütünün yöneticisi Anissa Helie; Almanya'daki Medica Mondiale'in kurucularından tarihçi Gabriela Mischkowski; İngiltere Greenwich Üniversitesi'nde Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Çalışmalar bölümünde Profesör (o sırada) Nira Yuval-Davis; Delhi Üniversitesi'nden feminist tarihçi Uma Chakaravarti; Hollanda Toplumsal Cinsiyet Adaleti İçin Kadın İnisiyatifi Başkanı, Toplumsal Cinsiyet ve Uluslararası Hukuk araştırmacısı, ABD Acil Eylem Fonu yönetim kurulu üyesi, Mumbai Kadın Araştırma ve Eylem Grubu kurucularından Vahida Nainar; Delhi'den Nirantar'ın kurucularından, kadın, demokrasi ve gelişme konularında bağımsız yazar ve danışman Farah Naqvi ve Hindistan, Coimbatore'den önceleri Çevresel ve Sosyal Uğraşlar Enstitüsü'nde olan Meera Velayudan. Pakistan'dan, Hint kamuoyu üzerinde kıskırtıcı bir etki yapacağı düşüncesiyle kimse panele katılmadı; Bangladeş'ten beklenen bir katılımcı ise kendi ülkesinde güvenliğinden emin olmadığı için vazgeçti.

kanıt topladılar (*a.g.y.*: 7). Forum, Aawaaz ve diğer yerel örgütler, not alma, yazılı veya sözlü çeviri gibi işler için ikidilli insanlar ayarlayarak, örgüt olarak bu projeye destek verdiler.

IJG soruşturması, katliamla ilgili olarak daha önce yayımlanmış gerçekleri; ölümleri, binaların tahrip edilmesini ve devletin suç ortaklığını doğruluyordu. Ayrıca topluluğun şiddetinin toplumsal cinsiyetçi ve cinsellik içerikli olduğunu gösteren daha ayrıntılı kanıtları da ortaya koydu. Erkekler birbirlerini efeminellikle suçlayarak ve bununla alay ederek kışkırtmışlardı. Kadınların ifadeleri "kadınların özellikle hedeflenmesinin, Gujarat'taki Müslümanları terörize etmek üzere oluşturulan bilinçli stratejinin bir parçası" olduğunu ortaya koydu. Cinsel şiddet, "nefret ve yıkıcılığı harekete geçirecek motor olarak kullanılmıştı... kadınların aktardığı travmanın yalın boyutu, şiddetten dokuz ay sonra bile eziciydi" (*a.g.y.*: 11)

Heyet, yalnızca tecavüz ve kadınlara topluca tecavüz bilgileri değil, vajinalara demir çubuk ve kılıçların sokulması, gebe kadınların karınlarının yarılıp fetüslerin dışarı çıkarılması, göğüs ve cinsel organların parçalanması ve tecavüzcülerin amaçlarını, "Hindu" çocukların doğması için kadınları dölledikleri şeklinde açıklamaları gibi birinci ağızdan ifadeler duydu. Saldırgan gruplardaki erkekler her yerde kadınlara sataşıp rahatsız ediyor, yakalayıp giysilerini çıkarıyorlardı. Polis memurları bile Müslüman kadınları terörize etmek Müslüman erkekleri de aşağılamak için cinsel organlarını gösteriyorlardı. Çoğu zaman bu tür olaylar ortalık yerde ve aile bireylerinin, çocukların gözleri önünde cereyan ediyordu. Bir tanığın söylediklerine göre, "Kanlar içinde, yaralı ve çıplak bir sürü kadın vardı. Çoğunun göğüslerinde diş izleri görülüyordu... kadınlara tahta sopalarla tecavüz edilmişti" (*a.g.y.*: 127).

Heyet, "kadın bedenlerinin, işkencenin sonsuz sayıdaki ve yaratıcı biçimleriyle bitmek tükenmek bilmez bir şiddetin uygulama alanı olduğu" sonucuna vardı. Ama daha da kötüsü, bu işkenceler çoğu zaman "tecavüz edilen kadını canlı canlı yakmak ya da ateşe atmak suretiyle öldürmeden önceki acı verici giriş bölümüydü" sadece. Kadınların bedenleri çoğu zaman, yasal tazminat ya da hukuki müeyyidelerin uygulanmasını engellemek için tanınmaz hale getirilmişti. Tecavüze uğrayan birçok kadının ölmüş olması ve hayatta kalanların da yaşadıkları korkunç deneyimler hakkında konuş-

mak istememeleri, kesin sayıyı belirlemeyi olanaksız kılıyor. Ancak, yüzlerce Müslüman kadının bu suçlara maruz kaldığı kesin (a.g.y.: 34, 112). Heyetin bulduğu rahatsız edici bir kanıt da, Hindu kadınların Gujarat'taki şiddet olaylarına aktif olarak katıldıkları, tecavüz ve cinayetleri kışkırttıklarıydı. Daha pek çok patriyarkal ve kadın düşmanı kültürde olduğu gibi, Hindutva hareketinde de kadınlar inisiyatif alıp, önemli bir rol oynuyorlar (Bachetta 1996).

IIJG çalışması etnik saldırıların, katliamdan dokuz ay sonra bile, farklı ama halen ürkütücü biçimlerde ve medyanın daha az ilgisini çekerek sürdüğünü gösteren kanıtlar buldu. Müslümanların ve muhalif Hinduların, çete saldırılarından ve polis tacizinden korkmak için hâlâ çok geçerli nedenleri vardı. Travmalar ve akıl hastalıkları ile kadınların doğum sağlığı üzerindeki olumsuz etkiler yaygın biçimde görülüyordu. Bu tehlikeli koşullarda, Müslüman kültürü giderek daha fazla kısıtlanıyordu; "koruyuculuk" adına kadın ve kızlar üzerinde daha fazla denetim uygulanıyor ve cemaatin erkek liderleri "kadınları 'iyi bir Müslüman kadın' olmanın dar tanımı içine girmeye daha fazla zorluyordu". İyileşme sürecine rehberlik eden, insanların "kurban" olmaktan çıkıp "kurtulan" olma durumuna geçmelerine yardım etmeye çalışan Müslümanlar taciz ediliyor ya da hapsediliyordu. Gujarat'ta Hindutva nefretinin kaybolmadığı çok açıkken, Aralık ayındaki eyalet seçimlerinde BJP yeterli çoğunluğu kazanarak geri döndü (IIJG 2003: 87, 91).

Rapor taslağının hazırlanması, her heyet üyesinin bir bölümden sorumlu olduğu kolektif bir süreçti. Beş heyet üyesi altı ay sonra redaksiyon için bir araya geldiler. Kitap, *Threatened Existence: A Feminist Analysis of the Genocide in Gujarat* (Tehdit Altında Var Olmak: Gujarat Soykırımının Feminist Analizi) adıyla 10 Aralık 2003'te, İnsan Hakları Günü'nde basıldı. İki yıl sonra Vahida Nainar bana, feminist etiğin bu sürece baştan sona kadar nasıl yol gösterdiğini anlattı: "Ne kadar rahat bir süreçti anlatamam! Benim ilk deneyimimdi. Katılan herkes bunun olmasını istiyordu. Herkes çok kararlıydı ve ilk ziyaretten sonra herkes bu işe ayırabildiği kadar çok zaman ayırdı. Birbirimizin görüşüne saygı, düşüncesine duyarlılık gösterdik. Birbirimizi dinliyorduk."

Raporun benim için en çarpıcı yanı ise okuduğunuz herhangi bir "araştırma komisyonu" raporundan farklı olarak tamamen feminist

bir ilkeyle kavramsallaştırılması. Heyet üyeleri sivil toplumun ismi cismi bilinmeyen resmi temsilcileri değil. Tam tersine her biri, bir kadın olarak bu deneyimin kendisi için ne anlama geldiğini anlatmak ve kendi yaşamındaki anlamıyla işkence ve cinayet hikâyelerinin yarattığı etkileri aktarmak üzere yer alıyor projede.

Sierra Leone: Kadınlar, Sivil Toplum ve Barışın Yeniden İnşası

Bugün Afrika'da çıkan savaşları anlayabilmek için, kıtanın köle ticaretine boyun eğmesini ve Avrupa'nın sömürgeciliğini bilmek gerekir. İnsanlar ve zenginlikler burada çok büyük ölçüde yağmalanmıştır. Sahil kentleri, sadece bu operasyonları sürdürme amacıyla geliştirilmiş, iç kısımlar ise tahrip edilmiş veya kendi haline terk edilmiştir. Yerel kültürler zarar görmüş ve yok olmuştur. Yerel topluluklar içinde ve arasında eşitsizlik ve düşmanlık yaratılmıştır (Reader 1998). Batı Afrika kıyısının iki komuş ülkesi Liberya ve Sierra Leone, geri dönen kölelerin vatani olarak Avrupa/Amerika inisiyatifiyle kuruldu. Amerika'dan dönen köleler Liberya'nın başkenti Monrovia'ya yerleştirildi, İngiltere'den dönen gruplar ise sonradan Sierra Leone'nin başkenti olacak Freetown'a gönderildi. Geri dönen kölelerin ataları esasen bu bölgeden değildi. Geri dönenler, Afrika koşullarına hazırlıklı değildi ve çoğu öldü. Hayatta kalan göçmen nüfus ile hinterlandtaki kabile toplumları arasındaki ilişki kötüydü ve bazen de sömürüye dayanıyordu. Bugün, bağımsızlıktan kırk beş yıl sonra, Sierra Leone hâlâ çok yoksul. Nüfus, bulaşıcı hastalıklar yüzünden sürekli azalıyor ve ortalama ömür yalnızca kırk iki yıl. Yetişkinlerin üçte ikisinden fazlasının okuma yazması yok. Ülke 2002 yılında, UNDP İnsani Gelişim Endeksi'ne göre dünyadaki tüm ülkelerin en sonunda yer aldı (UNDP 2004).

Sierra Leone'nin sömürgecilik sonrası tarihini şekillendiren önemli etmenlerden biri, Tüm Halkların Kongresi (APC) adlı politik partinin, giderek daha merkezi, yozlaşmış, zalim ve otoriter hale gelen bir rejimle uzun süre iktidarda kalmasıydı (Bangura 2004). Kısa süren bir çokpartili restorasyon döneminin ardından, 1991'de Devrimci Birleşik Cephe (RUF) adında bir ordu komşu Liberya'dan Sierra Leone'ye girdi. Foday Sankoh idaresinde, Liberyalı ve Sier-

ra Leoneli savaşçılardan oluşan karışık bir kuvvetti bu. Sankoh, Liberyalı asi Charles Taylor ve onun önderliğindeki Liberya Ulusal Yurtsever Cephe'siyle bir anlaşma yapmıştı: Taylor ve yandaşları, Sierra Leone'yle ilgili yıkıcı planları için Sankoh'a üs ve eğitim imkânı sağlayacak; buna karşılık Sankoh da Liberya'da iktidara geçmesi için Taylor'ı destekleyecekti.

RUF'un öncelikli hedefleri geleneksel kabile şefleri ve devlet memurları, yerli tüccarlar, zengin çiftçiler ve dini liderlerdi; bu insanlar zorla çalıştırıldılar, türlü türlü aşağılamalara maruz kaldılar ve herkesin gözü önünde boyunları vurularak infaz edildiler (Abraham 2004). Devletin ordusu karşı saldırıya geçti, ancak hemen akabinde muhalif genç askerler cepheden geri dönüp kente saldırdılar. Ulusal Geçici Hükümet Konseyi (NPRC) adıyla, Sierra Leone'nin bugünkü başkanı Ahmed Tejan Kabbah'ın seçimlerle iktidara geldiği 1996 yılına kadar, ülkeyi dört yıl boyunca denetim altında tuttular (Kandeh 2004a). Ancak, seçimle iktidara gelen (ve aslında ordusu olmayan) hükümet, soykırımcı RUF, kaçak askerler ve yabancı barış muhafızları arasındaki savaş, barış sürecine rağmen sürdü. En gaddarca olayların bazıları, 1997 ile 1999 yılları arasında Freetown'ın asi güçler tarafından saldırıya uğradığı ve yağmalandığı sırada meydana geldi (Abraham 2004). Ocak 2002'de nihayet barış sağlandı, ama bu arada 50 ila 70 bin insan ölmüş, yaklaşık 5.5 milyon olan Sierra Leone nüfusunun üçte biri ila üçte ikisi yerlerini terk etmeye zorlanmış ve ülkenin eğitim tesislerinin yüzde 70'i ile sağlık merkezlerinin yüzde 84'ü tahrip olmuştu (Gberie 2004). Benim 2005 yılının başlarında yaptığım ziyaret sırasında, etrafta ihtiyatlı bir iyimserlik vardı.

Afrika kıtası savaşla kuşatılmış durumda. Dünya nüfusunun yüzde 10'una sahip olan bu kıtada, savaşlar sırasında sivillerin yüzde 60'ı ölüyor (Bergner 2005). Gelgelelim Sierra Leone'de on bir yıldır süren savaş, dehşet verici sadizmiyle hâlâ ayrı bir yerde duruyor. Sierra Leone'de insanlar rasgele ve keyfi olarak öldürüldü. Bu şiddetin başlıca özelliklerinden biri, elleri ve ayakları bir palayla uçurulan kurbanın canlı ama sakat ve çaresiz bırakılmasıydı. Savaştan sağ çıkan elsiz-ayaksız insan sayısının 10 bini bulduğu tahmin ediliyor (Abraham 2004; Kpundeh 2004). Savaşan güçlere tahminen 4.500 çocuk alındı. RUF, çoğunluğu kırsal kesimden olmak

üzere 9-10 yaşlarındaki küçük çocukları kaçırdı. Çocukları halüsinojen uyuşturuculara alıştırdılar ve çoğu zaman da, isyancılara kaçırmaktan başka çıkar yolları kalmaması diye, kendi ailelerinden birini öldürmeye zorladılar. Bu çocuklar hemen akabinde, öldürülen kurbanın etini yemek de dahil her türlü vahşete tanıklık etmek ve katılmak zorunda bırakıldılar. Bu tür korkunç davranışlar yalnızca RUF tarafından sergilenmedi. Sahipsiz ve çaresiz birçok çocuk gönüllü olarak devlet ordusuna (bundan sonra devlet ordusu yerine –büyük harfle– "Ordu"yu kullanacağım) ve Sivil Savunma Güçleri'ne katıldı ama kabul edildikten sonra onlar da benzer şekilde kullanıldı, iyice sindirilip dehşet saçmak zorunda bırakıldı. Örneğin, Sierra Leone'li yazarların konuştuğu, zorla Ordu'ya alınmış on iki yaşındaki bir çocuk, RUF esirlerini kendi mezarlarını kazmaya zorlamasının emredildiğini ve "verilen emirler doğrultusunda esirlerin gözlerini oyduklarını; kulaklarını, burunlarını kestiklerini, sonra da yarın ölü toprağa gömdüklerini" anlattı (Abdullah ve Rashid 2004: 248).

Tabii ki savaş son derece toplumsal cinsiyetçiydi. Savaşanların pek çoğu, hem kırsal kesimden hem kentlerden gelen, eril içki ve uyuşturucu altkültürüyle birbirine bağlı genç erkeklerdi. Bazı savaş yorumcuları "raray" oğlanlar ya da "bayaye"lerden söz eder; bunlar, savaşan tüm grupların kaynağını oluşturan, politik konularda pek bilgi sahibi olmayan "lumpen" gençliğin özel bir tabakasıdır. 1997 ve 1999'da başkentte çıkan kargaşa sırasında mahkûmların firar etmesinden sonra, bunların yıkıcı potansiyelleri ciddi bir şekilde kriminal hale geldi (Gberie 2004; Rashid 2004). Bu yıllarda, sayısı tam bilinmeyen, hesaplanamayan ama kesinlikle çok fazla olduğu düşünülen kadınlar ve kızlar, hem tek tek erkekler ve hem de çeteler tarafından tekrar tekrar ve gaddarca tecavüze uğradı. Üreme organları sopa, şişe ve silahlarla parçalandı ve çoğu aldıkları bu yaralar nedeniyle hayatını kaybetti. Pek çok gebe kadının karnı yarıp fetüsleri çıkarıldı. Katiller bazen daha doğmamış olan bebeğin cinsiyeti üzerine iddiaya tutuşuyorlardı. Asiler tarafından kaçırılan binlerce kız çocuğu, onlara aşçılık veya kuryelik yapmak zorunda kaldı, asi erkeklerin "karıları" olarak cinsel köleliğe zorlandı. Birçoğu, daha kendisi çocukken hamile kalıp istenmeyen çocuklara sahip oldu.

Çoğunluk için Sierra Leone savaşının açıklaması yoktu. Birbirlerinden bu kadar nefret etmeleri için ortada hiçbir neden yoktu; etnik, ulusal ya da dini bir proje de yoktu. Foday Sankoh, Libya başkanı Kaddafi'nin ilkelerinden etkilenmişti ama halkı devrimci bir ideolojiye çekmek için hiç çaba göstermedi. Tam tersine RUF zulmü, sıradan Sierra Leonelileri yabancılaştırmak üzere tasarlanmış gibi görünüyordu. Siyaset bilimciler ve sosyologlar şaşırmış, "neden?" sorusuna yanıt bulamamıştı. Haydutluğa, hedonizme, barbarlığa başvurmuş (Bangura 2004) ve "kargaşayı araçsallaştırmışlardı" (Chabal ve Daloz 1999). Bu çatışmaların "mağduriyetten" çok "açgözlülüktən" kaynaklandığı açıktı (Berdal ve Malone 2000). Savaşın başlıca kaynağı ve belki de asıl amacı, elmas çıkarma işinin denetimiydi. RUF, illegal bir şekilde çıkarılan elmasların ahlaksız uluslararası aracılardan yardımıyla Batılı elmas tacirlerine satışlarından yılda tahmini 125 milyon dolarlık bir kazanç sağlıyordu. Sankoh, RUF'a destek vermek için Taylor'a elmasla ödeme yapmıştı. Aynı şekilde, Ordu da yasadışı yollardan elmas çıkarıyordu ve yönetici sınıf da bu işten payına düşeni alıyordu (Smillie ve diğ. 2000; Koroma 2004). Ancak ülkenin sahipsiz kalmasıyla, belki de basit bir hesap yapıp şu sonuca vardılar: Aç bir ülkede "silahlara kim sahipse, önce o karnını doyurur" (Kapuściński 2002: 225).

Sierra Leone'deki savaşın uzatılmasının, erkeklerin liderliğindeki ve belli bir erillikle kışkırtılan savaşçı gruplara maddi çıkar sağladığını görmek hiç de zor değil. Barış ve demokrasi isteyen sivil toplumdu (Kandeh 2004b: 179). Kadın örgütleri, savaşı sona erdirmeye yönelik sivil toplum hareketi içinde baştan sona önemli bir rol oynadı. 1994'te, Pekin'de yapılacak Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın hazırlıkları için, kırkın üzerinde Sierra Leone'li kadın örgütü bir araya gelerek bir Kadın Forumu oluşturdu. Ertesi yıl ülkede ulusal bir danışma konferansı yapılacağı duyuruldu. Daha pek çok kadın gibi, Zainab Bangura da davetliler listesinde neredeyse hiç kadın adı olmadığını fark etti. Kadınlar, temsil hakkı talebinde bulunarak, "hemen şimdi seçim" için bir kadın dosyası hazırlamaya giriştiler. On yıl sonra Zainab ile görüştüğüm zaman bana, "Hayatımız boyunca demokrasi yüzü görmedik," dedi. Dolayısıyla bu fırsatın kaçmasına izin vermeyeceklerdi. "Önceden toplandık, ortak bir duruş örgütledik. Belirlediğimiz dokuz ana mad-

deyi yazıp çoğaltarak konferansa katılan herkese dağıttık." Bu, çok yerinde bir hareketti; uzun resmi bir belgeyi okumak için zamanı olmayan birçok katılımcı, kadınların düşüncelerini gayet iyi ifade eden bu basit manifestoya olumlu oy verdi.

Seçimler yapıldı ve hükümet kuruldu. Ancak izleyen çalkantılı yıllarda, sivil toplum hareketinin ve bunun içinde yer alan kadın hareketinin sık sık sokağa dökülmek için bir sürü nedeni oldu. Hükümet yine askeri bir darbeye devrilince, sivil toplum buna hemen Demokrasinin Restorasyonu için Hareket (MRD) adındaki geniş tabanlı bir oluşumla karşılık verdi. Agnes Taylor-Lewis bana, "Yine sokaklara döküldük!" dedi. "Sierra Leone'de kadınlar her zaman sokaklara dökülür ve dua eder!" Ancak bu yürüyüşlerden birini, kadınlar hayatları boyunca unutamadı. 6 Mayıs 2000'de kadınlar hep beraber, RUF'un rehin tuttuğu BM personelini serbest bırakması için, Foday Sankoh'un evine yürüdüler. İki gün sonra daha da büyük, kadınlı erkekli bir yürüyüş yapıldı ve aralarında bir de kadının bulunduğu yirmi iki kişi öldü.

Sierra Leone'yi savaşın bitiminden üç yıl sonra, 2005'te ziyaret ettiğimde konuştuğum kadınlar, 1990'larda Sierra Leone'de meydana gelen olayları açıkça toplumsal cinsiyet üzerinden değerlendiriyorlardı. Bir cinsiyet olarak kadınlığın, barış için şiddet içermeyen müdahalelerde bulunma potansiyeli ve bu tür müdahaleler için de özel sebepleri olduğuna inanıyorlardı. Koşullar uygun olduğu anda, kızları, kadınları ve sivil toplumu yetkilendirmek için projeler hazırladılar. Sierra Leone'de yaygın olarak görülen bir uygulama da birçok kadının çalışmalarında üs olarak Hristiyan mezheplerinden birini ya da Müslümanların camilerini kullanmalarıdır. Zainab, "Burada camileri ve kiliseleri bir arada tutan kadınlardır," demişti.

Christian Science mezhebinden Mabel Cox, bana seks ticaretindeki kadınları HIV/AIDS hakkında bilgilendirmeye yönelik projeden söz etti. Afrikalı Kadın Eğitimciler Forumu'nun savaştan sağ kurtulan (ve benim de ziyaret ettiğim) genç kadınların eğitimiyle ilgili projesinin esin kaynağı Christiana Thorpe'du. Küçük ve hafif silahların toplanmasıyla ilgili kampanyanın kilit ismi, Sierra Leone Kiliseler Konseyi'nin Danışmanı Florella Hazeley'di. Bana, "Küçük silah deyince akla ilk gelen erkeklerdir. Kadınlar genellikle kurban olarak görülürler. Kadınların küçük silah edindiğini, ticaretini ya da

kaçakçılığını yaptığını düşünmezsiniz. Ama yaparlar," dedi. Emekli bir İngiliz polis müfettişi olan Maureen Poole, onunla tanıştığım sırada Ordu'da, polis kuvvetlerinde ve hapishane içinde görevli kadınları (ve erkek personelin eşlerini) örgütlüyordu. Memunata Pratt da bana, Toplumsal Cinsiyet Araştırma ve Belgeleme Merkezi'nde yürüttüğü araştırmadan, verdiği eğitimden ve Fourah Bay Koleji'ndeki Barış ve Savaş İncelemeleri programından söz etti. Agnes Taylor-Lewis, kadınların politik parti ve seçimlerde eşit biçimde temsil edilmeleri için düzenlenen Yarı Yarıya adındaki dinamik kampanyayı anlattı. Fakat ben Sierra Leone'ye özellikle Mano Nehri Kadın Barış Ağı'ndan (Marwopnet) kadınlarla buluşmak için gitmiştim. Bu olağanüstü birlik, Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) Barış ve Gelişme İçin Afrika Kadın Komitesi'nin (AWCPD), Batı Afrikalı Kadınlar Birliği'nin ve Afrikalı Kadınların Dayanışması'nın (Femmes Africa Solidarité, FAS) yardımlarıyla kurulmuştu.⁵ Kasım 1999'da Addis Ababa'da yapılan Altıncı Afrika Bölgesel Kadın Konferansı'nda FAS, Gine, Liberya ve Sierra Leone'den (ortak noktası savaş olan komşu ülkelerden) kadınlar için bir yan toplantı düzenledi. Bu kadınlar bir süredir aralarında, barışın inşasına katılımlarını güçlendirmek için üç ülkedeki kadın örgütleri arasında stratejik bir birliğe duyulan gereksinim hakkında konuşuyorlardı.

Ertesi yıl FAS ve AWCPD'nin desteğiyle Abuja'da, her üç ülke hükümetinden bir bakan, iki milletvekili, bir gazeteci, bir özel sektör temsilcisi ve kadın STÖ'lerinden ve diğer STÖ'lerden beş temsilcinin katılımıyla kurumsal bir toplantı düzenlendi. Çeşitli BM ve OAU bürolarından delegeler de toplantıya katıldılar. Bu yeni ağ adını, Gine, Liberya ve Sierra Leone arasında kısmen sınır oluşturan Mano Nehri'nden aldı.⁶ O güne kadar Liberya'daki savaş yedi, Sierra Leone'deki ise on yılını tamamlamıştı ve henüz tam anlamıyla bitmemişti. Gine, bu iki komşusundan, yüzde 80'i kadın ve çocuk olmak üzere, 300 bin göçmen almıştı. Sınırlardaki uyuşturucu, el-

5. Femmes Africa Solidarité, Haziran 1996'da Synergie Africa, UNIFEM ve ABD'li diğer kuruluşlar tarafından, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun mali desteğiyle kuruldu. Aktivistleri, farklı milliyet ve meslekleri temsil eden, Afrika'nın toplum kumaşını parçalayan şiddetli çatışmaların patlamasıyla harekete geçen Afrikalı kadın liderlerdi.

mas ve silah ticareti üç ülkeyi de etkilemişti. Rosaline M'Carthy bana şunları anlattı: "Marwopnet'in ayırt edici özelliği, yerel dokusudur. Başka yerel barış grubu yoktu demiyorum, elbette vardı. Ancak biz, politikacılarla birlikte hareket edersek daha etkili olabileceğimizi düşünmüştük."

Kadın ağının heyecanla beklediği, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kadınlar, barış ve güvenlik hakkındaki 1325 sayılı önergesi (bkz. Beşinci Bölüm) ekimde kabul edildi. Dünya artık silahlı çatışmaların toplumsal cinsiyet açısından etkilerine; kadınların çatışmaların önlenmesi, barışın korunması, çatışmanın sona ermesi ve barışın inşası gibi konulardaki, genellikle hafife alınan yeteneklerine ve onların barış ve güvenlikte aktif araçlar olarak potansiyellerine biraz daha fazla ilgi gösterecekti. Ancak 1325 sayılı önergeyle sonuçlanan fikirler uzun zamandır ortalıkta dolaşıyordu ve Marwopnet inisiyatifi de bunun bir belirtisiydi.

Çiçeği burnundaki örgüt, Abuja'dan döner dönmez Freetown'daki Sankoh karşıtı sivil toplum gösterilerine katıldı. Sonra, RUF'tan kadınlarla buluşmak üzere helikopterle araziye çıktılar. Çok geçmeden, üç ülkede şubesi olacak ve başkanlığı dönüşümlü yapılacak, "politik, ayrılıkçı, ayrımcı ve kâr amaçlı olmayan bir örgüt" için bir tüzük hazırladılar. Marwopnet'in Sierra Leone şubesinin "odak noktası" olan Nana Pratt, Freetown bürosuna yerleşip, telefon ve e-posta aracılığıyla diğer iki şubeyle sürekli temasa geçti. Seyahat masrafları oldukça yüksek olduğu için mali destek bulmak cidden zordu. Diğer bir sorun da dildi – Liberya ve Sierra Leone İngilizce konuşulan ülkeler, ancak Gine'de Fransızca daha geçerli. Agnes Taylor-Lewis, "Giysilerimiz ve yiyeceklerimiz açısından birbirimize çok benzeriz," dedi. Mabel M'Bayo da ekledi: "Sonuçta hepimiz *kadınız*. Elbette tartışacağız; önemli olan, adım adım bir anlaşmaya varabilmemiz."

Marwopnet, özellikle iki cephede etkindir. Bunların ilki, hükümetin ve muhalefetin en üst düzeylerinde danışmanlık ve müdahaledir. Bu strateji, ABD'den bir uzlaşma eğitimcisi olan Louise Di-

6. 1973 yılından beri orada, üç devletin güya politik ve ekonomik amaçlarla (prensipte) işbirliği için kurulmuş Mano Nehri Birliği (MRU) vardı. Marwopnet ise yapısal olarak değil yalnızca sözel olarak MRU ile bağlantılı.

amond'ın "çok yönlü diplomasi" dediği şeye örnektir. Daha kesin bir ifadeyle, her ne kadar bu terminolojiyi kullanmasalar da Marwopnet kadınlarının devlet başkanlarıyla, bakanlarla, ordu komutanları ve asilerin liderleriyle ilişkileri –tabanlarının sivil toplum içinde olması nedeniyle– belki "gayri resmi diplomasi" olarak görülebilir. Başka bir deyişle, STÖ'ler de dahil olmak üzere devlet dışından tarafsız aktörlerin müdahalelerine katılarak, politik liderlerin, dışişleri bakanlarının ve büyükelçilerin standart diplomatik girişimlerine ilaveler yapmak diye de ifade edilebilir (Diamond ve McDonald 1996). Bu üst düzey yaklaşımlarını açıklamaya çalışan Rosaline M'Carthy'nin gözlemi şöyle: "Son tahlilde, gösteriyi yönetenler en tepedeki erkekler."

Klasik bir "gayri resmi diplomasi" vakası 2001'de meydana geldi. Yaz başlarında, Liberya ile Gine arasındaki ilişki iyiden iyiye bozuldu. Liberya ve Sierra Leone teröründen akın akın kaçan insanlar yüzünden Gine'de tansiyon iyice yükseldi. Gineliler, kendileri de bir o kadar sefalet içinde oldukları halde sadece mültecilere uluslararası yardım yapıldığı için, Liberya ve Sierra Leone'den gelenlere kızgındı. Gine Başkanı Lansana Conté ile Liberya Başkanı Charles Taylor arasında da büyük bir düşmanlık vardı; Conté, Taylor'ı Sierra Leone'deki asilerin ayaklanmasına destek vermekle ve kendi ülkesinde terörü kışkırtmakla suçluyordu. Bu noktada Conté, Taylor ile daha fazla ilişkide olmayı reddetti ve Taylor da Gine ve Sierra Leone büyükelçilerini Monrovia'dan çıkardı. Diğer iki şubeden Monrovia'ya gelen kadınların da desteğiyle, Marwopnet'in Liberyalı üyeleri 7 Haziran 2001'de Taylor'la bir görüşme yaptılar. Nana Pratt, "Gücümüz birlikteliğimizden geliyordu," dedi. Kadınlar Taylor'ı, bölgenin o bölümünde iyice bozulmuş olan güvenlik durumunu konuşmak üzere, diğer iki devletin başkanlarıyla görüşmeye çağırıldılar. Kadın delegelerin baskısıyla, Taylor böyle bir toplantı yapmayı ve aynı zamanda da büyükelçileri geri çağırarak diplomatik bağları tekrar kurmayı kabul etti.

Sierra Leone şubesinden kadınlar, Freetown'a geri döndüklerinde Başkan Tejan Kabbah'ı ziyaret ettiler; Charles Taylor'a kabul ettirdikleri anlaşma hakkında bilgi verdiler ve Gine devlet başkanını da ziyaret etmek istediklerini anlattılar. Kabbah pek ümitli olmasa da, kadınların misyonunu destekledi. Temmuz ayının sonlarında, üç

ülkeden oluşturulan bir Marwopnet temsilciler heyeti, Başkan Conté ile Conakry'de bir görüşme ayarladı. Demokratik yolla seçilmiş olan bu başkanın "kadınlar ve savaş" konusuyla ilgili endişeleri olduğu bilinmekteydi. Liberyalı bir katılımcı, Mary Brownell, konuşmasına savaştan dolayı insanların yaşamakta olduğu cefayı ve yeni bir barış inisiyatifi için duyulan acil gereksinimi vurgulayarak başladı. Conté, önce uzlaşmacı olmayan bir tavır sergiledi. Charles Taylor'la bir zirve toplantısı yapması asla mümkün olamazdı! Bunun üzerine Mary Brownell ona şunları söyledi: "Siz ve Başkan Taylor, erkekler olarak ve farklılıklarınızı bir yana bırakarak buluşmak zorundasınız ve biz kadınlar da orada bulunmak isteriz. Sizi, aklınız başınıza gelene kadar bu odaya kilitleyeceğiz ve ben de anahtarın üzerine oturacağım." *Africa Recovery*'de bu olayın devamı şöyle anlatılıyordu:

Brownell'in bu yorumu Başkan Conté için Fransızcaya çevrildikten sonra uzun bir sessizlik olmuş. Brownell, "Sonra gülmeye başladı," diyor. "Kulaklarına inanamadı! Sonunda gülmeyi kesip şöyle dedi, 'Bunu bana hangi erkek söyleyebilirdi? Yalnızca bir kadın bunu yapabilir ve kurtulabilirdi.'" Sonuç olarak Bay Conté zirveye katılmayı kabul etti ve fikrini değiştirmesini kadınlara borçlu olduğunu söyledi. (*Africa Recovery* 2003: 18)

Birkaç ay sonra, Mano Nehri ülkelerinin dışişleri bakanlıklarından resmi görevlilerin oluşturduğu bir ortak sekreterlik komitesi toplantılara başladı. Ertesi yıl mart ayında, Rabat'taki Afrika devletleri başkanlarının toplantısında Fas Kralı'nın üç ülke başkanını bir araya getirmesiyle beklenen zirve gerçekleşti. İlişkiler gelişti. Marwopnet inisiyatifi işe yaramıştı.

Marwopnet'in ikinci stratejisi ise başta –Liberya, Gine ve Sierra Leone'nin paylaştığı– Mano Nehri havzası olmak üzere, ülkenin en ücra köşelerine ulaşmak. Mabel M'Bayo, "Bütün bunların ötesinde, sınırlar bizim için hayati önem taşıyor," dedi. Feci haldeki yollara, elverişli araçlarının olmamasına ve benzin kıtlığına karşın kadınlar bu işe öncelik verdiler. Sierra Leone üyeleri bana, 2000 ve 2001'de mülteci kamplarını, IDP kamplarını, sakat kamplarını, transit ve terhis merkezlerini ziyaret etmeye başladıklarını ve ziyaretlerini sürdürdüklerini anlattılar. Kampların bazıları ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalan insanlar için, diğerleri Liberya'dan geçen mülteciler için kurulmuştu. Kadınlar yanlarına torbalarla manyok, içme

suyu ve başka gerekli maddeler aldılar. Yerli kadınların yaşadıkları, duyguları ve gereksinimleri hakkında anlattıklarını ilgiyle dinlediler. Bu seyahatler sırasında Marwopnet olarak, "erken uyarı sistemi" dedikleri bir sistem kurmaya çalışıyorlardı. Nana Pratt, "Kadınları uyanık olmaları, savaş alametlerini önceden fark etmeleri için eğitmek istiyoruz; örneğin, uyuşturucu kaçakçılığı, küçük ve hafif silah ticareti ve bölgelerinde yabancıların belirmesi gibi konularda uyanık olmalarını sağlıyoruz," dedi. Sierra Leone, Liberya ve Gine sınırları arasındaki ticaretin çoğunu kadın tüccarlar yapar. Onlar neler olup bittiğini görürler. Eğer kadınlar yerli politikacıların tarafsızlığından ve dürüstlüğünden kuşku duyarlarsa, durumu politikacılar yerine Marwopnet'e bildirebilirler ve Marwopnet de bu bilgiyi güvenlik birimlerine iletir.

Marwopnet'in "sınır çalışması"nı gayet iyi anlatan bir olay var. Bazı Gineli askerler ve aileleri, Sierra Leone ile Gine arasındaki sınıra yakın olan Yenga köyüne girdiler ve burayı işgal ettiler. Önce, ellerindeki sömürgecilik döneminden kalma eski bir haritada çizili sınırları işaret ederek, bu köyün Gine toprağı olduğunu iddia ettiler. Marwopnet, Yenga'daki şiddet potansiyelini sezdi. Bunun için kadınlar önce Dışişleri Bakanlığı'na gittiler ve daha sonra Başkan Tejan Kabbah ile birlikte bölgeye giderek Gine Başbakanı Diallo ve Liberya Meclis Başkanı Gyude Bryant ile buluştular. Diallo, Yenga'nın gerçekten Sierra Leone toprağı olduğunu kabul etti. İşgalci askerlerin protestoları karşısında, ettikleri ürünleri toplayabilmeleri için orada birkaç ay daha kalmalarına izin verildi. Birkaç ay sonra, ben hâlâ Sierra Leone'deyken, Yasmin Jusu-Sheriff Ginelilerin sözlerini tutup tutmadıklarını görmek için Yenga'ya gitti. Onları halen orada ve yerel halkı rahatsız ederken buldu. Marwopnet, iki stratejisini bir araya getirerek, bu durumdan doğrudan etkilenen yerli kadınların en üst düzeydeki yetkililerle konuşabilmelerini sağladı. Bölgeden bir kadın delegasyonunu, sorunlarını doğrudan aktarabilmeleri için Başkan Kabbah'la görüşmek üzere hükümet binasına getirdi.

Her iki düzeyde de, yani hem politik liderlerle hem de halkla çalışmaları nedeniyle Marwopnet yaygın biçimde tanındı. Örgütün kilit eylemcileri elit kesimden kentli kadınlar olduğu halde, örgütün kazandığı beğeni Batı Afrikalı tüm kadınların barış inşa etme po-

tansiyelini gösterir. Toplumsal cinsiyet ve savaş konusuyla ilgilenen bir öğretim üyesi olan Memunata Pratt bana şunları söyledi: "İnsanlar, 'Sierra Leone'deki erkekler bizi düş kırıklığına uğrattı' diyecek. Başka bir deyişle, iktidarda olan erkeklerdi ve bakın ülkeyi ne kadar berbat bir hale getirdiler. Patriyarki, gelişme sürecini reddetmişti. Erkeklerin içindeki erkeklik başımızı derde soktu, bu yüzden de erillikle ilgili bir güven krizi var."

Kadınlardan medet ummak bu nedenle mantıklıydı. Mabel Cox: "Bakın, biz becerikliyiz! Bizler anneyiz, bakar besleriz, sevgi ve şefkatle donatılmışız. Kadınlar basiretlidir. Biz insanları ikna edebiliriz, etkileyebiliriz," demişti. Sierra Leone'de savaş aile içinde başlar ve aile içinde biter. Mabel M'Bayo da "Kırsal kesimden kadınlar bana barışın evde başladığını söylediler. Toplumda uzlaşmayı sağlayabilecek kişiler bizleriz. Savaşa gidenler, bizim gençlerimiz" dedi.

Sierra Leone'den dönüşte kafamdaki en korkunç düşünce şuydu: Korkuyla kuşatılmış bir ülkede, bu korkunun bir yüzünü annelerin *çocukları için* duydukları korku, diğer yüzünü de *çocuklarından* duydukları korku oluşturuyordu. Çünkü özellikle erkek çocukların çoğunluğu uyuşturucu bağımlısı, katil ve tecavüzcüye dönüşmüştü ve ilk kurbanları da genellikle kendi ailelerinden biri oluyordu. Tekrar Londra'ya dönerken, uçakta Sierra Leone'li bir kadının yazdığı bir kitabı okuyordum. Bu kadın savaştan sonra amcası ile onun hayatta kalan yegâne akrabasını, büyükannesini öldürmeye zorlandıktan sonra savaşa katılmaya mecbur bırakılan torununun barıştırmak üzere ülkesine çağrıldığını hayal ediyor. Yazdıklarında, bu çocuğa karşı anlayışını ve merhametini sezebiliyorsunuz. Kadın şunları yazmıştı: "Eline zorla verilen ve başına dayanan tabancayı hissediyor. Karşılık veremiyor: Elleri küçük. Konuşmıyor: İsteddiği bu değil. O, enstrümanını çalmak, tekrar şarkı söylemek ve yüzünde, bedeninde güneşi hissetmek istiyor" (Jarrett-Macauley 2005: 208).

Ayrıca, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Sierra Leone hakkındaki raporunu aktaran bir makalede, yirmi dört yaşındaki bir pazaracı olan Zainab'ın görüşlerine rastladım:

Bir gece geç saatlerde, on yaşındaki bir oğlan tek başına, elinde bir tabancayla evimize geldi. Kocama, komutanının çok aç olduğunu ve tavuklarımızdan birini istediğini söyledi. Kocam tavuklardan birini yakalamaya çalışırken o da oturup bekledi. Çok zayıftı ve yorgun görünüyordu. Ona su ve bisküvi verdim. Yorgun ve halsiz olduğunu söyledi ve tavuğu alıp giderken dönüp "teşekkür ederim bayan" dedi. Daha sonra komşularım beni, ona bisküvi verdiğim için eleştirdiler. Onlara, "asi olup olmaması beni ilgilendirmez," dedim. O hâlâ birinin çocuğu. (Abdullah ve Rashid 2004: 238)

Sierra Leone ve Liberya savaşlarında, ölümcül enerjinin büyük bir kısmının doğrudan sert ve eril altkültürlerden geldiğini gördük. Bu nedenle Marwopnet'in burada kadınların barış için en önemli kaynaklardan biri olduğunda ısrar etmesi şaşırtıcı değil. Bazı karmaşık nedenlerden dolayı, kimi kadınlar şiddetin faili oldular. Ama diğerleri, nefret ve korkuyla paramparça olmuş bir topluma, günlük duygusal ve ev yaşamlarında öğrendikleri ve uyguladıkları sevecenliği ve yumuşaklığı getirebileceklerinden emindiler.

•

Kolombiya, Gujarat ve Sierra Leone'deki bölgesel silahlı çatışmaların, üç farklı yerel kadın inisiyatifinin oluşmasına yol açtığını gördük. Ancak bunların her biri, kısmen de olsa ulusal sınırların ötesinde gelişen bağlantılarla biçimlendi. Bu uluslararası bağlantılar fon temini, tanıtım, dayanışma eylemleri ve bilgi alışverişi olmak üzere dört çeşitti.

La Ruta Pacífica'nın Kolombiya'da hareket etmesini sağlayan enerji ve ilham, Kolombiyalı kadınlardan gelir. Fakat onların kendi örgütleri yıllar boyunca, Kolombiya'da barışa katkı için oluşturulmuş bir İsviçre programından bir hayli mali destek aldı. Kendisi de İsviçre Dışişleri Bakanlığı'nın İnsani Güvenlik Bölümü'nden fon alan SUIPPCOL adlı bu program, insan hakları örgütleriyle yardım kuruluşlarından oluşan bir birlik. Bu programın amacı, İsviçre'nin Kolombiya'da barışın sağlanması için harcadığı resmi çabalara katkıda bulunmak. On yıl boyunca savaş içinde yaşamış olan Gineli, Liberyalı ve Sierra Leoneli kadınların politik hayal gücünden doğmuş olsa da, Mano Nehri Kadın Barış Ağı'nın başka bir İsviçre kuruluşunun, Cenevre kökenli Femmes Africa Solidarité'in (FAS) vü-

cuda getirildiğini gördük. Ayrıca Britanya'nın Sierra Leone'deki Yüksek Komiserliği, UNAMSIL (BM Sierra Leone Misyonu) ve Acil Eylem Fonu (UAF) gibi FAS da, Marwopnet'in bazı projelerine az da olsa katkıda bulundu. Üçüncü olarak, Gujarat krizi sırasında tecavüze uğrayan kadınlar için adalet inisiyatiflerine fon arayışında olan Hindistanlı kadınlar da San Francisco kökenli Kadınlar için Küresel Fon'dan ve Acil Eylem Fonu'ndan yardım aldılar.

Yerel kadın gruplarının uluslararası boyutta tanınması bazen bir ödül şeklinde gelir; ödül insanların ilgisini çeker ve bu ilgi de daha fazla fon bulunmasını sağlayabilir. La Ruta Pacífica UNIFEM ve Uluslararası Alarm'dan Milenyum Barış Ödülü'nü aldığında Maria Eugenia Sánchez bana şöyle demişti: "Bu ödül bize iki şey kazandırdı. Uluslararası boyutta tanındık. Ayrıca canlandık. Dünya çapında tanındığımızı gördük ve şimdi de bu şöhrete layık olmak zorundayız, insanlar bizi izliyorlar!" Marwopnet 2003'te New York'ta bir törenle, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'dan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ödülü'nü aldı. Ayrıca bölgesel olarak da tanındılar. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun Aralık 2000'deki yirmi dördüncü toplantısında Marwopnet'e delege statüsü verildi. Mano Nehri Birliği Ortak Güvenlik Komisyonunda da gözlemci statüsündeler ve bu birliğin dışişleri bakanlarının toplantılarına katılıyorlar. Birleşmiş Milletler Barış Gücü Operasyonları Departmanı, "en iyi uygulamalar" konusunda Marwopnet'ten tavsiye istedi.

Dayanışma eylemlerinin etkisi, La Ruta örneğinde çok açıktır ve La Ruta'nın İkinci Bölüm'de daha sık göreceğimiz uluslararası Siyahlı Kadınlar ağıyla bağlantıya geçmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Kolombiya'da bir Siyahlı Kadınlar (Mujeres de Negro) hareketi yaratmak için, 2000 yılında Organización Feminina Popular (OFP, Halkın Kadınları Örgütü) ile birleştiler. Her ayın son salı günü, Kolombiya'nın birçok kent ve kasabasında Siyahlı Kadınlara özgü bir tarzda, yani sessiz ve ağırbaşlı bir şekilde şiddete, militarizme ve savaşa karşı çıkmak için nöbet tutmaya başladılar; kadınların savaş karşıtlığını sürekli, görünür ve yaygın bir şekilde kamuoyuna duyurdular. Bu gelişme büyük bir fayda sağladı ve La Ruta Pacífica'yı dünya çapındaki Siyahlı Kadınlar ağına bağladı. Özellikle de kendileriyle aynı dili konuşan, İspanya'daki Siyahlı Kadınlar gruplarının sürekli dayanışmasından çok yararlandılar. İspanyol solu ve Movi-

miento de Objeción de Conciencia (MOC, Vicdanlı Muhalefet Hareketi) uzun süredir Latin Amerika'daki bağımsızlık, anti-emperyalizm ve sol hareketleriyle dayanışma içindeydi. İspanya'daki Siyahlı Kadınlar, özellikle de Madrid grubu ve Barselona'daki Siyahlı Kadınlar'ı oluşturan Dones per Dones, La Ruta'nın Medellín ofisiyle sık sık bağlantı kuruyordu. İspanyol kentlerinde, insanları Kolombiya'daki korkunç savaşın halkın gündelik hayatı, sağlığı ve refahı üzerindeki sürekli ve olumsuz etkileri ve ABD hükümetinin bu savaşta rolü konusunda uyarmak için toplantılar ve gösteriler düzenlediler. Tescilli STÖ olmadıkları için, doğrudan La Ruta Pacífica ve Organización Feminina Popular için para toplayamıyorlar, ama Kolombiya'ya yönelik sorumlu dış politikalar güdülmesi ve kadınların projelerine para yardımı yapılması için İspanyol hükümeti içinde lobi çalışmaları yapıyorlar. Kolombiyalı kadınların İspanyol Dışişleri Bakanlığı'yla temas kurmasını sağladılar. Birçok İspanyol ve Katalan kadın Kolombiya'yı ziyaret etti ve karşılık olarak Kolombiyalı kadınlar da onları ziyarete gitti. İspanya'daki Mujeres de Negro, Siyahlı Kadınlar uluslararası iletişimi için İspanyolca bir uluslararası e-posta listesi hazırladı; haberlerin İngilizce ve İspanyolcaya çevrilmesine ciddi biçimde emek ve zaman harcadılar ve bu da La Ruta ile OFP'nin tüm dünyada tanınmasına çok yardımcı oldu.

Uluslararası çapta bir kadınlar arası bilgi alışverişinin en belirgin örneği, Gujarat'ta Adalet İçin Uluslararası İnisiyatif'tir (IIJG). Gördüğümüz gibi, Hindistan'da yaşayan kadınlar şiddet olaylarıyla ilgili önceki soruşturmalarda hayal kırıklığına uğradıkları için, kadınlar için adalet taleplerine hükümetten bir yanıt geleceğine hiç inanmıyorlardı. Hukuk sistemi içinde yer alanların çoğu Hindutva köktencisi. Savcılar tecavüzcüleri suçlayamıyor, suçladıkları zaman da mahkemeler cezalandıramıyordu. Bu nedenle kadınlar uluslararası ve hukuk temelli bir yaklaşımı benimsediler. Dördü uluslararası mahkeme usulleri konusunda deneyimli beş heyet üyesi, IIJG'ye uluslararası bir boyut kazandırdılar. Rhonda Copelon, ABD'de hukuk profesörü ve Uluslararası Kadınların İnsan Hakları Kliniği'nin müdürüydü. Vahida Nainar, Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) sürecine toplumsal cinsiyet perspektifiyle katkıda bulunan bir ağ olan Toplumsal Cinsiyet Adaleti İçin Kadın İnisiyatifi'nin heyet

başkanıydı. Anissa Helie, Müslüman ülkelerde ve topluluklarda yaşayan kadınların haklarına odaklanan, Britanya merkezli bir uluslararası dayanışma ağının, Müslüman Yasaları Altında Yaşayan Kadınlar'ın koordinatörüydü. Merkezi Almanya'da bulunan ve savaş mağduru kadınlara destek veren uluslararası bir STÖ olan Medica Mondial'in kurucularından biri olan Gabriela Mischkowski, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Eski Yugoslavya'daki tecavüz davalarını izliyordu. Toplanan bilgilerle şekillenen çalışma, heyetin tecavüzü soykırımın bir boyutu, "insanlığa karşı suç" olarak değerlendirmesiyle sonuçlandı. Kadınların hesabına göre, Hindistan hükümeti Roma Hukuku'na dayanan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni tanımasa da, uluslararası hukuka başvurulacak, devletin hakkında yasal işlem başlatmadığı soykırım vakalarında uluslararası kamuoyu harekete geçirilecekti.

Heyetin beşinci üyesi Nira Yuval-Davis, Britanya'da toplumsal cinsiyet ve etnik araştırmalar profesörüydü ve milliyetçilikle toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi ele alan kuramsal çalışmalarıyla tanınıyordu (Yuval-Davis 1997). Nira ve Anissa Helie, merkezi Britanya'da bulunan feminist "Köktendinciliğe Karşı Kadınlar" birliğinin önemli üyelerindendi. Birlikte, IIJG'nin çalışmasına önemli bir katkıda bulundular: Raporlarında da açıkça görüldüğü gibi, Hindutva hareketi gibi dini-siyasi projelerin esasen patriyarkal olduğunu; kadınları ve erkekleri, kadınların özerkliğine derinden zarar veren bir biçimde tanımlayan bir ideolojiyle birlikte ortaya çıktığını, çalışmanın amaçlarına uygun bir biçimde gözler önüne serdiler. Proje, "pratikte uluslararası feminist ideoloji"nin bir örneği oldu (IIJG 2003: 8). Kuramları sayesinde hem Hindu kadınların katliam suçuna neden ortak olduğunu açıkladılar hem de Müslüman kadınların haklarını savunurken, bu kadınların kendi toplulukları içindeki tabi konumlarını onaylama tuzağından kurtuldular. Katliam sonrasında Müslüman cemaati liderlerinin "kendi" kadınlarına daha fazla kısıtlama getirmeleriyle, bu mesele iyice önem kazandı. Kolombiyalı kadınların dediği gibi, "Ni guerra que nos mate, ni paz que nos oprima" (Bizi öldüren bir savaşa hayır. Bizi ezen bir barışa da hayır).

Emperyalist Savaşlara Karşı: Uluslararası Üç Ağ

BİRİNCİ BÖLÜMDE, her biri belirli bir bölgeye dayanan ve her biri yerel bir yangını söndürmeye çalışan üç kadın inisiyatifini gördük. Ancak, kadınların daha başlangıçta uluslararası olmasını amaçladığı ya da kendiliğinden ülke sınırlarını hemen aşan projeler de var. Bu gibi durumlar, savaşa Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) benzeri büyük mekanizmalar karıştığında, ABD açıkça küresel egemenlik talebinde bulunduğunda, "Batı"nın stratejik çıkarları gerektirdiğinde ve dünya çapında bir çatışma tehdidinde ya da güncel bir tabirle, "teröre karşı savaş"ta ortaya çıkıyor. Bu bölümde, üç uluslararası kadın ağını tanıtacağım: Siyahlı Kadınlar, Pembe Kod: Barış için Kadınlar ve kısaltılamayan adıyla ilginç bir ittifak olan Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı. Beşinci Bölüm'de de uluslararası kadın barış ağlarının en uzun ömürlüsü ve en düzenlisi olan "Barış ve Özgürlük için Uluslararası Kadın Birliği"ni (WILPF) tanıtacağım.

Birçok açıdan birbirlerinden farklı olsalar da, Siyahlı Kadınlar ve Pembe Kod'un asıl kaygıları ortak ve Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Ağı'ndan ayrı. İsrail kökenli Siyahlı Kadınlar fikri, 1990'lı yıllarda tuttu ve yayıldı. "Yeni savaşlar"ın şokuyla ortaya çıkmıştı. 1980'li yıllarda nükleer silahlara karşı eylem içinde olan birçok kadın, Soğuk Savaş sona erdiğinde rahat bir nefes aldı. Peki "barışın payı" neredeydi? Körfez Savaşı'nın patlak vermesi ve hemen arkasından Hırvatistan ve Bosna'da meydana gelen korkunç milliyetçi çatışmalar, Ruanda'daki soykırım, Kosova savaşı ve NATO'nun Sırbistan'ı bombalamasıyla bütün umutlar suya düştü. O yıllarda, Siyahlı Kadınlar "Savaşı Durdurun" mesajı veriyordu. Pembe Kod,

11 Eylül 2001 olaylarından sonra Siyahlı Kadınlar'a katılarak savaş karşıtı arenada yerini aldı. Siyahlı Kadınlar gibi onların da esas eylem alanları sokaklar ve odaklandıkları nokta "savaş". Zaten 2005'te yayımlanan kitaplarının adı da *Stop the Next War Now* (Bir Sonraki Savaşı Şimdiden Durdurun, Benjamin ve Evans 2005).

Son yıllarda her iki ağ da ister istemez –birçok haksızlık ve şiddetin kaynağı olan– ABD'nin ve İsrail gibi müttefiklerinin politikalarıyla yakından ilgileniyor. ABD'nin kendi ticari çıkarları için bir "kapı açma" niyetiyle başka ülkelerin işlerine karışmasının uzun bir tarihi var. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden '80'li yılların sonuna kadar, CIA ve ordu, güya Soğuk Savaş bağlamında Sovyetler Birliği'nden yükselen tehlikeyi bahane ederek birçok ülkeye siyasi müdahalelerde bulundu. Haiti ve Nikaragua gibi ABD'nin yakınındaki ülkelerden Kongo ve Vietnam gibi epey uzaktakilere kadar pek çok yerdeki eşitlikçi hareketleri önledi ve itaatkâr rejimler inşa etti (Blum 2003). ABD dahil her yerdeki solcu kesim, bu yasadışı davranışları sürekli protesto etti.

Gelgelelim ABD'nin uluslararası ilişkileri, 2000'de Cumhuriyetçilerin seçimi kazanarak George W. Bush'u başkanlığa getirmesiyle yeni bir döneme girdi. Başkanın çevresindeki yeni yönetim, yeni muhafazakâr ideologlardan ve işadamlarından oluşuyordu; bunların çoğu, Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (PNAC) adlı etkin grubun üyesiydi ve bu grup da Amerika'nın dünya egemenliğini ele geçirmesi amacına açıkça destek sağlıyordu. ABD, "serbest ticaret" çıkarı gözeterek, Avrupalı sömürgeci imparatorlukların dağılmasına yirminci yüzyıl boyunca destek vermişti. Şimdi ise imparatorluk kavramı, üstelik bu kez bir ABD imparatorluğu olarak, yeniden canlandırılıyor. 1997'de yayınlanan PNAC İlkeler Beyanında, Clinton yönetimi, ABD'nin sınırları dışındaki ulusal çıkarlarını göz ardı etmekle suçlanıyordu: "Bu durumu değiştirmeyi hedefliyoruz. Amerika'nın küresel liderlik davasını desteklemeyi hedefliyoruz." "Bizim değer ve çıkarlarımıza düşman olan rejimlere karşı koymak" ve "bizim güvenliğimize, refahımıza ve ilkelerimize dost olan" uluslararası düzeni korumak ve yaymak için ordunun modernleştirilmesi talebinde bulundular (PNAC 1997). Daha sonra, PNAC grubunun önemli şahsiyetlerinden Dick Cheney Bush'un Başkan Yardımcısı ve Donald Rumsfeld de Savunma Bakanı oldu.

PNAC, daha 1998'de Saddam Hüseyin'in Irak'ta iktidardan düşürülmesini istemişti (PNAC 1998). 11 Eylül 2001'de, kaçırılan sivil uçaklarla New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington DC'deki Pentagon'a saldırılar düzenlendi. Bu saldırılardan hemen İslami köktendinci mücahitlerden oluşan El Kaide sorumlu tutuldu. Bush, ABD'nin ya da müttefiklerinin çıkarlarına engel olan herhangi bir grubun, özellikle de Müslüman grupların, dünyanın neresinde olursa olsun ABD'nin meşru hedefi haline geleceğini duyurdu ve kendince haklı bir "teröre karşı savaş" ilan etti. Bush yandaşları gruplar Ortadoğu'da ABD'nin gücünü sergileyip diğerlerine gözdağı verecek, önemli petrol kaynaklarını güvenceye alacak ve İsrail'in sağcı önderliğini garantileyecek bu askeri girişim fırsatını kaçırmadılar. 2001'in sonlarında ABD, Afganistan'a müdahale etti ve ülkeyi bombalamaya başladı; Usame bin Ladin'i ve El Kaide liderlerini yakalamayı ve öldürmeyi başaramadığı gibi, tam üç bin sivil hayatından etti.

George W. Bush Ocak 2002'de yaptığı bir konuşmada, Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer mihveri" oluşturmakla itham etti. Haziran'da, West Point Harp Okulu öğrencilerine yaptığı konuşmada, caydırıcılığın karanlık terörist ağlarına karşı yeterli koruma sağlayamayacağı uyarısında bulundu ve ilk kez önleyici savaştan söz etti (Burbach ve Tarbell 2004). Eylül 2002'ye kadar önleyici savaş ve tek yanlılık, ABD'nin Ulusal Güvenlik Doktrini içinde çoktan saygın bir yer edinmişti (ABD Federal Hükümet 2002). Bush, istihbarat servislerinden Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El Kaide ile ilişkisi bulunduğu yönünde kanıtlar bulmalarını istedi. Bu kanıtların halen bulunmamış olmasına ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun birçok üyesinin ve Güvenlik Konseyi üyeleri Fransa, Rusya ve Çin'in şiddetli muhalefetlerine karşın ABD, İngiltere ve diğer müttefik ülkelerin desteğiyle Irak'a saldırarak ülkeyi işgal etti (Gareau 2003). Üstelik bunu, son ana kadar saldırının durdurulmasını isteyen ve 15 Şubat 2003'te yetmiş beş ülkede sokaklara dökülen tahmini 11 milyon insanı hiçe sayarak, "insanlık tarihinin en büyük küresel gösterisi"ne rağmen yaptı (Burbach ve Tarbell 2004: 9).

Siyahlı Kadınlar'ı ve Kod Pembe: Barış için Kadınlar'ı ABD'de ve özellikle de ABD'yi destekleyen diğer ülkelerde harekete geçiren

de bu olaylardı. ABD'nin Filistinliler için adalet sağlamak amacıyla İsrail üzerindeki hegemonyasını kullanmayı reddetmesi ve her gün gelen onlarca ölüm ve yaralanma haberlerine rağmen Irak'taki faaliyetlerine devam etmesi yüzünden kadınlar dehşet içindeydi. Bush yönetimindeki bazı kişilerin şahsi mali çıkarları gözetilerek, ABD'li şirketlerin Irak'ın onarılması ve petrol tesisleriyle ilgili kârlı ticaret anlaşmalarıyla ödüllendirilmesine çok öfkelenildiler. Bu meseleyle ilgili iç gelişmeler, özellikle de –keyfi tutuklamalar, resmi olmayan gözaltılar ve benzer yollarla göçmenleri hedef haline getiren ve insan haklarını kısıtlayan– ABD Vatandaşlık Yasası (Ekim 2001) gibi "anti-terör" yasalarının kabul edilmesi, kadınları harekete geçmeye daha çok teşvik etti.

Siyahlı Kadınlar –Adalet İçin– Savaşa Karşı¹

Seyahatlerimin sonunda Londra'ya döndüğümde, her çarşamba akşamı çevresinde Siyahlı Kadınlar nöbetini tuttuğumuz, Londra'nın merkezindeki Hemşire Edith Cavell heykelinin taş kaidesine dokunmadan, yolculuğumun gerçekten bittiğini hissedemem. Nöbet tutmanın insanı sakinleştirici bir etkisi vardır; siz orada hareketsiz ve sessiz dururken kentin çalışanları ve turistler çevrenizde dolanır, taksiler ve otobüsler önünüzden akıp gider. Aşağı doğru baktığınızda, Trafalgar Meydanı'nın mevsimlere göre değişen görüntüsü, bazen ıslak kaldırımlar caddenin ışıklarını yansıtır, kışın ağaçların buzlanan yaprakları parıltır, yaz geceleri tiyatro severlerin neşesi etrafı şenlendirir. Orada öylece ayakta dururken, benimle omuz omuza nöbet tutan, bazısını tanıyıp kimisini hiç tanımadığım diğer kadınların varlığı; göndermeye çalıştığımız, özenle düşünülmüş

1. Bu bölüm, yedisi ABD'de, dördü İtalya'da, üçü Belçika'da, ikisi İspanya'da ve birer tanesi de Kolombiya, Hindistan, İsrail ve Sırbistan'da olmak üzere yirmi Siyahlı Kadın grubuna yaptığım araştırma ziyaretlerine dayanmaktadır. Ayrıca bu bölümü yalnızca araştırmacı olarak değil, Siyahlı Kadınlar Londra nöbet grubu ve Uluslararası Siyahlı Kadınlar İletişim Geliştirme alt grubu ile bağlantılı, içerden biri olarak yazdım. Bu kadın ağı ile ilgili daha fazla bilgi web sitemizden (www.womeninblack.org) ve bölgesel Siyahlı Kadınlar gruplarından elde edilebilir.

mesajdan kaynaklanan güven ve her şeyden çok da dünyanın birçok yerinde yüzlerce kadının aynı şekilde nöbet tuttuğunu bilmek bütün yorgunluğumu alır.

Peki, Siyahlı Kadınlar (Siyahlı Kadınlar) nedir? Siyahlı Kadınlar bir örgüt değildir. Şimdiye kadar resmi bir yapılanmadan kaçınmıştır. Tutulan her bir nöbet özerktir. Her ne kadar içinde karizmatik kişilikler olsa da, kimsenin başkası üzerinde iktidarı yoktur. Siyahlı Kadınlar bir bakıma, sadece bir uygulama formülüdür – siyahlar giyip, pankart taşıyıp, broşür dağıtarak halka açık bir yerde sessizce nöbet tutmak şeklinde açıklanabilen bir formül. Bir bakıma da, basit bir formülden çok daha fazlasıdır; çünkü nöbet tutmak yerine ya da nöbetin yanı sıra başka şeyler de yaparlar. Bazıları değişik kostümlerle yürür, parlamentoda lobi çalışmaları düzenler, askeri kurumları kuşatır, yasak bölgelere girer ya da savaştan kaçan sığınmacılara yardım eder.

Siyahlı Kadınlar hareketi İsrail'de başladı. Kudüs'te yaşayan Judy Blanc bana, 1987'deki Filistin intifadasının ilk gecesinde, kadın-erkek solcuların bir araya gelerek işgale karşı muhalefetlerini nasıl ifade edecekleri konusunda konuştuklarını anlattı. Bir "siyah" nöbet yapalım diye düşündüler. Arjantinli Plaza de Mayo Annelerinin ya da Güney Afrikalı Siyah Kuşak hareketinin eylemlerine benzeyen bir nöbette karar kıldılar. Kudüs'teki Cinematec'in dışında tutulan ilk nöbette, ikisi erkek yedi kişiydiler. Judy, "ertesi hafta Zion Meydanı'nda nöbet tutuldu, bu sefer yalnızca kadınlar vardı ve çok daha iyi örgütlenilmişti," dedi. Siyahlı Kadınlar nöbetleri çığ gibi büyüdü ve bir ara İsrail'in her köşesinde tutulan nöbetlerin sayısı otuzu geçiyordu. Her cuma öğleden sonra, genellikle 13:00 ile 14:00 arasında, büyük caddelerin kesiştiği kavşaklar gibi önemli noktalarda nöbet tutuluyordu. İsrail'deki nöbetler, daha sonra diğer ülkelerde yapıldığı şekliyle hiçbir zaman tamamen sessiz değildi, ama mesaj sessizce pankartlar aracılığıyla iletilirdi. En yaygın olanı ise havaya kaldırılmış siyah bir elin içindeki "İşgale Son" yazısıydı.

Siyahlı Kadınlar'ın uluslararası web sitesinde de (www.womeninblack.org) görülebileceği gibi Siyahlı Kadınlar yavaş yavaş İsrail dışına yayılarak dünya çapında bir fenomen haline geldi. İtalyan kadınlar, işgale son verilmesi için çalışan Filistinli ve İsrailli kadınları desteklemek üzere İsrail'e geldiler ve geri dönüşlerinde Siyahlı

Kadınlar formülünü kullanarak pek çok İtalyan kentinde Donne in Nero gruplarını kurdular. Donne in Nero grupları da, 1990'lı yılların başında Yugoslavya savaşının başlamasıyla, bu fikri Belgrad'a taşıdılar ve orada da İsrail grubuna benzeyen Žene u Crnom protiv Rata (Savaşa Karşı Siyahlı Kadınlar) grubu oluştu. Siyahlı Kadınlar daha sonra Kudüs'ten, Roma'dan ve Belgrad'dan tüm dünyaya yayıldı. Daha 1992'de bile, Vimochana ve Asyalı Kadınların İnsan Hakları Konseyi (AWHRC), Hindistan'ın Bangalore kentinde Siyahlı Kadınlar nöbeti tutuyordu. Corinne Kumar, AWHRC ve Tunus'taki El Taller International kapsamında, binlerce kadının katıldığı Siyahlı Kadınlar nöbetleri örgütledi. Bunların ilki, 1994'te Pekin'de yapılan BM Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'nın STÖ Forumu'ndaydı; sonrakiler Bombay, Bamako, Lahor ve daha başka yerlerdeki Dünya Sosyal Forumları'nda yapıldı ve bu süreç boyunca da pek çok ülkede yerel Siyahlı Kadınlar grupları ortaya çıktı.² Bazı Siyahlı Kadınlar kendilerini Savaşa Karşı Siyahlı Kadınlar olarak adlandırıyorlar; bazıları da, örneğin uyuşturucu ve seks ticaretine odaklanarak, şiddete daha genel yaklaşıyorlar. Kitabın yazıldığı 2006 yılında, Siyahlı Kadınlar gruplarının en az otuz ülkede ve Katmandu'dan Manchester'a kadar 300 noktada var olduğu düşünülüyor. Tam bir "üye" sayımı yapmak mümkün değil. Çünkü gruplar sürekli değişiyor, herkes web sitesine kaydolmuyor, dolayısıyla her grupta kaç kadın bulunduğunu bilemiyoruz.

"Filistinliler için adalet ve İsrailliler için barış", uluslararası Siyahlı Kadınlar içinde önemli bir tema olmayı sürdürdü; hatta İsrail'in provokasyonları ve Ekim 2000'deki yeni intifada, bunun ardından Ayrım Duvarı'nın inşası ve Batı Şeria'daki Yahudi yerleşiminin artmasıyla daha da önem kazandı (bkz. Dördüncü Bölüm). Bazı gruplar, özellikle ABD'deki Yahudi Siyahlı Kadınlar grupları hâlâ yalnızca bu konuya odaklanıyorlar ve aşağıda da bunun bir örneğini göreceğiz. Alevlenip sönen diğer bölgesel çatışmalar –mesela Bosna, Ruanda ya da Sudan'dakiler– tüm dünyada Siyahlı Kadınlar gruplarının gündemlerine girip çıkar. Ancak en çarpıcı olan, kadın

2. AWHRC ve El Taller, dünyanın yirmi beş değişik noktasında düzenlenen "Kadın Mahkemeleri" dizisiyle birlikte (bkz. Altıncı Bölüm) tek seferlik büyük nöbetler de organize etti.

ve erkeklerin birlikte oluşturduğu daha geniş tabanlı savaş karşıtı hareketlerde olduğu gibi, Siyahlı Kadınların da ABD/Batı savaş politikalarına karşı harekete geçme gereği duymaları. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra, Siyahlı Kadınlar gruplar halinde sokaklara dökülüp savaş değil adalet istediklerini haykırdılar. Birkaç ay sonra da, dünyanın en yoksul halklarından birinin yaşadığı Afganistan üzerine yapılan korkunç saldırıyı protesto edeceklerdi. Kitabı yazdığım sırada ve son üç yıl boyunca, ABD'nin ve müttefiklerinin Irak saldırısı ve işgali Siyahlı Kadınlar nöbetlerinin temel konularıydı.

Bu kitabın ilerleyen bölümlerinde, çeşitli ülke ve bölgelerdeki Siyahlı Kadın gruplarıyla karşılaşacağız; ben burada, kısmen bulundukları yerin önemi ve kısmen de farklılıkları nedeniyle New York'tan iki grubu ele alacağım. Bunlar New York veya yakınlarındaki tek Siyahlı Kadınlar grubu değil, ama en uzun ömürlüleri ve uluslararası alanda en tanınanları. Biri, perşembe günü Union Meydanı'nda, diğeri de çarşamba günü Halk Kütüphanesi'nin basamaklarında nöbet tutuyor. Union Meydanı'ndaki grup temelde Yahudilerden oluşuyor ve insanların İsrail/Filistin meselesiyle ilgili fikirlerini (ve ABD'nin politikasını) etkilemek amacıyla esasen New York'taki Yahudi cemaatine hitap ediyor. Halk Kütüphanesi grubu daha karışık bir oluşum ve şiddet ve savaş konularını daha genel bir yaklaşımla "sokaktaki insana" taşıyor.

New York: Halk Kütüphanesi'ndeki Siyahlı Kadınlar

Mayıs 2004'te kasvetli bir öğleden sonra, Manhattan'ın merkezindeki 42. Cadde'de bulunan Halk Kütüphanesi'nin basamaklarında Siyahlı Kadınların nöbetine katıldım; uçlarından yağmur damlayan şemsiyelerin altında beş kadındık. Bir kadın yağmurun altında duruyor ve ıslak broşürleri gelip geçenlere uzatıyordu. Tıpkı Londra'da olduğu gibiydi. Bu Siyahlı Kadınlar 1993'te, Yugoslavya'nın milliyetçi bir şiddetin içine çekilmesine karşı bir tepki olarak başlamıştı. O yılın Ocak ayında kadınlar, Central Park'tan Birleşmiş Milletler'e kadar bir protesto yürüyüşü yapmıştı. Hemen arkasından bir grup kadın, protestolarını Bosna savaşında kadınlara yöneltilen ığrenç cinsel şiddete odaklayarak BM binasının önünde düzenli olarak nöbet tutmaya başladılar ve gazetelere manşet oldular. Nöbetler

artık Belgrad'daki Siyahlı Kadınlar'dan (Žene u Crnom – ŽuC) örnek alınarak ve aylık bazda devam ediyor.

Nöbetlerin başlamasından bir yıl sonra, Belgrad Üniversitesi'nden siyaset bilimi yüksek lisans öğrencisi Indira Kajosević, bir burs alarak New York'a geldi. Kendisi Belgrad'dayken aktif bir ŽuC üyesiydi. Burası, Belgrad'ın her tarafına yayılan Sırp milliyetçiliğinin tam ortasında, Karadağlı Müslüman bir baba ile Arnavut bir annenin kızı olarak yetişen Indira'nın kendisini nihayet güvende hissedebildiği ve hoş karşılandığı bir yerdi. Indira, "Hepimiz için güvenli bir yer sunuyorlardı," demişti. New York'tan bazı kadınlar, uluslararası bir ŽuC buluşması için Belgrad'a uçmuştu bile. Indira'nın ve eski Yugoslavya bölgesinden gelen başka kadınların New York'ta bulunmaları, nöbetlerin oradaki durumla ilişkisini güçlendirmekteydi.

Daha sonra nöbet, genellikle boş ve esintili olan BM alanından, daha fazla insanın gelip geçtiği Halk Kütüphanesi önündeki basamaklara taşındı. Kadınlar ayrıca okulları ziyaret etti, konuşmalar düzenledi, bir web sitesi geliştirdi ve basın açıklamaları yaptı. '90'lı yıllar boyunca cadde ve sokaklardaki varlıklarını değişen sıklıkta sürdürdüler ve 2000 yılında Belgrad Siyahlı Kadınlar'ın, UNIFEM ve Uluslararası Uyarı Milenyum Barış Ödülü'nü almak üzere New York'a gelişleriyle basında çıkan haberler sayesinde güçleri daha da arttı.

Halk Kütüphanesi Siyahlı Kadınları, sayısı belirli zamanlarda on beş-yirmi kişiyi bulan ama genellikle çok aktif altı-yedi esas kadından bir çekirdek kadrosu olan, nispeten küçük bir gruptur. Bugün kırklı-ellili yaşlarında olan, çoğunlukla beyaz ve orta sınıf Amerikalı kadınlardan oluşuyor. Yahudilerin üyeliği, 2000 yılında İsrail ve Filistin yine manşetlere çıktığı zaman Union Meydanı (Perşembe) grubu kendini İsrail politikalarına muhalif Yahudiler olarak ilan ettiğinde beklendiği kadar artmadı. İlk zamanlarda oyuncu, akademisyen ve avukatlardan oluşan tanınmış kadınlar ve WILPF, Quakers ve Savaş Karşıtları Birliği gibi örgütlerden barış gönüllüleri de Halk Kütüphanesi nöbetlerine katılıyorlardı. O zamandan sonra nöbetler, "daha sade" denebilecek kadınlardan oluşan, küçük ama kararlı bir grup tarafından sürdürüldü.

Bu Siyahlı Kadınlar üyeleri, akademik ya da entelektüel analizler üzerinde durmuyorlar ve birbirleriyle politik tartışmalara girmiyorlar. Bazen, nöbet sonrası yakındaki bir kafede oturup olayları konuşuyorlar; ama hepsi başka işlerle de meşguller, genellikle yorgun oluyorlar ve bir an önce evlerine gitmek istiyorlar. Pat de Angelis bu konuda, "Meseleyi açıkça entelektüel bir yaklaşımla ele almıyoruz belki, ama bu şehirde o kadar çok bilgi ve argüman bombardımanı altındayız ki, daha basit bir noktaya çekilme gereği duyuyoruz," dedi. Yani eylemlerini, politik haberleri kendi algılayışlarına ve haklı olarak diğerlerinin de paylaştığına inandıkları derin vicdani duygulara yanıt olarak, birlikte biçimlendirdikleri bir analize dayanarak seçmiyorlar pek. Sonuçta, biçim açısından tutarlı ve sade bir nöbet uygulaması seçmiş bulunuyorlar. Üzerinde "Savaş Karşı Siyahlı Kadınlar" yazan büyük bir pankart taşıyorlar. Kımıldamadan, sessizce duruyorlar. Halkla temasta olan tek kişi, broşür dağıtan ve soruları yanıtlayan Pat. Diğerleri yalnızca "sessiz bir şekilde düşüncelere dalmak" istiyor. Julie Finch'in açıklaması, "Sessiz duracağız ama kimse bizi susturamayacak. Bu, benim güçlü olduğunu düşündüğüm bir sözcük oyunu," şeklinde.

Halk Kütüphanesi grubu, Siyahlı Kadınlar grubundan olmanın kendilerine sağladığı ulusal ve uluslararası bağlılığa çok değer veriyor. Washington DC'deki büyük ulusal gösterilerde, pankartlarını alıp diğer Siyahlı Kadınlar gruplarına katılmak onlara çok iyi geldi. 1 Kasım 2003'te, Meksika kadın örgütü Justicia para Nuestras Hijas'ın (Kızlarımız için Adalet) çağrısıyla, Chihuahua ve Ciudad Juárez'de yüzlerce Meksikalı kadına tecavüz eden ve öldürenlerin cezalandırılmamalarını protesto etmek için dünya çapındaki Siyahlı Kadınlar hareketine katıldılar. 11 Eylül olaylarıyla, bu grup uluslararası Siyahlı Kadınlar içinde özel bir önem kazandı. İkiz Kulelerin yıkıldığı ve Bush'un savaş tehditleri savurduğu günlerde, Halk Kütüphanesi'nin basamaklarında açıkça "intikam değil adalet" istedikleri mesajını verdiler. Birçok New Yorklunun kolayca algılayabileceği bir mesaj değildi bu. Nöbetin o zamanki ana koordinatörü olan Indira şöyle demişti: "O sıralarda sokaklarda olmak kolay değildi. Bize dalaşanlar oldu. Buna rağmen birçok kadın, çeşitli gereksinimlerle bize geldiler. Sanki bizi bir çeşit 'merkez üs' gibi görüyorlardı." Grup o sırada ABD'nin dört bir yanındaki, kendi nöbetlerini

Siyahlı Kadınlar grupları genellikle, göz önündeki yerlerde nöbet tutar. Bu grup her çarşamba, yağmur çamur demeden New York'taki Halk Kütüphanesi'nin basamaklarında nöbettedir.

Bazı gruplar bu formülasyondan ayrılır ve özel, yerel eylem biçimleri yaratır. Aşağıda, kendi yaptıkları dev kuklalarla hem Yahudi festivalini kutlayan hem de İsrail'in Filistin işgaline karşı çıkan Bay Area (San Francisco) Siyahlı Kadınlar grubundan iki kadın görülüyor. (Fotograf: Joan Bobkoff)

nasıl başlatacaklarını öğrenmek isteyen kadınlardan çokça telefon ve e-posta aldı.

O zamandan beri, çarşamba nöbetleriyle ilgili fikirler çeşitlendi. Bu nöbetlerde kesin bir feminizm var. Özellikle vurgulamak istedikleri kadın deneyimlerini ve kadın meselelerini dikkatle seçiyorlar. Pat'in tabiriyle, "kadınların hem kendilerinin hem de sevdiklerinin canı yanıyor" ve onlar da bu duruma kadın olarak tepki gösteriyorlar. Ele aldıkları temalar, bölgesel ırkçı şiddet olayları veya kadınlara yönelik cinsel şiddet de dahil olmak üzere şiddetin kendisinden başlayıp, dünyanın herhangi bir yerinde patlak veren saldırılara kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturuyor. Esasen, ABD'nin uzun vadeli yeni emperyalizmi, militarizmi ve küresel güç gösterisinden ziyade acil savaş fenomenine odaklanıyorlar. Daha az görünür olsa da hâlâ devam eden bu gerçeklerin farkındalar; ama bunlar üzerinde grup olarak çalışmıyorlar, başka bağlamlarda böyle meselelerin peşine düşme işini bireylere bırakıyorlar.

Peki, Halk Kütüphanesi grubunun yöneldiği bu çok çeşitli meselelerden tam anlamıyla sonuç almak için benimsediği strateji nedir? Bu strateji, sokakta karşılaştıkları her insanda bir farkındalık yaratmak. Bunun sebebi, politik lobi yapmayı ve medyayla ilişkilerini geliştirmeyi önemsiz bulmaları değil. Mesajlarını yaymaya çalışıyorlar ancak sayfalarda ve yayın saatlerinde kendilerine yer bulmakta büyük güçlük çekiyorlar. "Siyahlı Kadınlar her şey olamaz. Nöbet tutarken dünyaya sıradan, basit bir mesaj veriyoruz," diyorlar. İşe gidip gelirken 42. Cadde'deki nöbete rastlayanlar çok çeşitli ve sayıları da oldukça kabarık. Pek çok turist ve pek çok büro çalışanı var. Pat'a ilginç gelen bir nokta daha var: "Elleri bildirilere uzanan ve gözleri benimkilerle karşılaşan insanların büyük çoğunluğu siyah. Bazıları teşekkür ediyor. Eğitim alabilmek için çoğunlukla orduya katılan çocuklarının savaştan nasıl etkileneceğini çok iyi biliyorlar."

Pat'a göre nöbet tutmanın temel stratejisi, "insanların zihinlerine tohumlar ekmek". Bunu kendi deneyiminden biliyor. 1955'te yapılan nükleer silah karşıtı eylem sırasında insanların tutuklandığını gördüğü zaman zihninin nasıl açıldığını, Martin Luther King'in ölümünden ne kadar etkilendiğini hatırlıyor. Kendi içindeki şiddet potansiyeline karşı her zaman tetikte. Pat'a göre, "İşe bireylerden baş-

lamak gerekir. Her birimiz kendi şimdimizde, kendi arka bahçemizde yaşıyoruz. Öncelikle kendi yaşamımızda barış ve adalet için çaba göstermeliyiz." Sonra da bir şeyi savunma ve ona karşı çıkma olasılığını biçimlendirmeliyiz. "Evet, biz barış istiyoruz. Ama bizim adımıza yapılan savaşa da *hayır* diyoruz."

Yine New York: Union Meydanı'ndaki Siyahlı Kadınlar

Halk Kütüphanesi ya da "Çarşamba" nöbet grubu ile, Union Meydanı ya da "Perşembe" nöbet grubu arasında pek fazla iletişim yok. Büyük gösterilerde yan yana dururlar ve karşılıklı bir destek duygusu uyandırırılar. Hepsi New Yorkludur ve hepsi "siyahlı kadındır". Fakat fikir, odaklanılan nokta hedef kitle ve tarz farkları nedeniyle nöbet tutanlar da farklıdır. Union Meydanı Siyahlı Kadınlar grubunun iki ayrı yaşamı oldu. İsrail'deki çoğu grup gibi onlar da Siyahlı Kadınlar Kudüs'te başladıktan hemen sonra ortaya çıktılar ve Körfez Savaşı'nın başlamasından üç yıl sonra, Oslo Antlaşmasıyla sonuçlanan Filistin-İsrail barış görüşmeleri sırasında eylemlerine son verdiler. Eylül 2000'de Ariel Şaron Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya provokatif bir yürüyüş yaptı, Filistinliler bunu protesto etti, İsrail hiçbir uyarıda bulunmadan şiddetle karşılık verdi ve ikinci intifada ortaya çıktı (bkz. Dördüncü Bölüm). İşte, Union Meydanı Siyahlı Kadınlar o zaman yeniden canlandı.

2004 yılının başlarında onları ziyaret ettiğim zaman, Perşembe nöbetlerine düzenli olarak katılanların sayısı Çarşamba grubununkinin neredeyse üç katıydı; hatta bazen birkaç yüz kişilik bir e-posta listesinden altmış-yetmiş kişi topluyorlardı. Çekirdek kadronun büyük bir bölümü, yaşları otuz ile seksen beş arasında değişen, birçoğu eskiden ya da hâlâ İrsal ve Ekonomik Adalet İsteyen Yahudiler (JFREJ) ve İşgal Karşıtı Yahudiler (JATO) gruplarının üyeleri olan Yahudiler oluşturuyor. Nöbeti siyahlar içindeki bir dizi kadın ve birkaç erkek tutuyor. Hoparlörlerin ya da sloganların olmadığı, sessiz bir nöbet bu. Ama (İsrail'de olduğu gibi) nöbet tutanlar hareket ediyor ve birbirleriyle konuşuyorlar. "Tamamen sessiz olamayız," diyorlar. Ayrıca, bunun dışında birlikte pek fazla vakit geçir-mediklerinden, nöbetler bilgi alışverişi için iyi bir fırsat. Söylediklerine göre, "Bu bir *grup* değil. İsteyen çıkıp geliyor." Örgütlenme

minimum düzeyde. Genellikle ayda bir kez, nöbetin hemen arkasından yakınlardaki bir kafede toplanıyorlar. Belirli periyotlarla değişen bir yönetim grubu gösterinin sürmesini sağlıyor. Naomi Braine, internetten bilgi toplama konusunda önemli bir rol oynuyor. Yeni Profil ve Barış için Kadın Koalisyonu (bkz. Dördüncü Bölüm) gibi İsraili feminist örgütlerin yanı sıra ABD'li ve uluslararası Siyahlı Kadınların e-posta dolaşım listelerine üye oluyor, gelen haberleri makul ölçülerde kısaltarak gruptakilere gönderiyor.

Bu nöbetin odak noktası çok açık biçimde İsrail/Filistin meselesi. Mesajları yalın, ancak "Yahudiler" veya "Kadınlar" gibi belli başlı sözcükleri öne çıkarıyorlar. Büyük siyah pankartlarının üzerinde İngilizce, İbranice ve Arapça olarak "İşgale Son" yazılı. Daha küçük afişlerde ise "Batı Şeria ve Gazze'nin İşgaline Son", "İsraili ve Filistinli kadınlar diyor ki: İşgal hepimizi öldürüyor", "Duvarı Durdurun: Bilmezden gelmeyin" gibi yazılar var. Nöbet yeri gayet iyi seçilmiş. Union Meydanı, Greenwich Village'in hemen sonunda; sık sık toplantı ve protestolara ev sahipliği yapıyor. Judy Solomon, "Bizim bölgemizdeki sıradan insanlar, taksiciler, bisikletliler, çocuklar, her yaş ve renkten insanlar bizi görüyorlar ve çoğu da başparmaklarını yukarı kaldırarak onayladıklarını işaret ediyor; işte bu çok hoşuma gidiyor. İnsanların, tüm Yahudilerin Şaron'la aynı fikirde olmadığını görmeleri çok iyi," diyor. Halk Kütüphanesi grubu gibi onlar da insanları bu konuda eğitmeyi görev edinmişler. Lila Braine şunları söylüyor: "İnsanların bizi orada görmeleri ve broşürlerimizi okumaları önemli. İnsanlar için ek bilgi bu. Ortalıkta dolaşan tüm yanlış bilgileri etkisiz hale getirmeyi sağlıyor. Orada durup Yahudilerin hepsinin İsrail hükümetini desteklemediğini söylemek önemli. Çünkü bu diğer Yahudilere de cesaret veriyor."

Bu nöbet oradan geçen insanların, çoğunlukla da verdiği uzlaşma ve barışma mesajından gocunan ve tartışmayı kestirip atan Siyonist Yahudilerin saldırgan tepkileriyle sık sık karşılaşılıyor. Yüzlerine karşı bağırarak, pankartlara vurarak kadınlara saldırıyorlar. Bu tepkilerin kaynağı yalnızca kadınların İsrail ve Filistin hakkındaki görüşleri değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyetleri ve cinsellikleri. Çekirdek grubun birçok üyesi gibi lezbiyen olan Naomi Braine bana şöyle yazmıştı: "Tacizin kökeninde toplumsal cinsiyet ve homofobi var. Taciz edenler çoğunlukla erkek ve bize açık bir şekilde

kadın olduğumuz için saldırıyorlar ('Arafat'ın orospuları' gibi şeyler söylüyorlar). Homofobik ifadeler de kullanıyorlar; bizimle duran erkeklere ibne, bize, özellikle de 'erkeksi' görünenlerimize lezbiyen diyorlar."

Union Meydanı nöbet grubu, bu tacizlere katlanmaya değdiğine inanıyor; çünkü onların oradaki küçük ama kararlı varlıkları, taşıdıkları pankartlardan daha fazlasını söylüyor. Melissa Jameson'a göre "ABD'de, özellikle de günümüzde özgürce konuşmak çok önemli. Bu özgürlüğü kullanmazsanız, kaybedersiniz. Ticari bir alanda nöbet tutuyoruz ve işlerinden dönerken buradan geçen insanlar bizim politik bir açıklama yaptığımızı görüyorlar. Siyahlı Kadınlar, uygulamada özgürce konuşmak demek... Aklınızdakini politik bir biçimde dile getirmek önemlidir. Politika ve din gibi tabu olan konuları açığa çıkarmak iyi bir iştir. Ve son olarak da bu, 'iktidara hakikati söylemek'tir."

Filistin ve İsrail üzerine odaklanmış olan Union Meydanı Siyahlı Kadınlar grubu, kendini daha geniş bir Yahudi politik çevrede konumlandırmak zorunda. Kendilerini bazı solcu Yahudi örgütlerinin de solunda görüyor, ana akım Yahudi görüşünü daha da fazla etkilemeyi umuyorlar. Daha fazla güç kullananın, daha güçlü olanın, Filistinlilerden daha fazla sorumlu olanın ve dolayısıyla da asıl suçlunun İsrail olduğunun kabul edilmesini istiyorlar. Ama, onların da solunda duran ve İsrail'in varlığını tehdit eden grupları ("Filistin'e Özgürlük", Filistinlilerin İsrail'e "Dönme Hakkı") bazı Union Meydanı Siyahlı Kadınları da kabul edilemez buluyor.

ABD Bağlamında Siyahlı Kadınlar

Genellikle İsrail ve Filistin'e odaklanmasına karşın, Union Meydanı grubu 11 Eylül olaylarına da elbette hemen tepki verdi. Naomi şöyle anlatıyor: "O anda 'teröre karşı savaş'tan söz etmek gerekiyordu. Tabii 'biz' olduğumuz için İsrail'den bahsetmemek olmazdı. Dolayısıyla ikisini de yaptık. Ülkemizin ne yapmakta olduğunu ve Şaron'un bunu kendi saldırılarını yoğunlaştırmak için nasıl bahane olarak kullandığını anlattık."

Her iki New York Siyahlı Kadınlar grubu ile ABD'nin başka bölgelerinden diğer kadın grupları, "teröre karşı savaş"a muhalefet

ederken, daha geniş, karma cinsiyetli, savaş ve Bush karşıtı harekete göre bir konum benimsemek zorunda. Kadınlar için nispeten rahat bir ortam sunan, Amerikan Dostları Hizmet Komitesi ile Savaş Karşıtları Birliği'nin de içinde bulunduğu ulusal "Barış ve Adalet Birliği" koalisyonunun gösterilerine katılıyorlar. Fakat bu koalisyon içinde, demeçleri ve üslupları açısından çok eril ve hatta şiddet yanlısı olan ANSWER gibi aşırı sol örgütlerle de karşılaşılıyorlar. Bunların hiçbirisi toplumsal cinsiyet perspektifinden söz etmez. Hiçbiri cinsellikle ilgili savaş deneyimlerini dile getirmez ya da erkekliği militarizm ve şiddetle yakından ilişkili bir mesele olarak ele almaz.

Öte yandan, ABD'deki çağdaş kadın hareketi de savaş meselesini nadiren gündemine alır. Kadınların nispeten zengin sınıftan erkeklerle eşit olma istekleri açısından bakıldığında, bu kesimin büyük bir bölümünü "liberal" diye tanımlamak mümkün. Daha radikal olan kesim ise doğumla ilgili haklara odaklanıyor. Bu durum, Ulusal Kürtaj Hakkı Eylem Birliği'nin (NARAL ya da Pro-Choice America) düzenlediği Milyon Kadın gösteri yürüyüşlerinde çok net görülüyordu. San Francisco'dan Terry Greenblatt, benim ziyaretimden birkaç hafta önceki Nisan 2004 yürüyüşünü anlattı. Yürüyüşü düzenleyenlerin uluslararası meselelerle hiçbir bağlantı kurmadıklarını söyledi: "Materyalist bir analizden yoksunlar. Sağcılar ve köktendinciler patriyarki, milliyetçilik ve militarizm arasındaki bağların kesinlikle farkındalar; ama onlar bunu görmüyorlar." Sonuçta, pankartlarına "Bedenimizden çıkın – Irak'tan çıkın" şeklinde iki yönlü bir slogan yazarak yürüyüşe katılan kadınlar küçük bir azınlıktı ve orada eğreti duruyorlardı.

Siyahlı Kadınlar grupları bir konuda daha seçim yapmak zorunda – İsrail'in Filistin politikalarına ne kadar ağırlık verecekler ve Bush yönetiminin "teröre karşı savaş"ına ve bu savaşın ülke içindeki etkilerine ne kadar vurgu yapacaklar? Bu açıdan, birçok Amerikalı Siyahlı Kadınlar grubu New York'taki iki grupla hemen hemen aynı çizgide. San Francisco'dayken diğer üç nöbetin üyeleriyle (Berkeley, San Francisco ve Bay Area Siyahlı Kadınlar) tanışıp konuştum. Her bir grup politik etkinliklerinde Filistin/İsrail sorununu oldukça farklı, kesinlikle bilinçli bir şekilde ve küresel meselelerle bağlantılı olarak ele aldığını ifade etti.

Bu farklılıklar yalnızca bir bütün olarak Amerikan toplumunda değil, hemen nefret dolu bir söyleme sarılıp İsrail'in sağcı "şahinler"i yerine "İsrailliler", "İsrailliler" yerine de "Yahudiler" diyen solun ve savaş karşıtı hareketin içindeki azınlıkta da etkili olan antisemitizm bağlamında değerlendirilebilir. İster bilinçli ister düşünmeden yapılmış olsun, bu davranışların yarattığı etki aynıdır. Antisemitizmi körükleme korkusu, bazı işgal karşıtı Yahudileri kendi açıklamalarını nasıl yapacakları konusunda daha dikkatli olmaya sevk eder. Bu durum onları, Yahudi olmayanların düzenlediği işgal karşıtı kampanyaların ayrıntılarına ve diline karşı fazlasıyla duyarlı kılar. Ayrıca bu meseleye kafa yoran bazı Yahudilerin ve Yahudi olmayan insanların sessiz kalmalarına neden olur. Bu tartışmalara çok fazla acı karışmıştır. Birbirlerinin duyguları konusunda risk alırlar. Antisemitizm rüzgârına tehlikeli bir şekilde yakın uçan bazı Siyahlı Kadınlar, Yahudi travmasına duyarsız görünme riskiyle; daha çok İsrail'e odaklananlarsa "nüanslarının", Yahudilerin varoluşsal nevrozlarıyla uzlaşma şeklinde algılanması riskiyle karşı karşıyadır.

Hem ABD hem de İsrail'deki Siyahlı Kadınlar arasında dolaşan başka bir soru daha var. İsrail'de işgale muhalefetle başlayan hareket yalnızca bu meseleye odaklanarak sürseydi, bu tüm dünya Siyahlı Kadınlar'ı için daha tercih edilebilir bir durum olur muydu? On beş yıl içinde hareket katlanarak büyüdü; bu büyüme 1988'de Kudüs'te nöbete duran kadınların hayal edemeyeceği genişlikteki bir coğrafyaya yayılmakla kalmadı, kadınlara karşı ve toplum içinde şiddetten, her çeşit savaşa, silah ticaretine, sistem olarak militarizme ve Batı'nın yeni-emperyalist kavgacılığına kadar birçok yanlışın yer aldığı bir yelpazeyi kucakladı. Bu artış bazı Siyahlı Kadınlar üyelerini şaşırtıyor ve biraz da kaygılandırıyor. Bu hareket artık onların hedeflediği hareket değil. Odak noktalarını kaybettiklerini ve enerjilerinin dağıldığını hissediyorlar. Fakat diğerleri, gerçekten uluslararası bir hareket vaadini memnuniyetle karşılıyor; Kuzey kadar Güney yarıkürede de var olmak, yalnızca silahlı bir devlete ve suçluların adaletsizliğiyle şiddetine değil de genel olarak militarizme ve savaşa karşı çıkmak istiyorlar.

Pembe Kod: Barış Yanlısı Kadınlar

ABD'de bir çeşit fenomene dönüşen başka bir savaş karşıtı kadın inisiyatifi olan Pembe Kod, diğer ülkelerde de hızla yayılıyor. Mayıs 2004'te, çevresel, politik ve toplumsal adalet için çalışan uluslararası bir insan hakları örgütü olan Küresel Mücadele'nin kurucularından Medea Benjamin'le, bu merkezin San Francisco'daki ana ofisinde görüştüm. 2002'de ABD'nin "teröre karşı savaş"ının ilk adımı olarak Afganistan'ı bombalamasından büyük üzüntü duyan Medea ve diğer kadınlar, bu ülkeyi ziyaret ederek kadınlarla görüştüler. Geri döndüklerinde, sivil ölümlerin ve Afgan kadınların içinde bulunduğu durumun altını çizdikleri basın toplantıları düzenlediler. Medyanın ilgisini çok az çekebildiler. Oysa Medea bu seyahatten, "kadınlara odaklanmanın büyük bir gereksinim olduğunu" hissederek dönmüştü: "Etrafta çok fazla saldırgan erkek enerjisi hissediliyordu. Bin Ladin, binlerce kişinin öldürülmesini onaylıyordu. Kovboy Bush, Afganistan'da binlerce kişiyi daha öldürüyordu. Irak, Saddam Hüseyin'in mafya adamlarından geçilmiyordu. Hepinize lanet olsun, diye düşündüm."

Medea, Diane Wilson, Julie Evans ve diğerlerinin daha sonra başlattığı hareket, bir şakadan esinlenmişti. Devletin güvenlik güçleri insanları anti-terörizm adına, "Kırmızı Kod" ve "Turuncu Kod" uyarılarıyla sindirmeye çalışıyordu. Kadınlar "bu sistemle dalga geçebiliriz," diye düşündüler. Neden "Pembe Kod" –*şok edici* Pembe Kod– olmasın, dediler. Ekim 2002'de Washington DC'ye gitmeye ve pembe eylemler yapmaya karar verdiler. Başlangıçta, Vietnam Gazileri Anma Günü'nde, yağmurun altında yalnızca altı kişiydiler. Ufukta Irak Savaşı vardı, dolayısıyla pankartlarına "Gazileri destekleyin, savaşı durdurun" yazdılar. Bu sevecen mesaja karşın, sadece fiziksel saldırıya uğramaktan kurtuldular; çünkü gaziler, kadın göstericilerin dayanıksız pembe kostümlerinin yırtılmasından çekinmişlerdi.

Kadınlar bir ay sonra, bir kadınlar kampı için çağrı yaptılar. Bu düşünce, Medea'nın anlattığına göre, "Greenham Common kampındaki gibi geniş bir kitleyi toplama niyetinden çıktı. Sürekli bir kamp olacaktı. Bush'u savaştan vazgeçirene kadar Beyaz Saray'ın

karşısındaki Lafayette Parkı'nı pembe çadırlarla doldurmayı hayal ettik. Binlerce kadının işlerini güçlerini bırakıp bize katıldıklarını hayal ettik. Ama böyle bir şey olmadı."

Yüz kişi bile gelmedi. Hava buz gibiydi ve gece olunca yalnızca sekiz kadın kaldı. Tek bir çadırdan fazlasına izin vermediler, hatta sabah saat beşte ona da el koydular. Ertesi akşam kadınlar tenteleriyle geldiler. Polis onları da kaldırttı. Bu arada kadınlar açlık grevine niyetlendiler. "Çok zordu! Burada ne halt ediyoruz diye düşündük. Neyse ki üçüncü gece polis geldi de bizi kovdu. Ondan sonra eylemimizi gün doğumundan gün batımına kadar yapmaya karar verdik. Bu eylemi dönüşümlü olarak dört ay sürdürdük. Bu bile dünya kadar örgütlenme gerektirmişti. Korkunç bir kıştı."

Diğer kadın grupları da kampı destekledi. WILPF, Washington DC Siyahlı Kadınlar, bazı sendikacı kadınlar ve hatta bazı iş kadınları hafta sonları kampa katıldılar. Basın da onlara oldukça geniş bir şekilde yer verdi. Farklı ülkelerden birçok muhabir kampa uğradı ve tabii savaş karşıtı konuşmalardan kısa bölümler kaydetti. Kadınlar, bin gösteri ve yürüyüşe bedel eylemlerini 8 Mart 2003 Uluslararası Kadınlar Günü'nde, "çok olumlu bir şekilde ve neşeyle" bitirdiler. Alice Walker ve Maxine Hong Kingston adlı yazarlar ve "Demokrasi hemen şimdi!" adlı ilerici günlük radyo haber programının sunucusu Amy Goodman da onlara katıldı. Medea, "Tutuklanmak için epey uğraştık," dedi. Tutuklandılar ve nezarete geçirdikleri o birkaç saat "müthiş"ti. Alice Walker tutuklamayla ilgili olarak şunları yazdı:

Tutuklama sorunsuz oldu. Bence polis de nazik ve insancıl davrandı. Bazılarımız, polisin işini kolaylaştırmak için kollarımızı öne doğru uzattık, ama kelepçe arkadan takılıyordu, önden değil. Polis kamyonetinde de, nezarethanede de şarkılar söyledik. Birbirimize şiirler okuduk ve başımızdan geçen bazı olayları anlattık. Bazılarımızın oturmak zorunda kaldığı hücre tabanının buz gibi olmasına ve hatta tuvalet sifonunun çalışmamasına rağmen, tüm bu süreçte hep bir sevimlilik vardı... Yıllardır kendimi bu kadar iyi hissetmemiştim... ABD'de hastane, konut ve okul yapımı için ihtiyacımız olan parayla, çoğu sakat, evsiz, aç çocuklarla dolu bir ülkenin paramparça edilmesine seyirci kalsaydık, eminim hiçbirimiz kendimizle barışık yaşayamazdık. (Benjamin ve Evans 2005: xiii)

Kampanyalarına başladığı zaman, Pembe Kod'un alameti fari-

kası bir kelime oyunuydu. ABD'de işten çıkarılırsanız, işvereninize elinize "pembe bir slip" tutuşturur. Pembe Kod da görevini doğru dürüst yapmayan Kongre üyelerine işte böyle "pembe slipler" gönderdi. Yalnız, gönderdikleri bu "slipler" bürokratik formlar değil, seksi pembe iç çamaşırlarıydı. Buna karşılık, beğenilen kişilere de kocaman, pembe övgü madalyaları gönderdiler. Ancak dışarıda, Pembe Kod kadınları arasında daha fazla öfke ve sıkıntıya yol açan öyle olaylar oluyordu ki, artık yalnızca göz alıcı pembeler giyerek duygularını ifade etmeleri mümkün değildi. O sırada Savunma Bakanı olan Donald Rumsfeld, Parlamento Silahlı Kuvvetler Komitesinin bir oturumunda Irak savaşı hakkındaki tezini anlatırken, içeri giren kadınlar toplantıyı böldüler. İşgal başlayınca kalabalık bir halde, büyük bir gürültü çıkararak Rumsfeld'in evine gittiler; bazıları asker gibi giyinmiş, bir bombadan yaralanmış gibi her tarafını kana bulamıştı. Bir tabut ve "beden parçaları" taşıyorlardı. "Biz bile kendimizden korktuk," dedi Medea o eylemle ilgili olarak, "ama duygusal olarak rahatlatıcıydı."

Pembe Kod, 2002'deki Afganistan ziyareti sırasında düşündüğünü yaptı; renkli ve dışa dönük eylem uygulamalarıyla dayanışma seyahati uygulamasını birleştirdi. Bunu düşünmeleri nispeten kolay oldu, çünkü Küresel Mübadele on beş yıldır zaten "halklar arası bağlar" kurmada öncülük ediyordu. Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıda yakınlarını yitiren bazı ailelerle birlikte tekrar Afganistan'a gittiler. Iraklı kadınlara destek vermek için, işgalden önce Irak'a gittiler. Orada, müzik ve danstan, mizah ve sokak tiyatrosundan ("petrol için kan", "tüten silahlar") yararlandılar. Pembe Kod'un kurucularından olan ve eskiden ABD ordusunda görev yapan Diane Wilson da bu gruptaydı. Onun zihnini meşgul edense yalnızca yaklaşan savaşın Iraklı siviller üzerindeki etkisi değil, aynı zamanda tarafların orduya aldığı gençleri ne hale getireceğiydi. Diane daha sonra şöyle yazmıştı: "Vietnam Savaşı'nda ordu hekimi olarak görev yaptığım sırada askere alınan on sekiz yaşındaki gençlere neler olduğunu; masum bir heyecanla orduya katıldıktan sonra nasıl uyuşturucu ve şiddet cehennemine düştüklerini, iyice hissizleşip her şeye kayıtsız kaldıklarını kendi gözlerimle gördüm" (a.g.y.: 70).

Pembe Kod, işgalden önce Irak'ı ziyaret ettiklerinde, Saddam rejimiyle özdeşleştirilmekten kaçınmak için sürekli bir çaba harca-

mak zorunda kalmıştı. Yine de, döndüklerinden beri Koalisyon güçleri onlara "Baasçılar" diyor.

Pembe Kod'un ırkçılık karşıtı ve toplumsal cinsiyet analizlerinin yanı sıra sınıf analizi de var. Irak savaşıyla ilgili protestolarını yalnızca yönetime değil, bu savaşın nihai galipleri olarak gördükleri kapitalist şirketlere de yönelttiler. Eylül 2003'te, işgal altındaki Irak'taki üst düzey ABD temsilcilerinden Paul Bremer, bir talimat (Order 39) yayınlayarak Irak ticaretini yabancı yatırımcılara sınırsız olarak açtı ve elde edecekleri tüm kârı kendi ülkelerine götürmelerine izin verdi (Irak Koalisyonu 2003). Pembe Kod, klasik "hissedar" girişimleriyle şirket toplantılarına girmeyi başardı ve bu skandalı gözler önüne serdi. Pembe Kod destekçisi Kanadalı yazar Naomi Klein'in bu konuda yazdıkları şöyle:

Yarın Körfez'deki bütün askerler çekilse ve bağımsız bir hükümet iktidara gelse bile, bu ülke hâlâ işgal altında olacaktır: başka bir ülkenin çıkarları gözetilerek yapılmış yasaların, Irak'ın hayati hizmetlerinin yabancı şirketlerin denetiminde olmasının, kamu sektöründe yüzde 70'i bulan işten çıkarmaların işgali altında... Irak'ın kendi kaderini kendisinin tayin etmesini ciddi olarak talep eden her hareket, yalnızca askeri işgale değil, ekonomik sömürgeleştirmeye de son verilmesini istemelidir. (Benjamin ve Evans 2005: 191)

Pembe Kod: Barış yanlısı Kadınlar 2005 yılında, Irak savaşında ölen bir asker annesi olan ve George W. Bush'a karşı son derece kişisel ve duygusal protestolarıyla basında geniş yer bulan Cindy Sheehan'a destek verdi. Ocak 2006'da, o zamana kadarki kampanyalarının en büyüğünü düzenlediler. Amaçları, tüm yabancı birliklerin ve askerlerin Irak'tan çekilmesi, barışın inşası sürecinde kadınların temsil edilmesi ve savaş sonrası Irak'ta kadınlara tam eşitlik verilmesi talebinde bulunmak için tüm dünyadan kadınları bir araya getirmektir. Bu taleplere katılan iki yüz tanınmış kadının arasında yazarlar, film yıldızları, kongre üyeleri ve akademisyenler bulunuyordu. Irak'ta da, Iraklı Kadınların İradesi ve Irak'ta Kadınların Özgürlüğü Örgütü katıldı (Code Pink 2006). Kampanyanın ilk basamağında, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne kadar yüz bin imza toplamayı hedeflediler. Medea, "Sanki dünyaya 'Yeter!' diye haykıran küresel bir kadınlar korosuyla sesleniyoruz," demişti. İşgalden sonraki üç yılda, savaş tahminen yüz bin Iraklının, 2.182 ABD aske-

rinin ve 98 Britanya askerinin hayatına mal olmuştu. Yüzlerce gazeteci ve insani yardım görevlisi öldürülmüştü. Vaat edilen seçimler güvensizliği azaltmamış, tersine artırmıştı. İntihar bombacıları neredeyse her gün başkalarını öldürüyor, kendilerini de kurban etmeyi sürdürüyordu. Elektrik ve su gibi hayati hizmetler hâlâ sağlanamıyordu ve kadınların hakları saldırı altındaydı. Yanar Mohammed'e göre: "Iraklı kadınlar perişan halde, tekrar barış içinde ve uygar bir yaşama kavuşabilmek için yıllarca mücadele etmemiz gerekecek. ABD işgali, Irak'ta etnik köken ve mezhep ayrımcılığına dayalı bölünmenin tohumlarını ekerek iç savaşın yolunu yaptı ve insan ve kadın haklarına karşı dinin üstünlüğünü kutsadı" (a.g.y.).

Pembe Kod da tıpkı Siyahlı Kadınlar gibi örgütsel yapıdan hep kaçındı. Medea, "Bu yapının getireceği sıkıntıdan korkuyoruz," demişti. Örgütlenme genellikle "kimin neyi, ne zaman yapacağıyla" sınırlı. Fon bulmak şans işi. Dayanışma seyahatinde, her kadın kendi masrafını karşılıyor. Çekirdek grubu oluşturan sekiz kadın Los Angeles, Washington, New York ve San Francisco'yla iletişimi çoğunlukla telefon konferansı aracılığıyla sağlıyor. Sürekli büyüyen altmış bin adreslik e-posta gruplarına haftada bir hatırlatma gönderiyorlar ve bilgi için öncelikle kendi web sitelerini (www.codepink-alert.org) kullanıyorlar. ABD'de sayıları sürekli artan Pembe Kod grupları (son sayıma göre 250) ve İngiltere, İrlanda, Kanada, Brezilya, Almanya, İran, Fiji ve Avustralya'daki daha niceleri rehberlik talebinde bulunuyorlar; daha fazla analize ve açıklığa gereksinim olacağının farkındalar. Ancak bunların kendiliğindenliklerini, yaratıcılıklarını, şaşırtma ve şok etme becerilerini yok etmesine izin vermemeye kararlılar.

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı

Kadın Ağı

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı (veya "Ağ"), hem odak noktası hem de örgütlenme biçimi açısından Siyahlı Kadınlar ve Pembe Kod'dan çok farklı. Onların çalışmaları yangını söndürmeye, beklenen savaşı önlemeye ya da sürmekte olan bir savaşı durdurmaya yönelik değil. Askeri sistemin temsil ettiği, için için yanmakta olan sorunlarla; silahlı çatışmalar olsun ya

da olmasın, birçok ülkede günlük yaşamı altüst eden hazırlık ve denetim yapılarıyla uğraşıyorlar.

ABD'nin askeri harcamaları bütün diğer ülkelerin harcamalarından çok daha fazla. 2006 yılı için talep edilen askeri bütçe 441.6 milyar dolar, ayrıca Afganistan ve Irak savaşları için 49.1 milyar ve milli güvenlik için de 41.1 milyar daha gerekiyor. Bu bütçe, son beş yılda yüzde 93 artarak bu alanda en çok harcama yapan ikinci büyük ülke olan Rusya'nın askeri bütçesinin altı katına ulaştı ve yakında dünya üzerindeki tüm ülkelerin askeri harcamalarının toplamına eşit olacak (Shah 2005). Kongre Bütçe Ofisi'nin hesaplarına göre, Pentagon'un mevcut planlarını gerçekleştirmek için gerekli kaynak yıllık ortalama 530 milyar doları aşacak (O'Hanlon 2005). Bu yüksek derecedeki militarizasyon, Amerikan yaşamını birçok açıdan etkiliyor. Hem şirketler, politikacılar ve askeriye'nin iç içe olduğu bir askeri-endüstriyel kompleks üretiyor hem de bu kompleks tarafından devam ettiriliyor. Ekonominin bütün sektörleri askeri alımlara bağlı. Çok sayıda genç erkek ve kadın orduda görev yapıyor; askeri kahramanlıkları göklere çıkaran bir kültür şekilleniyor ve önemli sosyal gereksinimler için yapılan giderler kısıılıyor.

ABD askeri bütçesinin büyük bölümü yurt dışında harcanmakta. ABD'nin dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılan askeri üsler sistemi yeni bir şey değil. Bu sistemin geçmişi, ABD'nin İspanya'yı bozguna uğrattıp Filipinler, Guam, Hawaii, Puerto Rico ve Küba'nın kontrolünü ele geçirdiği 1898 yılına kadar uzanıyor. Sistem Soğuk Savaş yıllarında yoğun bir şekilde yaygınlaştırıldı. Joseph Gerson'ın yaptığı kapsamlı bir çalışmaya göre, SSCB dağıldığı sırada, ABD denizaşırı ülkelere yayılma bakımından muhtemelen en yüksek düzeye ulaşmıştı; ABD ordusunun düzenli erişimine açık limanlar ve havaalanları hariç, diğer ülkelerdeki 375 üste ve 1500'ü aşkın tesiste yarım milyondan fazla askeri personeli vardı. Gerson, ABD mevcudiyetinin bu toplumlar üzerindeki etkileriyle ilgili olarak şunları söylüyordu: "Üsler güvensizlik yaratıyor; halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini, insan haklarını ve egemenliği ortadan kaldırıyor; ayrıca ev sahibi milletin kültürünü, değerlerini, sağlığını ve çevresini bozuyor." Bu üslerin amacı en baştan beri, "ABD'nin ekonomik çıkarları doğrultusunda bu bölgelerdeki kaynaklara, emeğe ve piyasalara öncelikli erişimi" güvenceye almak

(Gerson 1991: 9, 12).

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı, yirmi civarında örgütten ve ABD'nin yanı sıra Güney Kore, Japonya, Filipinler, Hawaii ve Puerto Rico'da militarizme karşı faaliyet gösteren kadınlardan oluşuyor.³ Misyonlarını şöyle anlatıyorlar: "Militarizme karşı bir uluslararası kadın dayanışma ağı oluşturarak, güvenliğin gerçekten sağlanmasına ve korunmasına katkıda bulunmak. Deneyimlerimizi paylaşarak ve militarizm, emperyalizm ve baskı sistemleri ile toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve millete dayanan sömürü arasındaki önemli bağlantıları kurarak ortak bilincimizi ve sesimizi güçlendirmek" (Network 2004).

"Askeri güvenlik" ifadesinin bir tezat olduğunu düşünen Ağ, 1997 ile 2000 yılları arasında Washington DC ve Okinawa'da Güvenliğin Yeniden Tanımı için Kadın Zirvesi düzenledi. Ağ'a göre, "Gerçek güvenlik toprağa, havaya, suya ve okyanuslara saygı göstermeyi gerektirir; kâr değil, ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliği vurgulayan farklı bir ekonomisi vardır" (Kirk ve Okazawa-Ray 1998: 319). Ağ, "kültürlerin ve ulusal kimliklerin demilitarizasyonunu" istiyor. Özellikle kadınlara odaklanarak, "militarizm ve şiddetten etkilenen farklı kadınlar arasında dayanışma sağlamayı ve iyileştirme sürecine katkıda bulunmayı" hedefliyor (Network 2002). Toplumsal cinsiyetle ilgili eleştirilerinde oldukça netler: "ABD dahil birçok ülkede erkeklik, askeri terimlerle tanımlanır. Erkekliği, gücü, iktidarı ve serüveni yeniden tanımlamamız, savaş oyuncakları ile savaşı ve savaşçıları methetmeyi bırakmamız gerekiyor" (a.g.y.).

Ağ'ın Filipinler'deki bağlantısı Aida Santos'un bir videoda, "Militarizmin temelinde patriyarkal sistemi güçlendirmek var," dediğini duymuştum. Ağ üyeleri, yaptıkları her şeyde toplumsal cinsiyet ile ırk ve sınıfın kesişme noktasına işaret ediyorlar; orduya hizmet dahil militarizmin pek çok yönünden en fazla beyaz olmayan yoksul kadınların etkilendiğini, bu kadınların "her zaman iki katı bedel ödediklerini" gösteriyorlar.

Katılımcı gruplar e-posta aracılığıyla iletişim kuruyorlar, iki yılda bir de çalışma toplantısı için bir araya geliyorlar. Ben de onların,

3. Bu bölümde yer alan bilgi ve fikirlere katkıda bulunan Ağ kadınlarının ve örgütlerinin listesi için lütfen Teşekkür bölümüne bakınız.

Kasım 2004'te Manila'da düzenlenen beşinci uluslararası toplantılarına katılma şansını yakalamıştım. Katılımcı grupların en kalabalığı olan Güney Kore ve Filipinler'de kadınlar, Ağ ile bölgesel koordinasyonu sağlamak için şemsiye örgütler (Güvenli Kore ve Filipinler Çalışma Grubu, PWG) kurmuşlar. İlişkilerin karmaşıklığı ve güçlüğü, farklı bölgelerinden gelmelerinden ziyade beş ayrı dilde (Japonca, Korece, Filipinlerin en yaygın dili olan Tagalog, İngilizce ve İspanyolca) çalışmak zorunda olmalarından kaynaklanıyor. Basitleştirmeye ve etkileşime çok özen gösteriyorlar, kutlama ve şenliğe zaman ayırıyorlar ve –feministlerin birçok ülkede de yaptıklarını gördüğüm gibi– aralarında bağ kurmak için ritüellerden ve sembolizmden yararlanıyorlar.

ABD askeri gücünün Amerika kıtasında ve Pasifik çevresinde yaşayan halklar üzerinde pek çok olumsuz etkisi var. Bölge hükümetleri ile ABD arasındaki çeşitli Konuk Güçler Antlaşmaları, ABD'nin çıkarlarına hizmet edebilecek sağcı rejimlerin kurulması ve sürdürülmesi yönündeki bir dışişleri politikasının "silahlı kanadı"nı oluşturuyor. ABD genellikle militarizmde güçlü ancak insan hakları ve demokraside zayıf hükümetleri destekler. Bu hükümetler için, sermayenin çıkarları halkın çıkarlarından önce gelir. ABD'nin egemenliğindeki uluslararası para kurumlarının baskılarına dayanıksız olduklarından, kamu hizmetlerini kısımaya ve zengini daha zenginleştirmeye, fakiri daha fakirleştirmeye meyillidirler. ABD'nin, kendisine bağımlı olan ülkelerdeki askeri harcamaları, sınıf ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da artırır. Örneğin Güney Kore'de siyaseti ve toplumu uzun süre tahakküm altında tutacak eril askeri elitlerin güçlenmesi için, otuz yılı aşkın bir zaman boyunca bu ülkeye milyarlarca dolar akıtıldı (Moon 1998).

Doğu ve Güney Doğu Asya, Çin'in devasa nüfusu ve hızla büyüyen ekonomisi ile Güney Çin Denizi'ndeki potansiyel petrol rezervleri nedeniyle, ABD politikalarını belirleyenlerin gözünde stratejik bir önem kazanıyor. ABD bölgede kayıtsız şartsız hegemonya kurmaya çalışırken, komşu ülkeler de oyunun piyonları haline geliyor. Filipin hükümeti ile Müslüman adası Mindanao'daki asiler arasındaki gibi iç çatışmalar, ABD'nin müdahalesini meşru kılmak amacıyla, küresel "teröre karşı savaş"ın cephelerinden biri olarak yeniden tanımlanıyor.

Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı'nın kadınları, ABD'nin deniz-zaşın askeri stratejilerini izliyor ve bu stratejilerin bölge yaşamı üzerindeki zararlı etkilerine karşı kampanyalar yürütüyorlar. Ağ'a üye gruplar, Kasım 2004'te Manila'da bir çağ-lışma toplantısı için bir araya gelmişti.

Diğer ülkelerden gelen Ağ Kadınlar, Filipinler'in Mindanao adasında yaşayan kadınların hediye ettiği tipik Moro eşarplarını deniyorlar.

Ağ, toprak haklarının ihlali ve askeri tatbikatların zehirli kalıntıları nedeniyle, ABD ve ona bağlı ülke hükümetlerle mücadele ediyor. Güney Koreli (yukanda) ve Filipinli (sağda) kadınlar ayrıca, askeri üslerin etrafındaki büyük genelev mahallelerinde yaşayan ve ABD'li askerler tarafından sömürülen fahişelerin hakları için çalışıyor.

Amerikan militarizasyonunun, Ağ'ı ilgilendiren ve Kasım 2004'te Manila'da düzenlenen toplantının gündeminde olan üç etkisi daha var: askeri fuhuş, ABD askerlerinin yerli kadınlarla evlilik dışı ilişkilerinden doğan Amerikan-Asyalı çocuk nüfusu ve çevre kirliliği.

Güvenli Kore grubundan kadınlar bana, ana akım barış hareketi ile kendilerinin militarizm karşıtı kadın hareketi arasındaki, nitelik ve hedef bakımından farkları açıkladılar. Bununla ilgili olarak şunları anlattılar: "Barış hareketi, Kore'de sadece bir yeniden birleşme hareketi olarak görülüyor ve insanların gerçek yaşamlarını, kadınların gerçek deneyimlerini göz ardı ederek "büyük meselelere (ekonomik, askeri, siyasi) odaklanıyor. Biz bu ana akımdan farklı biçimde çalışmak ve onun dar milliyetçiliğini aşmak istiyoruz. Daha ziyade militarizasyonun *gündelik yaşam* üzerindeki etkisine odaklanmak istiyoruz. Mağdurlar genellikle toplum dışına itilmiş kişiler, çoğunlukla yoksullar. Bireylerin insan haklarını, her yaşamın değerli olduğunu vurgulamak istiyoruz."

Başka yerlerde olduğu gibi, Kore'de de kadınlar dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş bir konumda bulunuyor; ana akım, militarizasyonun kadınlar üzerindeki etkilerini ihmal ediyor. Güvenli Kore kadınları bu meseleye bir kadın sesi ve feminist analiz katmak istiyor.

ABD ordusu nereye giderse fuhuş da peşinden gider. Güney Kore'de, askeri fuhuş işindeki kadınlar esas olarak ABD askeri tesislerinin yakınlarındaki, durmadan büyüyen "kamp kentlerdeki" (kijichon) kulüplerde çalışır. Korelilerin yanı sıra Filipinler'den, Rusya'dan ve başka ülkelerden gelen, "eğlence sektörü"nden olduğu için bu ülkeye göç etmesine izin verilen pek çok kadın vardır. Nezarete alınmak, şiddet, hapis ve illegal çalışma gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Göçmen kadınların pasaportlarına çoğu zaman el konuyor ve kadınlar fuhuş işine gönüllü olarak girmiyor, buna zorlanıyorlar. Kamp-kentlerdeki eğlence ve fuhuş sektöründe çalışan kadınların haklarını savunan tanınmış örgütlerden biri, aynı zamanda Güvenli Kore'ye üye örgütlerden ve Ağ'ın eski katılımcılarından biri olan Durebang'dır (Kız Kardeşimin Yeri). Durebang'a gelip, işte sömürüldüğünü, istismar edildiğini anlatan ve ayrıca çocuk bakımı, ABD'li askerlerle evlenme ve boşanma gibi konulardaki problemlerle-

rini onlara açan kadınlara, destek ve profesyonel danışmanlık veriyorlar. Göçmen işçi gruplarıyla ve kadın sığınaklarıyla işbirliği yapıyorlar, kaçınılmaz olarak –aslında eleştirel yaklaştıkları– polisle ve göçmen bürolarıyla yakın çalışıyorlar. Eylül 2004'te, diğer kadın gruplarıyla birlikte, bir yasanın kabul edilmesini sağladılar. Bu yasa, fuhuşa zorlanan kadınların haklarının korunması ve patronlarla pezevenklerin cezalandırılması açısından büyük önem taşıyor. Ancak çıkar grupları bu duruma bütün gücüyle direniyor. Patronlar ve seks ticareti sektörü, bu işlerin içindeki kadınları örgütleyerek açlık grevi ve gösteri yürüyüşleri yaptırıyorlar ve onların bile bu yasaya karşı olduğu mesajını vererek medyayı başarıyla yönlendirdiler.

Manila'daki Ağ toplantısına ev sahipliği yapan Filipinler Çalışma Grubundan kadınlar, üsler kalktıktan sonra bile ordu içinde fuhuş sorununun devam ettiğini gösterdiler. ABD, Filipinler'deki dev Clark ve Subic üslerinden 1991'de çekildi. Bunun yerine şimdi Konuk Güçler Anlaşması ABD'ye, istediği takdirde yirmiden fazla farklı noktaya girme hakkı veriyor. Ancak, ilk kez Clark ve Subic'teki ABD'li askerlere hizmet vermek üzere genelev mahallelerinin ortaya çıktığı Angeles ve Olonpago, fuhuş merkezi olma niteliğini halen, üstelik eskisinden çok daha yoğun bir kadın ve kız ticaretiyle sürdürüyor. Bugün müşterilerin çoğunluğunu seks turistleri oluşturuyor; bununla beraber dinlenme iznindeki ABD askerleri de gemileri limana yanaşınca bu bölgelere uğramaya devam ediyorlar. Güney Kore ve Filipinler'de fuhuşun ortadan kaldırılması için çalışan kadın grupları, seks ticaretinden çıkarı olan çevrelerin tehdit ve tacizlerine maruz kalıyor. Angeles'teki, eskiden veya hâlâ çalışan fahişelerin yardımlaşma örgütü olan Nagka'nın koordinatörü Linda Lamperer, bizi örgütün aynı zamanda küçük bir kafe olan ofisine götürdü. Haftalar sonra da yerel yönetimin emriyle bu mekânın buldozerlerle nasıl yıkıldığını gösteren fotoğrafları gönderdi.

Üslerin miraslarından biri de yerli kadınlarla ABD'li askerlerden olan çocuklar. Filipinler'de, Güney Kore'de ve başka ülkelerde böyle binlerce çocuk var, bunların çoğu bugün artık birer yetişkin. Durebang, kendilerine istenmedikleri hissettirilen, ayrımcılığa uğrayan ve zihinsel açıdan sağlıksız olan bu Amerikalı-Asyalıların hakları ve gereksinimleriyle ilgili bir film yapıyordu. Güney Kore hükümetinin politikaları uyarınca, yaklaşık on bin Amerikalı-Asyalı

çocuk evlat edinilmek üzere gemilerle ABD'ye yollandı.

Nihayetinde burada keder ve acı var. Toprak konusunda, ABD üslerinin gözü doymak bilmiyor; geniş toprakları satın alıyor ya da kiralyorlar, yerli halkı evlerinden ediyorlar, toprağı ve suyu telafi edilemez biçimde kirletiyorlar. Okinawa'daki Askeri Şiddet Karşıtı Kadın Hareketi'nin, açıklardaki mercan kayalıklarını tahrip edecek bir helikopter pisti inşaatına direnen halkı, botlarla ve dalgıç kıyafetleriyle denize açılarak desteklediklerini hepimiz duyduk. Puerto Rico'lu kadınlardan da, eskiden ABD işgalinde olan Vieques adasındaki insanların, adalarının bir ucundaki devasa cephanelikle diğer ucundaki atış yeri arasında yaşamak zorunda bırakıldıklarını öğrendik. Altmış iki yıl boyunca yılda üç milyon ton patlayıcının atılması nedeniyle şu anda arsenik, civa ve kurşun zehirlenmelerinin yol açtığı hastalıklarla boğuşan Vieques adası sakinleri toprağın temizlenmesi için uğraşıyor. Vieques Kadınlar Birliği'nden Carmen Valencia Perez, bunları ev sahibi ruhuyla yaptıklarını söylüyor: "Vieques bizim evimiz. Kadınlar evin direğidir. Kadınlar insanlara ve topluma sahip çıkar."

Hawaii, ABD'nin Asya-Pasifik bölgesindeki askeri stratejisinin kilit noktası. Honolulu'da bulunan Pasifik Komutanlığı'nın başkomutanı (CINCPAC), Hawaii yerlisi aktivistlerin tabiriyle "uluslararası garnizon devletini" yönetir. Bu "devlet" 170 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmış olup, Afrika'nın doğu kıyısından Meksika'ya kadar 43 ülkeyi ve dünya nüfusunun yüzde 60'ından fazlasını kapsar. Pasifik Komutanlığı'nın, Batı Pasifik'te konuşlandırılan yüz bin birlik de dahil olmak üzere üç yüz bin askeri personeli bulunduğu bilinmektedir (Kajahiro 2003:2).

Hawaii'deki askeri toprakların yüzde elli dördü aslında yerli halka ait ulusal topraklar olup ABD devleti tarafından haksız yere gasp edilmiştir. Önemli kültürel değerlerinden biri toprak sevgisi (*aloha 'aina*) olan Hawaii yerlileri (Kanaka Maoli), kültürel olarak büyük önem taşıyan bu toprakları askeri kullanımdan kurtarmak için sürekli mücadele veriyor. Liderlerin birçoğı kadın. Puerto Rico'lu kadınlar gibi onlar da feminen bir dil kullanıyorlar. "Ulusa önem vermek, Hawaii inancına göre, toprağımızı ve insanlarımızı da içine alan aileye önem vermenin bir uzantısı. Bizim anamız toprağımız, adaları doğuran Papahanaumoku'muz" (Trask 1993: 94).

Bu toplantıda Mindanao, Okinawa, Puerto Rico ve Hawaii'den

birçok olay anlatıldı; bunların hepsi yerli halka saygı, toprak hakları ve eşit gelişme için mücadelenin, militarizme ve sömürgeleştirmeye karşı mücadeleden ayrılmayacağını kesin bir şekilde ortaya koyuyordu. Ayrıca, bunlara maruz kalan ülkelerdeki insanların çıkarlarının nasıl birbirine bağlı olduğunu gösteriyordu. Örneğin, ABD'nin Hawaii adalarından biri olan O'ahu'daki Makua Vadisi'nde daha fazla toprak istediğini öğrendik. Peki ne amaçla istiyor bu toprağı? Stryker Tugayı askerlerini, üç yüz adet 20 tonluk silahlı taarruz aracının kullanımı konusunda eğitmek için. Neden özellikle Makua Vadisi? Bu arazi, ABD'nin İslamcı "teröristlerin" yuvası olarak gördüğü Filipin adası Mindanao'ya çok benziyor. Hawaii'de eğitilen askerler, ABD çıkarlarına muhalefet edenlere karşı kullanılmak üzere Filipinler'e –Endonezya, Güney Kore, Okinawa ve Pasifik adaları uluslarına– gönderilmeye hazır olacaklar.

Ağ, çabalarını ABD'nin denizaşırı güç gösterisini sonlandırma-ya yöneltiyor; ama Amerikan toplumuyla ilgili çalışmalar da var tabii. Margo Okazawa-Rey, Mayıs 2004'te kendisiyle yaptığım görüşmede bana, militarizmin o ana kadar ABD'deki günlük tartışmalara ender olarak konu edildiğini söyledi. "Evet, savaş anlaşılıyor; fakat toplumumuzun kavramsal olarak askeri değerler çevresinde örgütlendiği genellikle anlaşılıyor. Ulus kavramı da anlaşılıyor. Bir Numara olduğumuz için bunu anlamıyoruz. Bizim çalışmalarımız bunları su yüzüne çıkarmayı hedefliyor. Bu bakımdan, 11 Eylül'ün bize aslında yararı oldu."

Ağ içinde ABD kadın gruplarının diğer ülkelerin kadın gruplarından oldukça değişik bir rolleri var. ABD'de yaşadıkları için, bir zihniyet olarak Amerikan militarizmini ve giderek daha açık seçik görülen bir uygulama olarak Amerikan militarizasyonunu rahatça gözlemleyebiliyorlar ve Ağ'ı bu konularda bilgilendiriyorlar. ABD'nin dış politikaları ile iç politikaları arasındaki –süreç ve etki bakımından– bağları gösteriyor ve bunun yoksul gruplar, özellikle de beyaz olmayanlar üzerindeki karmaşık etkilerini inceliyorlar. Tüm dünyanın 2005 yılındaki askeri harcamalarının 1.001 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor, bu miktarın yüzde 48'i tek başına ABD'ye ait (SIPRI 2006). Buna karşılık Gwyn Kirk'ün Manila'daki toplantıda anlattıklarına göre, sanayileşmiş dünyada en yüksek çocuk ölümlü oranı ABD'de görülüyor. Ayrıca, hapiste de iki milyon çocuk

var. Amerikan silahlı kuvvetlerinde işgücü açığı var. Daha fazla yedek asker silah altına alınıyor ve gönüllü askerlik yoğunlaştırılıyor. Hükümlülere bazen hapis cezası yerine orduda hizmet olanağı sunuluyor. Eğitim, öğretim, vb. sosyal bütçelerde yapılan kısıtlamalar nedeniyle, beyaz olmayan bazı gençlere orduya katılmaktan başka geçerli bir yol kalmıyor.

Amerikalı kadınlar, Ağ katılımcılarına, "tam tahakküm"ün artık ABD'nin resmi politikası olduğunu hatırlattı. Bu, tüm dünyada kara, hava ve denizin –ve uzayın– denetimi demek. Amerika'nın dış ve savunma politikalarındaki bu yeniden kavramsallaştırma, değişik bölgelerden gelen kadınların toplantıda aktardığı birçok değişikliği açıklıyor. Amerika'nın askeri mevcudiyetinin sürekli yeniden yapılandırılması, örneğin Güney Kore ve Japonya'daki bazı üslerin kapatılması olasılığı ve Okinawa'daki bazı birliklerin Guam'a kaydırılması planları, bölgedeki kadınlar için sürekli değişen koşullarla baş etmeye çalışmak anlamına geliyor ve işbirliğinin önemini ortaya koyuyor. Gwyn Kirk'e göre:

Bizler, güç ve ayrıcalık bakımından çok farklı yerlerden geliyoruz ama aynı analizi paylaşıyoruz... Kadınların güvenlik anlayışı değişiktir. Biz güvenlikten, çevrenin hayat boyu korunmasını ve zenginliğin ve insan haklarının adil bir biçimde dağıtılmasını anlıyoruz... Keder, şiddet ve kendi kendinden nefret yaratan bir sömürü sistemi görüyoruz. Yoksul bölgelerden milyonlarca insan, zenginlere hizmet etmek için yerini yurdunu bırakıyor. Bu açıdan bakınca her şey çok kötü... [Fakat] biz bu ağın içinde toprak ve hayat sevgisini paylaşıyoruz. Kadınlar ve erkekler arasındaki sağlam bağlar birbirini duymada, hayal etmede, yaratıcılıkta, ilişkide ve cesaretle değişime yer açıyor. Bu açıdan bakınca da bir umut var.

Vatan Hainleri: Sırbistan'daki Antimilitarist Kadınlar

BURADA ve bir sonraki bölümde, silahlı çatışma dolayısıyla ortaya çıkan ve aktivizmi "ötekileştirmeyi reddetme" diye adlandırılabilen iki kadın örgütünü tanıtacağım. Bunların biri çağdaş Sırbistan¹ devleti içinde, diğeri de İsrail'de ve İşgal Altındaki Topraklarda yer alıyor. İki örgüt de benzer politik güçlüklerle karşı karşıyalar: Her iki devlet de milliyetçi politik güçlerin yönetiminde ve toplumsal açıdan da bu güçlerin tahakkümü altında. İnsanları etnik veya dinsel kimliklerine göre ayıran bu güçler, ayırım sonucu oluşan "halkları" belli bölgelere sıkıştırmaya çalışıyor ve buna razı olmayanları da toplum dışına itiyor veya yok ediyor. Ancak gerek tarihsel olarak gerekse koşullar açısından iki bölge birbirinden farklı. Filistin bölgesinde yaşayan kadınların projesi, yirminci yüzyılın ilk yarısında esas olarak Filistinli Arapların yaşadığı toprağa girip sonunda bir devlet kuran ve buraya yerleşen Yahudilerin siyaset aracılığıyla farklılaştırılmasına karşı *bir araya gelme* şeklinde olmuştu. Yugoslavların bulunduğu alanda yaşayan kadınların projesi ise yirminci yüzyılın sonlarına doğru şiddetlenen ve "Sırp", "Hırvat" ve "Müslümanları" farklılaştırmaya yönelik bir harekete karşı *birbirine tutunma* biçiminde gerçekleşti.

Her iki yerde de bu tek yanlı sınır geçmelerin, kadınlar açısından yalnızca kendini iyi hissetme adına yapılmadığının altını çizmek gerek. Bunlar, adaletsizlikleri göz ardı eden basit uzlaşma denemeleri değil. Her iki grup da aynı anda ve bedelini ödeme pahasına, et-

1. Ekim 2004'te, araştırma için Belgrad'a gittiğimde, bu eyalete Sırbistan ve Karadağ deniliyordu. Ancak 2006'da Karadağ ayrıldı.

kin biçimde siyasi yetkililere karşı çıktılar. İsrail'deki kadınlar, Siyonist hareketin ve İsrail devletinin, Filistinli kitleleri yerlerinden etmesinin ve sonra da Filistin topraklarını işgal ederek Filistin halkını ezmesinin yanlış olduğunu kabul ediyor. Sırbistan'daki kadınlar da hem bölgelerindeki güç dengesizliğinin hem de Yugoslavya'nın mahvedilmesinin ve savaşlarda işlenen suçların Sırp milliyetçisi rejiminin kusuru olduğunun farkında. Başka bir deyişle, her iki bölgede de bunlar, çağdaş politik gerçeklikleri etkilemeyi amaçlayan siyasi –feminist, milliyetçilik ve militarizm karşıtı– projeler.

Bu bölümde, bağlantının bir başka boyutu daha ortaya çıkıyor. Savaş başlayınca, diğerlerinin yanı sıra İtalya ve İspanya'dan kadınlar da Yugoslav bölgesindeki kadınlarla bağlantı kurdular. Dolaşısıyla, burada tanımlanan feminist "kimlik çalışması", hem aşırı milliyetçilerin çizdiği ihtilaflı yeni iç sınırlar boyunca hem de "Avrupa"yı güneydoğusundaki belalı öteki "Balkanlar"dan ayıran o çok eski sınır boyunca sürdürüldü.

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti: Ulusal Kimliğin Manipülasyonu

"Yugoslavya", "güneyli Slavların" ülkesi anlamına gelir. Altıncı ve yedinci yüzyıllarda Slavlar güneye, bugün Balkanlar olarak bilinen bölgeye göç ettiler. Sonuç olarak, birkaç istisna dışında ve dini ya da kültürel farklılıklara karşın, artık bu bölgedeki nüfusun hemen hepsi Slav. Ancak güneyli Slavlar daha sonra dini açıdan farklılaştırıldı. Ortaçağda, düşman Hristiyan imparatorluklar Batı Roma ve Bizans'ın bölgeyi ikiye ayırmasıyla, Roma Katolikleri ve Ortodoks Hristiyanlar olmak üzere iki ayrı topluluk ortaya çıktı. On dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren dört yüzyıl boyunca, bölgenin büyük bölümü Osmanlıların egemenliği altında kaldı ve bu dönemde, birçok Slav Müslüman oldu. (Yukarıdaki ve izleyen kısa tarihsel bilgileri verirken esas olarak Malcolm 1994, Silber ve Little 1995 ve Woodward 1995'ten yararlandım.)

On dokuzuncu yüzyılın sonları, Avrupa'da ve daha birçok yerde ulus-devletlerin kurulduğu bir dönemdi. Sırayla Ortodoks ve Katolik Hristiyanlar arasında gelişen milliyetçi Sırp ve Hırvat hareketleri, uzun bir gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu'na

yöneldi. Balkan milliyetçiliklerinin kıvılcımı, Birinci Dünya Savaşı yangınına başlatacaktı. Ancak, güneyli Slavlar arasında etkili bir birleşme projesi de vardı. Savaştan sonra, bu yakınlaşma "Sloven, Sırp ve Hırvat Krallığı"yla sonuçlandı. Daha sonra "Yugoslavya" olarak adlandırılan bu politik oluşum, İkinci Dünya Savaşı felaketine kadar bu halkları bir arada tuttu. 1941'de, Nazi Almanyası Yugoslavya'nın büyük bölümünü işgal ederek yerli faşist işbirlikçilerini yönetime getirdi. Farklı kesimlerin farklı taraflarda savaştığı bu korkunç yıkıcı savaş, iki milyon insanın hayatına mal oldu ve özellikle faşist Hırvat Ustaşaları ile monarşist Sırp Çetnikleri arasında ki aşırı sertliği miras bıraktı.

1945 yılında nazizm ve faşizmin bozguna uğratılması sonucunda Yugoslavya'da politik denetimi bu gruplar değil, Josip Broz liderliğindeki anti-faşist Partizan güçler ele geçirdi. Partizanlar kültürel açıdan, tümüyle olmasa da büyük ölçüde Sırp'tı. Aslında, "Tito" olarak bilinen Broz'un annesi Sloven, babası Hırvat'tı. Tito'nun karizmatik liderliğindeki tek partili komünist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin etki ortamında kuruldu; daha sonra da daha açık ve tarafsız, karma ekonomili bir komünist devletin inşası için Sovyetler'den ayrıldı.

Federal Yugoslavya'da, iki başat etnik grubun milliyetçi emelleri, Karadağ, Slovenya, Makedonya ve Bosna-Hersek'in yanı sıra, Sırbistan ve Hırvatistan iç "cumhuriyetleri" içinde yer alıyordu.² Her federe cumhuriyette geniş etnik azınlıklar vardı (Sırp ve Hırvatların neredeyse dörtte biri "kendi" sınırları dışında yaşamaktaydı) ama bireysel haklar güvence altındaydı. Yalnızca Bosna-Hersek'te değil, Sırbistan ve Makedonya'da da kalabalık bir Müslüman nüfus bulunuyordu. Komünistler Birliği dine dayanan kimlik tanımlamalarının önüne geçti ve pek çok karma evlilik yapıldı; bunun sonucunda 1980'lerde, milliyetçiliği geçmişte yapılan bir hata olarak gören savaş sonrası kuşakta güçlü bir sosyalist ve laik Yugoslav kimliği gelişti.

2. Hem bölgedeki politik liderlerin etkisiyle hem de "uluslararası topluluk" çatışmayı sona erdirmeye çalıştıkça iyice pekişen Sırp, Hırvat ve Boşnak Müslüman kimliklerinin başatlığı, Yugoslavya'da aslında yirmi iki farklı dil konuşan yirmi iki etnik grubun bulunduğu gerçeğinin üstünü örter.

Gelgelelim cumhuriyetlerin liderleri arasındaki iktidar rekabeti, 1963 ve 1974 yıllarında, kendi yerel ekonomileri üzerinde daha fazla denetim sağlayan anayasa değişiklikleri yapımlarıyla sonuçlandı. Tito 1980'de ölünce, iktidar boş kaldı. Yugoslav ekonomisi kötüye gidiyordu. Komünizmin kökünü kazımak isteyen ABD ve diğer kapitalist ülkeler, Yugoslavya'ya neoliberal ekonomik reformlar dayattılar. Borçlarla ülkenin batması önlemleri ancak uluslararası kurumların dayattığı koşullar yüzünden işsizlik şiddetlendi, sınıfsal eşitsizlik arttı ve toplumsal huzursuzluk baş gösterdi. Cumhuriyetlerdeki politik elit kendi gücünü artırmak için milliyetçi duyguları körükledikçe, Komünistler Birliği'nin hegemonyası da yıpranmaya başladı. İlk çok partili seçimlerin yapıldığı 1990 yılında, oyların çoğunu milliyetçi partiler aldı ve Yugoslavya'nın dağılma süreci hızlandı.

Sırp ve Hırvatların milliyetçi projeleri birbirine rakipti. Her biri "kendi" halkı için daha büyük, coğrafi olarak uygun ve güvenli topraklar istiyordu. Her iki kesimin de ilk hedefi, esas olarak artık din-dar olmayan kalabalık Müslüman nüfusuyla Bosna-Hersek oldu. Radikal Sırp ve Hırvatlar birbirlerine karşı nefreti körüklediler; ama Bosnalı ve diğer Yugoslav Müslümanları karalamada birleştiler. Yugoslavya'da etnik olarak "saf" ulus-devletler sistemini oluşturma onlarca cana mal olacağı belliydi. Toprağı fiziki olarak bölmek de zordu, çünkü artık birçok kişi "karma" bölgelerde yaşıyordu. Ayrıca, bölgede tahminen iki milyon kişi ya "karma" evlilik yapmış ya da böyle evliliklerden doğmuştu ve "Yugoslavya"nın dışında ikamet edecek bir "anavatanları" yoktu. 1981'deki nüfus sayımında, "karma" Yugoslavların sayısı belli başlı etnik azınlıklardan –yani Arnavut, Karadağlı, Makedonyalı, Müslüman ve Slovenler'den– daha fazlaydı. Yalnızca Hırvatlar ile Sırpların sayısı onlardan daha fazlaydı (Korac 1998: 14, aktaran Petrović 1985).

Dolayısıyla en kötü savaş "etnik olarak en karma" ve ideolojik olarak en "Yugoslav" olan bölgelerdeydi. Etnik olarak nispeten daha az karma ve ekonomik olarak daha iyi durumda olan Slovenya, Federasyon'dan ilk ayrılan oldu ve 1991 Haziranı'nda bağımsızlığını ilan etti. Hemen arkasından Hırvatistan da aynı şeyi yaptı. Sırbistan, Hırvatistan'daki Sırp azınlığın isyanına destek vermek amacıyla askeri bir müdahalede bulundu. Yalnızca Sırp-Hırvat savaşı bile

yirmi bin kişinin ölümüne ve çeyrek milyon kişinin yerinden yurdundan olmasına yol açmıştı. Bosna-Hersek'teki çatışmalar daha da kötüydü. Etnik açıdan çok karma olan bu cumhuriyetin çoğunlukla laik olan Müslümanlar, Sırbistan'dan geriye kalan Yugoslavya topraklarına sıkışıp kalmıştı ve bu kötü durum savunmacı Bosnalı İslam milliyetçiliğinin ekmeğine yağ sürüyordu. 1992 yılında, artık Yugoslav ordusunun başında bulunan, Belgrad'daki Sırp lider Slobodan Milošević, Bosnalı Sırpların kuzey ve doğu Bosna'nın bir bölümünü temizleyip burada Sırp nüfus yaratmaya yönelik kanlı "etnik temizlik" programlarına destek verdi. Birkaç hafta içinde, Sırp güçleri Bosna-Hersek'in yüzde yetmişini kontrol altına aldı. Sonuçta, Hırvatistan'ın desteklediği Bosnalı Hırvat milliyetçiler "savaş içinde savaş" başlattılar; Hersek için ve Bosna topraklarından ek pay almak için pazarlığa giriştiler.

1995 yılında yapılan ateşkese kadar Bosna savaşı tahminen iki yüz bin cana mal oldu. Eski Yugoslavya bölgesinde, 4.5 ila 5 milyon insan yerinden edildi. Onlarca kadın ve kız tecavüze uğradı; çünkü tecavüz, etnik temizliğin araçlarından biri haline gelmişti ve Bosna'daki Sırp paramiliter güçler tarafından ayrı bir canavarlıkla birlikte kullanılıyordu (Uluslararası Af Örgütü 1993; Stiglmayer 1995). ABD'nin aracılık ettiği Dayton Barış Anlaşması, Batılı hükümetlerin barış girişimlerinin altında yatan korkunç politikaları, yani Bosna topraklarını etnik-milliyetçi bir çizgiyle bölme niyetlerini yansıtmaktaydı. Sırp saldırganlığı adeta ayrı bir "cumhuriyet"le, Bosna-Hersek topraklarının yüzde 49'unu kaplayan Sırbistan Cumhuriyeti ile ödüllendirildi.

Ancak Balkanlar'daki savaş henüz bitmemişti. Güney Sırbistan'ın özerkliği tartışmalı bölgesi Kosovo/a'daki³ silahlı ayaklanmalar, açık bir savaşa dönüşmek üzereydi. Hem milliyetçi bir zihniyete sahip Sırplar hem de büyük ölçüde Müslüman olan Arnavut çoğunluk, tarihsel nedenlerden dolayı Kosovo/a'nın kendilerine ait olduğuna inanır. Milošević rejimi yakın bir zamanda Arnavutların politik ve kültürel kurumlarına baskı uygulayarak Sırpların Kosovo/a üzerindeki hak iddiasını vurgulamıştı. 1996'da, Bosna'daki

3. Bölgenin adı Sırp/Hırvat dilinde Kosovo, Arnavutçada ise Kosova. Žene u Crnom'dan kadınlar, politik nedenlerle bu şekilde yazmayı tercih ediyorlar.

düşmanlıklar sona ererken, Kosovo/a'daki mücadele şiddetleniyordu. Şiddet yanlısı olmayan Arnavut Kosovo/a ulusal hareketi, silahlı Kosovo/a Kurtuluş Ordusu karşısında etkisini yitirdi; Sırp güvenlik güçleri, Sırp azınlığı korumak ve denetimi muhafaza etmek için acımasız önlemler aldı. 1997 ve 1998 yıllarında, tahminen üç yüz bin Kosovalı Arnavut evinden kaçtı ya da uzaklaştırıldı. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün denetimi ve altı ulustan oluşan "temas grubu"nun arabuluculuğu fazla bir şey değiştiremedi. Çarpıcı bir strateji değişikliğiyle NATO, Mart 1999'da Sırbistan ve Montenegro'yu bombalayarak Belgrad ve diğer kentlerdeki yolları, köprüleri ve binaları yerle bir etti ve Kosovo/a'daki Sırp birliklerine saldırdı. Haziran 1999'da Miloşević yenilgiyi kabul etti. Eylül 2000'deki seçimleri kaybetti ve kitlesel sivil itaatsizlikler onu başkanlıktan tamamen uzaklaştırdı. Politik statüsü hâlâ belli olmayan Kosovo/a, bu kitabın yazıldığı sırada hâlâ Birleşmiş Milletler koruması altında.

Milliyetçiliğe ve Savaşa Feminist Bir Yanıt

İkinci Dünya Savaşı'nın otuz yıl geride kaldığı ve Federasyon'un dağılacağını düşünmediği, barış içindeki 1970'lerde, Yugoslavya'da hayat dolu bir feminist hareket doğdu. Hareketin aktivistleri, genellikle kendilerini sadece "Yugoslav" olarak gören, savaş sonrası kuşağa mensup genç kadınlardı. Komünistler Birliği'nin kadın-erkek eşitliği politikalarından yararlanmış, pek çok kapitalist ülkeden önce kadın haklarına ve çeşitli olanaklara kavuşmuşlardı. Diğer komünist ülkelerde olduğu gibi çoğunlukla kadının ücretli işgücüne katılımı aracılığıyla "özgürleşmesine" dayanan bu resmi politikaların, Parti içinde, devlet bürokrasisinde ve kamu görevlerinde iktidarı yine erkeklere bırakmasından ve aile içindeki erkek otoritesinin devam etmesinden bıkmışlardı (Morokvasiç 1986).

1978 yılında Belgrad'daki Öğrenci Kültür Merkezi'nde uluslararası bir feminist konferans düzenlendi. Konferans, bu kadınların işçi sınıfının öncü rolünü inkâr ettiğini" öne süren resmi komünist kadının örgütüne karşı muhalefeti tetikledi ve Yugoslavya'da özerk bir feminizm başlattı (Drakulić 1993). İlk lezbiyen feminist grup olan Lilit'in biçimlendiği Zagreb, Belgrad ve Ljubljana kentlerinde kü-

çok ama canlı gruplar oluştu. Gey ve lezbiyen hakları konusu bu dönemde, Komünistler Birliği'nin hem içinde hem de dışında verilen demokrasi mücadelesinin bir parçası haline geldi (ŽuC 1998: 59).

Ne var ki, izleyen on yılda Yugoslav devlet sosyalizminin gerilemesiyle, milliyetçi ideologlar Müslümanları "demografik tehdit" ilan edip doğum oranını artırmaya yönelik politikalara ağırlık verdiler. Yurtsever kadınların üzerine düşen görev artık emek gücüyle sosyalizmi inşa etmek değil, oğullar doğurup yetiştirerek (çeşitli) uluslara yeniden hayat vermektir (Bracewell 1996). Kadınların doğumla ilgili hakları ve toplumsal statüleri saldırı altındaydı. 1990 seçimlerinde, daha önce komünist rejimin sağladığı parlamentoda yüzde 30'luk "kota" garantisinin kalkmasıyla savunmasız kalan kadınların siyasi açıdan temsili neredeyse tamamen sona erdi (Drakulić 1993). Yaklaşan savaş bir yıl içinde, Belgrad, Zagreb, Ljubljana ve Saraybosna'daki –komünizm gibi milliyetçilik için de marjinal olan– feministleri birbirinden kopardı. Daha sonra, başka şehirlere yeni ülkelerin gönülsüz vatandaşları olarak gittiler ve yeni uluslararası sınırları geçmek için pasaport taşımak zorunda kaldılar. 2000 yılında Londra'da görüştüğümüz Lepa Mladjenović, o dönemde kendisini içinde bulduğu yeni gerçeklikle ilgili duygularından bahsetti. Hırvatistan'da savaş başladıktan kısa bir süre sonra, Zagreb'den gelen bir trene binmek için Belgrad garına gitmişti: "Trenin tuhaf bir şekilde geciktiğini duyduk. Önce, trenin bir saat rötar yaptığını söylediler; daha sonra bu süre birkaç saate çıktı. Aradan iki koca gün geçti. Devam eden bir savaş olduğunu hâlâ anlamamıştım. Benim için çok önemli bir andı. Son derece üzüntü vericiydi – bir tren kayıptı. O trenin tam beş yıl gecikeceğini bilmiyordum, kimse de bilemezdi! 1997'de tekrar gara gittim. Tren geri dönmüştü! Ama bu kez de Zagreb biletimi iç hatlardan değil, *uluslararası* bilet gişesinden almam gerekiyordu. Ağlamaya başladım."

Sırp milliyetçiliğinin can damarı Belgrad'da bir başlarına olan feministler, savaş tehdidine eylemlerini iki katına çıkararak karşılık verdiler. Staša Zajović, kadın ve erkeklerin zorunlu seferberliğe karşı birlikte çalıştıkları bir örgüt olan Savaş Karşıtı Eylem Merkezi'nde uzun zamandır aktifti. Orada, "barış hareketinin belirli patriyarkal modelleri tekrarladığını, patriyarkal dili kullandığını ve kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliği görmezden geldiğini" fark

etti (Zajović 1994: 49). Artık politikayı tahakkümü altına alan, medyayı istila eden ve sokaklarda caka satan patriyarkal militarizmin bu ürkütücü yükselişine karşı özellikle feminist bir inisiyatifin gerekli olduğunu hissetmeye başlamıştı.

Bu sırada bir grup İtalyan feminist, kadınlara destek vermek için Belgrad'a geldi. İkinci Bölüm'de de bahsettiğimiz gibi, bu kadınlar yıllardır İsrail'deki Siyahlı Kadınlar'ı destekliyorlardı ve artık onlar da kendilerine Donne in Nero (Siyahlı Kadınlar) diyorlardı. Staşa ve Belgrad'daki diğer kadınlar da bu adı benimsediler ve 9 Ekim 1991 Çarşamba günü, Savaşa Karşı Siyahlı Kadınlar (Žene u crnom protiv rata) olarak ilk sokak eylemlerini gerçekleştirdiler. Nöbetleri için en uygun yer olarak, şehrin tam merkezindeki abidevi Cumhuriyet Meydanı'nı seçtiler. Bu kamusal alanda haftada bir yaptıkları gösteriler yıllarca sürdü; Bosna savaşı ve onu izleyen Kosovo/a çatışması sırasında da devam etti. Kitabın yazıldığı tarihlerde bile ŽuC, belirli günlerde Meydan'da "Siyahlı Kadınlar" eylemi yapıyordu. Başlarda, Siyahlı Kadınların nöbetleri klasik biçimde tutuluyordu: Siyahlar giyen kadınlar sade mesajlar içeren pankartlarla sessiz ve hareketsiz duruyor, dertlerini gelip geçenlere verdikleri broşürlerle anlatıyorlardı. Milliyetçilerin sözlü tacizinden ve bazen de fiziksel şiddetinden yılmadan, sokaklarda düzenli olarak gösteri yapan yegâne savaş karşıtı grup olarak varlıklarını sürdürdüler. Önceleri, bazılarının itiraf ettiği gibi, ortalık yerde öylece durmak tuhaf gelmişti kendilerine. Lepa'nın yazdığı gibi, kadınların sokaklarda politik eylem yapmaları Yugoslavya'da hiç âdetten değildi. Lepa, "Kendi âdetlerimizi, anlamlarımızı ve dilimizi yaratık," demişti (ŽuC 2001: 12). "Bizim adımıza konuşmayın, kendi adımıza biz konuşacağız," diyorlardı (ŽuC 1998: 5).

Žene u Crnom, muhalif mevcudiyetini sokaklarda devam ettirdiği gibi kendisine bir yer de tuttu ve bu kiralık apartman dairesi, asker kaçakları ve firariler için bir sığınak haline geldi. Savaş başladığı zaman, askerlik çağındaki tahmini üç yüz bin Sırp erkek, Yugoslavlar arasındaki iç savaşta çarpışmak yerine sürgüne gitmeyi tercih etti (ŽuC 1994: 32). Ancak, daha niceleri yakalanıp zorla askere alındı, düşman olarak görmedikleri insanlarla savaşıp onları öldürmek zorunda kaldı. Bazıları zorunlu askerlik tehdidi karşısında saklandı, bazıları da sonradan birliklerinden firar etti. Kadınların

feminist ve antimilitarist fikirlerini hayata geçirme biçimlerinden biri de, savaşmayı reddeden bu erkeklere politik ve duygusal destek ve moral vermektir. Erkeklerin bir kısmı zamanla değerli birer ŽuC üyesi oldu. Hep birlikte kurdukları Vicdani Ret Ağı, düşmanlıklar sona erdiğinde zayıflamak şöyle dursun, yaygın bir harekete dönüştü ve ülkenin demilitarizasyonu için verilen çağdaş mücadelenin bünyevi bir parçası haline geldi.

Feminist Analiz ve Karşı-Enformasyon

Žene u Crnom'un en güçlü taraflarından biri de, Yugoslavların yaşadığı alanda gün yüzüne çıkan gerçekliklerin analizini bilinçli bir şekilde ve toplumsal cinsiyete dayanarak yapmalarıdır. Patriyarkal milliyetçilik ve militarizme yönelttikleri açık eleştirilerini yayımlayıp her tarafa ulaştırdılar; yalnızca bulundukları yerde dağıttıkları broşürlerde kullanmadılar, İngilizce olarak uluslararası kamuoyuna da sundular ve daha pek çok ülkedeki savaş karşıtı kadın aktivisti etkilediler. Fakat bu analizler yalnızca Žene u Crnom örgütünden çıkmadı. Onlar, sokak eylemlerini sürdüren mekanizmayı oluşturuyorlardı ama Belgrad'daki tek feminist inisiyatif değillerdi. Kadınların aynı anda birkaç örgüte üye olmaları ve milliyetçilik ve militarizm karşıtı bir feminist analizi paylaşmaları sayesinde birbirine bağlanan sayısız feminist proje analiz, slogan ve kampanyalar ürettiyordu.

Bu kardeş örgütlerden biri olan Cinsel Şiddete Karşı Özerk Kadınlar Merkezi'ne (Autonomi ženski centar protiv seksualnog nasilja, AWC) ileride değineceğim. Bir başkası, kadınların meselelerine ve feminist teoriye odaklanan kurs ve etkinlikler düzenleyen Kadın Eğitim Merkezi'ydi (Centar za ženske studije, WSC). Bu bilgileri, grubun kurucularından biri olan Daša Duhaček'ten edindim. WSC, savaştan önce planlanmış bir proje olduğu halde ancak 1992'de kurulabilmişti. Her yaştan yüzlerce kadın, açlığını duydukları kadın kültürüne ve feminist fikirlere WSC'de ulaştı. WSC bugün hâlâ faaliyet gösteriyor ama başka bir adla. Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Merkezi adıyla artık, Daša'nın Siyaset Bilimleri Fakültesi'nde akademik bir pozisyona sahip olduğu üniversitede kredili kurs olanağı sunuyor. Daša, WSC'nin bugün Belg-

rad'daki kadınların feminist bilgiye kolayca ulaşmalarına yardımcı olmanın yanı sıra, savaş karşıtı aktivizm teorisine de katkıda bulunduğunu belirtiyor. Savaş yıllarında Daşa, "teoriyi pratik karşıtı bir yaklaşım olarak değil de bir pratik yolu, güçlü bir araç olarak gördüklerini; teorinin sağlam, istikrarlı ve kalıcı bir şekilde iş gördüğünü ve etkisini uzun vadede gösterdiğini" yazıyordu (Duhaçek 1994: 75).

Şaşırtıcı bir biçimde, savaş yıllarında Belgrad'da feminist yayıncılık da yapılıyordu. 1994'te Jasmina Tešanović ve Slavica Stojanović "Feminist Yayınevi 94"ü (Feministička 94) kurdular. İzleyen on yıl içinde otuz beş kitap yayımladılar. Bu kitapların bazıları, kadın inisiyatiflerinde "yazmanlığın" yanı sıra ender görülen bir iş yapan; bir feminist olarak Sırbistan'da, savaşın ortasında savaş karşıtı denemeler ve günceler yazan Jasmina'nın eserleriydi. '90'lı yıllarda, Feministička 94 ve benzeri küçük, bağımsız basımevleri "kitabın yazara ve yazarın da okurlara daha yakın olduğu, altyapının bir müesseseden diğerine doğru inşa edildiği" yeni bir yayıncılık anlayışını temsil ediyordu (Tešanović 1994: 88).

Kadın Çalışmaları Merkezi, o korkunç zamanlara yönelik bir kadın tepkisinin kavramsal temelini oluşturmak için kolları sıvadı. Bu sayede birçok kadın, savaşın toplumsal cinsiyetçi doğasının farkına varıp kendisini feminist olarak görmeye başladı. Bu gelişmede, Feminist Yayınevi 94'ün de payı vardı. Žene u Crnom'la beraber (ve ŽuC "olarak" – çünkü nerede olurlarsa olsunlar, ne yaparlarsa yapsınlar hepsi ŽuC, yani Siyahlı Kadınlar'dı), kendilerini savaşa sürükleyen sistemin, bu sistemin cinsiyetçiliğinin, milliyetçiliğinin ve militarizminin net bir analizini geliştirdiler (ŽuC 1998: 20). Bütün bu olayların asıl sorumlularının, yaşadıkları şehirlerin ideologlarıyla politikacıları olduğunu hiç unutmadılar. "Hepimizin posta kodu aynı." Ayrıca, öncelikle içinde yaşadıkları devletin katilleriyle hesaplaşmaları gerektiğine inandılar. Başlarda, "milliyetçilik" ve "ulusal kimlik" konularında hepsi aynı fikirde değildi, ama çok kısa zamanda grup içinde anahtar ilkelere biri olarak güçlü ve net bir milliyetçilik karşıtlığı belirdi. Yaptıkları analitik çalışmalar, duruşlarını netleştirmelerini, ilkeli vatan hainliğini ve milliyetçi devlete itaatsizliği benimsemelerini sağladı ve sürekli ürettikleri karşıenformasyonu besledi.

Žene u Crnom, Kadın Çalışmaları Merkezi ve Feminist Yayınevi 94'ün yakın işbirliği, tek tek bütün kurucu kadınlar için –daha kişisel bir düzeyde– bu zor zamanlarda önemli bir kaynak olmuştu. Kendisiyle görüştüğüm 2004 yılında Daşa, "Yugoslavya'nın parçalanacağına hiç inanmamıştım. Bu gerçekleştiğinde, *ben* de paramparça oldum. Bu da benim direnme, akıl sağlığı ve dayanışma alanım haline geldi," dedi. Savaşın ortasında yarattıkları feminist politik ortam hakkında Jasmina da şunları söyledi: "Bu bir politikleşme ve gündemi yakalama süreciydi. Başlangıçta ne yaptığımızı pek bilmiyorduk. Hayat berbattı... Bir biçimde hayatta kalmak zorundaydık. Bir araya gelmek, konuşmak ve birlikte yemek hazırlamak zorundaydık. Benim en çok hoşuma giden, politik olarak ya da duygusal açıdan doğru olmaya çalışmadan, düşündüklerimizin hepsini dile getirmemizdi. Biri ağlıyorsa onunla ilgilenirdik. Kadının biri milliyetçilerin ağzıyla konuşuyorsa, onunla bu konuyu tartışırdık. Ben başlangıçta çok önyargılıyım. Ama sonra bütün bunlarla yüzleştik."

Kimlik ve Mekân Gibi Ölümcül Meselelerle Uğraşmak

Dünya basını, etnisiteyi Balkan savaşlarının *nedeni* olarak sunuyordu; buna karşılık feministler gibi bazı Yugoslavlar, yenilenen etnik kimlikleri savaşı çıkaranların *amacı*, savaşın hedeflenen sonucu olarak görüyorlardı. Federasyon yıllarında milliyetçi ideologlar, fazla atıl kaldığını düşündükleri etnik kimlikler arasındaki uçurumları yeniden yaratmak ve derinleştirmek için, değiştirilmiş tarihler, yaratıcı politikalar (dili, sokak ve köy isimlerini değiştirmek vb.) ve aşırı fiziksel şiddet kullanıyorlardı.

Belgradlı aktivistler, hem kendi acı deneyimlerinden hem de feminist teoriden, bu milliyetçi ve militarist hareketlerin patriyarkal politika olduğunu öğrendiler. Feministler, toplumsal cinsiyet stereotiplerini reddetmişlerdi. Şimdi bir kere daha otoriteye isyan etmelerinde, etnik yaftalama ve ötekileştirme politikalarını reddetmelerinde bunun büyük etkisi vardı. Kimse onlara kimliklerini nasıl yaşayacaklarını ya da başkalarının kimliklerine nasıl yaklaşacaklarını söyleyemezdi. Savaş öncesi dostluk bağlarını sürdürmek ve ka-

dınları ayırmak için dayatılan, yeni, duygusal ve coğrafi sınırları aşıp kadınlar arasında bilinçli bir dayanışma sağlamak için çalışacaklardı.

Bu aktivizmin felsefi temeli feminizmdi. Ama kızkardeşliği, savaş kurbanları olarak benzer konumlarda bulunan kadınlar arasında inşa etmeyi seçmediler. Daha ziyade, benzer değerleri paylaşan ve milliyetçiliğin ve militarizmin kesiştiğini; yani her ikisinin de toplumsal cinsiyetçi olduğunu, erkekliği ve kadınlığı etnik siyasi gücün amaçları doğrultusunda manipüle ettiğini düşünen kadınlar arasında inşa etmeyi istediler. Ancak bunu yapmak, bırakın geniş bir topluluğu, eskiden beri arkadaş olanlar arasında bile o kadar kolay olmayacaktı. Etnik-ulusal söylemin içine sürüklenen diğer kadınlar, her ne kadar "Sırp" (veya "Hırvat", "Arnavut", "Bosnalı Müslüman") ismini taşıyan kişiler olarak kimliklerini yeniden inşa etmeyi isteseler de, aktivistlerle bağlantı kurdular. Kendisine benzer bir etnik kimlik atfedilen ama siyasi görüşü farklı olan birçok kadın, onları ihanetle suçladı. Birçok eski arkadaşlık bu yeni güvensizlik ortamında yok oldu.

Bu ötekileştirme süreçlerini anlama ve hem kendinin hem de diğer kadınların aidiyet, yerinden yurdundan olma, yabancılaşma ve kayıp gibi umutsuz duygularıyla yeni koşullar altında nasıl baş edileceğini öğrenme uğraşı tam da burada, Belgrad'daki kadın örgütleri içinde başladı. Aktivistlerin bazıları da savaş yüzünden yerinden yurdundan olunca kendini Belgrad'da bulan kadınlardı. Bunlardan biri, Bosnalı bir "Sırp" olan Jadranka Miliçević, Saraybosna'dan gelmişti. Belgrad'da yaşayan ve ismen "Sırp" olan Lepa Mladjenović, "isim itibarıyla yanlış bir adreste (özellikle de bu adreste ismin yüzünden sana saldırıyorlarsa) yaşamının" bedelini dokunaklı bir biçimde anlatıyordu:

Jadranka, çocuklarını da alarak yanlış adresten, Sarayevo'nun merkezinden ayrıldı ve Belgrad'ın merkezine geldi... Jadranka'nın ailesinin bir kısmı, arkadaşları, geçmişi, halkı, Sarayevo'da kaldı... Ben her zaman doğru adreste, Belgrad'ın merkezinde ve bu şehir için doğru olan bir isimle bulunmuştum. Belgrad'a gelmesinden kısa bir süre sonra, Jadranka'yla bir kadın toplantısında karşılaştık. O zamandan beri, farklı haberleri ve olayları benzer bir şekilde yaşadık. Acı çeken, tek lokma yiyecek bulamayan ya da ateş altında yaşamak zorunda olan çocuk, kadın ve erkeklerle ilgileniyor-

duk. Acının politik eyleme dönüştürülmesi gerektiğini ikimiz de hemen anlamıştık (ŽuC 1997: 107).

Kadınlar "acılarını dönüştürmek" için hemen harekete geçtiler, ama başlangıçta en fazla gereksinim duyulan "politik" eylem insani yardımdı. Yerlerinden olmuş binlerce insan bölgeye akın ediyordu. Belgrad'da yürütülen ve özellikle mültecilerle ilgili çalışmalarıyla tanınan feminist projelerden söz etmeyi en sona bıraktım. Bu proje, eski adıyla Cinsel Şiddete Karşı Özerk Kadınlar Merkezi, yeni adıyla Özerk Kadınların Merkezi'dir (AWC). Özerk Kadınlar Merkezi, Siyahlı Kadınlar (Žene u Crnom) ve Kadın Çalışmaları Merkezi, ortak üyelere sahipti ve sürekli etkileşim halindeydi. Sığınmacılara ve tecavüz mağduru kadınlara yönelik özel bir ilgi gösteren ve bu insanlarla tek tek ilişki kurmaya ve ilgilenmeye önem veren AWC, bütün bu örgütleri yaşatan ilkeyi, insanlar arasında etnik-ulusal "isim" bazında ayırım yapmayı reddetme ilkesini pratik bir biçimde uygulamaya koymak için gayet uygun bir yerdi.

AWC, şiddet kurbanı kadın ve çocuklar için bir telefonla yardım çağrısı hattı açan (1990) ve daha sonra da bir Kadın Barınağı ve Genç Kızlar Merkezi oluşturan kadınlar tarafından 1993'te kurulmuştu. Bu oluşum içinde Lepa Mladjenović ile Slavica Stojanović de vardı. AWC'nin analizinin özünde, eviçi şiddet ile savaştaki tecavüzler birbiriyle ilişkiliydi. Savaş sırasındaki şiddet ile barış zamanındaki şiddetin aynı olduğunu söylemiyorlardı ama Lepa'nın yazdığı gibi, "patriyarkiden kaynaklanan bir şiddet mantığı" vardı: "Sırp suçlular, sahilde oturdukları banklardan ve kahve masalarından kalktılar: Ulusun sesi onlardan başlarını kaldırıp o güne kadar neler öğrendiklerini göstermelerini istiyordu. Kollarını sıvayıp kadınlara işkence ve tecavüz etme, gözdağı verme gibi marifetlerin düşmana karşı nasıl kullanılabileceğini göstereceklerdi" (Mladjenović 1993).

AWC, özellikle de sığınmacı kadınlar ve onların çocukları için, bilinçlendirme çalışmaları yapılan ve uzmanlık düzeyinde bireysel danışmanlık ve bakım hizmeti verilen bir feminist mekânı haline geldi. Tıpkı Kadın Çalışmaları Merkezi'nde bir kursa katılmak gibi, AWC'deki ya da Sığınak'taki çalışmalarda yer almak da kadınların genellikle Žene u Crnom'a doğru attıkları ilk adım oluyordu. Bu-

nun ardından daha zor bir adım geliyordu; sokağa çıkıp feminist ve antimilitarist olduğunu "açık etmek".

AWC'den kadınlar, beş sığınmacı kampını düzenli olarak ziyaret etmeye başladılar. Bunlardan biri, o dönemde tehlikeli biçimde tecrit edilen yüzlerce Müslümanın sığındığı Belgrad camisiydi. Sığınmacılara önce yiyecek, ilaç ve giyecek yardımı yaptılar; kendilerine yeniden güvenmelerini ve feci kamp koşulları altında olabildiğince iyi bir hayat kurmalarını sağlamak için kadınlarla tek tek ilgilendiler veya grup çalışmaları yaptılar. Etnik olarak "saf" olanlar ile "karma" evlilikler yapanlar veya ailelerden gelenler arasındaki gerilim konusunda duyarlı davrandılar. Kadınları kendi deneyimlerini anlatmaya ve yazmaya teşvik eden "Hatırlıyorum" projesiyle sığınmacılarla ilişkilerini giderek derinleştirdiler (ŽuC 1994).

Maja Korac savaş sırasında önce Londra'ya, daha sonra Kanada'ya sığınan Belgradlı bir feminist sosyolog. 1997'de kadın sığınmacılarla ve aktivist kadınlarla söyleşiler yapmak üzere Belgrad'a geri döndü ve aktivist kadınlarla ilgili olarak şunları yazdı:

Uğraştıkları gündelik ve acil kadın sorunları, onların verimli işbirliği ve bilgi alışverişi "alanları" haline gelmiş... Bu tür bir iletişim sayesinde, birbirlerinin farklı konumlarını "tamamlanmamış bir bilgi" alanı olarak görüp kabul edebiliyorlardı. Bu bilgi, kadınların farklı yaşam koşullarına ve iktidarla farklı ilişkilerine bağlı olarak sürekli yeniden tanımlanıyordu. (Korac 1998: 60)

Aktivist kadınlar diğer eski Yugoslav cumhuriyetlerindeki kadınlarla, özellikle de artık "düşman" belenmiş olanlarla bağlantı kurmak için de çok çalıştılar. İletişimi sürdürmek kolay değildi. Posta hizmeti verilemiyordu ve telefon hatları sürekli kullanım dışıydı. Zamir (Barış İçin) adlı internet sunucusunun hizmete açılması ve elektronik posta olanağının sunulması bu yüzden çok önemliydi. Bu sırada, savaşın başlamış olduğu Sırp başkentinden, Saraybosna'da saldırı altındaki Müslüman dostlarına paket servisi başlatıldılar. Bu paketler zamanla saplantı haline geldi. Lepa, bu sorumluluk duygusuyla ilgili şunları yazmıştı:

Bu sorumluluk, süpermarkette ya da şehre indiğimizde paketleri düşünmek şeklinde sürüyordu. Yabancı kadınlar gelip neye ihtiyacımız olduğunu sordukları zaman paketleri düşünüyorduk veya bize verdikleri bir he-

diyeyi dolaba kaldırıp paket için saklıyorduk. Bu sorumluluk eve her dönüşümde, dükkân önlerine paket için kullanabileceğimiz koliler atılmış mı diye bakmamdı. Atılmışsa onları içeri taşıdım. Evimde, her zaman yerden tavana kadar dizilmiş boş koliler bulunurdu, ne olur ne olmaz diye. Birbirimize koli verirdik.

Jadranka ona, kolinin içindeki minicik boşlukları fasulyelerle nasıl doldurabileceğini göstermişti. Lepa, "Benim Belgrad'daki yaşamımda, bir tek fasulyenin açlığın adresinde ne anlama geldiğini hayal etmek pek kolay bir şey değildi," demişti (ŽuC 1997: 109).

Elektronik posta ve daha az risk ve kısıtlama ile seyahat edebilen "uluslararası" kadınlar aracılığıyla, Belgradlı feministler ile politik görüşlerini paylaştıkları Bosna ve Hırvatistan'daki kadın projeleri arasında iyi bağlar kuruldu. Bu projeler arasında Zagreb'deki Savaş Kurbanı Kadınlar Merkezi ile Zenica'daki, savaşta tecavüze uğrayan ve travma geçiren kadınların gereksinimlerine yanıt veren Medica Kadın Terapi Merkezi vardı. Sonuçta, bu kadınların çok azı diğerleriyle buluşmak için seyahat edebiliyordu. Kimi zaman Siyahlı Kadınların ya da diğer grupların özellikle bu amaçla başka Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği etkinliklerde bir araya geliyorlardı. Ağustos 1993'te Žene u Crnom, kuzeydeki bir Sırp kenti olan Novi Sad'da, daha sonra yılda bir tekrarlanacak olan ve "savaşa karşı bir kadın dayanışma ağı"nın çekirdeğini oluşturan ilk uluslararası Siyahlı Kadınlar toplantısını gerçekleştirdi. Novi Sad'a gelenler arasında, Sırbistan ve Karadağlıların ve "uluslararası" kadınların yanı sıra, eski Yugoslavya'nın farklı yörelerinden olup yurtlarından koparılmış kadınlar da vardı.

Bosna savaşının ileriki yıllarında bu yıllık toplantılar tekrarlandı, ayrıca daha doğrudan temaslar da mümkün hale geldi. Mart 1995'te Belgrad'dan ve Zagreb'den onar kadın (önceden Yugoslav, şimdi ise sadece Hırvat olan) Istria'da, tatil şeridinde buluştular. Aynı yılın nisan ve ekim aylarında Belgrad'dan gruplar, Bosna kentleri Saraybosna ve Tuzla'ya gittiler. Ayrıca yine 1995'te özellikle önemli ve karakteristik bir adım atıldı; Belgrad ve Zagreb'ten kadınlar, acı bir şekilde bölünmüş Bosna'nın Müslüman ve Sırp bölgelerinden kadınlarla birlikte Banja Luka'da yapılan verimli bir toplantıya katıldılar. 1996'da, Bosna ve Kosova savaşları arasındaki gergin dönemde Zagreb'de, dönüm noktası niteliği taşıyan Ka-

dınlar ve Barış Politikaları konulu bir konferans düzenlendi (Kadın Çalışmaları Merkezi 1997). Aynı yıl AWC'den kadınlar, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için kurulacak bir SOS hattının gönüllülerinin eğitilmesinde Medica'ya yardım amacıyla Bosna'ya gittiler.

O ânı daha sonra Lepa şöyle anlatmıştı: "Orada, cinsel işkence-den canını zor kurtarmış ve kocaları ölmüş kadınlar vardı. Bir de, işkencenin kaynağı olan yerden gelen bizler vardık. Ve hepimiz, birbirimizle ilgili bu gerçekleri biliyorduk" (ŽuC 1999: 21). Ancak, paylaşılan değerler temelinde birbirini yeniden "bulma" zevki, bazen uzun ömürlü olmaz. Konumsallığın ne kadar önemli olduğunu ve savaşın da bizzat insanların konumlarını sabitleme niyetiyle yapıldığını hemen anladılar. Saldırgan bir grubun adıyla anılan bazı kadınlar için etnik adını, taşıdığı yaftayı reddedip farklılaştırılmış bir kadın kimliğine sahip çıkmak nispeten kolaydı. Ama belli bir adı taşıyan bir grup olarak etnik temizlikten zarar gören kadınlar, tepkilerini genellikle bu aidiyeti teyit ederek gösteriyorlardı; bir zamanlar yalnızca bir nüfus sayımı sınıflandırması olan bu aidiyeti seçilen bir kimliğe, hatta bir gurur kaynağına dönüştürüyorlardı. Sonuç olarak, kurmaya çalıştıkları bağlantı, milliyetçiliği reddeden ve feminist bir anlayışa sahip politik bir bağlantı olmak zorundaydı. Ve bu da her zaman, bireysel deneyime değer vermeye ve bir önemseme etiğiyle, "kendini ve başkalarını eşit derecede önemsemeyle" başlayıp bitiyordu. Her zaman başarılı olamadılar. Örneğin tecavüz, kadınlar arasında kışkırtıcı bir konu haline geldi; "kendi" erkekleri dahil tüm tecavüzleri lanetleyenlerle, bunu hıyanet olarak görüp yalnızca "düşman" tecavüzcüleri lanetleyenler arasında tatsız bir anlaşmazlık konusuna dönüştü. Yollarını tıkayan bu karmaşık çalılgı aşmalarına yine feminist teori yardımcı oldu – savaşta kadınlara tecavüz etmenin, bir grup erkeğin diğerlerine hakaret ve aşağılama "mesajı göndermesinin" bir yolu olduğunu kavradılar (Seifert 1995).

Kosovo/a'da çatışmalar yoğunlaşınca, güneyde çok da uzak olmayan "kendi" cumhuriyetinde Žene u Crnom, haftalık eylemlerini Cumhuriyet Meydanı'na taşıdı; broşür ve bildirilerinde "Arnavut yurttaşların bireysel ve ortak insan haklarının geniş çapta ve zalimce ihlali"ni lanetlediler. Sırp asker ve polislerini, Kosovo/a'da görev yapmayı reddetmeye çağırdılar; Arnavutların şiddet içermeyen tep-

kilerini desteklediler. Bu arada da Arnavut kadınlarla bağlantı kurabilmek için mümkün olan her yolu denediler. *Women for Peace*'in (*Barış için Kadınlar*) 1998'de yayımlanan sayısında, şiddetlenen krizle ilgili birçok analiz ve tartışmaya yer veriliyor. Bu sayıda ayrıca, Nora Ahmetaj ve Priştina'daki kadınların insan hakları merkezi ELENA'nın koordinatörü Nazlie Bala gibi Arnavut kadınların makaleleri bulunuyor ve Belgradlı kadınların Kosovo/a'ya yaptıkları ziyaretlerden söz ediliyor (ŽuC 1998).

Mart 1999'da NATO Belgrad'ı bombalamaya başladığında, Özerk Kadınlar Merkezi bilinçli olarak, kendilerini durdurma tehlikesi taşıyan korkuyu hedef aldılar. "Korku danışmanlığı takımı" adını verdikleri bir ekip oluşturdular ve telefon hatlarını yoğun bir biçimde kullanarak, başka yerlerdeki kadınlarla teması koruyup bombardımanın yol açtığı paniğin üstesinden gelmede birbirlerine yardım ettiler. İlk yirmi beş gün içinde, beş danışman otuz dört şehirdeki kadınlarla 378 telefon seansı gerçekleştirdi. Ancak Kosovo/a'daki kadınlarla bağlantı kurmak artık iyice zorlaşmıştı (ŽuC 1999: 222). *Onlar*, yeni bir gerçeklik olan NATO'nun müdahalesinden, eski gerçeklikleri olan Sırp yetkililer, ordu, polis ve yerli radikallerden korktukları kadar korkmuyorlardı. O sırada Belgradlı kadınlardan biri şöyle yazıyordu: "Benim ahlaki ve duygusal zorunluluğum (saçma gibi görünse de), Priştina'yla bir telefon bağlantısı kurabilmek için saatler harcamaktır" (a.g.y.: 183). Gösteri yapması yasaklanan Žene u Crnom, "yerde Milošević, gökte Nato" arasına sıkışmıştı ve NATO bombardımanlarını kınamayı reddediyordu. Endişe içinde onlardan gelen e-postaları okuyan bizlere şöyle diyorlardı: "Kendi rejimimizi lanetleyemedikçe NATO'yu da lanetlemeyeceğiz. Lütfen bunu bizim için siz yapın!" (a.g.y.: 27).

Kişisel Olan Uluslararasıdır

Žene u Crnom'un ve eski Yugoslavya'daki daha geniş çaplı militarizm, milliyetçilik ve savaş karşıtı kadın hareketinin tarihi, Batı Avrupa'daki ve daha da uzaktaki kadınların savaş karşıtı hareketinin tarihinden ayrılmaz. Bütün bu yıllar boyunca, barış içinde görünen Avrupa'yı savaşın tam gaz devam ettiği bölgeden ayıran sınırın iki tarafındaki kadınlar arasında yoğun bir temas vardı. Žene u Crnom

kadınları için bu uluslararası bağ bir lüks değil, hayatta kalmak için gerekli olduğunu düşündükleri bir şeydi. "Kişisel olan politiktir" şeklindeki feminist sloganı, "kişisel olan uluslararasıdır" şeklinde genişlettiklerini fark ettiler (ŽuC 1994: I).⁴

İtalyan kadınlar 1980'lerin sonlarında Lübnan, Filistin toprakları ve İsrail'e giderek savaştan etkilenen ülkelerle uluslararası bağlantılar kurmaya başlamışlardı bile. Bu girişimin içinde Torino'dan, Roma'dan ve Bologna'dan kadınlar vardı. Elisabetta Donini, "Her iki taraftan kadınlarla temasa geçerek ilk adımı atmaya çalışıyorduk," demişti. 1988 yazında, Kudüs'te düzenledikleri bir kadın barış kampına çeşitli İtalyan şehirlerinden altmış sekiz kadın katıldı. Bu gezici grup kısa bir süre sonra Sorunlu Yerleri Ziyaret Eden Kadınlar (Visitare Luoghi Difficili) adını aldı. İsrail'deyken birçok İtalyan kadın Siyahlı Kadınlar nöbetlerine katıldı ve sonunda, İkinci Bölüm'de değindiğimiz gibi, İtalya'nın çeşitli yerlerindeki kadın grupları Donne in Nero adını almaya başladı.

1991 yazında bu kadınların bazıları ve ana akım İtalyan Barış Birliği (Associazione per la Pace) üyesi kadınlar, Sırp ve Hırvat kadınlarla bağlantı kurmak ve beklenen savaşa hep beraber karşı çıkma yollarını düşünmek için Yugoslavya'ya gitti. Veronalı Mariarosa Guandalini de onların arasındaydı. Bana, Belgrad'da Staşa Zajovec, Lepa Mladjenović, Neda Bozinović ve diğerleriyle buluşmasını anlattı. "Bizi selamladılar ve sıcak bir şekilde kucakladılar. O sırada kimse, ne tepki vereceğini ve yaklaşan savaşa nasıl hazırlanacağını henüz bilmiyordu." İtalya-Slovenya sınırına yakın kuzey İtalya kentlerinde yaşayan Mariarosa gibi kadınlar, Yugoslavya'da-

4. Uluslararası bağlantının en somut değeri mali yardımdı. Burada bahsedilen projeler kapsamındaki çalışmalar, diğer ülkelerdeki gruplar (İtalyan kadınları gayet cömert ve güvenilir bir kaynaktı) tarafından toplanıp bağışlanan para ya da Küresel Kadın Fonu ve Acil Eylem Fonu (ABD), Mama Cash (Hollanda) ve Kvinna til Kvinna (İsveç) gibi feminist dostu örgütlerin doğrudan katkıları sayesinde devam ettirilmişti. Diğer ülkelerdeki kadın örgütleri onlara, Yugoslav savaşlarında kadınların deneyimleri ve savaş çıkaranlara karşı feminist seferberlik hakkında Avrupa ve dünya kamoyunu bilgilendirme şansı verdi. Ayrıca, diğer ülkelerden gelen ve bu işe emek vermeye gönüllü destekçilerin, savaşın en karanlık günlerinde, Sırp yetkililer tarafından sınırışı edilene kadar onları yalnız bırakmamaları da önemliydi.

ki savaş tehdidini yoğun biçimde hissediyorlardı. O yılın eylül ayında, dağılan Yugoslavya'nın yeni etnik sınırlarını geçmeyi amaçlayan bir barış kervanı düzenlediler. Feministler kadınlar '90'lı yıllar boyunca, hatta günümüze kadar, İtalyan ve Yugoslav toprakları arasında geçiş yapmayı sürdürdüler.

İspanya'da da benzer bir hareket gerçekleşiyordu. Aslında, bu ülkede farklı bir feminist ve antimilitarist akımın doğmasında, eski Yugoslavya'nın kadın aktivistlerinin payı büyüktü. 1992'de savaş Hırvatistan'dan Bosna'ya sıçradığında, Movimiento de Objeción de Conciencia (MOC)'dan bir grup erkek, Yugoslav savaş karşıtlarıyla temas kurmak üzere bölgeye geldiler. Belgrad'da, analizleri ve eylemleriyle onları oldukça etkileyen Žene u Crnom tarafından sıcak bir şekilde karşılandılar. Geri döndüklerinde Madrid MOC'un kadın üyeleri, diğer şehirlerdeki gruplarla birlikte, Žene u Crnom'u bir dizi konuşma yapmak üzere İspanya'ya davet ettiler.

MOC içindeki kadınlar, bu karma grubun antimilitarist çalışmaları içinde yer almayı sürdürdükleri gibi, özellikle feminist bir eleştiri ve aktivizm de geliştiriyorlardı. Madrid Siyahlı Kadınlar üyesi María del Mar Rodríguez Gimena, 2004'te karşılaştığımız zaman bana, kadın-erkek karışık hareket içindeki deneyimlerinin "her zamanki gibi bir çifte militanlık" olduğunu anlatmıştı. Sonuç olarak, Almudena Izquierdo'nun söylediği gibi, "MOC içinde, kendi ideolojimizi geliştirebilmek için yeterince yer yoktu... Kadınları, milliyetçiliği ve militarizmi tartışmak için özel bir alana gereksinimimiz vardı". Madrid'deki bu kadınların bir kısmı MOC'tan bağımsız bir grup oluşturdular. Kısa bir süre içinde, İspanya'nın başka yerlerindeki benzer feminist antimilitarist grupları keşfettiler. Aynı yıl içinde Merida'da yapılan bir antimilitarist kadın toplantısına, o zamana kadar İspanya'da kendileri için kapsamlı bir destek projesi yürütülen Belgradlı ŽuC kadınları da katıldı. Concha Martín Sánchez, söyleşisinde o süreci şöyle anlatıyordu:

Öncelikle bir dağıtım grubuyduk, onların ürettiklerini etrafa yayıyorduk. Amacımız, savaş içinde savaşa alternatifler sunan, buradaki insanları uyandırmaya çalışan kadınların sesi olmaktı... Onlara sağladığımız [mali] yardımı, insani yardım olarak görmedik. Bu bir takastı, çünkü onlardan, hem yerel hem de küresel düzeyde savaşa ve militarizme karşı çalışmayı öğreniyorduk.

Sırbistan'daki Siyahlı Kadınlar grubu Žene u Crnom, İtalyan kadınların getirdiği rengârenk, ipekten banş bayraklarıyla, Belgrad'ın Cumhuriyet Meydanı'ndaki gösteride.

Žene u Crnom kadınları, Yugoslav savaşları bittikten çok sonra bile Sırp toplumuna zarar vermeye devam eden militarizm ve milliyetçiliğe karşı mücadelelerini sürdürüyorlar. Milliyetçi savaşlardan çıkan kadınlar olarak, suç ve sorumluluk konuları üzerinde birlikte çalışmaya devam ediyorlar.

Bu dayanışma eylemleri, Belgrad'daki Siyahlı Kadınlar'ın çalışmalarının İspanya'da büyük ölçüde duyulmasını sağladı ve böylece ülkenin değişik yerlerinde ortaya çıkan feminist antimilitarist inisiyatifler aynı adı aldı. '90'ların ortalarına gelindiğinde Madrid, Castellon, Palma de Mallorca, Sevilla, Valencia ve Zaragoza dahil birçok yerde "Mujeres de Negro" grupları vardı. Bu grupların çoğu, eski Yugoslavya'daki kadın projelerine mali yardımda bulunuyor, biraz dinlenip yeniden güç kazanmaları için kadınları İspanya'ya davet ediyor ve medyada yer almalarını sağlamaya çalışıyordu. Sonra da onların üyeleri Yugoslav bölgesini ziyaret ediyor ve Novi Sad'daki yıllık toplantılara katılıyordu.

Bu giderek büyüyen Siyahlı Kadınlar ağının özellikle "enternasyonalist" olan ayağı Katalonya'daydı. Bu kadınların Sırp başkenti Belgrad'la temasları, Hırvatistan ve Bosna'daki kadınlarla olduğundan daha azdı. 1993'ün başlarında Barcelona'da bir araya geldiklerinde, ilk faaliyetlerinden biri Zagreb'deki Kadın Savaş Kurbanları Merkezi'ni ziyaret etmek oldu. Döndükten sonra da Katalonya'nın çeşitli bölgelerine dağılmış bulunan Bosnalı kadın sığınmacılarla temas kurmaya başladılar. Ziyaretleriyle desteklerini gösterdiler ve onlara ortak bir zemin sağladılar. Barcelonalı bu grup, Siyahlı Kadınlar yerine (Katalanca) "Dones per Dones" adını benimsedi; yani "Biz kadınlar, oradaki kadınlar için buradayız" diyorlardı. Temas kurma ve işbirliği çalışmaları sayesinde Filistin/İsrail, Kolombiya, Afganistan, Rusya ve Çeçenistan'daki kadın örgütleriyle kısa sürede ilişki kurdular.

İtalya'da olduğu gibi İspanya'da da, Žene u Crnom ile Belgrad'daki kardeş inisiyatifleri arasındaki bağlantı, kadınları eylemlerinin doğası ve amacı üzerine daha derin ve analitik düşünmeye yöneltti. Gördüğümüz üzere savaş, feminist kuramsal analizi bitirmek şöyle dursun daha da canlandırmış oldu. Belgrad'daki aktivizm uygulamalarından –her ne kadar tek tük kısa makaleler, tartışma notları, broşürler ve konuşmalar şeklinde olsa da– patriyarki araçları olarak milliyetçi, militarist ideolojilere ve sosyal yapılara ve bu iç içe geçmiş güç ilişkilerinin piyonları olarak kadın bedenlerine ilişkin son derece açık ve net bir kavramsallaştırma ortaya çıkıyordu. Concha, "Balkanların 'sosyal militarizasyonu'ndan bahsederek düşüncelerimize katkıda bulundular. Yugoslav savaşlarını, medyanın ve ulusla-

rarası topluluğun sunduğundan daha farklı, özel bir perspektiften görebilmemizi sağladılar," demişti.

Gerçi teori her iki yöne de gidiyordu. Eylül 1992'de İtalyan Visitare Luoghi Difficili kadınları Bologna'da "Çok Kadın, Tek Gezegen" isimli bir konferans düzenledi. Floya Anthias, Nira Yuval-Davis ve Cynthia Enloe'nun yeni yayımlanan çalışmaları önemli bir kazanımdı; köktendincilik, milliyetçilik ve militarizmin temel temalarına ortak bir toplumsal cinsiyet anlayışı getiriyordu (Anthias ve Yuval-Davis 1989; Enloe 1989). Konferansın katılımcıları, İtalyan kadınların ve diğer Avrupa ülkelerinden bir avuç kadının yanı sıra, Filistin ve İsrail'den gelen kadınlardan oluşuyordu. O dönemde Sırlarla Hırvatlar arasında vuku bulan, daha sonra Yugoslavya'nın tamamına yayılan savaşta uygulamaya hazır fikirler de vardı. Bologna konferansı gibi mekanizmalar sayesinde feminist teori, hem Yugoslavya ve İsrail/Filistin gibi savaştan harap olan ülkelerdeki kadınlara hem de Batı Avrupalı kadınlara yöneldi.

"Çok Kadın, Tek Gezegen" konferansı, Raffaella Lamberti'nin önemli bir rol oynadığı Bologna Centro di Documentazione delle Donne tarafından düzenlendi. Rafaella ve Elisabetta Donini, toplumsal cinsiyet ve kimlik üzerine düşünmekte ve yazmaktaydılar. O dönemde, İtalya'da olduğu gibi başka yerlerde de geçerlilik kazanan kimlik kavramına göre, insan belirli bir kimlikle doğmaz, kimliğini büyüdükçe oluşturur. Kimlik akışkan, çok katmanlı, değişen ve inşa edilen bir şeydir ve bireyin failliğine bir ölçüde olanak tanır.⁵ Konferanstaki pek çok kadın, içinde sıkışıp kaldığı milliyetçi çatışmalar yüzünden, kendisine "atfedilen" ulusal kimlikten son derece rahatsızdı. Ama ortak "kadın" kimliğinde paylaşacakları bir politika bulmaya çalışmanın nafi olduğunu da fakındaydılar. Konumsallığın farkındaydılar: Kadınlar, iktidar yapılarına göre farklı yerlerde durdular. Kesişimliliğin bilincindeydiler: Her kadının ırk, ulus, etnisite ve din gibi diğer kimlik sembolleriyle bireysel bir ilişkisi vardı. Kimlikler çok karmaşık ve tahmin edilemezse, herhangi bir kişinin kimlik anlayışı, ona atfedilen "isim"den çıkarılamazdı;

5. Aşağıda anlatılanlar, konferansı planlayanların bu dönemde kendi aralarında yaptıkları yazışmalara ve Elisabetta Donini ile yapılan söyleşiden elde edilen bilgilere dayanmaktadır.

dolayısıyla araştırılmalı, denenmeli ve tartışılmalıydı. Nihayetinde, birbirimizi bulacağımız ve politik bir biçimde birlikte hareket edeceğimiz zemin ancak paylaşılan *değerler* olacaktır. Bologna konferansında bu ortak zemin, çatışmalara "adil bir çözüm bulma" kararı olarak tanımlanmıştı.

Tam bu sıralarda İtalyan kadınlar, sınırlar aşırı eylem terminolojilerine "İtalyan feministler olarak anahtar sözcüklerimiz" diye tanımladıkları *kökenleri ortaya koyma* ve *değişme* terimlerini kattılar. Bu sözcükleri, "Her birimiz kendi aidiyet ve kimliğinin kökenini taşıyor, ama aynı zamanda da kendini farklı aidiyet ve kimliği olan kadınların yerine koyabilmek için onu kaldırmaya çalışıyor" şeklinde açıklayan kadınlar, Nira Yuval-Davis'in ve daha sonra da benim "çaprazlama politika" olarak kullandığımız, "politica trasversale" kavramını geliştirmeye başlamışlardı (Yuval-Davis 1997 ve 1999; Cockburn 1998; ve Cockburn ve Hunter 1999). Yukarıda anlatılan uzun ve sancılı süreçte Yugoslav kadınların, düşman milliyetçi "isimler"i reddederek ve farklılıkla aidiyeti kendi terimleriyle tartışarak, aslında savaş boyunca çaprazlama politika yaptıkları açıkça görülecektir. Bu konuya Yedinci Bölüm'de daha ayrıntılı yer vereceğim. Hemen alttaki bölümde ise, Žene u Crnom hikâyesini güncelleyerek, çaprazlama politikanın bu grubun günümüzdeki savaş sonrası faaliyetlerinde nasıl etkili olduğunu göstermeye çalışacağım.

Savaşın Sonra: Suçluluk Duygusundan Sorumluluğa

Ekim 2004'te, bu çalışma için Žene u Crnom'u ziyaret ederken asıl niyetim, Belgrad'daki kadınlarla Sırbistan'ın diğer kentlerinden ve Bosna-Hersek'ten kadınların bir araya geldiği "Kadınların Barış Politikaları" başlıklı iki günlük bir seminere katılmaktı. Ama bundan önce, Jug Bogdanova'daki apartmanda birkaç gün geçirdim, bazı kadınlarla buluşup söyleşi yaptım. Eski Belgrad'da, pazarın ve otobüs durağının hemen aşağısındaki yolda bulunan bu ofis bayağı hareketli bir yer; diğer Sırp kentlerindeki, Hırvatistan'daki, Bosna-Hersek'teki ve eski Yugoslavya'nın diğer bölgelerindeki ve dünyanın diğer birçok ülkesindeki kadınlara kadar uzanan etkinliklerin merkezi. Koordinatör Staša ama Žene u Crnom'da sorumluluk ve iş her zaman birçok kişi tarafından paylaşıyor. Her an bir iş yapılı-

yor; atölye çalışmaları planlanıyor, gösterilere hazırlanılıyor, e-postalar yanıtlanıyor, uluslararası Siyahlı Kadınlar ağına haber postaları gönderiliyor, bir yayının düzeltisi yapılıyor, baskı işleri yaptırılıyor, ziyaretçiler ağırlanıyor, seyahatlere hazırlanılıyor, fon teklifi yazılıyor, hesaplar tutuluyor... Birçok şey yayımlıyorlar; mesela her sene güzel bir ajanda çıkarıyorlar ve Sırpça, İngilizce ve bazen başka dillerde, *Women for Peace* (Barış İçin Kadınlar) başlıklı bir derleme hazırlıyorlar.

Kadınların Barış Politikaları seminerinden ŽuC'un son çalışmaları ve o sırada geçerli olan düşünceleri hakkında bilgi edindim. Öncelikle, savaşlar bittiğinden beri süren etkinliklerinin boyutunu ve yoğunluğunu anlamaya başladım. Savaşın iç seyahat ve iletişim getirdiği kısıtlamaları çoktan aşmışlardı. Esasen Heinrich-Böll Vakfı'nın sağladığı ödenek sayesinde, Sırbistan'ın beş değişik noktasında feminizm, milliyetçilik ve militarizm karşıtlığıyla ilgili meseleler üzerine bir dizi atölye düzenlediler. Bu ve benzeri etkinlikler nedeniyle (ŽuC 2005) tüm dünyadaki Siyahlı Kadınların gözünde yalnızca "Belgrad'daki Siyahlı Kadınlar" değiller artık. Sırbistan ve Karadağ'ın birçok bölgesindeki üyelerle birlikte geniş bir ağ oluşturuyorlar. Belgrad ofisi bütün bu üyeler için, Staşa'nın dediği gibi, "bir yuva ve dayanışma mekânı".

Ekimde yapılan atölye çalışmasında otuz civarında kadındık. Staşa semineri, Sırbistan'ın Sandzak bölgesinde bulunan ve ağırlıklı olarak Müslüman nüfusun yaşadığı Novi Pazar'daki STÖ'lerden biri olan Damad Kültür Merkezi'nden Zibija Şarenkapić ile birlikte idare ediyordu. Staşa atölye ortamından bahsetti. Hem Sırbistan-Karadağ'dan hem de Bosna-Hersek'ten katılımcılar olduğunu, hem Müslüman-Hırvat Federasyonu'ndan hem de Sırp Cumhuriyeti'nden gelen Bosnalı kadınların bulunduğunu; dolayısıyla hepsinin, milliyetçi güçlerin son savaşlarda "düşman" ilan ettiği "isimler"e sahip olduğunu vurgulamadı, buna gerek duymadı. Atölyenin amacını basitçe "kadınlar arasında militarizme direnişin bir aracı olarak dayanışma, dostluk, güven ve inanç" geliştirmek şeklinde açıkladı. Katılımcı kadınlardan, ortak bir kimlik adına değil de kendi adlarına konuşmalarını ve birbirlerine böyle hitap etmeyi unutmamalarını istedi. Bize, patriyarkal toplumun kadına besleyip büyütme rolünü uygun gördüğünü, "yumuşak başlı" olmak gibi belirli değerler

atfettiğini, ancak bunların sosyal inşalar olduğunu hatırlattı. Kadın savaş suçluları olduğunu hepimiz biliyoruz. "Kadın olma temelinde değil; politik çalışma, bilgi ve seçimler aracılığıyla militarizme ve milliyetçiliğe karşı kadınlar olarak birlikte hareket edebiliriz," dedi.

Kadınlar konuşmaya başladıkları anda, korkunç bir zamanda yaşadıklarını hissettiklerini hemen anladım. Milošević, 24 Eylül 2000 seçimlerini kaybetti ve 5 Ekim'deki halk gösterileriyle iktidarı bırakmaya zorlandı. Başkan olarak yerine Vojislav Kostunica geçti. Gelgelelim Başbakan Zoran Djindjić'in öldürüldüğü 2000'den beri –Kosovo/a meselesi açıklığa kavuşmadığı ve savaş suçlularının yargılanmasına başlanamadığı gibi– Sırp "dinci" milliyetçiliği canlandı, Radikal Parti oyların çoğunu aldı ve kalıcı bir demokrasi ümidi suya düştü. Gerçi militarizasyon biraz azalmıştı ama Ortodoks Kilisesi'nin habis politik etkisi de bir o kadar artmıştı. Ne Bosna'da ne de Kosovo/a'da, "Müslümanlar" ile Ortodokslar'ın gerçekten yeniden birlikte yaşamaya başlayacağını ve işbirliği yapacağını gösteren bir belirti vardı.

Zibija ve Staša'ya, bu seminerden ne beklediklerini sordum. Zibija katılımcıların, kadının rolünün halen geleneksel olduğu, dahası bir cemaatin kadınları ile "öteki" cemaatin kadınları arasındaki herhangi bir dayanışmanın büyük bir kuşkuyla karşılandığı yerel cemaatlerden geldiklerini söyledi. Bu koşullar altında toplantı, katılımcılarına yalnızca "kendileri gibi düşünen, güvenilecekleri kadınlar olduğu" duygusunu bile verse değerlidir. En azından, gelecekte birlikte ortak bir etkinlik planlayabilirler. Staša ŽuC'un, "bir anlaşmazlığı çözmek zorunda olan farklı halklar olduğumuzu düşündüren" bir kavram olarak "uzlaşma" temelinde düşünmediğini açıkladı. Tam tersine hepsi, her türlü benzerlik ve ortak varoluş alametini yok etmeye kararlı milliyetçi ve politikacıların ve militaristlerin adlandırdığı ve böldüğü Yugoslavlardı. Nitekim bu bir "uzlaşma" meselesi değildi; insanlar arasına konulan keyfi engelleri reddetmek, tekrar bağlantı kurmak ve dayanışma için politik bir zemin bulmaya çalışmakla ilgiliydi.

Atölyeye katılan bazı kadınların nasıl bir ortamdan geldiğine bakmak, bu tartışmaların önemini daha açık ortaya koyabilir. Toplantıda, Bosna kentleri Srebrenizka ve Bratunac'tan kadınlar da vardı. Bu kentler, savaşın sonunda Sırp Cumhuriyeti adını alan yerde,

birbirinden yalnızca on bir kilometre uzaktaydı. Savaştan önce Srebrenizka'nın nüfusu 37 bindi (yüzde 80'i Müslüman, yüzde 20'si Sırp). Bratunac ise 32 bin (yüzde 68'i Müslüman, yüzde 32'si Sırp) kişilik bir nüfusa sahipti. 1992'deki bir olayda, Bosna ordusu bu bölgedeki pek çok Sırbı öldürdü. Sırp milliyetçi güçlerinin yaklaşmasıyla Bratunac'tan ve diğer yerlerden kaçan Müslümanlar, güya BM koruması altında bulunan Srebrenizka'nın nüfusuna eklendi. Ancak, BM'nin oradaki varlığına rağmen, 11 Temmuz 1995'te Sırp radikaller tahminen on bin Müslümanı katlettiler. Her ne kadar kurbanların çoğunluğu erkekler ve erkek çocuklar olsa da, yedi yüz kadın da kayıptı. Hayatta kalan hemen hemen tüm Müslümanlar, (kısa ya da uzun bir süre için) ya Bosna'nın Müslüman denetimindeki bölgelerine ya da yurtdışına yerleşmek üzere bölgeyi terk ettiler. O yıllarda, Hırvat ve Müslüman savaşçılar birçok Bosnalı Sırbı da öldürdü. Bugün, Uluslararası Mezar Açma ve Kimlik Teşhisi Enstitüsü'nün desteğiyle, her üç topluluğun (ve Kosovalıların) ayakta kalan birlikleri arasında bir ölçüde işbirliği yapıyor.

Katıldığım seminerde, Srebrenizka ve Bratunac'ta ayakta kalan iki Müslüman grup da temsil ediliyordu: Bu örgütlerden biri, Müslümanların şu anda esasen Bosnalı Sırp bir mini-devlet olan yerde yaşamak üzere geri dönmelerinden yanaydı; diğeri ise buna taraftar değildi. Birkaç bin Müslüman geri döndü, ancak eski "düşmanlarının" arasında, az bir örgüt desteğiyle, yalnız ve tehdit altında yaşıyor. Toplantıda ayrıca Bratunac kentinden ve komşu köy Kravica'dan üç Bosnalı Sırp örgütünün üyesi olan kadınlar da vardı. Savaş sırasında binlerce Bosnalı Sırp sığınmacı, Merkez Bosna'dan kaçıp buralara yerleşti. Bu yüzden bölgede artık, geri dönen Müslümanların mahallelerinin yanı sıra, çoğunlukla Sırp yerleşim yerleri bulunuyor. Bu birkaç kadın örgütünün girişimlerini saymazsak, Bosnalı Sırplarla Boşnaklar (Müslüman) arasında gerçekten yapıcı bir temas yok. Bratunac'tan gelen bir kadın, "Şehrimizin çevresinde gizli bir sınır var. Birkaç cesur kadın bu sınırı geçti," demişti. Dolarısıyla, (Sandzak dahil) Sırbistanlı kadınların desteklediği ve ev sahipliği yaptığı seminere "ayakta kalan" Müslüman dernekleriyle birlikte katılmaları çok anlamlıydı ve Žene u Crnom'un karakterini yansıtıyordu.

Atölyede dinlediğim tartışmaların ana konularından biri de so-

rumluluk ile suçluluk arasındaki ilişkiydi. ŽuC üyeleri, bir bireyin ortak bir suçu üstlenmesinin kesinlikle kimseye bir faydası olmadığına inanıyorlar. Kadınlar, kendilerini suçlu hissetmeye koşullandırılıyorlar ve bu da kendinden nefret etmeye, öfkeye ve nihayetinde daha fazla şiddete yol açıyor. Bu noktada, "Sorumluluk alıyorum ama suçluluk hissetmiyorum" demek daha iyi. Hep birlikte bu gerçeklerle yüzleşmek, kadınlar için hiç kolay değildi. Bir kadının, "Şehirlerimizde halen elini kolunu sallaya sallaya dolaşan ve insan öldürmeyi ve tecavüz etmeyi iyi bildikleri, bir sürü ev yaktıkları için polis teşkilatında terfi eden suçluları bulmalıyız," dediğini duydum. Bunun üzerine başka bir kadın da, "Onlardan biri de benim erkek kardeşim. Umarım cezasını bulur," dediğinde nefesim kesildi. Özellikle "Sırp" kadınlar, Sırp milliyetçi güçlerin onlar adına işlediği suçlar yüzünden ve neler olup bittiğini zamanında görmedikleri, bunlara karşı çıkmadıkları için, genellikle büyük bir suçluluk duyuyorlardı. Ancak suç dört bir koldan işlenmişti ve bu gerçeği, "kurbanlar arasında hiyerarşi" kurma ("biz sizden daha fazla acı çektik") hatasına düşmeden kabul etmek gerekiyordu. Bu durumda, geriye tek seçenek kalıyordu: geçmişle ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi edinmek, "bizim adımıza" işlenen suçları tanımak ve gelecekteki seçimlerimizde ve eylemlerimizde, bu suçların sorumluluğunu taşımak.

Ötekileştirmenin Reddi: Filistinli ve İsraili Kadınlar

BU BÖLÜMDE, başka bir etnik-milliyetçi politik projenin yoğun acılara ve yıllarca süren silahlı çatışmalara yol açtığı başka bir coğrafi bölgeye gidiyorum. Burada da politikacıların ve militaristlerin ilan ettiği bir düşmanlığı reddederek hainliği tercih eden kadınlar var. Gerçi arada bazı farklar da bulunuyor. Bu sefer kadınlar üç ayrı kimlik grubunu temsil ediyorlar. Bazıları İsraili Yahudiler, bazıları İşgal Altındaki Topraklarda yaşayan Filistinliler ve bazıları da İsrail vatandaşı olan Filistinliler. Ben bu bölgedeki, Kudüs Bağlantısı diye anılan süreçle birbirine bağlanan iki örgütü inceliyorum: İsrail'deki Bat Şalom (Barışın Kızı) ve işgal altındaki Doğu Kudüs'teki Kudüs Kadın Merkezi (JCW). Bu üç sosyal aktörün –yani İsrail'in 1967'de çizilen sınırları içindeki ve dışındaki İsraili Yahudiler ile Filistinlilerin– varlığı, çok uzun ve kaçınılmaz olarak üzerinde uzlaşmaya varılmamış bir tarihin ürünüdür. Dolayısıyla, kısa bir tarihi arka plan bilgisi vermek için hem Siyonist hem de anti-Siyonist kaynakları referans aldım (Davis 1987, Said 1995, Stasiulis ve Yuval-Davis 1995, Sachar 1996, vb.).

İsrail'in Kuruluşu: "Bağımsızlık" ve "Felaket"

İsrail devleti 1948'de kuruldu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren birçok ülkede bulunan Yahudi cemaatleri arasında gelişen bir Siyonist hareket Yahudileri, dinlerinin kutsal yerlerini kapsayan topraklara göç etmeye teşvik etmişti. Bu hareket Filistin'i yanlış bir şekilde, neredeyse bomboş bir alan olarak göstermişti. Gerçekteyse Filistin'de hem Müslüman hem de Hristiyan Araplardan oluşan ha-

tını sayılır bir nüfus vardı. Bu bölge, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya'nın mandası altına girdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Yahudilerin diasporada yüzyıllardır gördüğü zulme Nazi Almanyası'nın soykırım uygulamaları da eklenince, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma projesine uluslararası destek arttı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1947 tarihli ve 181 sayılı kararı, gelecekte iki devlet kurulması için Filistin'i böldü. Yahudi devleti, manda altındaki Filistin'in yüzde 57'si ve Arap devleti de kalan yüzde 43'ü üzerinde kurulacaktı. Yahudilerin yıllardır bölgeye göç etmelerine karşın, o dönemde Yahudi nüfusu yarım milyonu geçmiyordu. BM'nin İsrail'e verdiği topraklarda bile, Yahudi nüfusu Arap nüfusundan daha azdı (Davis 1987: 22). Buna rağmen, Siyonist devletin kurulmasıyla sonuçlanan savaşta İsrailliler, BM'nin kendilerine tayin ettiği toprağın yüzde 24 daha fazlasını ele geçirdiler. Tahminen bir milyonun biraz altındaki Filistin nüfusunun 750 bin kadarı, İsrail'in fiilen çizdiği sınırlardan dışarı sürüldü; bu insanların büyük bir kısmı yakınlardaki, Lübnan ve Ürdün'deki mülteci kamplarında yaşamak zorunda kaldı. Geriye kalan yaklaşık 150 bin Filistinli de, evlerinden ve topraklarından edilmiş bir halde, İsrail askeri idaresi altında kaldı. İsrailli Yahudiler 1948'i "bağımsızlık" yılı olarak kutlar. Dünyanın her yerindeki Filistinlilerse o sene başlarına gelen büyük felaketin, "Nakhba"nın yasını tutar.

İsrail ile komşu Arap devletleri arasındaki savaş, izleyen yirmi yıl boyunca ara ara devam etti. 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), İsrail devletini tanımıyor ve İsrail askeri güçleriyle silahlı çatışmalara giriyordu. İsrail 1967'de Ürdün'den (Ürdün nehri'nin Batı kıyısı, Batı Şeria), Mısır'dan (Gazze şeridi ve Sina Yarımadası) ve Suriye'den de (Golan tepeleri) toprak aldı. Sina Yarımadası daha sonra bir barış antlaşmasıyla Mısır'a iade edildi, ama diğer yerler İsrail işgali altında kaldı; dolayısıyla, Filistinli nüfusun büyük bir bölümü İsrail yönetimi altına girmiş oldu.

1987'de, işgalden yirmi yıl sonra bu bölgede, nispeten şiddet içermeyen bir direniş hareketi olan intifada başladı. Batılı devletler, arka arkaya pek çok barış girişimine önayak oldular. Bunlardan özellikle bir tanesi, 1993 tarihli Oslo Antlaşması, hem İsrail hem de FKÖ tarafından kabul gördü ve Batı Şeria ve Gazze'de uzun zaman önce söz verilen Filistin devletinin kurulmasını sağlayacaktı. An-

cak İsrail hükümeti antlaşma şartlarına uymadığı gibi, Yahudileri bu bölgeye yerleşmeye teşvik etti ve belli bir alana hapsettiği Filistinlilerin hareketini iyice kısıtladı.

2000 yılında ABD, Camp David'de yeni barış görüşmeleri yapıldı ama hiçbir başarı elde edilemedi. O sırada İsrail muhalefetine lideri olan Ariel Şaron, 28 Eylül'de Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da boy gösterdi. Yahudilerin, Müslümanların bu kutsal mekânı üzerinde hak iddia etmesi gibi görüldüğü için, Şaron'un ziyareti Filistin kamuoyu açısından son derece provokatif bir hareketti. Yalnızca İşgal Altındaki Topraklarda yaşayan Filistinlilerden değil, alışılmadık bir biçimde, İsrail içindekilerden de öfkeli protestolar yükseldi. İsrail devlet güçleri bu protestoları kanlı bir biçimde bastırdı. On üç İsrail vatandaşı Filistinli, polis tarafından öldürüldü. O zamandan beri devam eden Filistin ayaklanması "ikinci intifada" olarak anılır. Uluslararası Af Örgütü'nün bir raporunda, Ekim 2000 olaylarını izleyen İsrail eylemleri şöyle özetlenmiştir:

İlk günden itibaren İsrail ordusu, güvenliği sağlama ve kanun yaptırımını uygulama taktiklerini bir yana bırakıp, genellikle silahlı çatışmalarda kullanılan askeri tedbirlere başvurdu, sivilere karşı aşırı ve orantısız güç kullandı. Filistinlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere sık sık hava saldırıları düzenlendi, tanklar girdi; Filistinlilerin evleri, toprakları ve altyapıları büyük ölçüde harap edildi; askeri ablukalar ve uzun süreli sokağa çıkma yasaklarıyla, Filistinliler evlerine hapsedildi (Uluslararası Af Örgütü 2005).

Misilleme olarak, İşgal Altındaki Topraklar'daki silahlı direniş ilaveten, Hamas'ın ve İslami Cihad'ın intihar bombacıları da İsrail içindeki sivil hedeflere saldırıyordu. Uluslararası Af Örgütü'nün raporunda, ikinci intifadanın başladığı 2000 yılının ekim ayından sonraki dört buçuk yıl içinde ölen ve yaralananların sayısı da veriliyordu. Rapora göre, İsrail güçleri, 600'den fazla çocuk ve 150'den fazla kadın olmak üzere 3.200'ün üzerinde Filistinliyi öldürdü. 100'den fazla çocuk ve 300 civarında kadın olmak üzere 1000'in üzerinde İsrailli de Filistinli silahlı gruplarca öldürüldü. Binlerce kişi de yaralandı. Kurbanların çoğunluğu, hiçbir silahlı çatışmada yer almayan silahsız sivillerdi (a.g.y.).

Raporda ayrıca, işgalin Filistinli kadınların yaşamlarının çeşitli cepheleri üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanıyor ve kadınların

bireysel tanıklıklarına yer veriliyordu:

Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinli kadınlar, yaşamlarının büyük bölümünü İsrail işgali altında ve haklarını alabilmek için üç cephede birden mücadele vererek geçiriyorlardı: yaşamlarını her açıdan denetim altında tutan İsrail askeri işgali altında yaşayan Filistinliler olarak, patriyarkal âdetlerin hüküm sürdüğü bir toplumda yaşayan kadınlar olarak ve ayrımcı yasalara tabi bir toplumun eşit olmayan üyeleri olarak. Onlarca yıldır İsrail işgali altında yaşamak genel olarak Filistin nüfusunun gelişme fırsatlarını önemli ölçüde kısıtlamış ve özellikle de Filistinli kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılığı artırmıştı. (a.g.y.)

İsrail'in güvenliğini, kendisinin Ortadoğu'daki çıkarları için hayati derecede önemli sayan ABD yönetimi, çoğunluğu askeri olmak üzere bu ülkeye yılda tahmini üç milyar dolarlık yardım sağlamaktadır. Birbiri ardından gelen Amerikan hükümetleri, İsrail'i her ne kadar Filistinlilere karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye çağırmış olsalar da, sağladıkları ekonomik ve askeri desteği kesmekle tehdit etmediler. Ekim 2000'deki olaylardan bu yana, İsrailli ve Filistinli yetkililer arasında hiçbir resmi barış süreci gerçekleşmedi.

"Temeldeki Olgular": Tek Taraflı İsrail Hamleleri

2002'de İsrail hükümeti Batı Şeria'da yaklaşık 8 metre yüksekliğinde, kesintisiz ve bittiğinde uzunluğu 700 kilometreye yaklaşacak bir beton duvar inşa etmeye başladı. İsrail hükümetinin "Savunma Çiti" adını verdiği bu yapıya, muhalifler "Ayrım Duvarı" ya da "Apartheid Duvarı" diyor. Duvar'ın, olası intihar bombacılarının İsrail'e girmesini engellemek için yapıldığı ileri sürüldü. Duvar inşaatıyla birlikte, yeni yapılan yollar Filistinlilere yasaklandı ve Batı Şeria içindeki askeri kontrol noktaları arttı.

İsrail'in bu yeni stratejisini eleştirenler, asıl amacın güvenlik olmadığına, güvenliğin bu yolla sağlanamayacağına işaret ediyorlar. Tam tersine bu duvarın, Yahudi yerleşimlerini çevrelemek, bağlamak ve korumak; gelecek yerleşim alanları için yer açmak ve olası bir Filistin devletini şimdiden güçsüz kılmak üzere tasarlandığı düşünüyor. Duvar güzergâhı Yeşil Hattı bire bir izlemediğinden, hatta birçok yerde içerilere kadar girdiğinden bu inşaat, Batı Şeria'nın bazı bölümlerinin BM'nin 242 sayılı kararına aykırı bir bi-

çimde kalıcı olarak İsrail'e katılmasına ve dolayısıyla İsrail'in sınırlarının yeniden çizilmesine yönelik bir girişim olarak değerlendiriliyor. Yapılan plana göre duvar, Doğu Kudüs'ü çevreleyerek, buradaki Filistinli nüfusu Batı Şeria'dan koparıyor. Batı Şeria'yı en dar yerinden fiilen ikiye ayırarak kuzey ve güney olmak üzere bölüyor (McGreal 2005).

Duvar'ın inşası, Filistinlilerin yaşamı üzerinde son derece yıkıcı ve yoksullaştırıcı bir etki yaratıyor; hareket olanağını daha fazla kısıtlıyor ve birçok köyü tarla ve zeytinliklerinden ayırıyor. Duvar inşaatı, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve BM Genel Kurulu tarafından da kınanıyor. İsrailli ve uluslararası aktivistlerin desteklediği Filistin toplulukları, Duvar'a karşı çıkmak için doğrudan ve şiddet içermeyen eylemler yapıyorlar; sersemletici el bombaları, göz yaşartıcı gazlar ve plastik mermilerle karşılaşıyorlar.

2005 yazında, İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un ani bir kararıyla İsrail, Gazze Şeridi'ndeki tüm Yahudi göçmenleri geri çağırdı ve bu bölgeden "çekildi". Bu şaşırtıcı hareket, çok duygusal sahnelerin yaşanmasına yol açtı; bütün televizyon kanallarında, kendilerini İsrail bozgunculuğunun kurbanları olarak gören gözü yaşlı göçmenlerin askerler tarafından nasıl taşındığı gösteriliyordu. Bu olayın hemen arkasından Gazze, İsrail ve Mısır arasındaki sınırlar kapatıldı. İsrail'e askeri ve ekonomik getirileri olduysa da, bu hareket daha ziyade barışa yönelik bir adım olarak yorumlandı ve Şaron da "çekildiği" için uluslararası camiadan alkış aldı. İsrail'deki solcular ve barış aktivistleri bile bu durumu hayra yordular. Ancak kısa bir süre sonra, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşiminin hızlandığı ortaya çıktı. Dolayısıyla, bu duruma giderek daha fazla şüpheyle yaklaşan İsrail solu, Şaron'un (bırakın tartışmayı, Filistinli yetkililere bilgi bile vermeden gerçekleştirdiği) tek taraflı hamlesinin, Filistinlileri tek başlarına "gömmeye", Gazze'yi bir hapis haneye çevirmeye ve Batı Şeria nüfusunu birbiriyle bağlantısı olmayan bir dizi "bantustan"a* bölmeye yönelik planın bir parçası olduğunu gördü. Şaron'un, sağcı yandaşlarına "Planım, Filistinliler için çok ağır, adeta ölümcül bir darbe. Bu tek taraflı hamleyle Filistin devleti imkânsız

* Güney Afrika "apartheid" yönetiminde siyahların izole edildiği yerleşim yerleri. -ç.n.

hale gelecek," dediği konuşuldu (Shalim 2005: 30). Kısa bir süre sonra Sharon ciddi biçimde hastalandı ama kurucusu olduğu ve onun politikasını izleyen Kadima (İleri) Partisi, Mart 2006'daki seçimleri kazandı.

İsrail'deki İşgal Karşısı Aktivizm

İkinci intifada, İsrail'deki işgal karşıtı hareketin doğasını büyük ölçüde değiştirdi. Shalom Achshav (Barış Şimdi) ve Gush Shalom (Barış Bloğu) gibi daha önceleri önemli olan gruplar iyice küçüldü ve pek ortalarda görünmez oldu; buna karşılık nispeten yeni örgütler öne çıktı. Bu yeni örgütler, sayıca az olsalar da çok canlılar ve şiddet içermeyen, doğrudan etkili eylemler yapıyorlar. Bunlardan biri, 2000 yılında oluşturulan; sahici bir Arap-Yahudi ortaklığı kurarak, ırkçılık ve ayrımcılık duvarlarını yıkmayı ve işgale son vermeyi amaçlayan köklü bir Arap-Yahudi hareketi olan Ta'ayush (Birlikte Yaşam). Bir diğeri ise yaklaşık yüz kişilik otorite karşıtı bir gruptan oluşan, Ayrım Duvarı'nı sürekli protesto eden Anarchistim neged Hagader (Duvara Karşı Anarşistler) adlı grup.

İsrail'deki işgal karşıtı aktivizm, diğer ülkelerdeki ana akım savaş karşıtı hareket gibi, üslubu açısından genellikle erkek egemen ve erildi (daha da kötüsü, militarizme göz kırpyordu) ve İsrail militarizminin ve işgalin toplumsal cinsiyetçi niteliğini gözardı ediyordu. İsrailli kadınların işgal karşıtı hareketinin 1987'den beri bu kadar gelişmesinin bir nedeni de buydu. 1987'de başlayan ilk intifadadan sonra, değişik zamanlarda birçok kadın grubu ve ağı doğdu. Bunlardan birinin Siyahlı Kadınlar olduğunu İkinci Bölüm'de görmüştük.

Bugün, Siyahlı Kadınlar ve sekiz kadın örgütü, Barış için Kadınlar Koalisyonu içinde birleşmiş bulunuyor.¹ Koalisyonun genel koordinatörü Yana Ziferblat-Knopova, fon sorumlusu ve uluslararası koordinatörü ise Gila Svirsky. Koalisyon, üyesi olan gruplara çeşitli şekillerde destek vermenin yanı sıra, savunma, kampanya ve

1. Bu bölümün zeminini oluşturan malzeme için teşekkür borçlu olduğum diğer kadın örgütleri ve bu örgütlerle ilgili ayrıntılı bilgi için lütfen kitabın Teşekkür bölümüne bakınız.

sosyal hizmetlerle de ilgileniyorlar. "İlimli" İsraillileri, Gerçeklik Turları gibi programlarla etkilemeye çalışıyorlar. Örneğin bu programda, bir grup insan, önceden ilan edilen otobüs turlarıyla "çatışmanın daha önce hiç görmediği taraflarını"; Ayrım Duvarı'nı, askeri kontrol noktalarını, sığınmacı kamplarını ve Filistinlilerin evlerini görmeye götürülüyor. "Turistler", yerli halkla tanışıyor, tur öncesinde bilgi alıyor ve sonrasında da tartışma olanağı buluyor. Gila'nın bana söylediğine göre bu turlara şimdiye kadar dört bin İsrailli katılmış.

Koalisyon, İsrailli kadınların barış hareketine, üyesi olan gruplardan daha fazla uluslararası bağlantı sağlıyor. Artık üç dilde hizmet veren web sitelerini aktif olarak kullanıyorlar (www. coalition ofwomen.org). Ayrıca, tüm dünyadan dört bin adreslik bir e-posta listeleri var ve bu adreslerden on binlerce kişiye ulaşıyorlar. Uluslararası niteliği en ağır basan üye grup Siyahlı Kadınlar. Gila, Siyahlı Kadınlar'ın Kudüs nöbet grubuna uzun zamandır üye. Siyahlı Kadınlar'ın sabit bir örgüt yapısı olmadığından, uluslararası işleri Siyahlı Kadınlar "olarak" artık Koalisyon yürütüyor. Örneğin Siyahlı Kadınlar 2005 Ağustos'unda Kudüs'te uluslararası bir konferans düzenlemeye karar verdiğinde, örgütsel altyapıyı ve gerekli elemanları sağlayan Barış için Kadınlar Koalisyonu oldu.

Koalisyon içinde bir araya gelen diğer sekiz örgütün dördü özellikle etkin. Kadın ve erkeklerin feminist örgütü olan Yeni Profil, İsrail devlet militarizmine yönelik anlamlı muhalefeti ve İsrail Savunma Kuvvetleri'nde hizmet etmeyi reddeden çok sayıdaki yeni mezun gence sunduğu pratik destekle öne çıkıyor. (Bu konuya Sekizinci Bölüm'de tekrar değineceğiz.) İkincisi, Machsom Watch, kadın gruplarını her gün kontrol noktalarında durarak İsrailli asker ve polislerin Filistinlilere karşı davranışlarını gözlemlemeleri, kaydetmeleri ve kötü davranışları bildirmeleri için örgütlüyor. Üçüncüsü, TANDI, Demokratik Kadınların İsrail Hareketi, esasen sosyalist olan ve kadınlara güç ve yetki kazandırmak için çalışan bir örgüt. Bu örgütün üyelerinin büyük bölümünü İsrailli Filistinliler, küçük bir bölümünü ise Yahudiler oluşturuyor. Yaptıkları işlerin arasında, demokrasi ve toplumsal cinsiyetle ilgili kurslar açmak, İşgal Altındaki Topraklar'daki kadınlarla birlikte hareket etmek, İsrail'de demokrasi için çalışmak ve eviçi şiddete maruz kalan kadınlara destek

sağlamak da var. Ancak ben, bu bölümün kalan kısmını dördüncü örgüte ayırıyorum; Bat Şalom ve onun Filistinli ortak örgütü olan Kudüs Kadınlar Merkezi.² Koalisyon'un sekiz üyesi içinde, yaptığı işlerle Yahudilerle Filistinlileri birbirine en çok bağlayan grup Bat Şalom. Onlar da işgale doğrudan ve etkin biçimde muhalefet etmekten geri durmuyorlar; ileride göreceğimiz gibi, bunu da yapıyorlar. Ama ne zaman böyle bir eyleme girişseler, en azından şimdiye kadar, hep bir Filistinli-Yahudi ortaklığı şeklinde hareket ettiler. Tabii ki bu bile İsrail devletine karşı başlı başına bir meydan okuma.

Bat Şalom, Kudüs Kadınlar Merkezi ve Kudüs Bağlantısı

1989 yılında Brüksel'de, Avrupalı kadınların desteğiyle, önde gelen Filistinli ve İsrailli kadın barış aktivistlerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantı, 1994'te, İsrail tarafından Bat Şalom ve Filistin tarafından Kudüs Kadınlar Merkezi olmak üzere iki kadın örgütünden oluşan Kudüs Bağlantısı'nın kurulmasıyla sonuçlanan sürekli bir diyalogun başlangıcı oldu. Bu iki örgüt, "İsrail ve Filistin halkları arasında işbirliğine dayanan bir birlikte yaşama modeli için temel oluşturan bir dizi politik ilkeyi paylaşıyor" (bkz. www.batshalom.org).

Bat Şalom (Barışın Kızı)

Bat Şalom'un merkez ofisi Kudüs'te, diğer bürosu ise İsrail'in kuzeyindeki Afula'da. Ücretli çalışanları da olan Bat Şalom'un, bazı eski Knesset üyeleriyle toplumda belirli bir yere gelmiş bazı kadınlardan oluşan, yirmi beş kişilik güçlü bir yönetim kurulu var. Kurulun çoğunluğunu Yahudiler oluşturuyor ve genellikle yaklaşık dörtte biri de İsrail vatandaşı Filistinliler oluyor. Çalışanların ve kurul üyelerinin politik görüşleri büyük çeşitlilik gösteriyor; Siyonistler

2. Barış için Kadınlar Koalisyonu'nun diğer üyeleri, Beşinci Anne, Noga – *Feminist Bir Gazete*, NELED (Birlikte Yaşam İçin Kadınlar) ve Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği – İsrail şubesi.

kadar Siyonist olmayanlara, hatta Siyonizm karşıtlarına da rastlanıyor. (Bu tanımların kuşkusuz birçok farklı ve tartışmalı anlamı var.) Bat Şalom üyesi kadınlar, toplumsal cinsiyet ve feminizm konusundaki fikirleri açısından da büyük çeşitlilik gösteriyor. Her ne kadar "feminist üyeleri olan bir kadın örgütü" olduğu düşünülse de, yeni bir kurul kararında "feminist bir örgüt" olarak tanımlanıyor.

Bat Şalom iki kısma ayrılıyor: merkezi Batı Kudüs'te olan ve tüm İsrail'i kapsayan kısım ile Kuzey İsrail'e özel ve diğerinden önemli farkları olduğunu göreceğimiz bölgesel kısım. Batı Kudüs ofisi, Bat Şalom'un hem uluslararası ilişkilerinin ve politik yayın işlerinin hem de şehirde ve çevresinde yürütülen bölgesel projelerin esas alanı. Burası aynı zamanda Bat Şalom'un, Kudüs Kadınlar Merkezi ve onların Kudüs Bağlantısı'ndaki ortakları ile ilişkiyi ve iletişimi sürdürmek için özenli çalışmaların gerçekleştirildiği yer. Direktör Molly Malekar, siyasi koordinatör Lily Traubmann, Kudüs ofisinin eski elemanlarından Manal Massalha ve yönetim kurulu üyeleri Aida Shibli ve Khulood Badawi ile görüşme fırsatım oldu.³ Molly ve Lily Yahudi kökenliler; Manal, Aida ve Khulood ise İsrail vatandaşı Filistinliler.

İşgal Kudüs'te son derece güçlü bir biçimde ve sürekli hissedildi. Her zaman, kent yaşamının bir an bile unutulmayan önemli gerçeklerinden biri oldu. Bu nedenle de Bat Şalom'un pratik projeleri, Yahudi yerleşimi programına ve Duvar'ın inşasına muhalefet etmeye odaklanıyor; şehrin günün birinde tam anlamıyla paylaşılabileceği ve yan yana, İsrail'in ve er geç kurulacak Filistin devletinin başkentlerini oluşturacağı düşüncesini yaşıyor. Örneğin bu örgüt, Doğu Kudüs'ün tarihi kısmında bulunan, belediyenin bir ev yıkım programı başlattığı bir Filistinli bölgesi olan Silwan'da faaliyet gösteriyor. Khulood Badawi'ye göre bu bir "Yahudileştirme" stratejisiydi; arazi kullanımını planlama politikasıyla, bölge Filistinlilerden "temizleniyordu":

Orayı bir yeşil alan, bir nevi park ilan ettiler ve yüzlerce yıkım emri çıkardılar. Evsiz kalanlara konut sağlamıyorlar. Belediye Filistinlilere Doğu Kudüs'te inşaat izni bile vermeyecek. Ya yasal olmayan yollardan inşaat

3. Başka konularda görüştüğüm Amira Gelblum, Judy Blanc ve Debby Lerman da Bat Şalom'un kurul üyeleri.

yapmak ya da Batı Şeria'ya gitmek zorundalar. Yani, arazi kullanımı planlamasıyla insanlar yerlerinden ediliyor. Sizi kolunuzdan tutup zorla götürmüyorlar ama kendi iradenizle gitmek zorunda bırakıyorlar.

Bat Şalom komşu Filistin köyleriyle de bağlantı halinde. Bu köylerde, İsrail devleti farklı bir politika uyguluyor; toplulukları birbirinden ve Kudüs'ten koparıyor. Bat Şalom, Bidou ve Aram kadınlarının, Duvar inşaatı köylerine yaklaşırken gerçekleştirdikleri gösteriye katıldı. Her şeye rağmen, birlikte hareket etmelerinin Duvar'ı bir biçimde durdurmasını umut ediyorlardı. Fakat İsrail devleti, kendi beton "temeldeki olgular"ını oluşturma konusunda dur durak bilmiyor. Molly, Yeşil Hat'tı geçerek çalışmanın giderek zorlaştığını anlattı: "Filistinlilerle on iki yıldır çalışıyorum. İlk defa, Duvar'ı geçmekten korkuyorum. Ama geçiyorum. Bu benim için bir protesto edimi, bizi duvarla ayırma girişimine 'hayır' demek. Kadın ve feminist olarak, duvarlar içine hapsedilmenin ne demek olduğunu biz iyi biliriz."

Kudüs Kadın Merkezi

Filistinli Doğu Kudüs, Bat Şalom'a uzak değil, ama bambaşka bir politik evren. Markaz al-Quds li l-Nissah'ın (Kudüs Kadınlar Merkezi, JCW) burada bir bürosu bulunuyor. Merkez'in yedi tam-zamanlı çalışanı ve yarı-zamanlı bir muhasebecisi var; çoğunlukla Filistin kurumlarında saygın konumlarda bulunan kadınlardan oluşan bir mütevelli heyeti tarafından yönetiliyor (bkz. www.j-c-w.org). Pek çok üye, Mart 2006'ya kadar yönetimde bulunan çeşitli koalisyon partileriyle ilişkili oldukları halde, kurulda bunların temsilcisinden ziyade birey olarak görev yapıyor. JCW, parti üyesi olmayan kadınların yanı sıra çeşitli partilerden aktivistler, insan hakları ve kadın örgütlerinden gelen kadınlardan oluşan yaklaşık seksen katılımcıyla yıllık genel toplantılar yapıyor.

Yönetici Natasha Khalidi ve yönetim kurulu üyesi Amal Kreishe Barghouti'den Merkez'in çalışmaları hakkında bilgi aldım. Başlangıçtan beri esasen Kudüs'teki Filistinli kadınlar arasında yürüttükleri temel faaliyetler, güç ve yetki kazandırma, bilinç yükseltme ve politikaya katılım için teşvik projeleri şeklinde. Merkez'in bazı

faaliyetleri şunlar: genç kadınlar için kapasite geliştirme, ev kadınları için insan hakları ve demokrasiyle ilgili eğitim programları, evleri İsrail yetkililerince yıkılan ailelere yasal yardım ve danışmanlık, İsrail'deki kadın siyasi mahkûmlara destek, üniversite öğrencileri ve genç aktivistler için çatışmayı çözme eğitimi, seçimlere katılan kadınlara destek ve yerel seçimlerde kota için kampanya.

Kudüs Bağlantısı

JCW, Kudüs Bağlantısı'nda Bat Şalom'un ortağı. Bu iki örgüt birbirinden bağımsız, her biri öncelikle kendi ulusal seçim bölgesinden sorumlu; ama birlikte "adil bir barış, demokrasi, insan hakları ve kadınların liderliği için ortak bir görüş" geliştiriyorlar. Seçmenlerden aldıkları İsrail ile Filistin arasında barış ve adaleti savunma yetkisiyle, "kendi halklarımız arasında, işbirliğine dayanan bir birlikte yaşama modeli için temel oluşturan" bir dizi politik ilke üzerinde anlaştılar (JCW 2005). Bu ilkeler, Filistin halkına kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesini, 1967 öncesindeki sınırlar içinde İsrail devletinin yanında kurulacak bağımsız bir Filistin devletinin tanınmasını, Kudüs'ün her iki devletin ortak başkenti olmasını ve ilgili tüm konularda uluslararası yasalara göre nihai bir çözüme varılmasını içeriyor.

Temasları sırasında Bat Şalom ve JCW, bazı zorlu konularla uğraşmak durumunda kaldılar. En tatsız tartışma, Filistinlilerin eski evlerine "geri dönme hakkı"yla ilgiliydi. Üzerinde uzlaşmaya vardıkları ilkelere göre: "Filistinli sığınmacı sorununa adil bir çözüm bulmak, istikrarlı ve sürekli bir barışın temel koşuludur. Bu çözüm, Filistinli sığınmacılara BM'nin 194 sayılı kararına göre evlerine dönme hakkını vermelidir" (a.g.y.). Her ne kadar ihtiyatlı bir ifade olsa da, aslında önemli bir aşama kaydedildiğini gösteriyor. Bat Şalom'un politik koordinatörü Lily Traubmann'a göre, "Geri dönme hakkı", "Filistin tarafının önemli taleplerinden biri. Kendi halkının gözünde güvenilirliğini kaybetmemek için, JCW'nin bunu açıkça beyan etmesi gerekiyor". İsrail'de bu konu alenen tartışılmıyor, sadece felaket tellallığı yapılıyor. Sorun kendi kendine yok olacakmış gibi davranılıyor. Ancak bu konuyu gündeme getirmek kesinlikle çok gerekli. Bu şekilde 1967'den önceki sınırlara geri dönmenin

ötesindeki meselelerin tartışılması da sağlanabilir. Bu mesele örtük bir biçimde, Birleşmiş Milletler'in 1948'de çizdiği sınırlara geri dönüşmesiyle ilgili.

Kısa bir süre önce iki örgüt, daha güçlü ve daha açık bir açıklamaya üzerinde anlaşmaya çok yaklaşımlardı. Üçü Bat Şalom'dan, diğer üçü JCW'den olmak üzere altı kadından oluşan bir siyasi komite, bu konuda bir anlaşmaya varabilmek için çok uğraştı. Natasha'nın bana anlattığına göre, Arafat'ın tecrit edildiği, toplu cezalandırmaların sürdüğü ve uluslararası topluluğun suskun kaldığı iki yıllık intifada onları durdurdu: "Böyle zamanlarda, Bat Şalom'un ve bir bütün olarak İsrail barış hareketinin daha muhafazakâr tarafı 'üst sınırı düşürüp' birkaç taviz verebiliyor." Her şeye rağmen, iki örgüt son yıllarda ilginç bir metodoloji geliştirdi. "Kamusal siyasi yazışma" dedikleri bu metodoloji, İsrail ve Filistin gazetelerinde aynı zamanda yayınlanan bir mektup alışverişi şeklinde. Mektuplar yayınlanmadan, önce her iki tarafta ayrı ayrı ve sonra da birlikte, özenle tartışılıyor. Böyle çalışarak temel ilkeleri aşamalı bir biçimde güncelleyip güçlendiriyorlar ve bunları yakında tekrar yayınlamayı planlıyorlar.

Diyalog Sorunları: Filistinlilerin Perspektifleri

Kudüs Kadınlar Merkezi'ndeki Filistinli kadınlar için, İsrailli kadınlarla temasın yararlı ve uygun olup olmadığı ve ne zaman doğru olduğu sorusu hep yanıtsız kaldı. Kudüs Bağlantısı, on yıllık hayatı boyunca pek çok defa faaliyet dışıydı. 2000 yılındaki olaylar bir kesintiye neden oldu. O döneme dönüp baktığında, JCW'nin yöneticisi Natasha neler hissettiğini şöyle anlatıyor: "*Yani*, kendimizi kandırıyoruz, diyordum. Bu ilişki bize ne kazandırdı? Yine dünyayı ve İsrail'i, işgalin adil olmadığı konusunda ikna etme noktasına geri döndük. Tam otuz sekiz yıl sonra! Bir adım bile ilerlemedik. İsrail Savunma Kuvvetleri'nin Ekim 2000'deki gaddarlığı, bomba yağdıran helikopterler, suikastler, barış gösterilerine saldırılar – bizim için son derece şok ediciydi."

Bir süreliğine Bat Şalom ile teması kestiler. İki yıl sonra kadınlar, "hadi bir kez daha deneyelim," diye düşündüler ve diyalogu tekrar başlattılar. Filistinli kadınların tekrar konuşmaya başlama

nedenleri, İsraillilerinkinden çok farklı. JCW yönetim kurulu üyesi Amal Kreishe Barghouti bu farkı şöyle açıklıyor: "Bizim için, benim için, diyalog bir hayatta kalma yöntemi. Ama İsrailliler için daha çok etik bir mesele, politik bağlılığın ifadesi." Amal şahsen, son zamanlardaki istenmeyen gelişmelere karşın, iki-devlet çözümünün uygulanabilir tek gelecek olduğuna derinden inanıyor. Bu çözümün İsrail'de "pazarlanması" için, Bat Şalom'dakiler gibi kendi toplumları içinde azınlık oluşturan İsrailli kadınlarla diyalogun şart olduğunu söylüyor. Şu anda da İsrailli kadınları, "çekilmenin koca bir yalan" olduğunu kendi toplulukları içinde açık etmeye teşvik ediyorlar.

Yine de, Bat Şalom ile temaslarının koşullarını tanımlarken, JCW kadınlarının çok dikkatli olmaları gerekiyor. Amal Kreishe, "Bizim Bat Şalom ile bağlantı içindeki ilişkimiz kesinlikle işbirliği ya da birlikte var olma değil," diyor. "Filistin toplumu İsrail'le diyalogu desteklemekle beraber, bu durumun 'normalleştirilmesi' olarak görülebilecek her şeye karşı çıkıyor," diye devam ediyor. Bu nedenle JCW çok dikkatli bir yol izliyor. Yabancı fon kaynaklarının zorladığı "halktan-halka" projelerinden kaçınıyorlar. Amal, "Filistinlilere güven veren Kudüs Bağlantısı ilkelerine sahibiz; ayrıca müzakerelere değil, diyalog içinde olduğumuzun garantisini veriyoruz," diyor. Öte yandan, Bağlantı'nın bir parçası olmak tüm Filistinli kadınların isteği değil. Natasha da bu görüşü onaylıyor: "JCW içinde olmak isteyen kadınlar sadece özel bir kategori oluşturuyor. Filistinli kadınların hepsi barış istiyor; ama müzakerenin, diyalogun ve hatta İsrail halkıyla sadece konuşmanın bile işe yarayacağına hâlâ inanan çok az. Dolayısıyla, bunları intifadanın ve resmi müzakerelerin –tabii bunlar gerçekleştiği zaman– yanı sıra geçerli bir strateji olarak gören kadınlara ihtiyacımız var."

Şu anki koşullarda diyalogu geçerli bir strateji olarak görmeyen üç kadınla görüşme fırsatım oldu. Bu kadınlar, Batı Şeria'daki Birzeit Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Nadia Nasser-Najjab (eğitim ve psikoloji) ve Raja Rantisi (yabancı dil) ile, Doğu Kudüs'teki cemiyet tabanlı bir akıl sağlığı örgütü olan Filistin Danışmanlık Merkezi'ni yöneten Rana Nashashibi. Her ne kadar kendileri de geçmişte temas faaliyetlerinde bulunmuşlarsa ve halen çalışma hayatlarında İsraillilerle zaman zaman görüşüyorlarsa da, şu anda diya-

loğu yararlı bulmuyorlar. Nadia Najjab bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: "Sorun şu ki, İsraililerle Filistinli olarak görüştüğümüzde tek umudumuz var: onları etkilemeye, İsraililerin Filistinlilerle ilgili olumsuz görüşlerini (bu bakış açısına barış hareketi içinde bile rastlanıyor) değiştirmeye çalışmak. Statükonun değiştirilmesi konusunda çaresiz olan biziz... Uzun süreçler için İsraililerin zamanı var, ama bizim yok."

Raja Rantisi İsraililerin, Filistinlilerin sesini duymasını istiyor; ama deneyimleri ona, "çok iyi arkadaş olsanız bile durumun değişmediğini" göstermiş. Diyalog, Filistinlilerin beklentilerini karşılamaya yetmiyor. "Birçok Filistinli, İsraili barış aktivistlerinin ikinci intifada sırasında yeterince faaliyet göstermediğini düşünüyor. Hareketin zayıflamasının nedenleri konusunda değişik görüşler var. Mücadele belli başlı konular etrafında tanımlanmaya başladı. Bu konular arasında sığınmacı hakları, sınırlar, intihar bombacılarının meşruluğu ve Kudüs'ün statüsü bulunuyor. İsrail barış hareketi tek sesli olmadığından, bu konularda aralarında pek çok anlaşmazlık çıkıyor. Çoğu İsraili için bunlar çok tehlikeli konular. Bu durum da, aksi takdirde sözünü ettiğimiz konuları açıkça konuşabilecek olan barış hareketini kendi içinde zor bir konuma sokuyor – vatan haini olarak görülüyorlar."

Bu üç kadınla konuşurken, İsraililer ile Filistinliler –devleti ve "hakları" olanlar ile ikisinden de mahrum kalanlar– arasındaki derin asimetrinin işbirliği projelerini nasıl tehlikeye düşürdüğünü gördüm. İsraili aktivistlerin sık sık Filistinlilerden kendilerini onların yerine koyup İsrail toplumu içinde yaşadıkları zorlukları anlamalarını istediklerini, ama İsraililerin kendilerini Filistinlilerin yerine koyup onların ne duymak istediklerini anlamaya pek yanaşmadıklarını düşünüyorlar – 1948, 1967 ve şimdiki saldırılardan utanç duyduklarını duymaya ihtiyaçları var. Nadia'ya göre, "Bazıları bunu yapıyor. Ama bazı fikirleri her zaman 'dışlayanlar' da var. Bir yandan 'İşgale Hayır' derken, bir yandan da 'Bizimle geri dönme hakkı üzerine konuşmayın!' diyorlar. Gündemi onlar belirliyor. İsraililer, geceleri rahat uyuyabilmek için diyalog istiyor. Filistinliler diyalog istese, İsraililerin gözüne uyku girmez." Raja devam ediyor: "Ve şimdi biz kazanıyoruz. Gözlerine uyku girmiyor!" Asimetrinin yarattığı etkilerden biri de bazı İsraililerin (Bat Şalom hariç,

bunu eklemekte fayda var) kendilerinden "barış hareketi" diye söz etmesi. Filistinliler için böyle bir kavram elbette hiçbir anlam taşımıyor. Rana, "Filistin'de bir 'barış' aktivisti olmak ne demek? Biz yalnızca *baskıya karşı direnebiliyoruz*. Öncelikle adalet sağlanmalı. Barış ikinci adım," diyor.

Diyalog Sorunları: İsraillilerin Perspektifleri

Yeşil Hattın İsrail tarafında da, meşruluk ile temasın ve diyalogun değeri tartışılıyor. Gelgelelim, bunun altında nahoş bir gerçeklik yatıyor: Yahudilerin çoğu, hayatlarını şahsen tek "bir Arabı" bile tanımadan sürdürüyor. İyi ihtimalle, az buçuk bildikleri tek Arap, isimsiz (ve genellikle erkek) bir emekçi oluyor. (Filistinliler ise Yahudileri daha iyi tanıyor. Nadia Najjab bana, ezilenin kendini ezeni, ezenin ezileni tanıdığından daha iyi tanıdığını, çünkü buna mecbur olduğunu hatırlattı.) Ayrımın üstesinden gelmeyi isteyen Yahudiler için bile, bunun rutin ya da "normal" bir tarafı yok. Yehudit Keshe't'e göre, "Filistinlilerle görüşmek için çaba sarf etmelisiniz. Nendense bu her zaman yapay oluyor. Kendinize, 'Gidip Filistinlilerle görüşeceğim,' dersiniz". Onlar bağlantı kurduklarında, Yahudilerle Filistinlilerin arkadaşlığı, aradaki temel eşitsizlikten dolayı sürekli tehlikede oluyor. Filistinlilere göre Yahudiler her zaman ayrıcalıklı, daha net bir ifadeyle adaletsizlikten yararlanan taraf. Dolayısıyla –Yehudit'in tabiriyle– "ne zaman bir araya gelseler birbirlerinin duyguları çevresinde, karşıdakinin ayağına basmamaya özen göstererek dans ederler". Sonuç olarak, yalnızca politik değişim konusunda çok kararlı olan Yahudiler Filistinlilerle temas talebinde bulunuyor.

Bat Şalom ve Kudüs Bağlantısı'ndaki Yahudi kadınlar bile bazen karmaşık duygular ve tereddüt içinde kalır. Bazıları, "öteki" örgütün kadınlarının, sıradan İsrailli kadınlardan ziyade siyasi sistemde nüfuz sahibi olan elit İsrailli kadınlarla teması tercih ettikleri kuşkusuyla baş etmek zorunda. "İktidara yakın olan kadınlar fark yaratabilirler – onların birlikte çalışmak istedikleri de bu kadınlar." Aynı zamanda, Filistinli kadınların şüphelerinde pek de haksız sayılmadıklarını; bazı İsrailli kadınların *kendilerini* iyi hissetmek, suçluluk duygularını hafifletmek ve bazı İsraillilerin "o kadar da

kötü olmadığını" göstermek için temas kurmaya gereksinim duyduğunu kabul etmek zorundalar. Molly Malekar'ın ifadesiyle, Filistinliler "Siz bizi işgal edin, sonra da kanayan yürekleriniz için bizden şefkat bekleyin!" diyerek bu durumdan şikâyet edebilirler. Molly'nin de vurguladığı gibi, İsraili kadınların kafalarının net olması çok önemli; Filistinli kadınların ise bu temastan kendilerinin de politik çıkar sağlayacaklarını unutmamaları gerekiyor. Bu, yalnızca birilerinin lütfettiği bir "destek" veya "dayanışma" değil. "Filistinlilere, yaptığım şeyi onlarla *dayanışma içinde* yaptığımı söylemeye cüret edemem. Bu kesinlikle doğru değil. Ben de çatışmanın bir parçasıyım ve onlarla temas kurmada benim de politik çıkarlarım var." Böylesine gerçekçi bir temelde Molly, Bağlantı'nın geleceğinden umutlu: "Bağlantı'nın sürdürüleceğinden emin olamayız, bu doğru. Ama her iki tarafta da birbirine politik açıdan güvenen, karşısındakinin kariyer değil de sahici bir diyalog için bu işe girdiğine inanan kadınlar var. Kadınların çoğu, birbirimizden koparsak çok şey yitireceğimizi biliyor; yalnızca İsraili ve Filistinli olarak değil, feminist kadınlar olarak da çok şey yitireceğimizi."

İsrail'de yaşayan Filistinlilerin Bat Şalom içindeki varlıkları, Yeşil Hat-ötesi bağlantı için yararlı. Hattın hangi tarafında yaşarlarsa yaşasınlar, Filistinliler Nakhba travmasını paylaşıyorlar. Bu dönemde aileler bölündü, yani çoğu birbiriyle akraba. Elli yıl ayrı yaşadıkları ve aralarında devasa iletişim engelleri olduğu halde, halen güçlü bir tek halk olma duygusu taşıyorlar. İki grup arasındaki ilişkinin tamamen güvenilir ve sorunsuz sayılamayacağı zamanlar da olmuş. İsrail'deki Filistinlilerin askeri denetimin sefaletini yaşamaya başladıkları zamanlarda, İşgal Altındaki Topraklar'daki Filistinliler de ezildiklerini hissettiler. Ama İsrail'deki Filistinliler birinci intifadaya aktif olarak katılmadılar. Her ne kadar Yahudilerle aralarındaki eşitsizlik sürse de, İsrail'deki bazı Filistinliler İsrail'in genel anlamdaki refahından yararlanmayı başardılar; İşgal Altındaki Topraklar'da yaşayan Filistinliler ise iki topluluk arasındaki uçurumun derinleştiğini hissettiler. Aida Shibli'nin ifadesiyle, bu topraklarda yaşayanlar, "'diğer yarımızın nasıl yaşadığını bilmediğimiz' kanısına kapılabilirler. İsrail standartlarında yaşadığınız için çok şanslısınız diye düşünüyorlar. Burada yaşamının işgal altında yaşamaktan daha kolay olduğunu düşünüyorlar, ki bu da doğru". Fakat ikinci in-

tifada, Yeşil Hattın iki yanındaki Filistinlileri de etkiliyor ve İsraili sağcı politikacıların dile getirdiği "transfer" tehdidi, İsrail'deki Filistinlileri açıkça dış "düşman" olarak tanımlıyor. Sonuç olarak bugün, dayanışmaya duyulan güven daha fazla.

Bat Şalom'un yönetim kurulu üyesi olan Filistinli Khulood Badawi'nin, Kudüs Bağlantısı ile ilgili düşünceleri olumlu. Ancak, Yahudi Batı Kudüs'teki bir örgüt ile işgal altındaki Doğu Kudüs'te bulunan bir örgüt arasında kaçınılmaz bir eşitsizlik olacağına da dikkat çekiyor. Dahası, bu eşitsizlik Bat Şalom'un içinde yeniden üretiliyor. Kudüs'te bulunan örgüt, ağırlıklı olarak Yahudilerden oluşuyor; hiç Filistinli çalışanı olmadığı gibi, Filistinliler yönetim kurulunun da yalnızca yüzde 25'ini oluşturuyor. Buna rağmen Khulood, Bağlantı'nın önemli olduğunu düşünüyor: Çünkü "burada Kudüs, yerleşimler, '67 sınırları ve hepsinden daha sorunlu olan 'geri dönme hakkı' gibi zorlu meseleleri ele alıyoruz. Üzerinde kolayca anlaşmaya varılabilecek konuları seçmiyoruz. Anlaşma konusunda yavaş yavaş kazanımların elde edildiği muazzam bir süreç yaşanıyor."

"Kadın Olmak": Diyalog İçin Zemin Oluşturur mu?

Soru halen yanıtsız: Kudüs Bağlantısı söz konusu olduğunda "kadın olmak" ne kazandırır? İsrail'de ve İşgal Altındaki Topraklar'da yaşayan kadınlar, ister Yahudi ister Hristiyan ya da Müslüman kültürlerden gelsinler, mağdur durumdalar ve dışlanmışlar. Silahlı çatışmaları hepsi toplumsal cinsiyet özelinde yaşıyor. Peki bu, diyalogu geçerli kılmaya yeterli mi? Her zaman değil. Kadınlar kendilerine özgü, farklı şekillerde direniş gösteriyorlar. Toplumsal cinsiyet normlarını kırma konusunda, Yahudi ve Filistinli kadınların ödedikleri bedeller açısından önemli eşitsizlikler var. Kadınlar ayrıca, "kadın olma" ortak zeminini talep etmeye uygunluğu açısından büyük çeşitlilik gösteren politik koşullarda yaşıyorlar.

Kudüs Bağlantısı'ndan Natasha'nın çok fazla talebi yok: "Biz iki halka da, ilkeleri olan, önemli konuları ve talepleri birbiriyle tartışan, bir fikre sahip kadınlar olduğumuz mesajını veriyoruz." Kadınların paylaştıkları yaşam deneyimlerinde bir ortak zemin bulabileceklerini öne sürerek devam ediyor: "Kadın olarak her şeyi farklı

görüyoruz. Kadınların daha iyi anladığı ve genel tartışmalara katabildiği şeyler var. İşgalin günlük yaşam ve aileler üzerindeki ve gelecekteki yansımalarını kestirebiliyoruz. Irkçılığın, zulmün ve iktidarın kötüye kullanılmasının ne demek olduğunu biliyoruz. Kendi toplumlarımızda zulüm gördüğümüzden, birbirimizle kültürler arası bağ kurabiliyoruz. Aman dikkat! İlişkiyi yürütmek hiç kolay değil. Kadın olmamız engelleri aşmamızı sağlamıyor. Bizler, her iki tarafta da, geleneksel toplumlarda yetiştik."

Kadınların deneyimleri diyalog için motivasyon oluşturabiliyordu, ama Bağlantı içindeki İsraili ve Filistinli kadınlar arasındaki tartışmaların *doğrudan* konusu olmuyordu. Natasha'ya göre, "Toplumsal bir bakış açısına uygun olsa da, 'aile yasası'nı İsraili kadınlarla, örneğin Bat Şalom'la konuşamayız. Bunu bir İtalyanla ya da başka ülkeden bir kadınla konuşabilirim ama, böyle bir konuda Yahudi ve Arap kadınları arasında köprü kurmak bana yasaktır."

Raja'ya, Rana'ya ve Nadia'ya bu konuda ne hissettiklerini sordum. Rana, bazı Yahudi kadın aktivistlerin düşüncelerini şekillendiren feminizm türüne temkinli yaklaşıyor. Batılı feministler, Filistinli kadınların "farklı bir noktadan başladıklarını" ve önceliklerine saygı duyulması gerektiğini anlayamıyor. "Batı'dan böyle bir hoşgörü görmedik." Kadınlar için kuşkusuz çok önemli olan eşit işe eşit ücret meselesini ve "kişisel olan politiktir" anlayışını (patriyarkal ailelerin halen yaşam normu olduğu bölgelerde özellikle önemli) gündeme getiriyorlar. Ancak, kavramlardan eylemlere geçişte sorunlar yaşanıyor:

Hangi konular öncelikli? Kimleri hedeflemeliyiz? Ve hangi düzeyde? Bunlar çok karmaşık. İlkesel olarak her türlü ezilmenin aynı düzeyde görülmesi gerektiğine inanıyorum, "ezilmenin hiyerarşisi" olmamalı. Fakat Filistin meselesinde, aile içi şiddeti, işgalden bahsetmeden ele alabilir misiniz gerçekten? Daha acil olan, şiddet koşullarını yaratan, işgaldir. Aramızdaki en önemli fikir ayrılığı budur. Batılı feministler tecavüzü lanetleyebilirler ama konu işgal olunca ortaya kesin bir kararsızlık çıkıyor. Benim görüşüme göre, tecavüzü lanetliyorsanız, başlı başına bir tecavüz olan işgali de lanetlemelisiniz. Tecavüz de işgal de kimliklerimizi zayıflatmaya, yok etmeye ve boyun eğdirmeye yöneliktir. (Nashashibi 2003)

İsraili ya da başka yabancı feministlerin sık sık büyük bir ciddiyetle, "*Kadın olarak işgalden nasıl etkileniyorsunuz?*" diye sormaları

onları şaşırtıyor. Nadia yanıtıyor: "Kontrol noktalarını gördüğümde öyle feminist falan olamıyorum. İsraili askerlerin kadınlara da erkeklere de aynı şekilde davrandığını görüyorum. Ben bu duruma ulusal açıdan bakıyorum. Burada kadınlar olarak da erkekler olarak da acı çekiyoruz. Kontrol noktalarında görev yapan kadın askerlere ben nasıl kız kardeşim derim?"

İsraili kadınlarla feminizm hakkında konuşmanın yapay olacağından eminler; çünkü Filistinli kadınlar, kendileri için en önemli konuları İsraili kadınlardan çok Filistinli erkeklerle paylaşıyorlar. Filistinli erkekleri eleştirebilirler ve birbirleriyle toplumlarının ne kadar erkek egemen olduğunu konuşabilirler; ama mevcut koşullarda bu tür eleştirilerin kendi toplulukları içinde kalması gerektiğini düşünüyorlar.

Solcu olan Rana, Raja ve Nadia, artık siyasi partiler içinde etkin değiller ama halen Filistin Komünist Partisi'nde geçirdikleri öğrencilik zamanlarındaki fikirlerle yollarına devam ediyorlar. Nadia, İsraili kadınlarla "politika konuşmak istiyorum," diyor; "işgal konusunda nerede durduklarını ve bizimle birlikte işgale karşı nasıl savaşmayı planladıklarını merak ediyorum." Diyalog ister politika olsun ister kadın meseleleri, ikisi de aynı kapıya çıkıyor. "İsrail'in geçmişte ve bugün yaptıkları için özür dilemeye hazır olup olmadıklarını soruyorum. Buna hazırlarsa, konuşabiliriz." Benzer şekilde, Bat Şalom'un içinden bir bakış açısıyla Molly Malekar da, "Kadın meseleleri hakkında anlaşmaya varsak bile, aramızdaki ulusal sorun çözülmedikçe, feminizm bizi masanın aynı tarafına taşıyamayabilir," diyor.

İsrail İçinde: Bir Yahudi Devletindeki Filistinliler

Nasıl Kudüs'te işgali unutmak olanaksızsa, Filistin köy ve kasabalarının Yahudi kibutz ve moshav'ların* geniş tarımsal arazileri arasında kaldığı İsrail'in kuzeyinde de, İsrail'deki Filistinlilerle Yahudiler arasındaki eşitsizliği unutamazsınız. İsrail vatandaşı olan Filistinliler, teoride vatandaşlıklar, ama resmen Yahudi olan bir devlet

* İsrail'de ortak çalışma ve paylaşma esasına dayanan, tarımın temel uğraş olduğu yerleşim üniteleri. -ç.n.

içinde, tam anlamıyla vatandaş muamelesi görmezler. İsrail vatandaşları Filistinlilere yönelik kapsamlı ayrımcılığın birden fazla cephesi vardır. Bunlardan biri mülkiyetle ilgilidir. Birçok durumda, 1948'de yerlerinden edilen ve/ya da mülklerine el konan bu insanların, mülklerinin iadesini talep etmeye ya da gösterilen yerler dışında toprak veya bina almaya izinleri yok. Çoğu şehir hayatına geçmek zorunda kalmış. Bir zamanlar özgürce çiftçilik yapan bu insanların ekonomik fırsatları artık iyice kısıtlı ve çoğu Yahudiler için çalışıyor. Toprak kanunları nedeniyle fiziksel yoğunluk çok yüksek – küçük Arap köyleri büyük köylere, büyük köyler de kasabalara dönüşmüş, her yer çok kalabalık.

Filistinlilerin ikinci sınıf vatandaşlığının diğer bir cephesi, İsrail Savunma Kuvvetleri'nde bazen görev yapamamaları. Az da olsa, bazı Filistinliler askerlik yapmak isteyebilir tabii. Buna karşılık, Yahudiler için askerlik, Filistinlilerin dışında bırakıldığı bir vatandaşlığa geçiş törenidir. Filistinliler İsrail'de kültürel dışlanmaya da maruz kalıyorlar. Her ne kadar Arapça, İsrail devletinin iki resmi dilinden biriye de, kullanımı teşvik edilmiyor. Yahudi çocuklar, birkaç kelimenin dışında Arapça öğrenmeden okullarını bitiriyorlar. Televizyon programları, ülkedeki Arap kültürünün varlığını pek dikkate almıyor. Aida Shibli, bir gün ekranda Arapça "İyi günler" yazısının geçtiğini gördüğü anda duyduğu şaşkınlık ve sevinçten söz etmişti. Daha sonra bu yazının, İsrail'de eşit haklar için çalışan bir STÖ'nün reklamı olduğunu anlamış. "Yine de ekranda Arapça bir yazı görmüş olmak inanılmazdı. Böyle şeyler hiç olmaz. Bizden hiç söz edilmez, bizimle ilgili hiçbir şey yoktur. Sıfır."

Ekonomik ayrımcılık da var tabii. Filistinlilerle Yahudilerin birlikte olduğu birkaç kurumda, Filistinlilerin konumu daha çok erkek egemen örgütlerin içindeki kadınların konumuna benziyor. Nitelikleriniz var, ama hepsi göz ardı ediliyor. İşi siz yapıyorsunuz, ama ödülü başkası alıyor. Manal Massalha, solcu ve feminist örgütlerde bile gücün nasıl işlediğine dikkat etmek gerektiğini söylüyor. "Bat Şalom bile, İsrail toplumundaki güç ilişkilerini kendi içinde yeniden üretiyor. Örneğin, gündemi kimin belirlediğini sormanız gerek. Kim, neyi sorgusuz sualsiz kabul ediyor? Bu bir Aşkenazi Yahudi hegemonyası. Eşit olabilmemiz için, ait olduğum bütünlüğe *özel olarak* beni, benim farklı deneyimimi de katmanız gerekir."

Khulood Badawi'ye göre, Filistinlilerin İsrail'deki eksik vatandaşlığının sonuçlarından biri de şu: "Biz daima eşitliğin güvencesi olan hakları ve yasaları talep ediyoruz, devleti bize karşı görevlerini yerine getirmeye çağırıyoruz. Ama her zaman soruyu bize yöneltilip, devlete karşı görevlerimizi hatırlatıyor ve sadakatimizi sorguluyorlar."

Bir Yahudi devleti olarak devlet bünyesindeki yapısal ırkçılığın yanı sıra, insanların iyice içine işleyen kişisel bir ırkçılık da var. Khulood, "Yahudilerin çoğu bizim hakkımızda neredeyse hiçbir şey bilmiyor. Bizi yalnızca 'Araplar' olarak görüyor ve *onlar* hakkında bilinecek ne varsa bildiklerine inanıyorlar. Bize diğer Araplara, örneğin Mısırlılara ya da Ürdünlülere baktıkları gibi bakmıyorlar. Bizler kökleri olmayan, sanki İsrail devletiyle birlikte yaratılmış sıradan 'Araplarız'. İsraili Yahudilerin 'Araplar' ile tek ilişkisi patronluk. Bütün pis işlerin Araplara ait olduğu, Yahudilerin bilincine işlemiş. Sonuç olarak bu ilişki, eşitliğin insani düzeyde kabulüne bile dayanmıyor. Her zaman tepeden bakar gibi bir havası var," diyor.

Birçok Yahudi için Filistinliler insan bile *sayılmaz*. Yehudit Keshet, kontrol noktalarında Filistinlileri su, yiyecek ve tuvaletten mahrum bırakan askerlerin, kendisine ve Machsom-Watch'taki kadınlara sık sık, "Onlar için üzülmeyin, onlar sizin ya da benim gibi hissetmezler," dediklerini aktarıyor. Ayrıca onların *insaniyetsiz* olduklarını düşünüyorlar. Sharon Dolev'e göre, "Birçok Yahudi ırkçılığı, gerçekçilik olarak kabul eder. 'Araplarla ilgili bir şey biliriz, o da hayata değer vermeyen bir halk olduklarıdır' derler". Aida Shibli bir hastanenin acil servisinde başhemşire olarak çalışıyor. Ama becerisi ve konumu onu, kendisinde Aida'ya hakaretamiz bir şekilde "Sen, Arap!" diye bağırma hakkını gören bir hastadan koruyamıyor. Kuzey Bat Şalom aktivistlerinden Mariam Yusuf Abu Husein ise şöyle diyor: "Araplar da Yahudiler de Sami kökenliler, dolayısıyla birbirlerinden nefret etmemeleri gerekir. Ancak kriz nedeniyle iki halk arasında nefretin gelişmesine uygun bir ortam oluştu. Ne var ki ben, çoğu Yahudinin *Araplardan nefret ettiğini*, çoğu Arabin ise *Yahudilerin yaptıklarından nefret ettiğini* düşünüyorum. Ben, oğlum için her şeyin babam için olduğundan daha iyi olacağı umudunu taşıyarak, Yahudilerle birlikte çalışıyorum. Benim babam, ne kadar bece-

rikli olursa olsun, Yahudilerin kendisini küçük gördüğünü düşündü ve onlardan nefret etti. Bense oğlumun dedesinin nefret ettiği bu insanlara aşağıdan değil, yetilerinin kendine sağladığı düzeyden bakmasını istiyorum."

Khulood, İsrail'deki Filistin halkı ile Yahudi halkı arasındaki varoluş uçurumunu tasvir edebilmek için bana kişisel bir hikâye anlattı. Hikâyenin, büyük resme ışık tuttuğu için önemli olduğunu söyledi. Çocukken, Oslo Antlaşması'ndan sonra yapılan "halktan-halka" temaslarına katılmış. Khulood'un gittiği Filistin lisesinden öğrencileri (İsrail'de eğitim etnik kökene göre bölünmüş durumda), bölgelerindeki Yahudi çocuklarla buluşmaları için Yahudi okuluna götürmüşler. "İlk şoku, okulun büyüklüğünü ve sağladığı olanakları görünce yaşadık, bizimkiyle karşılaştırıldığında üniversite gibiydi! Bu karşılaşmadan beklentilerimizin ortak olmadığını fark etmek de ikinci şokumuzdu. Onlar stereotipi test etmek, bizim insan olup olmadığını anlamak istiyorlardı. Bize, 'Evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunur musunuz?' tarzında sorular sordular. Böyle bir şey olduğundan bile haberimiz yoktu! Biz ise kimliğimiz, milliyetimiz, Nakhba ve işgal hakkında konuşmak istiyorduk. Tabii onlar Arapça bilmiyordu ve bizim İbranice de onlarınki kadar iyi olmadığı için, bu karşılaşmada kapasite açısından durumumuz kesinlikle eşit değildi. Daha sonra, Eğitim Bakanlığı tarafından *kullanılmış* olduğumu anladım. Biz, bir programın parçasıydık. Üzerimde kişisel ve kalıcı bir hasar bırakan bir deneyimdi."

Kuzey Bat Şalom'un Filistin/İsrail çatışmasının sonlanmasına asıl katkısı, "savaş karşıtı aktivizmi", Yahudilerin aralarında yaşayan Filistinlilere yönelik ırkçılığına karşı çıkmasıdır. Irkçılık etkili olduğu sürece, silahlı çatışma da sürecektir. İşgal Altındaki Topraklar'daki Filistinlilerin ezilmesi, birçok Yahudiye meşru görünmeye devam edecek ve sınır dışı edilme tehdidi İsrail vatandaşı Filistinlilerin yaşamlarında hep var olacak.

Kuzey Bat Şalom 1993'te, "Megiddo, Nasıra ve Vadiler"de yaşayan Filistinli ve Yahudi kadınlar tarafından kuruldu. Üçgen ve Aşağı Celile diye anılan, İsrail'in 1948'de haksız bir şekilde ele geçirdiği ve kalabalık bir Filistinli nüfusu barındıran bir bölgede bulunuyor. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Yahudi şehri Afula'da bir büroları ve yarı zamanlı çalışan ücretli iki program koordinatörleri

var. Bunlardan biri olan Yehudit Zaidenberg, bir kibutzda doğup yaşamının büyük bölümünü orada geçirmiş olan Yahudi bir kadın. Kısa süre öncesine kadar, diğeri de Nasıralı bir Filistinli olan Nizreen Mazzawi'ydi. İşlerin bir Filistinli ile bir Yahudi arasında eşit olarak paylaşılmasının önemli olduğunu düşündükleri için, Nizreen'in yerine Filistinli bir kadın arıyorlar. Yahudi olan Lily Traubmann, Bat Şalom'un politik koordinatörü. Megiddo kibutzunda yaşıyor ve Kuzey Bat Şalom'da olduğu kadar Kudüs'te de faaliyet gösteriyor. Bu bölümün geri kalanı esasen şu kişilerle yaptığım söyleşilere dayanıyor: Yehudit ve Lily, Kuzey Bat Şalom içinde faaliyet gösteren İsrail vatandaşı Filistinlilerden Nasıralı Samira Khoury ve Umm el-Fahmlı Mariam Abu Hussein (daha önce adları geçmişti).⁴

Diyaloğun Ötesine Geçmek

Kuzey Bat Şalom'un ilk beş ya da altı yıl içindeki temel etkinliği, Arap kent ve köylerindeki İsrail vatandaşı Filistinli kadınlar ile Wadi Ara, Aşağı Celile ve Vadiler'deki kibutz ve moşavlardan Yahudi kadınları bir araya getiren "diyalog atölyeleri"ydi. Yehudit Zaidenberg o dönemi, "Birbirimizi tanıma süreciydi," diye tanımlıyor. "Tanışıp öğrenerek birbirimizle ilgili büyük korkuların azalacağına ve ilişkilerin gelişeceğine inanmıştık. Ve bu da gerçekleşti." Bir kere güven kazandıktan sonra, sosyal ve kültürel etkinlikler yeterli görünmüyordu. Politik meselelerle ilgilenmeye hazır olduklarını hissettiler. Yehudit'in söylediklerine göre, hedeflerini yükselttiler ve "çevrelerindeki insanların politik görüşlerini ve nihai olarak da politik gerçekliği değiştirmeye" çalıştılar.

Ekim 2000'deki olaylar, hem Bat Şalom hem İsrail'deki birçok solcu için bir dönüm noktasıydı. Bölgedeki Filistinliler ayaklanmışlardı. Birçok solcu Yahudi, Filistinlilerin bu yeni radikalizmi nedeniyle hayal kırıklığı yaşarken, Yehudit ve Bat Şalom içindeki diğer kadınlar onlarla tamamen dayanışma içindeydi. Yehudit, "Benim için olanlar sürpriz değildi. Filistinlilerin bunca eşitsizlik ve haksızlığa ebediyen dayanamayacaklarını bilmeliydik. Beni şaşırt-

4. 1996'da yaptığım, Kuzey Bat Şalom içindeki Yahudi-Filistinli ilişkileriyle ilgili çalışma için bkz. Cockburn (1998).

tan, kibutzdaki arkadaşlarımın kendilerini ihanete uğramış hissetmeleriydi," dedi. O sırada Yehudit kendini onlara yabancılaşmış hissetti. Ekim 2000 olayları, Kuzey Bat Şalom üyeleri arasında ayrılıklara yol açtı. Filistinli ve Yahudi üyelerin tamamen uzlaşma içinde oldukları düşünülmüyordu. Aktif katılımcıların sayısı düştü. Eylemlerine daha az kadın katılmaya başladı.

Kalanlar arasında bir radikalleşme başladı. Bu kırsal bölgedeki Yahudilerin geleneksel görüşü muhafazakâr Siyonizm olduğundan, tartışma konularının seçimi giderek daha riskli olmaya başladı. 1996'dan beri, Kuzey Bat Şalom'un takvimindeki en büyük etkinliklerden biri *Sukkot* adlı bir Yahudi festivaliydi. Bu festivalde bir sukkah, yani çadır kurup, kadın ve erkekleri sohbet ve tartışmalardan oluşan bir programa davet ediyor ve yol kenarında bir gösteri yapıyorlardı. 2002 yılında sukkah için seçtikleri tema "ırkçılık"tı. Bu, cesur ve tartışmalı bir hareketti. Yehudit, "İsraillilerin düşüncelerinde radikal bir değişiklik olması gerekli. Bazı çözümler var. Ama bunların mümkün olması için önce Filistinlileri insan olarak görmeliyiz," dedi. Bu durum, eskiden Bat Şalom'un yönetim kuruluunda yer alan ve bugün hâlâ aktif, kendini bu işe adanmış bir aktivist olan Vera Jordan gibi Siyonizme daha yakın üyeleri kaygılandırdı. Vera'nın hissettikleri şöyleydi: "İrkçılığı öne çıkarmak provokatiftir. Hümanist Yahudiler milliyetçiliğin ırkçılık olduğunu kabul edemezler. Onlar için ırkçılık 'Nazilerin yaptıklarıdır'. O kadar kötü olduklarını düşünemezler. Ve değiller de zaten. Kendilerini böyle insanlarla bir tutamazlar."

Yine de Yehudit, "yavaş yavaş Siyonizm karşıtı bir pozisyona kaydıklarını" söylüyor. Bazı Yahudi kadınlar gerçekten geri çekildi. Bazı Filistinli kadınlar da ayrıldı, ama farklı bir nedenle; Ekim 2000 sonrasının politik koşulları altında, Yahudi kadınlarla çalışmanın artık verimli olmadığını hissettiler. Birlikte çalıştıkları için kendi opluluklarında ödedikleri bedel, hem Filistinli hem de Yahudi kadınlar için daha da arttı. Bat Şalom, Filistinlilerle Yahudilerin sayıca ve ilişki açısından daha eşit olduğu aktif bir çekirdek gruba dönüştü. Grup Noel'in, Hanuka'nın ve Ramazan'ın hep birlikte kutlanması gibi, farklı kültürlerin birlikte yaşamasına odaklanan çalışmalarından uzaklaştı. Bir dizi "politik kafe" projesi başlatarak, örneğin küreselleşmenin ve ekonomik eğilimlerin kadınlar üzerindeki etki-

lerine baktılar. Seçim zamanı, değişik siyasi partilerden konuşmacılara kadınların sorularını yönelttiler. Filistinlilerin ve kadınların sorunlarıyla ilgili filmler gösterip, yönetmenleri söyleşilere davet ettiler. "Tanınmayan" ve "yok olan" Filistin köylerine otobüs turları düzenlediler. Bazı Filistin topluluklarının inanılmaz yoksulluğunu ilk kez gören ve birçok kibutzun yemyeşil çimenleri altında yok edilen Filistin köylerinin temel taşlarının bulunduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalan Yahudiler için bu turlar çok rahatsız ediciydi.

Bu son gelişmeleri, Umm el Fahm'da bulunan bir okuldaki çocukların sağlığından sorumlu bir hemşire olan Mariam Abu Husein'den öğrendim. Mariam, Bat Şalom'la 2001'de, Megiddo kavşağındaki sukkah'yı görüp neler olduğunu öğrenmek için merakla çadırın içine girince tanışmış. Örgüt ona iki nedenden dolayı cazip gelmiş: bu feminist kadınların Arapları ortak bir mücadelenin ortakları olarak görmeleri ve işgale karşı çıktıkları gibi "tüm hayati meselelerde" de aktif olmaları. Böylece Mariam, Kuzey Bat Şalom içinde mücadele azmini artıran bir varlık sergileyen yeni "nesil" Filistinli aktivistlerden biri olmuş. Hem örgütün Filistinlilere hem de Filistinlilerin örgüte pek çok şey kazandırdığından emin. Mariam'ın söyledikleri bana çok net bir biçimde "konumsallık" meselesini çağırıyordu. "Neden Bat Şalom'da olduğumu sorsanız, Lily, Yehudit ve bana *benzeyen* diğer Yahudi kadınlar yüzünden derim. Bana benzeseler de benim yerimde *değiller*. Benim bedenimde yaşamıyorlar. Bunu bensiz yapamazlar." Bu sözleri duyan Lily, "Tamamen katılıyorum," diye atıldı.

Mariam'ın Yahudi ortaklarıyla ilgili birtakım şartları var. "Yahudilerin öncelikle üzerinde yaşadıkları bu toprakların eskiden Filistin toprağı olduğunu kabul etmelerini istiyorum, ondan sonra konuşabiliriz. Hiçbir zaman gelmemiş olmalarını tercih ederdim. Ama madem buradalar, bununla yaşayacağız. Hataların itiraf edilmesini istiyorum. Ancak o zaman bir çözüm üzerine konuşabiliriz." Bunları söyleyen Mariam, Bat Şalom'un değerli bir tarafı olduğunu düşünüyor: Burada kadınlar her şeyi konuşup tartışabiliyorlar. Onlar için ele alınamayacak kadar hassas hiçbir konu yok. "Farklılıklarımızla ilgili bütün sorunların mutlaka çözülmesini beklemiyoruz, en azından bunlar hakkında konuşabilmek istiyoruz." Yahudilerle Fi-

listinlilerin bir araya geldiği bazı durumlarda gerçekleşen konuşmalar çok samimi.

Mariam, Bat Şalom'un ilkelerini beğense de, yeni fikirler ve açıklamalarla katkıda bulunabileceğini hissediyormuş. Örneğin, grubun her sene gerçekleştirdiği ana etkinliğin neden Sukkot olduğunu merak ediyormuş. Bu etkinlik her ne kadar Bat Şalom'un Yahudi ve Filistinli üyeleri tarafından birlikte düzenleniyorsa da, tarihi Yahudi takvimi belirliyor. Anneler o zaman tatilde olduğu için bu tarih seçilmiş. Ama hangi anneler? Mariam, Yahudi bayramı Sukkot'un Filistinli kadınlar için tatil olmadığına işaret etmiş ve Bat Şalom'un herkese uygun bir tarih düşünmesinin iyi olacağı önerisinde bulunmuş.

İsrail devletinin kuruluşu sırasında, Filistinlilerin mülklerinden ilk kez tahliye edilmelerinin ardından toprak işgalleri devam etti. İsrail vatandaşı Filistinliler, 30 Mart'ı Yom al Ard (Toprak Günü) olarak anarlar. 30 Mart 1976'da İsrail devleti, Celile'yi "Yahudileştirme" programı çerçevesinde, Arraba, Sakhnin ve Deir Hanna köylerinin topraklarına el koydu. Burada ilk kez, köylüler bu duruma direniş gösterdiler. Polis şiddeti sonucunda, biri kadın olmak üzere altı kişi öldü. Toprak Günü'nü anma, her zaman Filistinlilere özel bir etkinlik olmuştur. İsrailli Yahudi solunun da bu günü tanınması, Filistinlileri desteklemek içindi. Şimdi Mariam ve Bat Şalom üyesi diğer Filistinli kadınlar, Yahudi kadınlara, bu günü "yalnızca onlar için değil kendileri için de bir sorun" olarak görmeleri gerektiğini söylüyorlar. Ezen ve ezilen topluluklar, Toprak Günü'nü birlikte yaşadılar. Bu olayları birlikte anmaları gerekiyor. Mariam, "Bat Şalom'daki bütün kadınların Yom al Ard'ı kendi sorunları olarak görmeleri benim için de örgütteki diğer Filistinliler için de çok önemli," diyor. Lily Traubmann ekliyor: "Yom al Ard'ın yalnızca Filistinlilerin değil, İsraillilerin de meselesi olduğunu kabul etmek çok radikal bir adım. Bu konuda hepimiz sorumluluk almalıyız."

Bu adım başka bir açıdan da radikal. Toprak Günü etkinliğinde Bat Şalom, toprak çalmayı kadınları ilgilendiren bir mesele olarak ele aldı. Yom al Ard etkinlikleri erkekler tarafından yönetilirdi; gösterilerde kadınlar erkeklerin arkasında yer alır, asla öncülük etmezlerdi. Mariam bu konuyla ilgili olarak şunları anlattı: "Bat Şalom kendisini feminist bir örgüt olarak tanımladığı halde, bunun femi-

nizmin tam karşısı bir durum olduğunu anlamıyor. Kadınların toprakla çok özel bir ilişkisi vardır. Kadınlar toprakta çalışır, tohum eker, kuyudan su taşır. Kuyu veya su kaynağı dişi bir simgedir; koruyucudur, yaşamın devamı için insanlara su sağlar. Filistinli kadınlar genellikle kuyu ya da pınar başlarında buluşurlardı. Buralar, kadınlar için meşru olan ender kamusal alanlardı. Filistinli topluluklar topraklarından edildikleri ve şehirli olmaya zorlandıkları zaman bilhassa kadınlar zarar gördü. Yom al Ard, kadınların büyük bir kaybını vurgular."

Bat Şalom, Toprak Günü'nü Umm el-Fahm, Nasıra veya diğer Filistin bölgelerinde her yıl anan ilk kadın örgütü. Yaşlı Filistinli kadınların Nakhba ve Toprak Günü olaylarını kendi bakış açılarından yeniden aktardıkları, birlikte bölgedeki köyleri ziyaret ettikleri ve konuşmacıları davet ettikleri iki günlük bir etkinlik düzenliyorlar. Bu etkinliklere, birçok Yahudi de dahil olmak üzere yüz kadar kadın katılıyor. Daha genç olan Filistinli kadın katılımcılar, genellikle bu tarihi ilk kez dinliyorlar.

Kuzey Bat Şalom, mümkün olduğu sürece çalışmalarını hem İbranice hem de Arapça yürütüyor. Kadınları dikkatle dinleme işini "feminist bir çalışma biçimi" olarak gördükleri için, yaşlı kadınların tanıklıklarını derleyip yayımladılar. Şimdiki proje kapsamında, yakın çevreden Yahudi ve Filistinli gençlere, "1948'de ne yaptığını" hatırlayan yaşlı kadın akrabalarının anlattıklarını kaydedebilmeleri için röportaj tekniği eğitimi veriyorlar. İki çocuk grubu, tanıklıklara dayanan bazında bir tiyatro oyunu hazırlamak üzere bir araya gelecekler. Lily, bu hatırlama çalışmalarının "mağduriyetle" değil, İsrail devletinin Filistin halkını maruz bıraktığı vahşi uygulamalara karşı kadınların etkin mücadelesi ve direnişiyle ilgili olduğunun altını çiziyor. "Biz başka türlü bir kahramanlığı, askeri olmayan bir kahramanlığı gözler önüne sermek istiyoruz."

Daha önce bu bölümde, ikisi de kadın örgütü olan Bat Şalom ile JCW'nin, kadınlar olarak bir şeyler paylaştıklarının örtük farkındalığıyla, Kudüs Bağlantısı'nda nasıl bir araya geldiklerini gördük. Bağlantı'nın ilkelerine göre, "kadınlar çatışmaya barışçı yollardan bir çözüm bulunması konusunda kararlılar" ve "barış sürecinin esas ortakları olmaları gerekiyor" (JCW 2005). Ancak, çatışma için adil bir çözüm arayışına odaklanan ilkelerde, toplumsal cinsiyet ilişkisi-

lerinden ya da kadın haklarından söz edilmiyor. Gördüğümüz kadınlarla, mevcut siyasi koşullarda, Yeşil Hattın iki tarafındaki kadınların diyaloglarının zeminine açıkça kadınların ezilmesini koymaları mümkün değil. Aynı şey İsrail içindeki Yahudi-Filistinli ilişkileri için de geçerli. Aslında "kendi" ulus ve aile yapılarının bünyesinde patriyarkal bir baskı olduğunu herhangi bir şekilde inkâr etmiyorlar. Kuzey Bat Şalom'un tüm pratik çalışmaları esasen buna dayanıyor. Yalnızca, aleni eleştiriler ayrı ayrı yerlere taşınıyor.⁵ Kuzey Bat Şalom içindeki Yahudi ve Filistinli ortaklar, birbirlerinin eleştirilerini örtük biçimde destekliyorlar; tarihi adaletsizlik ve mevcut güç dengesizliği yüzünden, daha açık olmaları politik açıdan münasebetsiz kaçıyor.

Öte yandan, ender olarak ifade edilse de, kadınların günlük yaşamlarında düşmanlığın ırkçı inşası ile öteki olarak kadınlığın cinsiyetçi inşası arasındaki ilişkiyi hissettikleri çok açık. Kadın olarak birbirlerini bulmaya çalışırken, bu ilişkiyi politik avantaja dönüştürüyorlar. İsrailli feminist antimilitarist örgüt Yeni Profil, İsrail militarizasyonunun "ötekileştirme" süreci etrafında döndüğünü yazıyor.

İsrail militarizmi, "yalnızca zorbalıktan anlayan" korkunç bir düşman imgesini ve korunma gereksinimleri devlet şiddetini haklı kılan savunmasız, pasif "kadınlar ve çocuklar" imgesini kullanıyor. Bir yanda düşman, diğer yanda "kadınlar ve çocuklar", militarizmin "ötekiler"ini oluşturuyor – her biri, savaşın ve savaşan eril elitin sürekli üstünlüğünün onaylanması-na hizmet ediyor (Yeni Profil, 2005).

Her ne kadar böyle bir düşüncesi olmasa da Yeni Profil, İsrail'le ilgili olarak sarf ettiği bu sözleri, köşeye kısıtlanmış, savaşa hazır ve giderek daha fazla militanlaşan erkekleri ve bu erkeklerin güvenliğini ve onurunu korumak zorunda hissettikleri kadın ve çocuklarıyla Filistin toplumunu tanımlamak için de kullanabilirdi.

Kudüs'te, Bat Şalom'un yönetim kurulu üyesi ve İsrail vatanda-

5. Kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddet gibi konularla uğraşan İsrailli feminist örgütler var. Bunlardan biri Hayfa'daki Isha l'Isha, diğeri de Batı Kudüs'teki Kol Ha-Isha. Filistin topluluklarında da kadın konularını ele alan kadın örgütleri var. Örneğin, merkezi Sakhnin'de bulunan ve daha çok Filistinli Kuzey İsrail'de faal olan Al Zahraa'nın tanıtım broşüründe, "Nüfusun en mağdur kesimi, Yahudi devletinde Araplar olarak ve erkeklerin egemenliğindeki patriyarkal Arap toplumunda kadın olarak çifte ayrımcılığa maruz kalan Arap kadınlarıdır," yazıyor.

şı olan Filistinli Aida Shibli'yi dinlerken, cinsiyetçilik ile ırkçı düşmanlık arasındaki bağlantı bana çok açık ve net görüldü. Kadınların ezilmesinin, Filistinlilerin ezilmesinin ve daha geniş kapsamda geçmiş ve şimdiki emperyalizmin yakından ilişkili olduğu konusunda Aida'nın hiç kuşkusu yok. "Nüfusun bir kısmının, yani Filistinli olan yüzde 20'nin meşruiyetini kaldırırsanız, kadın olan yüzde 50'ninkini de kolayca kaldırabilirsiniz. Birine öteki dersiniz, her türlü ötekileştirme sürecini ve dışlamayı meşrulaştırmış olursunuz. Kadınlara karşı, Filistinlilere karşı ve tüm dünyadaki savaş şiddeti içinde hep aynı mekanizmanın işlediğini ısrarla vurgulamalıyız. Üçüne karşı aynı anda mücadele vermeliyiz."

Başarılar ve Çelişkiler: WILPF ve BM

ULUSLARARŞIRI ağlara geri dönme zamanı geldi. İkinci Bölüm'de, Siyahlı Kadınlar, Pembe Kod: Barış İçin Kadınlar ve Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı'nı tanıdık. Ama bunlar, "Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği" (WILPF) gibi saygıdeğer bir topluluğun yanında, küçük ve yeni uluslararası fenomenler gibi kalıyor. Kökleri Birinci Dünya Savaşı'nın çalkantılı zamanlarına kadar uzanan Birlik, bugün Cenevre'de bir bürosu, Birleşmiş Milletler'de danışmanlık statüsü ve otuz yedi ülkede şubeleri olan önemli bir STÖ.

WILPF'in barış aktivisti kadınlarının da öncüleri vardı. Jill Liddington, İngiltere'de daha 1816'da, Napolyon Savaşları'ndan hemen sonra Quaker'ların* öncülüğünde başlayan barış hareketini anlatıyor. Buna göre, hareketin başından itibaren üyelerin çoğu kadındı ve 1820 dolaylarında, Britanya'nın birçok kentinde Kadınların Barışa Destek Cemiyetleri vardı. 1840'larda, barış yanlısı kadınlar ayrıca 150 civarında Zeytin Yapraklı Çevresi oluşturmuştu. 1850'lerin başında, bu çevrelerin üye sayısı üç bine ulaşmıştı (Liddington 1989). Joyce Berkman, barış için uluslararası bir kadın birliği oluşturma fikrini, Kırım Savaşı'nın başladığı 1854 yılında, İsveçli feminist Frederika Bremer'in ortaya attığını savunur. Bir süre sonra Eugenie Niboyet, onlarca insanın hayatına mal olan Amerikan İç Savaşı'nın hemen arkasından, 1867'de Cenevre'de barış yanlısı ve özerk bir kadın örgütü kurmuştur: Ligue Internationale de la Paix et de la Liberté (Uluslararası Barış ve Özgürlük Birliği). Fransa'daki

* 1650'de George Fox tarafından kurulmuş bir Hristiyan mezhebi olan Arkadaşlık Demeği'nin üyesi. -ç.n.

WILPF halen bu adı kullanır. Niboyet, uluslararası barış mücadelesi-nin "ekonomik ve sosyal adaletten ayrı düşünülemeyeceğine" inan-mıştır ve WILPF de bu inancı sürdürecektir (Berkman 1990: 145). Avrupa'da çeyrek milyon askerin ve yarım milyon sivilin öldüğü ve yaralandığı Fransa-Prusya savaşının bittiği 1872'de Britanya'da, İn-giliz Barış Cemiyeti'nin Kadınların Barış ve Tahkim Heyeti kurul-du ve birçok Quaker kadın barışla ilgili faaliyetlerine 1880'lere ka-dar burada devam etti (Liddington 1989). Berkman'a göre, "Tama-men kadınlardan oluşan barış cemiyetlerinin kurucuları ve erkekle-rin de olduğu barış gruplarının üyeleri olarak kadınlar, 19. yüzyıl-daki barış hareketinde –belki 'Abolition'* hariç– başka hiçbir re-form hareketinde olmadığı kadar varlık ve etkinlik gösterdiler" (a.g.y.).

Ancak 19. yüzyılın sonraki yıllarında süfrajyet hareketinin yük-selmesiyle, kadınların uluslararası ilişkilere ilgisi azaldı. Yüzyılın sonlarında, İspanyol-Amerikan savaşı Pasifik ve Karayipler'e ölüm ve yıkım getirdi, Boer Savaşı Güney Afrika'da vahşet yarattı. Birçok kadın bu olaylarla bireysel olarak ilgilenmeyi sürdürdü ama artık hız kazanan, süfrajyet hareketiydi. Birçok kadın, oy kullanma hakkı-nı kazanmanın ve politik karar alma mekanizmasında kadınların temsil edilmesini sağlamanın savaşa son vermek için en güçlü umut olduğuna inandı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması bu iki ilgi ala-nı arasındaki gerilimi artırdı ve Fransa, Britanya ve ABD'deki süfra-jyetler arasında bir bölünmeye yol açtı. Çoğunluk, savaş peşindeki hükümetlerini desteklemeyi seçerken; yükselen vatanseverlik dal-gasına direnecek kadar cesur bir azınlık, savaşın reddiyle kadınların temsil hakkı arasında bağ kurmayı sürdürdü (a.g.y.).

Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği

Şubat 1915'te, Hollanda, Belçika, Almanya ve Britanya'da yaşayan kadınlardan oluşan küçük bir grup, savaş durumundaki ülkelerin kadınlarına, savaşı protesto etmek ve sonlandırma talebinde bulun-mak için uluslararası bir kadın kongresi düzenleme çağrısı yaptı.

* 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz topraklarında köle ticaretinin ve köleliğin kaldırılması. –ç.n.

Kongre, tarafsız Hollanda'nın Lahey kentinde olacaktı (Bussey ve Tims 1981). Birleşik Devletler'deki Kadınların Barış Partisi'nden de katılım kaydettiler ve 13 Nisan 1915'te 47 kadın New York'tan gemiyle yola çıktı. Ertesi gün, bir barış antlaşması üzerinde tartışmak için Londra'daki Westminster Central Hall'da Ulusal Kadın Konferansı yapıldı. Katılan kadınların 180'i Lahey'deki kongreye gitmek üzere kayıt oldu ama İngiliz hükümeti onları engelledi; yalnızca konferans sırasında İngiltere dışında olan üç kadın kongreye katılabilirdi (Liddington 1989).

Dört günlük Uluslararası Kadın Kongresi, 28 Nisan 1915'te başladı; Almanya ve Avusturya dahil on iki ülkeden 1136 delegenin katıldığı toplantının son oturumunda kadınların sayısı 2000'i geçti. Geri dönüp bakıldığında bu olay, önemi belki de o dönemde bile fark edilen inanılmaz bir başarıdır. Sınırın hemen ötesindeki Belçika, Alman askeri güçleri tarafından işgal edilmişti bile. Yalnızca 160 kilometre güneylerinde, iki ordu Leper siperlerine yerleşmişti. Kongre'de görelî savaş sorumluluğu meselesine değinmeme kararı alınmıştı. Bunun yerine, dışişleri politikalarının demokratik bir biçimde denetlenmesi, müzakerelerle saptanmış bir barışın uygulanabilirliği ve kadınların gündeminin halen en üst sıralarında yer alan oy hakkına odaklanacaklardı. İlginç bir şekilde, Lahey'de kabul edilen önerilerden biri, BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararının habercisiydi; aşağıda da tartışılacağı gibi bu kararla, barış görüşmelerine kadınların sesinin de katılması isteniyordu (Bussey ve Tims 1981).

Kongre, Kalıcı Barış İçin Uluslararası Kadın Komitesi'ni kurdu ve kararlarını hem savaşan hem de tarafsız ülkelerin devlet başkanlarına kişisel olarak iletmesi için, biri Avrupa'da diğeri ABD'de olmak üzere iki temsilci grubunu görevlendirdi. Temsilciler saygıyla karşılandılar, ancak tarafsız ülkelerin savaşan devletler arasında arabuluculuk yapacağı bir konferans çağrılarına yanıt alamadılar (Liddington 1989). Ateşkesin hemen ardından Mayıs 1919'da, savaşın hem kazanan hem kaybeden taraflarından kadınlar, devlet adamları barış anlaşması taslağını hazırlamak üzere Versailles'da toplandığı sırada, ikinci bir kongre düzenlediler. Savaş sonrası anlaşmanın ayrıntıları Versailles'dan çıkar çıkmaz, kadın kongresi de anlaşmanın cezalandırıcı şartlarını sert bir şekilde eleştiren kararlar

yayınlandı. Zira kadınlar, bu şartların mağlup ülkelerde yoksulluk ve açlığa yol açacağını ve milliyetçi nefreti artırarak savaşların tekrarlanmasına neden olacağını önceden fark etmişlerdi. Kadınların ve halkların barışı için sürekli bir örgüte gereksinim olduğu artık aşikârdı. Örgüt, Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği (WILPF) adını aldı.

WILPF'in savaş sonrası öyküsüne Harriet Alonso devam ediyor. Zürih konferansından hemen sonra Cenevre'de bir büro açıldı. 20'li yılların ortalarında, örgütün kırk ülkede elli bine yakın üyesi vardı. ABD'de, Latin Amerika ülkelerindeki kadınlara ulaşan ve ABD'nin bölgeye askeri müdahalesini protesto eden WILPF'in, aynı şeyi bugün de yapmak için pek çok gerekçesi var. WILPF Avrupa'da, özellikle silahsızlanma konusunda ve barışa ulaşma aracı olarak Milletler Cemiyeti'ni güçlendirme alanında faaliyet gösterdi. Ancak 30'lu yıllar yalnızca WILPF için değil, genel olarak barış hareketi için de ciddi ikilemleri beraberinde getirdi. Bu mücadele, Japonya'nın Asya'daki saldırganlığına, Mussolini'nin Habeşistan'ı işgaline, Franco birliklerinin İspanya'da demokrasiyi yıkmasına ve Alman Nazizminden kaçan Yahudi göçmenlerin akınına karşı birlik ve beraberliği sağlama mücadelesiydi. WILPF üyeleri ve şubeleri de ikiye bölündü: Bir kesim, evrensel silahsızlanma çağrısını sürdürüyordu; sol eğilimli kadınlardan oluşan diğer kesimse, savaş pahasına bile olsa, sosyal ve ekonomik devrimi ve faşizme direnmeyi savunuyordu (Alonso 1993; Bussy ve Tims 1980). "Adalet" ile "barış" arasındaki bu acı veren gerilime Yedinci Bölüm'de tekrar değineceğim.

İkinci Dünya Savaşı biter bitmez Soğuk Savaş başladı. WILPF huzursuzdu. Nükleer silah karşıtı kampanyaları ve "barış ve özgürlük" sloganları nedeniyle çoğunluk onları tarafsız değil, Sovyetler Birliği yanlısı olarak görüyordu. ABD'de, McCarthy'nin komünistlere yönelik temizlik hareketi WILPF'nin canına okudu (Swerdlow 1990). Öte yandan, yeni solun yükselişe geçtiği 1960'larda, bazı kadınların fazla *anti*-komünist (fazla hiyerarşik; toplantı, anket ve konferans tarzları açısından fazla muhafazakâr) olduğu gerekçesiyle WILPF'ten ayrılması ironiktir. Artık WILPF'in sol kanadında yeni bir uluslararası örgüt oluşmuştu ve ABD'de güçlü bir şekilde temsil ediliyordu. Kadınların Barış İçin Grevi (WSP) adını taşıyan bu örgüt, bomba denemelerine ve Vietnam Savaşı nedeniyle askere al-

malara karşı çıktı. Hatta Temmuz 1965'te bazı delegeler, Ulusal Bağımsızlık Cephesi'nden ve komünist Kuzey Vietnam hükümetinden Vietnamlı kadınlarla buluşup, ABD'nin oradaki varlığına karşı çıkan bir bildiri imzalamak üzere Endonezya'ya uçtu (Alonso 1993).

Aynı yıllarda, ikinci dalga feminizm doğdu. Birleşmiş Milletler'in harekete yanıtı, 1975 ile 1985 arasındaki on yılı küresel Kadın On Yılı ilan etmek oldu. "Kadınlar", dünya çapında bir profil kazanmaya başladı. WILPF ve WSP de bu hareket içinde faaldi; ancak 1970'lerin Avrupalı ve ABD'li feministleri, barıştan ziyade doğumla ilgili haklar ve cinsel özgürlük mücadelesiyle ilgileniyordu. Ancak 17 Kasım 1980'de ABD'de önemli bir olay meydana geldi. Aralarında WILPF'ten birçok kadının da bulunduğu iki bin kadın, Soğuk Savaşı, silahlanma yarışını ve nükleer denemeleri protesto etmek için Pentagon'a yürüdü. Dev kuklalarla bir eylem yaptılar. Savaş mekanizmasının kurbanı olan adsız kadınlar anısına bir "mezarlık" yaptılar. Taşdıkları pankartlara "Oyuncakları oğlanların elinden alın" yazdılar. Kadınların Pentagon Eylemi ertesi yıl da tekrarlandı (a.g.y.).

İngiliz hükümetinin ABD'ye, Britanya sınırları içinde Pershing ve Cruise füzelerini konuşlandırma izni verdiğinin duyulduğu 1981 yılında, bazı kadınlar bu kararı protesto etmek üzere Galler'den yola çıkıp füzelerin yerleştirilmesi önerilen alanlardan biri olan Berkshire'daki Greenham Common Kraliyet Hava Kuvvetleri Üssü'ne yürüdüler. Tıpkı Amerikalı kadınlar gibi onlar da, nasıl erkekler her seferinde evlerini terk edip savaşa yürüyorlarsa, şimdi de kadınların aynı şeyi barış için yaptıklarını ifade ettiler. Altıncı Bölüm'de de göreceğimiz gibi bu, İngiliz kadınların ABD-Britanya ortak savaş politikasına karşı yürüttükleri kitlesel hareketin başlangıcıydı. Ortak savaş politikası kapsamında, Greenham Common'da askeri bir kamp kuruldu ve kaldırılması için harcanan tüm sözlü, yasal ve fiziksel çabalara karşın, on yılı aşkın bir süre boyunca orada kaldı. Buna karşılık ABD'li kadınlar da Seneca Falls'da bir kadın barış kampı kurdular ve WILPF'nin Amerika şubesi, kampa destek olarak bir çiftlik almak üzere para topladı (a.g.y.). Kısa bir süre sonra Avrupa'dan yükselen protestolar, birçok kentte büyük sokak gösterilerinin gerçekleştirildiği 22 Ekim 1983 eylemiyle sonuçlandı. WILPF bir yıl içinde bir milyon imza toplayıp NATO'ya iletti. Ancak

bunların hiçbirisi, füzelerin 12 Kasım'da deniz yoluyla Britanya'ya getirilmesini engelleyemedi.

Sonuç olarak 1980'lerde, Sovyetler düşmanlığının, silahlanma yarışının ve nükleer tehdidin son bulması için yürütülen kampanyalar, kadınların barış aktivizmi deneyimini güçlendirdi ve kayıtsızlığı ortadan kaldırıp önceki bölünmelerin yaralarının sarılmasını sağladı. WILPF 1990'lara güçlenerek girdi; Körfez Savaşı'na, Irak'a yönelik sürekli saldırı ve yaptırımlara, Yugoslavya'daki milliyetçi savaflara ve Ruanda'daki soykırıma karşı kampanyalar düzenledi. Yeni bir milenyumla girdiğimiz bugünlerde, dünya çapındaki savaş karşıtı hareket gibi WILPF de "teröre karşı savaş"a direnmekle meşgul.

WILPF Örgütleri ve Faaliyet Alanları

WILPF, temelinde ulusal şubelerin ve yerel grupların olduğu bir piramit şeklinde örgütlenmiştir. Başlıca karar alma organı, üç yılda bir gerçekleştirilen uluslararası kongredir ve bu kongreye, her ulusal şubeden –üye sayısı ile orantılı olarak seçilen– delegeler katılır. Aradaki yıllarda onların uyulamaları, uluslararası WILPF adına hareket etmek üzere ulusal şubeler tarafından seçilen üyelerin katıldığı yıllık Uluslararası İcra Kurulu toplantısıyla yürütülür. Bunların da herkese açık yıllık bir genel kurulu, seçilmiş bir başkanı, mali işler sorumlusu ve yönetici grubu vardır. Uluslararası komiteler, üç yıllık planlarla belirlenen konularla ilgili çalışmaları devam ettirirler. Nitekim WILPF, Siyahlı Kadınlar ya da Pembe Kod'dan daha resmi, daha büyük ve daha fazla tanınan ve kabul gören bir oluşumdur.

Birlik, Uluslararası İcra Kurulu'nun kararlarını uygulayan, ulusal şubeler arasında bilgi akışını sağlayan ve onaylanmış faaliyet programını destekleyen bir Cenevre bürosundan yönetilir. Bu ofis periyodik bir haber bülteni olan *International Peace Update*'i (Uluslararası Güncel Barış) yayımlar ve WILPF'nin BM ofisleriyle ilişkiyi sürdürür. Birlik 1948'den beri, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla, BM içinde bir danışmanlık statüsüne sahip; buna ek olarak Roma'daki Gıda ve Tarım Teşkilatı, Cenevre'deki Uluslararası İşçi

Teşkilatı ve New York'taki BM Çocuk Fonu ile de özel danışmanlık ilişkileri var. WILPF, barış, güvenlik ve benzeri temel konularda BM'ye baskı yaptığı gibi, BM'nin kendisinin de reformu ve demokratikleştirilmesi için lobi çalışmalarını sebatla sürdürüyor (WILPF 2006a).

WILPF, ilgi alanının genişliği açısından da sıradışıdır. 1915 yılında bile kurucu kadınlar, "ülkeleri içte ve dışta şiddete yönelten bütün sorunların birbiriyle ilişkili olduğunu ve sürdürülebilir bir barış için her birinin çözülmesi gerektiğini" anlamışlardı ve bugün de WILPF halen bu anlayışla örgütleniyor (WILPF 2006b). Yani, her ne kadar odağında hep savaş ve barış, militarizasyon ve silahsızlanma olsa da, örgüt pratikte kampanyalarını yalnızca bu konularla sınırlamıyor. WILPF'nin 2004-2007 Eylem Planı ve Programı, çevresel sürdürülebilirlik ile küresel ekonomik ve sosyal adaletle ilgili önemli kampanyalar içeriyor. Çevresel sürdürülebilirlik başlığı altında, temiz su ve sağlıklı çevre hakkını, yerli halkların haklarını, sürdürülebilir gelişme için eğitimi, iklim değişimiyle ilgili Kyoto Protokolü'nün ve diğer uluslararası konvansiyonların uygulanmasını ve "BM'nin uluslararası şirketlerle küresel anlaşmasının" bir eleştirisini ele alıyorlar. Ortak temel kaynakların metalaştırılmasına ve özelleştirilmesine karşı çıkıyor, yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi için kampanya yürütüyor, adil ticareti ve yoksulluğun bertaraf edilmesini destekliyor ve insan hakları ve demokrasi için çalışıyorlar. Üç program alanının birbiriyle örtüştüğünü ve birbirini pekiştirdiğini düşünüyorlar ve geniş tabanlı Dünya Sosyal Forumu hareketi içinde faaliyet gösteriyorlar (WILPF 2006c).

WILPF'nin bir diğer güçlü özelliği de ırkçılığa karşı duruşudur. 1915 yılında kurulmasından hemen sonra, WILPF'nin ABD'deki selefi olan Kadınların Barış Partisi'nde Afro-Amerikan kadın aktivistler vardı. Ancak bugünkü WILPF kadınlarının da gayet iyi bildikleri nedenlerden dolayı sayıları çok azdı: Beyaz Amerikalılar arasında ırkçılık yaygın olduğu gibi, çoğu siyah kadının önceliği de barış değildi. WILPF'nin beyaz liderleri bir Irklararası Komite oluşturdular ama bu durum tartışmalara yol açtı ve etnik dengeyi pek sağlamadı (Blackwell 2004). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, WILPF içinde bazı yeni Afro-Amerikan yüzler belirdi. Bu kadınlar beraberlerinde, güçlü bir şekilde ırksal adaletle dayandırdıkları ayırt edici

bir barış anlayışı getirdiler. 1919'da, Kadınların Barış Partisi'nin Uluslararası Kongresi'nde tamamı beyaz bir dinleyici kitlesine seslenen Mary Church Terrell, "Beyazlar kalıcı barış hakkında kıyamete kadar konuşabilirler, ama ten rengi koyu ırklara adil ve doğru davranmadıkça onu elde edemezler," diyordu (a.g.y.: 188). Örgütün bugünkü kampanyalarının merkezinde ırkçılık karşıtlığının olması kuşkusuz WILPF içindeki Afro-Amerikan öncüler sayesinde.

"Kadınlar, Barış ve Güvenlik" in BM'ye Taşınması'

Bugün WILPF, hem web siteleri (www.wilpf.org, www.wilpf.int.ch ve çeşitli yerel siteler) hem de özellikle "Barış Kadınları" web portalı aracılığıyla, üyesi olmayan pek çok kadına da ulaşabilmektedir. Bu çok okunan web portalı (www.peacewomen.org), WILPF'nin yaşamında ve çalışmasında –şimdi ele alacağım– yeni bir evrenin ürünüdür. Kadınların savaş karşıtı hareketinin bugüne kadarki en olağanüstü kurumsal başarısı, BM Güvenlik Konseyi'nin Kadınlar, Barış ve Güvenlik hakkındaki 31 Ekim 2000 tarihli 1325 sayılı önergesidir.

Bu kitaba taşımaya çalıştığım, militarizm ve savaş karşıtı kadın hareketlerinin küresel perspektifinden bakıldığında, bu önerge birçok açıdan önemlidir; farklı ülkelerden, kiminin kendine feminist dediği kiminin demediği kadınların çabalarıyla kabul edilmiştir. İktidar yapısına göre çok farklı konumlarda olan ve savaş açısından farklı yerlerde bulunan kadınların işbirliği ve uluslararası bir kurumun mekanizmalarının başarılı bir şekilde kullanılması sonucu ortaya çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi için de bu mekanizmaların etkili olanı diyebiliriz. Burada, önceki bölümlerde incelenenlerden çok farklı, geniş, isimsiz, belli bir amaca yönelik uluslararası bir ağ kullanıldı. Yerel ve uluslararası sivil toplum örgütlerinden, hükümetlerden, Birleşmiş Milletler'in birçok departmanından ve üniversitelerden kadınlar, özel bir proje için, resmi olmayan, adı konma-

1. Bu bölümde, Felicity Hill ve Carol Cohn ile yaptığım görüşmelerden yola çıktım (ayrıntılar için lütfen Teşekkür bölümüne bakınız) ve bana verdikleri birçok kısa ömürlü gazeteden yararlandım. Yayımlanmış temel kaynakları ayrıca belirttim.

miş ama son derece üretken bir ittifak oluşturdular ve yollarına aynı şekilde devam ediyorlar.

Ağın başarısının ne kadarının tek tek kadınlardan, ne kadarının içinde yer aldıkları kurumlardan kaynaklandığını söylemek zor. Tarihe baktığımızda, bazı şeylerin tesadüf olduğunu görürüz – öyle olmuştur, çünkü "falanca" doğru zamanda, doğru yerde bulunmuştur. Ama arkasında örgütsel bir destek olmadan, bu kişinin tek başına fazla bir etkisi olamaz. Ben kişisel olarak her ikisinin de önemli olduğuna inanıyorum ve bu nedenle de aşağıda birçok kadının adını anıyorum. Ancak bu başarıya katkıda bulunanların yalnızca adları geçenler olduğu düşünülmemelidir. Tam bir liste yapsak bu isimler yüzleri, belki binleri bulur ve New York'taki Birleşmiş Milletler Plaza'dan başlayıp savaşı birçok ülkenin savaş alanlarına kadar yayılan geniş bir ağı içine alır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı önergesi kısa ve kolay anlaşılır niteliktedir.² Giriş bölümünde, hem silahlı çatışmaların kadınlar üzerinde özel bir etkisi olduğu hem de kadınların çatışmayı önleme ve çözmede önemli bir rol oynadığı kabul edilir ve bütün bunlar Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğu bağlamında ele alınır. On sekiz maddeden oluşan önerge, üç önemli konuya odaklanır. Bunlardan birincisi olan *koruma*, kadın haklarının tanınmasını, savaş zamanındaki toplumsal cinsiyete özel gereksinimlerin daha net anlaşılmasını, kadın ve kızların özellikle tecavüz ve cinsel tacizin diğer biçimleri gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunmasını ve bu cürümlerin cezasız kalmamasını içerir. İkinci konu olan *katılım* çerçevesinde, kadınların barış çabaları kabul görmeli, ulusal ve bölgesel kurumlarda karar aşamalarının her düzeyine dahil edilmelidir – buna BM'nin içindeki önemli mevkiler, çatışmayı engelleme ve yönetme mekanizmaları ve barış görüşmeleri de eklenmelidir. Üçüncü konu ise BM'nin barış gücü harekâtlarına ve seferberliği kaldırma önlemlerine, savaş sonrası yeniden bütünleşme ve yeniden yapılanma ça-

2. 1325 sayılı BMGK kararına www.un.org/Docs/scres/2000/sc2000.htm adresinden ulaşılabilir. BM Kadınlar İçin Gelişim Fonu'nun hazırladığı madde madde şerhli metin için, www.womenwarpeace.org/1325_toolbox/1325_annotated adresindeki "Şerhli 1325" başlığına bakınız.

lışmalarına bir *toplumsal cinsiyet perspektifinin* eklenmesidir. Önerge, iki gün süren tartışmalar sonucunda kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler kurulduğundan beri, dünyanın güvenliğini sağlamaktan sorumlu en üst organ olan Güvenlik Konseyi, ilk kez bir oturumun tamamını kadınların çatışma sırasında yaşadıklarına ve çatışma sonrası durumlarına ayırmıştır (Cohn ve diğ. 2004).

Peki bu sonuca nasıl ulaşıldı? Temel, Birleşmiş Milletler'in Kadınlar Konulu Dünya Konferansları dizisine katılan kadınlar tarafından atıldı. 1985'te Nairobi'de yapılan üçüncü konferansta, savaş ve barış açısından kadın meselesi kendine özgü bir enerjiyle sunuldu. 1995'te Pekin'de yapılan dördüncü konferans sonucunda Eylem Platformu, on iki "önemli ilgi alanı"ndan biri olarak "Kadınlar ve Silahlı Çatışma"ya ağırlık verdi. Ardından, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin işlevsel bir komisyonu olan Kadın Statüsü Komisyonu (CSW), Pekin belgelerinin bütün bölümlerini hatırlatıp "Kadınlar ve Silahlı Çatışma" bölümünü 1998 konferansında tartışmaya açtı. Bu öneriler nasıl hayata geçirilebilirdi? İki hafta süren toplantıya katılan yüzlerce kadın arasında, dünyanın çeşitli çatışma bölgelerindeki yerel kadın örgütlerinden otuz-kırk kadın vardı. WILPF'nin koordine ettiği, kendilerine Kadınlar ve Silahlı Çatışma Komitesi adını veren uluslararası bir STÖ grubu, sonuç bildirisi taslağının hazırlanmasına öncülük etti. Bu toplantıda aktivistler ustalıklarla, silahlı çatışmayı BM'nin "kadın gündemi"ne taşımaktan ziyade, "kadınlar ve silahlı çatışma" meselesini BM'nin ana gündemine taşımaya yöneldiler. Kadınlar bakışlarını, BM'nin uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu güç merkezi Güvenlik Konseyine çevirdiler.

2000 yılında, BM Genel Kurulu'nun 23. Özel Oturumu'nda hükümet delegeleri, Pekin Deklarasyonu'nun ve Eylem Platformu'nun uygulanması için gerekli inisiyatifleri ele aldılar. Pekin Artı Beş diye adlandırılan bu olay, kadınlar ve silahlı çatışma hakkında bölümleri olan politik bir deklarasyonla sonuçlandı. Daha da önemlisi, Kadın Statüsü Komisyonu'nun o yıl martta düzenlediği konferans bir dönüm noktası oldu. Birleşmiş Milletler'in Bangladeş Büyükelçisi Anwarul Chowdhury o sırada Güvenlik Konseyi başkanıydı. Konferans zamanına rastlayan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde, toplumsal cinsiyet, barış ve güvenlik arasındaki kesişme noktalarını incelemenin önemini vurguladığı etkili bir konuşma yaptı. Gü-

venlik Konseyi'nin bu konuyla ilgili bir basın açıklaması yapmasına vesile oldu ve komitenin, açık bir Güvenlik Konseyi oturumunun bu meselelere ayrılmasına yönelik çabalarını desteklemeyi sürdürdü.

Bu noktada, savaş bölgelerinden CSW'ye gelen açıksözlü kadınların yönlendirmesiyle komite, STÖ Kadınlar ve Silahlı Çatışma Çalışma Grubu'na dönüştü. Üyeleri şunlardı: Uluslararası Af Örgütü (Florence Martin, New York'taki coşkulu yandaşlarıydı ve Barbara Lochbihler kısa bir süre sonra WILPF'yi terk edip Uluslararası Af Örgütü'ne geçecekti); Uluslararası Uyarı (genellikle Eugenia Piza-Lopez ve Sanam Naraghi-Anderlini tarafından temsil edildi); Lahey Barış Çağrısı (Cora Weiss); Sığınmacı Kadın ve Çocuklar için Kadın Komisyonu (Maha Muna) ve Uluslararası Barış Araştırmaları Birliği (temsilcisi Betty Reardon). Daha sonra Toplumsal Cinsiyet Adaleti için Kadın Komitesi (Rhonda Copelon) ve son olarak da WILPF katıldı. Yirmi altı yıl boyunca Birliğin genel sekreteri olan Edith Ballantyne, WILPF'nin BM Meseleleri Özel Danışmanı oldu. Nairobi'den hem önce hem de sonra, barış aktörleri olarak kadınların rolünün kabul edilmesi için uğraşmıştı. Felicity Hill, WILPF'nin BM'deki ofisinin yöneticisiydi ve STÖ'lerin çalışmalarını birleştirmeye ve koordine etmeye devam etti. Onunla yaptığım görüşmede, izleyen birkaç ay içinde gerçekleştirilecek yoğun lobi faaliyetleri ve diplomasi hakkında bilgi aldım.

STÖ kadınları artık, BM gelenekleri açısından çizginin bayağı dışına çıkıyorlardı. Bu bir ölçüde feministlerin cüretkârlığıydı. 1325 sayılı önerge belki de, hazırlıkları, diplomasi ve lobi faaliyetleri tarafından gerçekleştirilen ve kuşkusuz neredeyse bütün aktörleri kadın olan ilk Güvenlik Konseyi önergesidir. Fakat STÖ'lerin sistem içinde de müttefiklere gereksinimi vardı. BM yapıları, özellikle de Kadınların İlerlemesi Departmanı (DAW), Genel Sekreterlik Toplumsal Cinsiyet Meseleleri Özel Danışmanlığı (Angela King) ve BM Kadınlar İçin Gelişim Fonu (UNIFEM) (buradaki kilit aktörler müdür Noeleen Heyzer ve barış ve güvenlik danışmanı Jennifer Klot'tu) içindeki kadın taraftarlarını kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Başlangıçta STÖ'lerin bir Güvenlik Konseyi oturumunun bu meselelere ayrılmasına yönelik çabalarına kuşkuyla bakan bu isimler onları destekleme görevine zamanla ısındılar.

Her ay başka bir ülke BMGK başkanlığına gelir. İsteyen her başkan tematik bir tartışma başlatabilir. Kadınların, "Kadınlar ve Silahlı Çatışma" konusunu seçecek bir elçiye ihtiyaçları vardı. Kim olabilirdi bu? "Beş daimi üyeden biri olmasını kesinlikle istemiyorduk, çünkü onların hepsi çatışmaları körüklüyor ve silahlanma yarışı içinde yer alıyordu," dedi Felicity Hill. "Batılı bir ülke olmasını gerçekten hiç istemedik. Çatışmaları yaşamış ve bu konuda yetkin biri idealdi bizim için." Böylece Namibya büyükelçisi Martin Andjaba'ya başvurdular. Namibya delegasyonu silahlı çatışma içinde toplumsal cinsiyet konularına zaten önem veriyordu. O yılın başlarında Windhoek, BM Barış Gücü Operasyonları Departmanının düzenlediği Çok Boyutlu Barışa Destek Operasyonlarına Bir Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Kazandırmak adını taşıyan bir değerlendirme paneline ev sahipliği yapmıştı. Panelin sonunda, barışın korunmasında toplumsal cinsiyetle ilgili kapsamlı bir değerlendirme ve somut öneriler çıkmıştı. Elçi Andjaba, Ekim ayında Güvenlik Konseyi başkanlığına gelecekti ve Kadınlar, Barış ve Güvenlik temalı bir açık oturumu desteklemeyi kabul etmişti. "WILPF'ciler çok sevinçliydi," dedi Felicity. "Müthiş bir gündü!"

Ancak STÖ Çalışma Grubu, Güvenlik Konseyi'nin açık bir tematik oturumuyla yetinmek istemiyordu. Konsey'in bu oturumdan çok güçlü, başkanlık bildirisinden bile daha güçlü bir bildiriyle çıkmasını istiyordu. BM "toplumsal cinsiyet perspektifi kazandırma" görüşünü 1997'de benimsediği halde, Güvenlik Konseyi hâlâ son derece maskülen ve maskülinistti. O sırada on beş üye içindeki tek kadın olan Jamaika büyükelçisi Patricia Durrant, erkek çalışma arkadaşlarının bu kadın meselesini geçiştirmeyeceklerinin güvencesini vererek, bu konumda onurlu bir kadının bulunmasının ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Fakat erkekleri eğitmek gerekiyordu. Çalışma Grubu, her temsilci heyetine konuyla ilgili birkaç temel feminist kitap ve başlıca argümanların özenle hazırlanmış özetlerini gönderdi; yani bu gönülsüz öğrencilere kopya kâğıtları hazırladı. Danışabilecekleri bir uzman listesi dağıttı. BM dökümanlarındaki toplumsal cinsiyet ve çatışma meseleleriyle ilgili her referansı toplayıp bir araya getirdiler; amaçları, üzerinde mutabakata varılmış metin örnekleri aracılığıyla gündemlerini desteklemek ve elçilere kadınlar, barış ve güvenlik meselesini tartışabilecekleri bildik bir

BM dili sağlamaktı. Konsey üyelerine ve delegasyonlarına kendilerini dinletmenin yöntemini öğrendiler ve üye ülkelerin başkentlerindeki yerel STÖ'leri, ilgili hükümet departmanlarıyla ilişkilerini geliştirmeye teşvik ettiler. Bu arada da bir önerge taslağı üzerinde çalıştılar. Taslağı büyükelçi Andjaba'ya verdiler, o da UNIFEM'e ve daha sonra ön tartışma için Güvenlik Konseyi üyelerine ilettiler. Her aşamada taslak üzerinde değişiklikler yapıldı.

Güvenlik Konseyi'nin toplanacağı günden bir gün önce, 23 Ekim'de, Çalışma Grubu "Arria formülü" diye bilinen ve Güvenlik Konseyi üyelerini sivil toplum temsilcileriyle buluşturan bir toplantı düzenledi. Afrika Birliği Teşkilatı'ndan Inonge Mbikusita-Lewanika, WILPF'nin Sierra Leone şubesinden Isha Dyfan, Guatemalalı Kadınların Ulusal Birliği'nden Luz Mendez ve Kenya'da Eşitlik – Hemen Şimdi'nin Afrika Ofisi'nden Somali delegesi Faiza Jama Mohamed toplantının STÖ davetliydi (Hill ve diğ. 2003). Temsilciler, savaş içindeki ülkelerde bulunan kadın ve kızların yaşadıklarını ve tabanı oluşturan kadınların barışın inşasıyla ilgili çalışmalarını görsel unsurlarla destekleyerek anlattılar. Bu toplantı, 24 ve 25 Ekim tarihlerinde kırk üye ülkeden temsilcilerin konu hakkında konuşmalar yaptığı Güvenlik Konseyi Açık Oturumu'nun başlangıcıydı. BM'nin yarım yüzyıllık yaşamında ilk kez Güvenlik Konseyi dikkatinin tamamını kadınlara yöneltmişti. Halkın oturumu izlediği balkon, zaman zaman onları heyecanla alkışlayan kadınlarla doluydu. Bu yüce mekânda böyle bir şey daha önce hiç görülmemişti. Ertesi hafta, 31 Ekim 2000 tarihinde (Cadılar Bayramı) 1325 sayılı BMGK Önergesi kabul edildi. Felicity Hill'in sözleriyle, "BM'nin toplumsal cinsiyeti dışlayan zihniyetinin son kalesi" düşmüştü.

Hayata Geçirme: Laftan İşe Uzanan Zorlu Yol

Şimdi sorulacak soru şuydu: önergeden realiteye nasıl geçilecek? Ne yazık ki "kadın, barış ve güvenlik", BMGK takvimine her yıl tekrarlanacak bir tema olarak girmedir. Konuyu BM içinde canlı tutmak, sürekli bir uğraş gerektiriyordu. Ama BMGK 1325, sivil toplum hareketinin desteğini alması açısından sıradışı, hatta tekti. Felicity Hill'in dediği gibi: "Bu canlı bir belge; savaşı her gün yaşayan kadınların sesini taşıyor." 1325 sayılı önerge BM'nin belirli bir bö-

lümüne ait olmadığından, STÖ Çalışma Grubu hız kaybetmemek için orada varlığını sürdürdü. Bir koordinatör edinmek üzere Ford Vakfı'ndan mali yardım aldılar ve böylece Felicity de ilgisini tekrar WILPF'deki çalışmalarına yöneltebildi. Ford Vakfı ayrıca, yukarıda adı geçen portalı (www.peacewomen.org) kurmak üzere, BM ofisinde heyecanlı ve becerikli genç kadınlardan oluşan küçük bir ekip çalıştırabilmesi için WILPF'ye fon sağladı. 1325'i üreten aktörler ağının haritasını çıkarırken, bu yol boyunca yardım eden mali destekçileri, özellikle de Ford Vakfı'nı ve etkin STÖ'leri fonlarla desteklemenin önemini kavramış olan Ford yetkilisi Mahnaz Ispahani'yi unutmamak gerek.

Barış Kadınları portalı, önerenin kabulünden yaklaşık bir yıl önce kuruldu. Kaynakçalar, iletişim bilgileri, BM sistemiyle ilgili bir kılavuz, kampanyalar düzenleyen örgütlerin araçları ve malzemeleri de dahil olmak üzere, savaş bölgelerindeki kadınlardan toplanan bilgiden oluşan zengin bir kaynaktı. Tüm dünyadaki savaş karşıtı kadın hareketleri için hâlâ önemli bir kaynak olan portal, haber ve görüş alışverişini besliyor ve iki haftalık bir e-bülten yayınlıyor. İki yıl sonra UNIFEM, ulusal ve uluslararası aktörlere çatışma altındaki ülkelerin "toplumsal cinsiyet profilleri" hakkında güncel bilgiler sağlamak ve çatışmanın kadınlar ve barışı inşa etme faaliyetleri üzerindeki etkisini belgelemek için "Kadınlar, Savaş ve Barış" temalı tamamlayıcı bir web portalı kurdu (www.womenwarpeace.org). BM sisteminin, güvenlikle ilgili tüm çalışmalarına –özellikle de Genel Sekreter adına BM tarafından hazırlanan ve Güvenlik Konseyi'nin karar mekanizmasını bilgilendirmek için sunulan raporlarına– toplumsal cinsiyet farkındalığını da dahil etmesini sağlamak amaçlanıyordu. Uygulamaya geçme çağrısına destek olmak için, STÖ Çalışma Grubu'nun üye örgütleri de teker teker harekete geçti. Örneğin Uluslararası Uyarı, 1325'in temel konuları için, ölçülebilir göstergelerle bir izleme çerçevesi tasarladı (Uluslararası Uyarı 2002).

Tabii ki asıl BM ve hükümet yetkililerinin uygulamaya geçmesi gerekiyordu. BM bünyesinde, sistem çapında bir stratejiyi koordine etmek üzere bir Kadınlar, Barış ve Güvenlik Çalışma Kolu Aracı Kurulu oluşturuldu. Kadınlar en fazla Silahsızlanma Departmanı ile yaptıkları çalışmalarda başarılı oldular. Burada, onlara destek veren

Genel Sekreter Jayantha Dhanapala, bir toplumsal cinsiyet eylem planı hazırlamaları için danışmanları görevlendirdi ve böylece, toplumsal cinsiyet ile departmanın kara mayınları ve küçük silahlar üzerine çalışmaları arasında önemli bağlantılar kuruldu. Aldıkları en can sıkıcı sonuç ise son derece önemli bir organ olan Barış Gücü Harekâtları Departmanı'ndaki başarısızlıktı; burada sağlam kadrolu bir toplumsal cinsiyet birimi oluşturulacağını ümit eden kadınlar ancak dört yıl sonra, üstelik koca departmanda tek bir alt düzey kadro alabildiler. Bu neredeyse imkânsız iş için Comfort Lampthey görevlendirildi. Neyse ki bazı barış gücü alan harekâtları, toplumsal cinsiyet görevlilerine ve birimlerine yer vermeye başlamışlardı. Mesela Doğu Timor misyonunda (UNTAET), Sherrill Whittington örnek bir çalışma sergilemişti. Whittington ve toplumsal cinsiyet alanında çalışan diğer görevliler New York'taki UNDPKO'ya son derece değerli deneyimlerini ve saiklerini aktardılar.

Hükümetler düzeyinde de bir hareket vardı. Kanada hükümeti her zaman olumlu bir güç olmuştu. Esasen kadınlar 1325 sürecini başlatmadan önce Kanada misyonu, askeri zihniyetli Güvenlik Konseyi'ne insan merkezli "insan güvenliği" kavramını getirmişti. Sonra da Béatrice Maillé aracılığıyla, BMGK 1325 Önergesi Dostları adıyla, destekçi hükümet yetkililerinden bir grup oluşturulmasını sağladı ve bu gruba katılan hükümetlerin sayısı yirmi beşi geçti. Buradaki amaç (her ne kadar pek gerçekleşmese de), bir blok olarak çalışan hükümetlerin BM içindeki gelişmeleri etkilemesini sağlamaktı. Örneğin, 1325'in desteklenmesi için bütçe ayrılmasını isteyebileceklerdi.

Bu arada STÖ Çalışma Grubu takip ve sıkıştırma işini yapıyordu. Önergenin yirmi bin kopyasını dağıttılar ve birçok dile çevrilmesini sağladılar. Uygulamanın yıllık raporlarını yazdılar. Afrika, Güney Asya ve Avrupa'da bölgesel danışmanlık yaptılar ve yeni bilgi paylaşım ağları geliştirdiler. 31 Ekim 2000'in ilk yıldönümünde ikinci bir başkanlık basın bildirisinin yayımlanmasını ve ikinci bir Arria formülü toplantısının düzenlenmesini sağladılar. Bu toplantıda Güvenlik Konseyi üyeleri, Doğu Timor'dan Natercia Godinho-Adams, Kosovo/a'dan Haxhere Veseli ve Afganistanlı (ve her zaman sadece adını kullanan) aktivist Jamila ile tanıştılar. Artık her bölgeden kadınlar 1325'i kullanmaya başlamıştı. Kosovo/a'dan, Me-

lanezya'dan, Irak'tan, Rusya'dan ve diğer ülkelerden kadınların önergeye göre hareket ettiğine dair raporlar geldi. Ayrıca Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki kadınlar, oradaki BM barış gücü misyonunun sağlamayı akıl edemediği bir toplumsal cinsiyet ofisi ve perspektifi talebinde bulundular ve istediklerini elde ettiler.

Bu karmaşık ağın diğer üyeleri, üniversitelerdeki bazı feminist akademisyenlerdi. Columbia Üniversitesi'nde görev yapan ve Uluslararası Barış Araştırmaları Birliğinde aktif olan Betty Reardon gibi bazı akademisyenler, Pekin'den beri davayı destekliyordu. Reardon, Clark Üniversitesi'nden Cynthia Enloe, Southern California Üniversitesi'nden Ann Tickner ve daha niceleri, STÖ'lerin Güvenlik Konseyi üyelerini bilgilendirmek için kullandıkları kitaplar yazmıştı. Kimileri Barış Kadınları'nın Nisan 2002'de düzenlediği ve akademisyenler, aktivistler ve BM yetkilileri arasında yapılan bir konuşmaya da katılmıştı. Bu konuşmaya katılan akademisyenler arasında, Chicago Üniversitesi'nden Iris Marion Young ve Wellesley College'dan Carol Cohn da vardı. Carol, uluslararası barış ve güvenlik örgütlerine toplumsal cinsiyet perspektifi kazandırma üzerine çalışmıştı. Ford Vakfı'nın sözünü ettiğimiz program yetkilisinin sağladığı fonla, Toplumsal Cinsiyet, Güvenlik ve İnsan Hakları Boston Konsorsiyumu adıyla bir araştırmacı grubunun oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. Konsorsiyumun arkasındaki fikir, üniversiteler, STÖ'ler ve BM arasındaki etkileşimi güçlendirmek ve politika yapanlara daha yararlı araştırmalar sunmaktı. Dokuzuncu Bölüm'de göreceğimiz gibi, uluslararası ilişkiler disiplininin vahim bir şekilde değişime gereksinimi vardı. Carol'un ifadesine göre, Uluslararası İlişkilerde "konu olarak kadınları ya da toplumsal cinsiyeti seçmek, genellikle kariyer açısından akıllıca bir hareket olarak görülmez".

Akademisyenler de önemli söz ustalarıydı. Önerge kabul edilene kadar, bu konuyla ilgili bir yığın kitap ve bildiri hazırlandı. 1995 ila 2005'te kadınlar ve toplumsal cinsiyetin savaş, barış, güvenlik ve barışı koruma ile ilişkisi üzerine çok şey yazıldı. Bunların bazıları ticari olarak basıldı (örneğin Whitworth 2004, Mazurana ve diğ. 2005). Bazıları da, danışmanlık bazında feminist akademisyenleri görevlendiren Uluslararası Uyarı gibi STÖ'ler tarafından basıldı (örneğin El-Bushra 2003). Fakat doğrudan önergeden, iki önemli

rapor çıktı. İlki, 1325 uyarınca yazılan Genel Sekreter'in resmi raporuydu. *Kadınlar, Barış ve Güvenlik* başlığını taşıyan raporun taslağı, Tufts Üniversitesi'nden Dyan Mazurana ile Toronto York Üniversitesi'nden Sandra Whitworth tarafından hazırlandı (Birleşmiş Milletler 2002). İkincisi, UNIFEM'in yayımladığı "bağımsız uzmanlar raporu"ydı. Daha ziyade saha araştırmasına dayanan bu raporun taslağı Jennifer Klot, Pam DeLargy, Aina Iiyambo, Sumie Nakaya, Saudamini Siegrist ve Felicity Hill tarafından hazırlandı; Elizabeth Rehn ve Ellen Johnson Sirleaf de raporun resmi yazarlarıydı (Rehn ve Sirleaf 2002).

Gerçek hayatta kadınları sınıflandırmak zordur, ayrıca bu olayda sık sık bir kategoriden öbürüne geçtiklerini görüyoruz. İşte UNIFEM'in raporu yazmaları için sahaya çıkardığı iki "bağımsız uzman" da, kadın figürüne sık rastlanmayan politika dünyasından bu amaçla çıkıp geldi. Elizabeth Rehn, dünyadaki tek kadın savunma bakanıydı (Finlandiya) ve Ellen Johnson Sirleaf de Liberya'nın tek kadın maliye bakanıydı. 2006 yılında Sirleaf, ülkesinde başkan seçilerek Afrika'nın ilk kadın devlet başkanı olacaktı. Felicity Hill'in de karma bir kimliği vardı; 2001'in sonlarında WILPF'den istifa edip uluslararası bir yetkili, UNIFEM barış ve güvenlik danışmanlarından biri oldu. Namibya misyonu içinden STÖ Çalışma Grubunu etkin biçimde destekleyen Aina Iiyambo da UNIFEM'e geçti. WILPF içinde stajyer olarak başlayan Sheri Gibbings, WILPF'nin 1325 konusunda BM ile ilişkilerinin analizi olan bir yüksek lisans tezi yazarak akademik çevreye adım attı (Gibbings 2004). Daha sonra Felicity Hill de 1325'in Güvenlik Konseyi'nin ötesindeki etkisi hakkında bir yüksek lisans tezi yazdı (Hill 2005).

Yani bu uluslararası destek ağı (Margaret Keck ve Kathryn Sikkink [1998]'bu tabiri yaygınlaştırdı), karmaşık ve hareketli bir dizi kadın ve kurumdan oluşuyordu. WILPF merkezde yer alıyordu ama kendini asla lider olarak görmüyordu. Felicity Hill, bu konuda şunları söylemişti: "Çok kişi vardı işin içinde. Kimin yolcu kimin şoför olduğunu söylemek kolay değil. Farklı zamanlarda herkes direksiyon başına geçmiştir... Bu aktör ağında bazıları görünmezdi ve öyle olmaları gerekiyordu – örneğin Namibya ve Jamaika delegasyonunu hem UNIFEM ile hem de STÖ'lerde bizimle birlikte sessizce çalışıyordu. STÖ'ler çok başarılıydı! Gerçekten birlik olduk. Destek

aradık, kapıları çaldık ve her yerde de ilgilenen birilerini bulduk. Ama hepimiz bir zincirin halkalarıydık. Birbirimizin heyecanından besleniyorduk. Gerçekten çok etkileyiciydi ve insana moral veriyordu."

Kurumsal Yolun Kısıtları

WILPF 1325'in kabul edilmesini kutlarken, örgüt içindeki birçok kadın bununla birlikte süreç içinde bir şeyin kaybedildiğini hissetmişti. WILPF, Çalışma Grubu içindeki diğer beş örgüte göre daha feminist eğilimlidir; diğerlerinden farklı olarak, tıpkı Lahey Barış Çağrısı gibi, net bir şekilde antimilitaristtir. Af Örgütü esas olarak insan haklarına, Toplumsal Cinsiyet Adaleti için Kadın Komitesi ise uluslararası hukuka odaklanır. Sığınmacı Kadın ve Çocuklar için Kadın Komisyonu açıkça insani kaygılar taşıırken, Uluslararası Uyarı esas olarak barışın inşasına yönelir. 1325 taleplerine gayet iyi karşılık verdiği için, bu durumdan hoşnut olabilirdi. Ancak WILPF, iki önemli temanın önergede yer almamasına üzülmüyordu. Savaşın önlenmesinde kadınların rolüne şöyle bir değinilmiş, ama asıl *savaş nasıl son verileceği* hiç konuşulmamıştı; halbuki Birleşmiş Milletler'in esas kuruluş nedeni ve Güvenlik Konseyi'nin brifinginin gerekçesi tam da buydu. Ayrıca önergede, kadınların savaşta haksızlığa uğramasına ve barış süreçlerinden dışlanmasına yol açan toplumsal cinsiyet rejimiyle ilgili tek kelime yoktu.

Antimilitarist maddelerin olmadığı haliyle, önergenin ortak talepleri dile getirdiği düşünülebilirdi. İki ana temasının kadınların korunması ve temsil edilmesi olduğunu gördük. "Koruma" tabirinin kadınları edilgen, kurbanlık koyun gibi gösterdiği düşünülebilir. Ortada savaş karşıtı güçlü bir argüman yoksa, bütün bunlar "savaş kadınlar için daha güvenli hale getirmeye" çalışmaktan başka bir şey olmaz. Daha da kötüsü, Afganistan'ı işgal ederken yaptıkları gibi, devletlerin kadınları koruma kisvesi altında kendi militarist amaçlarını meşrulaştırmaya çalıştığı düşünülebilir. İkinci tema, kadınların karar alma sürecinin her düzeyinde daha iyi temsil edilmesini sağlamak, müzakere ve barışı inşa etme yeteneklerini kabul etmek, failler ve aktörler olarak kadınların profilini yükseltmeyi sağlar. Öte yandan Birleşmiş Milletler'in, kadınları, işini yapmasına

Silah mülkiyeti ile erkeklik arasındaki bağ yaygın biçimde kabul görmektedir. Yukarıda, hafif silahların peynir ekmek gibi satıldığı uluslararası silah fuarını protesto eden Londra kadınları görüyoruz.

Nükleer silahlara sahip olmak eril duruşu da çağırıştır. Britanya'daki kadınların protestoları genellikle Aldermaston'daki Atom Silahları Kurumu (yukarıda, 1987) ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Greenham Common'daki yeri gibi (aşağıda, 1983), nükleer füze rampalarının bulunduğu alanları hedef alır.

yardım eden faydalı bir kaynak olarak görmeye başladığının da işareti olabilir. Önergenin üçüncü teması, savaş durumlarıyla ilgilenen çeşitli BM ve üye devlet departmanlarına toplumsal cinsiyet perspektifinin sokulması, esasen kadınların meselelerine karşı duyarlı olmayı talep ediyor. Toplumsal cinsiyet düzeninde devrime çağırıyor.

Aslında, Çalışma Grubu'nun diğer üyelerinin gereksinimlerine uyarlanırken, WILPF'nin feminist ve antimilitarist mesajının sesi kısılmıştı. Kadın BM bürokratlarıyla ve üye devletlerin yetkilileriyle birlikte çalışırken bir bütün olarak Çalışma Grubu'nun mesajı etkisini kaybetmişti. Bürokrat ve yetkililer her aşamada, Güvenlik Konseyi'nin en iyi olasılıkla neleri kabul edeceğini vurgulayarak aktivistleri gerçekçi olmaya çağırıyordu. Ve istenen şey bir önergeyse, bu insanlar kuşkusuz haklıydı. Herkesin bildiği gibi, yetkilerini aşan konularda duygusal taleplerde veya ricalarda bulunarak, Güvenlik Konseyi üyelerini uzaklaştırmak çok kolaydır. Felicity Hill'in tezinde yazdığı gibi STÖ temsilcileri, ilgili BM personelinin, yetkililerin ve diplomatların dikkatini ancak arka plana geçerek, kendilerini tutarak çekebildiler; enformasyonla, ikna etmeye çalışarak ve "retorik tuzaklar" kullanarak başarıya ulaştılar (Hill 2005). Carol Cohn, dört yıl sonra Warwick Üniversitesi'nde verdiği bir derste, o yıllarda neler olduğunu çok güzel özetlemişti:

Kadınları *savaşta* korumak ve savaşları *sonlandırmaya* yönelik süreçlere ve müzakerelere katılmada eşit haklara sahip olduklarını savunmak, *savaşı* eskiden olduğu yerde bırakmaktır... [1325] ne savaşı engellemeye ne de savaşı üreten sistemlerin meşruluğunu sorgulamaya çalışan bir girişimdir – yani "savaşa son vermeye" yönelik değildir. Bu bakımdan, Güvenlik Konseyi'nin mevcut kavram ve söylemlerine gayet uygundur. Zaten bu alana, *devlet* güvenliğini *askeri* "savunan" devletlerden oluşan bir dünya paradigması egemendir... (Bazı) kadınların karar alma mercilerine gelmesine izin vermek, savaş sisteminin olduğu gibi kalması uğruna ödenen cüzi bir bedeldir. (Cohn, yayımlanacak)

Önergenin ikinci yetersizliği, toplumsal cinsiyet meselesini sunma biçimiydi. Felicity Hill'in bir görüşmemizde söylediği gibi metin, "kadınların yetersiz temsil edildiğini vurguluyor ama erkeklerin aşırı temsil edilmesinden söz etmiyor veya buna açıklama getirmiyordu. Kadınların güvensizliğinin nedeni olan erkekler ve er-

keklik üzerinde hiç durmuyordu." *International Feminist Journal of Politics*'te yayımlanan bir yuvarlak masa toplantısında Hill şunları söylemişti: "1325, güvenliğin nasıl sağlanacağı, korunacağı ve güçlendirileceğiyle ilgili anlayışları değiştirme potansiyeli açısından devrimcidir. Barış müzakerelerinin yapıldığı masa başında sadece erkek liderlerin olduğu fotoğrafları kesin bir şekilde çağdışı kılabilir. Ama bunun olabilmesi için dikkatlerin kadınlardan erkeklerle kayması gerekir, ki bu henüz gerçekleşmemiştir" (Cohn ve diğ. 2004).

Bu noktayı Cohn da açıkladı. Etkili olmak için, "yalnızca tek tek savaşları değil, savaş sisteminin tamamını da güçlendiren toplumsal cinsiyet rejimlerinin zararlı, her tarafa yayılmış, karmaşık niteliği üzerinde durmalısınız". Örnek olarak tecavüzü ele alalım.

Tecavüzü "doğal" olarak değil de bir savaş suçu olarak tanımlamak caydırıcı bir etki yaratabilir. Peki ama etnisitenin toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğunu söylemeden, kadına yönelik fiziksel veya cinsel saldırıyı erkeğin ve içinde yer aldığı topluluğun "onuru"na indirilen bir darbe kabul eden toplumsal cinsiyet rejiminin üstüne gitmeden, tecavüzün silah olarak kullanımını durdurabilir misiniz? Veya militarize güç, erkekliğin inşası, ücretli bir iş bulma konusunda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve küresel ekonomik eşitsizlik arasındaki ilişkileri ele almadan (askeri fuhuşta olduğu gibi) barış gücü askerlerine yerli kadınları "dost tutmayı" kesinlikle yasaklayan davranış kuralları getirirseniz, bu kuralların büyük bir fark yaratmasını bekleyebilir misiniz? (a.g.y.)

Aslında BM, tıpkı ABD'yi, kapitalizmi ve militarizasyonu eleştiremediği gibi, erkekliğe de eleştiri getiremez. Sandra Whitworth 1325'ten sonra gerçekleştirdiği, BM barış gücüyle ilgili çalışmasında, "BM belgelerinde militarizm, militarize erkeklikler, dolayısıyla da daha genel anlamda erkeklikle ilgili tek bir tartışma bile yoktur," yazar (Whitworth 2004: 137).

Haziran 2005'te Carol Cohn ve Felicity Hill, bir konuşma yapmak üzere İsveç'in finanse ettiği Kitle İmha Silahları Komisyonu'na, diğer adıyla Blix Komisyonu'na davet edildiler. Onlar da 1325 sürecinde dışlanan bu konuyu ele aldılar ve Komisyon'a, "erkekliği dikkate alın" mesajını verdiler. Önergenin geçmesinden sonra, "1325 hareketi" küçük ve hafif silahlar alanında da bir başarı elde etmişti. Bu başarı kısmen, harika bir STÖ olan Küçük Silahlara Kar-

şı Uluslararası Eylem Ağı ve kadın yöneticisi Rebecca Peters'in eseri idi. Peters, örgütün web sitesinde bir kadın portalı kurdu ve Brezilya'dan Afrika'ya ve Pasifik'e kadar pek çok yerde silah kültürüne ve silah biriktirmeye karşı çıkan kadınların eylemlerine destek verdi. Başarının diğer bir nedeni de, savaş alanında silahlarla erkekler arasındaki bağın çok bariz olmasıydı. Felicity Hill görüşmemiz sırasında, "Erkeklerin silahlarıyla ilişkisi ve eril kimlikler ile erkeklerin silahlarından vazgeçme konusundaki isteksizliği arasındaki bağ, silahsızlanma, seferberliğin sona erdirilmesi ve yeniden bütünleşme süreci önündeki en büyük engel olarak görülür," dedi. Blix Komisyonu'na hitap eden iki kadın, konuşmaya bu noktadan girdi. Tabancalardan başlayıp düzgün bir şekilde nükleer silahlara ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na kadar adım adım ilerlediler. Felicity'ye göre toplumsal cinsiyetin adının bile anılmadığı bu alanda, "nükleer silahların tahripkâr ve ayrımcı doğası toplumsal cinsiyetle ilişkili bir mesele olmaktan çıkıyordu" sanki.

Carol, nükleer silahlarla ilgilenen bilim insanları ve aydınlar arasında katılımcı gözlemci olarak araştırma yapmış ve nükleer silahlar hakkındaki profesyonel ve entelektüel konuşmalara hâkim olan eril sembolizme işaret etmişti (Cohn 1987). Nükleer dil, eril bir dil, hatta delikanlı bir dildir. Sonuç olarak, "duygusal, somut, özel, insan bedenleri ve onların kırılğanlığı, insan yaşamları ve onların öznelliği, bunların hepsi, yani toplumsal cinsiyet söylemlerinin önde gelen ikili karşıtıllıkları içinde feminen olarak işaretlenenler," nükleer silahlar ve ulusal güvenlikle ilgili değerlendirmelerin dışında bırakılır (Cohn ve diğ. 2005). İki feminist, Blix Komisyonu'na şunları anlatmıştı:

Ezici bir çoğunlukla erkeklerin satın aldığı, sahip olduğu ve kullandığı küçük ve hafif silahların, birçok kültürde erkeklikle ilişkili olduğunu giderek daha fazla hükümet ve uluslararası kurum kabul etmektedir... bu ilişkinin, daha büyük, daha fazla kitlesel zarara yol açan silahlar söz konusu olduğunda birden anlamsızlaştığını varsaymak saflık olur. Bu ilişkinin önemsiz olduğunu düşünmek ise daha da büyük bir saflıktır. (Cohn ve diğ. 2005)

Savaş Karşıtı Kadın Aktivistler İçin Önemli Bir Destek

Sonuç olarak BMGK 1325, bütün zayıflıklarına karşın bir başarıydı. Elli beş yıldan ve Güvenlik Konseyi'nin 4213 oturumundan sonra, mümkün olan en üst düzeyden, savaşın toplumsal cinsiyetçi niteliğini ve savaşta kadınlara kasten eziyet edildiğini kabul eden bir açıklama geldi. Burada kadınların faallikleri ve yetenekleri gözler önüne serildi ve hükümetlerle uluslararası organlar, kadınların barış çalışmalarına desteklerini artırmak üzere harekete geçti. Bu olanlar, kadın hareketlerinin taleplerinin ve feminist teorisyenlerin fikirlerinin küresel yönetimi etkilemeye muktedir olduğunun kanıtıydı. Bazı aktivist ve feminist kadınlar, "1325 süreci" ile ilgili değerli analiz ve eleştirileri sayesinde akademik camiaya yerleştiler ya da geçici olarak katıldılar. Bu arada dünyanın her yerindeki kadınlar da, 1325'i memnuniyetle, başka kazanımlar için destek olarak kullandılar. Birbirinden farklı ülkelere yaptığım araştırma ziyaretlerinden çıkan iki örnek bu konuyu aydınlatılabilir.

Daha önce gördüğümüz gibi Kolombiya'da La Ruta Pacífica, tabanı oluşturan ve yüksek mercilerde bulunan kadınları kamusal alana doğru harekete geçiriyor; Alianza Iniciativa de Mujeres Colombianas por la Paz da (IMP, Kolombiyalı Kadınların Barış için İttifak İnisiyatifi) "iktidarla müzakerelerde bulunmaya" ve BMGK 1325'in 1. ve 2. maddeleri uyarınca, kadınların gündemini resmi barış süreçlerine taşımaya çalışıyordu.³ İsveçli bir örgütün sağladığı fonda ve İsveçli kadınların ve sendikalarının desteğiyle, Kolombiya hükümetinin gelecekte –ister gerillalarla olsun ister paramiliter güçlerle– girebileceği barış müzakerelerine müdahale etmek için kendilerini hazırladılar. IMP, genç kadınlar, köylü kadınlar, yerli kadınlar, sendikacı kadınlar, Afrika kökenliler, akademisyenler, kamu görevlileri ve feministler dahil, ülkenin yedi bölgesindeki yedi toplumsal kesimden kadınlara danıştı. Kadınların dışlandığı beş kategori (ekonomik, politik, kültürel, bölgesel ve toplumsal) kapsamında, bir yıl içinde 600 talep topladılar. Doğrudan oylamayla seçilen sektör ve

3. IMP ile ilgili bilgileri, kurucu üye ve önemli bir aktivist olan Rocío Pine-da'ya borçluyum, lütfen Teşekkür bölümüne bakınız.

bölge temsilcisi 230 kadından oluşan istişare heyetinin dört gün süren toplantısında bu talepler, on iki maddeden oluşan temel bir müzakere gündemi haline getirildi. Rocío Pineda bana, "Bu bizim valizimiz oldu," dedi. Kadınlar bu valizi, girebilecekleri herhangi bir barış süreci için yanlarına alacaklardı. Valizlerini öncelikle, seçimlerde belediye başkanlığına ve diğer pozisyonlara adaylığını koyanlarla lobi çalışmaları yaparken kullandılar. Daha sonra, 2003'te hükümet başlıca paramiliter güç olan Autodefensas Unidas Colombianas'ın (AUC, Kolombiya Birleşik Savunma Güçleri) üst düzey yetkilileriyle barış müzakerelerini sürdürme niyetini açıklayınca, IMP'nin sekiz kadından oluşan politik komitesi hükümete yazmaya karar verdi; olası bir af anlaşmasıyla ilgili kaygıları ve kadın girişimi için birtakım mekanizmalara ulaşma talebini dile getirdi. Belli isteklerini net bir şekilde ifade ettiler: görüşmelerde sivil toplum uygun bir şekilde yer almalı, paramiliter suçların kurbanları temsil edilmeli ve bir Hakikat Komisyonu gündeme alınmalı. Sonuç olarak, Kolombiya'nın pek çok müzakereye tanık olan uzun tarihinde, kadınlar ilk kez barış görüşmelerinde gözlemci olarak yer aldılar.

Önerge 1325, İsrail ve Filistin'deki kadınlar tarafından da ciddiyle karşılandı. UNIFEM bir "alet sepeti" –terimler sözlüğü, önerenin ileri götürülmesi için grup oluşturma ve uygulanması için parlamentoyu harekete geçirme kılavuzu– hazırlayınca, Hayfa'daki Isha l'Isha da (Kadınlar için Kadınlar) bunu alıp yerel dillere tercüme etti. Gelgelelim en esaslı hareket, gelecekteki herhangi bir İsrail/Filistin barış müzakeresine müdahale edebilecek olan Uluslararası Kadın Komisyonu'nun (IWC) kurulması olmuştu. Komisyon, toplumsal cinsiyet perspektifiyle birlikte sivil toplum perspektifinin müzakerelere taşınmasını ve kadınların da masada fiilen yer almasını hedefliyordu.⁴ Komisyon'un doğum yeri Kudüs Bağlantısı'ydı ve kurucuları da Filistin tarafından Maha Abu-Dayyeh Shamas ve İsrail tarafından –o sırada Bat Şalom'un yöneticisi olan– Terry Greenblatt'tı (4. Bölüm'de bu örgütlerden bahsetmiştik). Daha sonra Terry'nin yerine Knesset üyesi Naomi Chazan geldi. Mayıs

4. Kadın Komisyonu hakkındaki bilgileri Maha Abu-Dayyeh Shamas ve Terry Greenblatt ile görüşmelerimden elde ettim. Ayrıntılar için lütfen Teşekkür bölümüne bakınız.

2002'de Terry ve Maha, Eşitlik Şimdi STÖ'sünün önyak olduğu bir toplantıda Güvenlik Konseyi'ne hitap etmek üzere New York'a gittiler. Aynı yıl ağustos ayında, AB, BM, Rusya ve ABD'den oluşan "Dörtlü"ye bir çağrıda bulundular. Onlarla fikirlerini paylaştılar.

Ortadoğu ile ilgili konuşmaların, yükselen askeri gerginlikten ve delice bir şiddetten uzağa, farklı bir düzeye taşınması için neler yapabileceğimizi anlattık... Adil ve kalıcı barışa ulaşmak için politik düzeyde yeniden başlatılması gereken politik diyaloga ve müzakerelere katkıda bulunmak için, Filistin ve İsrail sivil toplumlarını ve özellikle de kadınların görüşlerini, perspektiflerini ve kaygılarını aktardık. (Equality Now 2002)

Maha Shamas daha sonra bana, burada gelişen yapıyı açıkladı. Komisyon üyeleri, "tanınmış politikacılar ve feministler" olacaktı; yirmi İsrailli, yirmi Filistinli ve farklı uluslardan yirmi kadından oluşacaktı. Bu kadınlar hem kuzey hem güney yarımküreden seçilecekti ve görevleri de kendi hükümetlerine baskı yapmak olacaktı. Ağustos 2005'te, UNIFEM himayesinde, on Filistinli ve on İsrailli kadın IWC projesini ileri götürmek için İstanbul'da bir araya geldi. Haziranda Knesset tarafından geçirilen Kadınlar için Eşit Haklar yasasında yapılan bir değişiklikten yararlanan İsrail hazırlık grubu, Uluslararası Kadın Komisyonu'nun İsrailli yasal bir kurum olarak kabulünü sağladı. Komisyon Filistin yasalarınca ve başkanlık talimatıyla da tanındı. Maha, 2005 Kasımının başlarında bana, "Artık bir tüzüğümüz var. Daha çıkmadı ama çok yakında resmi bir tanımla yayımlanacak," dedi. "Çatışma yönetimini daha tasarlamadık, sürdürülebilir bir çözümün peşindeyiz. Paralel bir barış süreci aramıyoruz, asıl hedefimiz görüşmelere girmek," diyerek amaçlarını vurguladı.

Kadınların barış sürecine katılmaya yönelik bu iki girişimi, diğerleri, risksiz değil. İdealizm açısından eleştirilebilirler. Unutulmamalıdır ki, bu kitabın yazıldığı sırada barış görüşmeleri, İsrail ve Filistin'deki askeri ve militan zihniyetlerdeki en son şeydi. İşbirliği açısından da eleştirilebilirler. Kolombiya örneğinde, IMP kadınları, sağcı Kolombiya hükümetinin gizli anlaşması sayesinde sembolik cezalarla kurtulan habis paramiliter gücün politik alana yayılma tehlikesini fark etmişlerdi. Yine de birçok kadın, silahlı çatışmaların çözümüne ve savaşa son vermeye katkıda bulunacaksa, ellerimizi kirletme riskini de almamız gerektiğine inanmaktadır.

Kadın Protestolarının Metodolojisi

BU KİTAPTA yer alan kadınlar örgütlenme biçimlerinin, ilişki kurma süreçlerinin, eylem tarzlarının ve mesajlarını dillendirmelerinin, ana akım savaş karşıtı hareketlerden farklı olduğuna güçlü bir şekilde inanırlar. Mesajlarını verirken görüşlerini kanıtlara dayandırır- lar. 2004 ila 2005'te yaptığım seyahatlerde karşılaştığım birbirinden farklı birçok kadına, "Sizce en kesin ortak noktanız nedir?" diye sorsaydınız, muhtemelen "Nasıl yaptığımız," yanıtını alırdınız. Bir bakıma, kadınların *kadın olarak* örgütlenmeleri savaş karşıtı çeşitli protesto yöntemleri arasında başlı başına ayırt edici bir yaklaşımdır. Bir seçim yapıldığını gösterir – en iyi ve en etkin biçimde çalışabi- leceğinizi düşündüğünüz bağlamın seçilmesidir bu. Bu seçimde ra- hatlık etmeni rol oynar. Ayrıca kadın olarak kamu tarafından belli bir şekilde fark edilirsiniz ve bu da olumlu bir amaç için kullanıla- bilir.

Tanıştığım kadınların birçoğu politik yaşamlarına sol içinde başlamıştı. Örneğin Bangalore'daki Vimochana kadınları 1970'lerin solcuları olarak, bu hareket içindeki tüm mücadeleyi kuşatan dog- matik ve otoriter yapıyı gördüklerini anlattılar. Kadınlar, hareketin toplumsal adalet ve eşitlik politikalarını paylaşmakla beraber, As- ya'ya uygun olmayan Batılı "ilerleme" ve "gelişme" kavramlarını sorgusuz sualsiz benimseyen Hint elitlerinden pek farkları kalmadı- ğını hissetmeye başladılar. Erkek yoldaşlarla birlikte, yerel ve böl- gesel meselelere önem veren alternatif bir felsefe ile bireysel özerk- lik ve yaratıcılıkla birleştirdikleri bir ortak sorumluluk geliştirdiler. 1979'a gelindiğinde, bazı kadınlar kendini "sosyalist feminist" ola- rak nitelendiriyordu; ama daha sonra, "solu aştık", "yararlandık ama benimsemedik" diyecekti. Güçlülük ama bilerek, Hindistan'da

özerk bir feminist hareketin kurulmasına yardım ediyorlardı. Bugün Vimochana, Hint toplumundaki şiddete odaklanan karmaşık ve başarılı bir kadın örgütüdür; kadınlara yönelik bireysel patriyarkal şiddet, toplu şiddet ve Hint devletinin militarizasyonu, Pakistan ile arasındaki nükleer rekabet ve direniş hareketlerini vahşice bastırması gibi meselelerle ilgilenir (fotoğraflar s. 54-5).

Süreç Boyunca Sorumluluk, Minimal Yapı

İtalyan Siyahlı Kadınlar (Donne in Nero) grubunda tanıştığım kadınlar, ilişki kurma "modalità" (tarzı, yolu) deyişini kullanıyordu. Örneğin Torino Donne in Nero'dan Ada Cinato, bugünkü gruplarını, solda deneyimledikleri "saldırgan patriyarki tarzıyla" kıyasladı: "Eskiden politikada 'farklı' olmak zordu. Kadınlar olarak, örneğin sendikalarda, her zamanki davranış tarzımızı sürdüremezdik. 'Farklılığı' ne dikkate alırlar ne de kabul ederlerdi. Biz, her birimiz, ilişkiye ve doğrudan sorumluluk almaya önem veriyoruz. [Donne in Nero'da] tartışma tarzımız, diğerleriyle konuşma tarzımız bana çok rahat geliyor."

Ada, kadınların "her zamanki davranış tarzı" tabirini kullandı. Diğer kadınlar bu "tarzı" bilinçli bir feminist yaklaşım olarak sergiliyor. Brüksel'deki Collectif Femmes en Noir grubu da uygulamalarını kesinlikle böyle tanımlıyor. Diğer Siyahlı Kadınlar'dan farklı olarak onlar, savaş karşıtı gösteriler yapmak yerine savaş mağdurlarıyla, Belçika'dan sığınma talebinde bulunan kadınlarla çalışmayı seçmişler. Bariz bir şekilde feminist olan bir etiğe, yani hiyerarşik olmayan, sorumlu ve kapsamlı bir çalışma grubu oluşturmaya çok değer veriyorlar. Çünkü "patriyarkal gücün evrenselliği"nin ve büyüklük taslayan bir "yardımseverliğin" tehlikelerinin farkındalar. Kendileriyle "sans papiers" (belgesiz, "illegal") kadınlar arasında mutlak bir eşitlik olduğunu ısrarla vurguluyorlar; çünkü bu kadınlara "yardım eder" gibi görünmek istemiyorlar. Sade bir şekilde, "Biz, *belgeli ve belgesiz kadınlardan* oluşan bir kolektifiz," diyorlar.

Karşılaştığım grupların hepsi iş ve becerilerin paylaşılmasını, mutabakatla karar alınmasını, süreçlerin şeffaf olmasını ve ilişkinin sorumluluğunun taşınmasını istiyordu; ancak kendilerini memnun eden bir uygulama düzeyi tutturabilen gruplar daha ziyade sürekli

üyeleri olan, nispeten küçük gruplardı. San Francisco'daki Bay Area Siyahlı Kadınlar grubu, çoğu Yahudi olan on üç kadından oluşuyor; İsrail'in Filistin'e yönelik haksızlıklarıyla ilgili olarak, bu bölgedeki Yahudilerin fikrini etkilemeye odaklanıyor. Bu grup bir süre önce kapalı bir gruptu. Yeni üyeleri kabul etmeden önce çok düşündüler. Bunun nedenini, "Motivasyonu yitirmemek için birbirimizle hemen konuşabilmemiz, birbirimizi kolayca anlayıp güven duymamız gerekli," diyerek açıkladılar. Derin bir manevi yaşamı ve pratiği olan Sandy Butler, kendi dini içinde patriyarkiyle mücadele ediyor ve kendi ifadesiyle "bugün doğuştan Yahudi ve Amerikalı olmaktan derin bir utanç" duyuyor. "Politik etkinliklerimi yalnızca kendilerini kişisel, politik ve ruhsal olarak birbirlerine adanmış olan kadınlarla yapabilirim. Zor zamanlarda çalışmamızı mümkün kılan, etkileşimimizin zenginliği ve gruba her şeyimizle katılma yeteneğimizdir."

Kendilerini bir topluluk olarak görmeleri, bu grupların her zaman sevecen ve uyumlu oldukları anlamına gelmez. Tersine, böylesi bir yaklaşım anlaşmazlıkların fark edilip yapıcı biçimde çözülmesi zorunluluğunu dayatır. Vimochana deneyimini Celine Sugana şöyle açıkladı: "Paylaşırsınız, kavga ederiz. Bunu yapmakta özgürüz. Bu bizim doğal hakkımız. Ama çekip gitmeyiz. Birbirimizi bırakmayız – bıraksak bile, bu çok kısa sürer. İnsanları tekrar bir araya getirmeye çalışırız."

İlişkilerinde niteliğe, eylemlerinde de kendiliğindenliğe öncelik verdikleri için, karşılaştığım grupların çoğu yapılanmayı ve işbölümünü minimumda tutmayı tercih etmişti. Bu yalınlığa bir örnek, Belçika, Leuven'deki Siyahlı Kadınlar'dır (Vrouwen in 'T Zmart). "Feminist, antimilitarist, lezbiyen, aktivist" arkadaşlık ağından on-on bir kadın, her çarşamba öğle tatilinde buluşup belediye binasının girişi civarında nöbet tutuyorlar. Yarım saatlik savaşa karşı "stille wake" (sessiz nöbet) bittikten sonra, yakındaki bir kafede birlikte yemek yiyip gelecekteki eylemlerini, dayanışma ve ağ çalışmalarını konuşuyorlar ve sonra da ayrılıp işlerinin başına dönüyorlar. Kalan işler e-postalarla sürdürülüyor. (Gelgelelim, içeride yürüttükleri çalışma da müthiş etkili; çünkü bu grupta yer alan Lieve Snelings aynı zamanda Siyahlı Kadınlar'ın dünya çapındaki e-liste yöneticisi ve kadınların kıtalar arası iletişimini sağlıyor.) Yapı açısın-

dan diğer aşırı uçta, dünya çapındaki ulusal şubeler sistemi ve delege konferanslarıyla Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği (WILPF) bulunuyor. Ama bu her zaman hesaplama gerektiren bir yapı meselesi değil. Pembe Kod'da gördüğümüz gibi, dünya çapında bir hareket olma sürecinde şimdiye kadar örgütlenme konusunda belirgin bir rahatlık sergilendi. İtalya'da, kırk dört yerel Donne in Nero grubunun bir taraftan tam özerkliğini koruyacağı, bir taraftan da ulusal etkiyi artırabilecek ölçüde genel bir koordinasyonu sağlayacağı yönünde kesin bir inanç var. Bu örnekler kadınların örgütlenmenin taleplerine kendilerine en uygun şekilde karşılık verdiklerini, ama içsel çelişkilerden kaçınamadıklarını gösteriyor. Her çözüm, bir bedel gerektiriyor.

Belgrad'daki Žene u Crnom, ender olarak kendi bürosu bulunan savaş karşıtı kadın gruplarından biri. Başka Siyahlı Kadınlar grupları, özellikle İspanya ve İtalya'dakiler bir Kadın Evi'nin (Casa de la Mujer, Casa delle Donne) bir köşesini paylaşırlar. Bazı durumlarda, daha geniş amaçlara sahip bir örgüt içindeki kadınlar, genel olarak bütün etkinliklerin yer aldığı bir ofisten antimilitarist faaliyetlerini yürütüyorlar. Vimochana da bunlardan biri. Bir diğeri ise, kiranın üyelik aidatlarıyla ödendiği bir merkezde çalışan, İstanbul'daki Amargi (Amargi Kadın Akademisi). Burada kadınlar, feminist eleştiri ve toplumsal cinsiyet araştırmaları hakkında kurslar veriyorlar, kadınları bilinçlendiriyorlar ve erkek şiddeti mağduru kadınlarla dayanışma çalışmaları yapıyorlar. Aynı zamanda Türk militarizmiyle ve Türk-Kürt çatışmasıyla ilgileniyorlar.. Kürt ve Türk kadınlar arasında bağlantı kurulması için çalışıyorlar. Kadınların Barış Masası adını verdikleri bir inisiyatif örgütleyerek bunu bazı kent ve kasabalara, en son da Kürt nüfusun yoğun olduğu güneydoğuya taşıdılar; amaçları, "Kürtlere yönelik patriyarkal şiddet politikası yerine diyalogu getirmek"ti. Pınar Selek şunu vurguluyor: "Biz yalnızca savaş tehdidi altındayken militarizme karşı çıkmıyoruz. O zaten bizim içimizde ve sürekli. Kadınlara yönelik şiddet ve Kürtlerle devam eden savaş, bizim esas meselelerimiz."

Siyahlı Kadınlar'a rastladığım sekiz ülkede, bu grupların çoğunun nöbet tuttuğunu ve diğer etkinliklerini minimal düzenlemelerle yürüttüğünü gördüm. Birçok grup hayatını, birlikte ve resmi olmayan bir biçimde karar alan kadınların telefon zinciri veya e-posta

listesinden biraz daha fazlasıyla sürdürür. Aralarında küçük farklılıklar da var. New York'taki Union Meydanı grubu içinde, karar alma sürecinin resmi olmamasından kaynaklanan bir anlaşmazlık çıkmıştı. Önceki kadınlar gibi onlar da belli bir örgüt yapısına sahip olmamanın zararlarıyla yüz yüze gelmişlerdi. Karar verme yetkisi olan beş kişilik bir yönetim grubu oluşturdular (gerçi bu da üyeleri sırayla değişen, tamamen açık bir gruptu). Bologna'da ise kadınlar bir üyelerini grup koordinatörü olarak atamayı pratik buldular. Siyahlı Kadınlar gruplarının çoğunun, tartışmak ve karar almak için ara ara toplantı yaptıkları görülüyor. Haftalık düzenli toplantılarıyla Torino grubu bir istisna. Ama genel olarak toplantıların sıklığı gündemdeki görevlere bağlı. Bazen, başka bir ülkeden ya da başka bir ülkeye yapılan grup ziyaretlerinde, Dünya Kadınlar Günü'nde veya yeni bir savaş tehdidi altında çok fazla etkinlik örgütlenmesi gerekebiliyor.

Siyahlı Kadınlar'ın karakteristik özelliği asgari düzeyde örgütlenmeyse, farklı türden savaş karşıtı kadın aktivizmi kaçınılmaz olarak daha fazla idari iş gerektirir. Özellikle karmaşık ve bir süredir devam ettirilen etkinlikler örgütler ve sınırlar arası etkileşimi gerektiriyorsa böyle olur. Örnek olarak Winpeace'i (Yunanistan ve Türkiye'de Barış İçin Kadın İnisiyatifi) alalım. Onları her şeyden önce politik kampanyalarıyla tanıdım. Yunanistan ve Türkiye, kurulduklarından bu yana birbirine düşman ülkeler. Winpeace, her iki hükümete de askeri bütçelerini, özellikle de bu bütçenin birbirlerini hedef alan askeri programlarla ilgili kısmını azaltmalarını yönünde çağrı yapıyor. Bu arada, uygulamaya dönük daha pek çok projeleri olduğunu da öğrendim: çocuk ve yetişkin kitaplarının iki dile tercümesini kapsayan bir "edebiyat alışverişi"; bir okul müfredatını da içeren barış eğitimi programı; Türk, Yunan ve Kıbrıslı gençlerin birbirlerini tanıyıp, çatışmayı çözme konusunda kurslar görebileceği gençlik kampları; üç Türk köyünden ve bir Yunan adasından köylü kadınlar arasında işbirliğini içeren bir "tarım turizmi" projesi. Bu tür aktivizm, idari gerekleri açısından, sadece haftada bir sokakta nöbet tutmaktan oldukça farklı.

Nöbetler ve Diğer Sokak Çalışmaları

Siyahlı Kadınlar, her ne kadar biz onların sadece nöbet tutmadıklarını biliyorsak da, en çok nöbetleriyle tanınır. Siyahlı Kadınlar nöbetleri, düzenlilik, sıklık ve büyüklükleri açısından birbirlerinden farklıdır. Her nöbet grubunun tamamen özerk olması sayesinde bir gelenek gelişmiştir. Siyahlı Kadınlar uluslararası web sitesi, basit kılavuzlar sunarak kadınları kendi nöbet gruplarını oluşturmaya davet eder. San Francisco Siyahlı Kadınlar gibi, nöbet tutanlar genellikle kent merkezinde, işyerlerinin yoğun olduğu, dolayısıyla gelip geçenin eksik olmadığı yerleri seçerler. Bazı gruplar, bölgelerindeki askeri üssün önünde nöbet tutarlar. Gulf Coast Siyahlı Kadınlar, küstah komşusu MacDill Hava Kuvvetleri Üssü'nü görmezlikten gelemeyiz; çünkü Ortadoğu'daki askeri operasyonların yönetildiği ABD Merkez Komutanlığı'nın bulunduğu üstür bu. Duyduğum en küçük nöbet, yedi yılda iki kadına inen, Berkeley, California'daki. Pankartı tutmak için ikisine de gereksinim olduğundan, kimse bir hafta izin alayım diyemiyor. En büyükleri de, 1995'te Pekin'de düzenlenen BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ile daha yakın bir tarihte dünyanın birçok kentinde yapılan Dünya Sosyal Forumu gibi, devasa uluslararası etkinliklerde binlerce kadının tek seferlik bir araya gelişleriydi. Dünya Sosyal Forumu'nu Corinne Kumar ile Hint feminist örgütü Vimochana'dan, Asyalı Kadınların İnsan Hakları Konseyi'nden ve El Taller International'dan kadınlar birlikte düzenlemişti. Kadınlar her yerde, taşıdıkları pankartlara özenle yazdıkları birkaç sözcükle neden orada olduklarını anlatıp mesajlarını iletiyorlar. Daha fazla bilgi vermek için sık sık broşür de dağıtıyorlar.

Çeşitli yerlere yaptığım seyahatlerde, New York'taki kadınların şemsiyelerinin altında; Tampa Körfezi, Florida'da banyan ağacının gölgesinde; Verona'nın tarihi merkezinde yumuşak akşam güneşinde; papağanların ve kara çaylakların tepemizde uçtuğu ve insanların işlerinden döndüğü, gün ışığının kaybolmaya başladığı saatlerde Bangalore belediye binasının basamaklarında, kadınlarla birlikte nöbet tuttum. Her bir nöbette, tıpkı Londra'daki nöbetteymişim gibi rahat hissettim. Gittiğim her yerde, kadınlar nöbet tutmaktaki amaçları konusunda neredeyse aynı şeyleri anlattılar. Metodolojile-

Kadınlar genellikle, insanlara ve çevreye zarar vermeyen protesto yöntemleri seçiyorlar. Yukarıda, gelip geçtikçe veya ilk yağmurla silinip gidecek bir tozla mesajını yere yazan Londra South Bank kadınlarını görüyoruz.

ri, insanların bir konu hakkında bilgi edinmeye açık olduğu, düşünebildiği, fikrini değiştirebildiği ve kendi adına harekete geçebildiği fikrine dayanır. Bu modelde, insanlar birbirlerini etkilediğine göre, sokaktaki herhangi bir insan üzerinde yaratılan etki dalga dalga diğer insanlara da yayılabilir. Kim bilir, belki seçim şekilleri ve politik davranışlar da bir gün değişebilir. Sizinle zaten aynı fikirde olan kimseler, bu fikri onlar adına alenen savunmanızdan etkilenip cesaretlenebilirler. Sık sık, "Benim adıma bu yaptıklarınız için teşekkür ederim," diyenler olur. İnsanların kuşkuları ve muhalefetleri de hoş karşılanır. Bologna'daki Chiara Gattullo, "Benimle aynı fikirde olmayan insanlarla karşılaşmak benim için iyi bir fırsat. Ben kimseyi ikna etmeye çalışmam, ama umarım onlar da durup kendileri için düşünmeye başlarlar," diyor. Kadınlar orada durmanın kendilerinin de yararına olduğunu söylüyorlar. Chiara ekliyor: "Dikkat etmemize yardımcı oluyor, herhangi bir yerdeki kişisel kararlılığımızı yeniliyor." Birçok kadın bana, *tam olarak* ne hissettiklerini ifade eden bir dövizle öylece durmanın kendilerini derin bir şekilde tatmin ettiğini anlattı. "Io Donna Contro la Guerra" ("Ben, savaşa karşı çıkan bir kadını").

Bazı kadınlar için nöbet tutmak, bir süre katılmadıklarında özledikleri bir manevi uygulamaysa, diğerleri için daha çok bir görev. Nöbet tutmak sıkıcı da olabiliyor. "Ağır bir iş! Bir saat insana bayağı uzun geliyor," dedi Margherita Granero (Torino) ve ekledi: "Halkla aramızdaki kopukluğu hissediyorum. Biz başka bir dünyadan gelmişiz gibi. Çoğunluktan çok farklı olduğumuz kafama iyice dank ediyor ve bu da beni üzüyor." Nöbetler bazen kadınlara sıkıcı geliyor, bazen de gerçekten ürkütücü olabiliyor. Örneğin, milliyetçi saldırılarda bulunan silahlı ve heyecanlı erkeklerle dolu milliyetçi bir kent olan Belgrad'ın Cumhuriyet Meydanı'na çıkıp orada nöbete durmak cesaret ister. Jasmina Tešanović, oradaki ilk nöbetlerini şöyle anlatıyor: "Biz önce yaptık, sonra düşündük. Caddede dururken hepimiz, 'ne yapıyoruz biz?' diye düşünmüştük! İlk kez seks yapar gibiydi. Canın acır ama, 'tamam, bir dahaki sefere zevk alacağım!' diye düşünürsün!"

Bazı gruplar nöbet biçimini değiştirme gereksinimi hissetti. ŽuC Belgrad bu gruplardan biri. Ekim 2004'te onlarla birlikteyken, görsel etki yaratmak için gökkuşağı renklerinde dev bir ipek bayrak

ve yarı saydam küçük bayraklar kullanıyorlardı (bkz. s. 128-9'daki fotoğraflar). Tokyo'da kadınlar hareketsiz durmak yerine birbirinden değişik siyah şapkalarıyla ve giysileriyle kentin caddelerinde yürüyorlardı. Madrid'deki Mujeres de Negro bazen sokak tiyatroları hazırlıyordu. Soyunup kendilerini kırmızıya boyuyor, sokak çeşmelerine "kan" döküyorlardı.

Okullardan Mahkemelere

Genel olarak, savaş karşıtı kadın grupları çok çeşitli yöntemler kullanır. Bu yöntemlerin pek çoğu kadınlara özgü değildir ama "modalite", yani yöntemleri uygulama süreçleri özgün olabilir. Birinci Bölüm'de, Kolombiya'da La Ruta Pacífica'nın kitlesel hareketlerini ve İkinci Bölüm'de Pembe Kod'un dünya çapındaki 100.000 imza kampanyasını anlattım. Pembe Kod'un ayrıca savaştan sonra Irak'ta faaliyet gösteren ABD şirketlerine hissedar olup müdahalelerde bulunduğunu gördük. Bazı İspanyol kadınların düzenlediği "objeción fiscal" (mali itiraz) ile askeri harcamalara gidecek vergiler ödenmedi. Bazı ülkelerde kadınlar, hafif silahların toplanması ve etkisiz hale getirilmesi üzerine çalışmalar yapıyor. Bazı gruplar için, kendi yerel toplulukları içine iyice girmiş olmak; göçmenlere karşı ırkçılık ya da kadınlara yönelik şiddet gibi, militarizm ve savaşla bağlantılı yerel sorunlarla uğraşmak önemlidir. Diğerleri tersine, ya da aynı zamanda, başka ülkelerdeki kadınları tanımak ve onlara destek vermek için bol bol seyahat eder. Daha önce bahsettiğimiz Dones per Dones, adından da anlaşıldığı gibi, "Biz kadınlar, oradaki kadınlar için buradayız" düsturunu benimsemiştir. Kolombiya'dan Afganistan ve Rusya'ya, aynı zamanda İsrail ve Filistin'e kadar birçok yerdeki kadınlarla temaslarını sürdürürler. San Francisco Siyahlı Kadınlar'dan Jennifer Beach, Filipin kadın örgütü Gabriela'dan kadınlarla hem Filipinler'de hem de California'da yürüttükleri ilişkiden söz etti: "Böyle ziyaretlerin inanılmaz bir etkisi olur. Aktivistlerin seyahat etmesi gerekir. Belki de sanatçılar gibi onların da esine gereksinimi var. Dünyanın öbür köşesinde, ABD tahakkümüne karşı çıkan feministlerle karşılaşmak bizim için harika bir şey. Emperyalizmin özellikle kadınlar üzerindeki etkisinin ne olduğunu an-

lamak bizim için çok önemli. Güvenli bir alan kalmadığını görüyoruz; hepimiz etki altındayız."

Hindistan'da tanıştığım, WIPSA'dan (Güney Asya'da Barış İçin Kadın İnisiyatifi) Syeda Hameed, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'teki kadınlarla karşılıklı ziyaretlerini anlattı. "Düşman" addedilen insanları ziyaret etmenin çoğunluğun gözünde "delilikten başka bir şey olmadığı" zamanlarda gerilim dolu sınırlar boyunca zorlu otobüs yolculukları yaptılar. Böyle bir yolculuğun ardından şunları yazmışlar:

Kadınlar olarak, ilişki kurmanın, iki ülkenin sıradan insanlarını bir araya getirmenin yeni bir yolunu başlattığımızı hissediyoruz... Ülkeler arasındaki, toplum ve aile içindeki uyuşmazlıkları çözme aracı olarak şiddetin sürdürülmesine karşıyız... Güney Asya bölgesindeki kadınlar birlik olurlarsa, yıkıcı politik güç oyunlarını durdurmaları için hükümetlere baskı yapabilirler. Yüreklere ve düşüncelere bir olduktan sonra sınırların ve sınır koymanın önemi kalmaz. (WIPSA 2003: 30)

Kadın aktivistlerin repertuarında öne çıkan üç yöntem daha var: politik sisteme yönelmek, eğitim ve hukuku kullanmak. Tekrar edecek olursak, bu yaklaşımlar kadın örgütlerine özgü değildir ama "modalità" genellikle kadınlara özgüdür.

Politik Lobicilik

Devlet başkanlarını köşeye sıkıştırmanın, Sierra Leone'deki Marwopnet'in uzmanlık alanı olduğunu gördük. Diğer grupların politikacılara ve parlamentolara yönelik daha az lobi çalışması yaptığını fark ettim. Görünen o ki çoğu, politik çalışmayı özellikle hoşlandığı için değil de durum bunu gerektirdiği için yapıyor. ABD'de, George W. Bush'u devirme şansı veren 2004 başkanlık seçimleri yaklaşırken, Bay Area Siyahlı Kadınlar grubu bile kürsüye çıkmaya karar verdi. Muhtemelen Bush karşıtı hedef seçmen kitlelerini bekâr kadınlar olarak belirlediler. Frances Reid, bu kitlenin oy vermek için başvurmasını sağlamak amacıyla beş dakikalık bir video hazırladı. Seçim zamanı da bütün grup kapı kapı dolaşarak veya arabasını paylaşarak kadınları oy sandığına taşımaya çalıştı. Sandy Butler kederli bir şekilde: "Hayatımda ilk kez seçim politikası yapıyorum. Ne hüzünlü pragmatizm!" demişti.

Aslında kadınlar değişik yer ve zamanlarda kendi görüşlerini ifade etme maksadıyla seçimlere katıldılar. Bazıları, '80'lerde Greenham Common Kadın Barış Kampı'nda henüz aktifken (aşağıya bkz.) "Yeryüzünde Yaşam İçin Kadınlar" olarak parlamento seçimlerine katılıp, Savunma Bakanı'nın ve diğer Muhafazakâr Parti bakanlarının koltukları için yarışa girdiler. 2004 yılında, Okinawa'daki Askeri Şiddete Karşı Kadın Hareketi, koordinatör Takazato Suzuyo'nun Naha'ya belediye başkanı seçilmesi için çok çalıştı ama başaramadı. Suzuyo kazansaydı, adanın ABD tarafından militarizasyonuna karşı çıkabilecekti.

Bilgi ve eğitim

Karşılaştığım kadın gruplarının ve örgütlerinin çoğu, yazı yazar, broşür hazırlar ve medyanın, özellikle de yerel radyoların ilgisini çekmeye çalışır. Bazıları yaptıklarını karşı-enformasyon olarak adlandırır. Bazıları bunu, diğerlerinden daha yoğun ve sürekli yapar. Britanya'nın Berkshire bölgesindeki Aldermaston Kadın Barış Kampı, daha sonra göreceğimiz gibi, Atom Silahları Tesisi'nin önündeki varlığını yirmi yıldan beri sürdürüyor ve şimdi de yeni kuşak nükleer silahların geliştirileceği yeni tesislerin inşasını izlemekte. Britanya Milli Savunma Bakanı Eylül 2005'te, ülkenin mevcut Trident füzeleri sisteminin yenilenmesi kararını herkesin gözü önünde tartışma sözü verdi. Daha birçok örgütün yanı sıra barış kampındaki kadınlar da gerçekleri araştırıp yayımlamak ve konuyu halkın gündeminde tutmak suretiyle dikkatleri bu konuya çekti.

İspanya ve İtalya'daki belli Mujeres de Negro grupları, bölge okullarında barış eğitimi verdi. Winpeace'in Yunan ve Türk öğrenciler için bir barış müfredatı hazırladığını da biliyoruz. ABD, Oregon'da tanıştığım Carol van Houten da bana Lane County İttifakı'nın (CALC) çalışmalarını anlattı. Eylül 2001'de, Bush yönetimi eğitimle ilgili yeni bir yasa çıkardı. Bu yasaya göre okul müdürleri, orduya asker toplayanların okullara girmesine ve ailelerinin aksi yönde özel bir talebi olmadığı sürece, öğrencilerin adlarını ve iletişim bilgilerini almasına izin vermek zorundaydı. CALC üyeleri, yerel okulun kendilerine de bölgelerindeki okula girme ve aileleri öğrenci bilgilerinin verilmesine karşı çıkabilecekleri yönünde uyarma iz-

ni verilene kadar yönetim kurulunu protesto ettiler. Carol, okulu bitirme yaşındaki kız ve oğlanlarla konuşmalar yaptıklarını anlattı. "Orduya personel alımı yapanlar çok akıllı. Çocuğa ne istediğini anlattırıp, ordunun ona bunları sağlayacağına söz veriyor. 'İstedğin alanda çalışabilirsin, elektronik olabilir mesela, ne istersen. Eğitime en yakın arkadaşınla gidebilirsin. Polis gücüne katılabilirsin.' Ama içeri adım attıktan sonra gideceğin yere onlar karar verir. CALC olarak bizim amacımız, öğrencilere ordu görevlisinin söylemediklerini anlatmak – mesela kontratın sekiz yıllık olduğunu." Bu tarz bir çalışma yalnızca bir toplumsal cinsiyet perspektifi değil, aynı zamanda kadın ve erkekler arasında işbirliği de gerektirir. Carol, kendi deneyimleri sayesinde öğrencilerle ikna edici bir şekilde konuşabilen eski bir ordu mensubu erkeklerle birlikte gidiyor okullara.

Hukukun kullanılması

Kadınların militarizme ve savaşa karşı eylemlerinde genel olarak üç hukuki strateji kullanmış olduklarını gördüm. Birincisi, politikacıların uluslararası yasalar karşısında hesap vermesini sağlamak için adalete başvurmak. İkincisi, politik amaçla yasa ihlali. Üçüncüsü, yanlışları ortaya dökmek için hukuku retorik ve sembolik olarak kullanmak.

Birinci Bölüm'de, Gujarat'ta Adalet İçin Uluslararası İnisiyatif ten kadınların, 2002'deki örgütlü katliamda tecavüze uğrayan kadınlar için adalet taleplerini yasal argümanlarla iletmeyi seçtiklerini gördük. Hint hükümeti Uluslararası Suç Mahkemesi'nin yargı yetkisini kabul etmediği için, kadınlar da onun yerine 1948 tarihli Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılmasıyla ilgili Uluslararası Konvansiyon'a başvurdular. Hint hükümeti 1959'da bu Konvansiyonu onaylamış ama yürürlüğe girmesi için gerekli olan yasal düzenlemeyi yapmamıştı. Kadınların raporu, uluslararası topluluğun Gujarat ile ilgili olarak bir soykırım uyarısında bulunmasını ve insanlığa karşı suç işlemekle itham edilenlerin iadesi için çağrı yapmasını istedi.

Rebecca Johnson, 1984 sonbaharında Greenham Common Kadın Barış Kampı'ndan on iki kadın ve bu kadınların on yedi çocuğuyla, Başkan Ronald Reagan, Savunma Bakanı Caspar Weinberger

ve ABD ordu komutanlarına dava açmak üzere New York'a gittiklerini anlattı. İki Amerikalı erkek kongre üyesinin, Anayasal Haklar Merkezi'nin ve Amerikalı kadın aktivistlerin desteğiyle, nükleer cruise füzelerinin, Amerikan Anayasası'na ve uluslararası hukuka aykırı olduğu iddiasıyla açtıkları davada, bu silahların Britanya'da konuşlandırılmasını engelleyecek bir mahkeme emri çıkarılması talebinde de bulundular. Davayı kazanamadılar ama bu dava, cruise karşıtı hareketin sesini duyurmasında çok önemli bir rol oynadı.

İkinci stratejiyi, eylemleriyle yasaları çiğnediği ya da sınırları zorladığı için birkaç kez hapse atılan Helen John anlattı. Greenham barış kampında, örneğin devletin kampı kapatmak için kullandığı, ortak alanların kullanımını düzenleyen yerel tüzükler gibi yasalara itiraz için büyük bir çaba harcanmaktaydı. Ayrıca Helen'in izah ettiği gibi, kadınlar yasaları seve seve çiğniyordu; "Eğer zararlı bir şeyi destekliyorsa, yasayı çiğnemek, demokrasinin temel prensiplerinden biri olarak meşrudur." 1980'lerde Greenham'da ve Britanya'nın daha pek çok yerinde, kadınlar üslere girerek, yetkililerin işini engelleyerek ve bazen de donanıma zarar vererek yasaları tekrar tekrar çiğnediler. Kendilerine karşı açılan davaların mahkeme kararlarını da, nükleer silahlara ve onların taşınma sistemlerine karşı davalarını halka duyurmak ve bu konuda mahkemenin yetkisine saygı duymadıklarını göstermek için kullandılar.

Suçlu bulunan kadınların birçoğu, kendilerine verilen para cezalarını ödemedikleri için kısa süreli de olsa hapse girdi. Helen, yasa ihlalinin geçerli bir aktivist stratejisi olarak görüldüğü, insanların yasayı çiğnediği için öldürülmediği, işkence görmediği ya da yıllarca hapiste sürünmediği ve hapisanelerin nispeten rahat, sıcak, hele kış ortası naylon çadırlarda kamp yapan kadınlar için neredeyse beş yıldızlı otel sayılabileceği bir ülkede yaşadıkları için, İngiliz kadınlarının şanslı olduklarını kabul ediyor. Hapse girmeyi Helen de "kitlesel boyutta politikleşme" olarak görüyor: "Mahpusların çoğu yoksul, çeşitli suçlardan hüküm giymişler ama daha çok kendilerine fırsat tanınmadığı için oradalar. Kadınların çoğu bir erkeğin suçunu üstlenmiş. Orada onlara erişme, onlarla konuşma fırsatınız oluyor. Protestolarımızla ne yapmaya çalıştığımızı ve gerçekleştirmesini istediğimiz değişikliklerin kendi çocuklarına yararı olacağını anlıyorlar."

Kadınların üçüncü stratejisi, hukuku teatral bir biçimde kullanmak. Ara ara savaş liderlerinin ya da suçlularının yargılandığı sahte mahkemeler kurdular. Bunların en uzun soluklu ve politik açıdan en düşündürücü olanlarından biri, Asyalı Kadınların İnsan Hakları Konseyi'nin (AWHRC) girişimiyle oynanan bir dizi "Kadın Mahkemesi"ydi. AWHRC kaygılarını "Asya ve Pasifik'teki ulus-devletlerde militarizasyonun ve nükleerleşmenin artmasıyla kadınlara yönelik şiddetin yoğunlaşması ve savaşların, köktendinciliğin, toplumsal ve etnik çatışmaların bölgeyi kuşatması" şeklinde tanımlamaktadır (yayınlanmamış broşürden).

1993 ila 2004'te kadınlar Asya-Pasifik bölgesinde, Arap dünyasında, Afrika'da, Orta Amerika'da ve Akdeniz bölgesinde yirmi iki mahkeme düzenlediler ve buna hâlâ devam ediyorlar. Bu mahkemelerde bir yargıç heyeti, hikâyelerini anlatmak için birçok değişik ülkeden gelen kadınların tanıklığını dinler. AWHRC'den Madhu Bhusan bana bu mahkemelerin amacının "alternatif bir politik alan yaratmak" olduğunu ve "Başat insan hakları söyleminin ve onu ideolojik olarak destekleyen sahiplenici bireycilik, akılcılık ve nesnellik gibi Aydınlanma değerlerinin eleştirisine dayanan bir görüşten doğduğunu" söyledi. Bu nedenle, mahkemelerde iddia makamı da yoktu, savunma makamı da. Tanıkları çapraz sorguya almadılar, çünkü onlara inandılar. Birikim ve deneyimlerine göre seçilmiş kadınlardan oluşan jüri, suçlu ya da suçsuz kararı vermedi; anlatılanları dinledi, anladı, düşündü ve sentezledi. Corinne Kumar'ın hem AWHRC hem de Güney yarımkürede faaliyet gösteren bir STÖ olan El Taller International (Tunus) içindeki rolü önemli. Kumar'ın, mahkemelerin ardındaki motive edici ruhu yansıttığı yazısı şöyle:

Kadın Mahkemeleri, nesnel realiteyi (konuların analizini kullanarak) kadınların öznel tanıklıklarıyla, kişisel olanı politik olanla, mantıklı olanı lirik olanla (tanıklık videoları, artistik görüntüler ve şiir kullanarak) birlikte işlemek ister... oralar, kadınların acılarının dilini kullandıkları, suçları adlandırdıkları, hak ve hatta tazminat talep ettikleri kutsal yerler. (yayınlanmamış broşürden)

"Militarizm ve savaş karşıtı kadın hareketleri"ne bir sınır getirmek, etkinlikleri bu fenomenin içinde veya dışında tanımlamak tabii ki keyfidir. Ben bu çalışmada, savaşla daha da bileylenen nefre-

tin silinmesi için profesyonel beceri ve uzun süreli, yoğun bir çalışma gerektiren yüzlerce uzlaşma projesini dışarıda bırakmayı seçtim. Ayrıca savaş kurbanları ve mağdurlarıyla ilgili binlerce insani projeyi, değerli oldukları halde incelemedim. Konuştuğum savaş karşıtı kadın aktivistler, mesela Brüksel'deki Collectif Femmes en Noir kadınları, iltica talebinde bulunanlarla yaptıkları çalışmaların "insani" olarak tanımlanmasını reddediyorlar; bu çalışmalarını savaş karşıtı çabalarının doğal bir sonucu olarak görüyor ve politik diye nitelendirmeyi tercih ediyorlar.

Ancak bazı ülkelerdeki çatışmaların yoğunluğu, insani yardım çalışmalarını da barış aktivizmi kapsamına almayı gerektirir. Örneğin Hint Ordusu, Keşmir'deki bir Müslüman ayaklanmasına karşı, 1958 ve 1972 tarihli Silahlı Kuvvetler (Özel Güç) Yasalarına, Karışıklık İçindeki Bölgeler Yasasına başvurdu ve 2002'den beri de Terörizmi Önleme Yasası gibi oldukça dar görüşlü yasal düzenlemelerden yararlanıyor. Keşmir'deki çatışma nedeniyle, kadınların hem Hint ordusunun vahşetine hem de isyancıların şiddet içeren stratejilerine karşı alenen siyasi bir faaliyette bulunması çok tehlikeliydi. Bu meseleyle ilgilenen Hint vatandaşları, devletin kendileri adına bu insanlara zulmetmesini, sorunlu bölgenin dışından protesto edebilirlerdi. Ama Keşmir'de yapılacak en iyi iş, insani projeler yürütmekti. Bu açmaza en iyi yanıt veren gruplardan biri, Delhi merkezli Aman (Barış) STÖ'dür. Örgütün hedefleri arasında şiddet içeren çatışmaları önlemek kadar, çatışmalardan kurtulanlarla insani çalışmalar yapmak da var. Keşmir'de Aman vekili feminist bir psikolog olan Sahba Husain, pragmatik olarak mümkün olanı yapıyor. Sahba, köylerdeki kadınlar arasında "toplumsal cinsiyet, zihin sağlığı ve çatışma" üzerine bir proje yürütüyor. "Keşmir'de meydana gelen ölümlerin yoğunluğu, feci bir travma yaratıyor. Akıl hastalıkları neredeyse salgın halinde," diyor. Keşmir'de, akıl sağlığı bölümü olan tek hastanede 2003 yılında ayakta tedavi gören kayıtlı hasta sayısı 48 bin civarındaydı.

Ritüel ve Sembolizm

Kadınların barış eylemciliğinin ayırt edici özelliği, ritüellerin ve sembolizmin yaratıcı bir şekilde kullanımıdır. Bazen bunlar belli

bir kültürdeki manevi uygulamaların birebir ifadesi ya da tekrar hayata döndürülmesidir. Ama genellikle, insanların doğaya daha yakın yaşadığı ya da kadınlara ve kadınların bilgisine daha çok değer verildiği bir geçmişin nispeten muğlak kavramları temel alınarak, kültürün yeniden keşfedilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Greenham kadınları bir sembol olarak cadıları kullandı – 1983 yılındaki Cadılar Bayramı eyleminde cadı kostümlü kadınların, kalabalık olmalarından yararlanıp üssü çevreleyen altı kilometrelik çiti devirmeye çalışmaları görülmeye değerdi. Greenham cadılığı, tarihi bir olayın anılmasıdır: Britanya'daki son cadılardan birinin Common'da idam edildiği düşünülür. Bu hareket aynı zamanda kadınların geleneksel bilgisinin ve gücünün kadınlara iadesini talep etmiş, ortaçağdaki cadı avlarında yakalanıp yakılanların şifacı ve kahin olduklarını hatırlatmıştır. Diğer bir düzeyde de Cadılar Bayramı'nda çocukların cadı kostümlü eğlencelerine dair tahayyüllere sağlam bir politik etki katmıştır.

Siyahlı Kadınların nöbetlerinde drama (kentlerin içinde azizler gibi durmak), ritüel (sessizce) ve sembolizm (çok kültürde matemin rengi olan siyah giymeyi seçmek) kullanılır. Metaforlarını neşeyle birbirine karıştıran Pembe Kod da pembe rengi sembol olarak seçmiştir. Dişiliğin renk kodunun, "kızlara pembe" ticari aldatmacasının parodisini yapar. Pembe Kod, askeri sistemin güvenlik uyarısı "Kırmızı Kod"un alaya alınmasıdır. İşten atılma belgesi olan "pembe slip"i kadınların kendi politik amaçları yönünde mecazi olarak tercüme edip kullandıklarını da gördük. "Slip"in ipeksi kadın iç çamaşırını anlamıyla kullanıldığı bir sözcük oyunu, dişiliğin ticarileştirilmesiyle de dalga geçer.

Sembolizmi ister tarihi ister modern olsun, uluslararası toplantılarda kadınların her grubun önerdiği küçük ritüellere seve seve katıldıklarını gördüm. Örneğin, Militarizme Karşı Kadın Ağı'nın Manila'daki toplantısında Hawaiili yerli Terri Keko'olani, atalarının toplantıda bizimle olması için oturumu dua ederek açtı. Koreli kadınlar bir gece, kâğıt elbiseler, ziller ve mumlarla geleneksel bir törene öncülük ettiler. Biz ağaçları mesajlarla donatırken, Porto Rikolu kadınlar da rengârenk devasa yorganlarıyla birlik içinde çeşitliliği ifade ettiler (fotoğraflar, s. 100).

Bay Area Siyahlı Kadınlar, standart Siyahlı Kadınlar nöbeti ye-

rine, bir Yahudi pratiğinden yaratıcı bir şekilde uyarladığı dini ritüeli sürdürüyor. Örneğin yeni yıl festivali Tashlikh'i yılda iki kez kutluyor, dev kuklalarıyla büyük kalabalıkları sahile çekiyorlar (fotoğraf, s. 85). 2003 yılında burada, İsrail'in ayırım duvarını temsilen yüksek mukavva bölmeler yaptılar. İnsanları çağırarak bu temsili duvarı parçalara ayırmalarını, parçalara bir mesaj yazmalarını ve sonra da kuklalara vermelerini istediler; kuklalar da onlara suya atmaları için ekmek verdi. Penny Rosenwasser'in açıklamasına göre bu eylem geleneksel olarak, geçen yıl "atladığımız olayları" sembolize ediyor. Sandy Butler'in anlattıkları ise şöyle: "Yeni bir ayın kitabı yaratıyoruz. İnsanlar politika yapmak için sözcükler yerine ritüel biçimlerin kullanıldığı bir yer istiyor. Yahudiler olarak İsrail hükümetinin yaptıkları karşısında ne kadar acı ve ıstırap duyduğumuzu, hakarete uğramış hissettiğimizi ve kararlı olduğumuzu ifade etmek için bir yer... Ritüellerimiz, yaratıcı feministlerin kavramlaştırdıkları bütün bu biçimler ve şekiller, benim için Yahudiliği ruhsal ve politik açıdan onurlandırmanın bir yoludur. Ruhsal ve politik yaşamım için önemli olan her şey oradadır."

Kolombiya'da La Ruta Pacífica'nın, sembolizmi bilinçli ve kararlı bir şekilde kullandığını gördüm; katı ekonomik ve politik analizleri, kadınların atalarından kalma gelenekler ve ruhanilikle becerikli bir şekilde birleştiriyorlardı. 185 sayfalık etkileyici kitaplarının (La Ruta Pacífica 2003) bir bölümünü tamamen, temel stratejilerinden biri olan sembolizme ayırdılar. Hedefleri, "'kadınların bu dünyaya getirdiklerini kurtarmak' için, diğer uygulamaların yanı sıra, şiddet ve savaşla ilgili yaygın sembolizmi yapısöküme uğratarak, yeni bir görsel dil ve yazı dili ile yaratıcı ritüeller koymak"tı. La Ruta'nın sembolizmi kullanışı akılcılığı bir yana bırakmakla değil, onu sezgi ve duygularla birleştirmekle ilgilidir; böylece patriyariye, militarizme, otoriter erkeklığe ve dışlanmaya engel olacak ve karşı çıkacak kadar şaşırtıcı, açık ve sağlam söylemler yaratılır. Burada, kelimelerin anlamlarını yitirdiği sözel politika bombardımanı altındaki bir dünyada sözel olmayan görüntülerin kullanılması söz konusudur. Aşağılanmış, susturulmuş ve üzeri örtülmüş feminen bilgilerin bulunup kurtarılması da söz konusudur. Sembolizmin kullanılışı ayrıca, Kolombiya'da Hristiyan gelenekleriyle, yaşamakta olan hem yerli Amerikan hem de Afrika kökenli pagan gele-

neklerin arasındaki sınırı geçmekle ilgilidir.

La Ruta'nın ilgi alanına giren ana temalar, şiddete ve ölüme karşı durmayı, yaşamın ve yenilenmenin onaylanmasını, ilişkide olmanın ve kızkardeşliğin (*sororidad*) ısrarla üzerinde durulmasını kapsar. İlahiler ve şarkılar söylerler; şiir, ritm ve müziği kullanırlar; davul çalıp dans ederler. Toprak (dikim, tohum), ateş (ışık ve meşale kullanırlar) ve su (nehirde birlikte yıkanma) gibi unsurlara göndermeler yaparlar. Renkleri sembolik olarak kullanırlar: doğruluk için sarı, adalet için beyaz, umut için yeşil, değişiklik yapmak için mavi. Beyaz ve siyah giysiler giyerler. Elleri ve dokunmayı ritüelleştirirler. Sözcükler ve şekiller katarak yorgan ve pankartlar dikerler. Hepsinden önemlisi, dokumanın (*tejer, tejido*) mecazi anlamı ortaya çıkar. Bu bir yandan ilişkide olmayı temsil eder – bazen görsel olarak bir örümcek ağını kullanırlar. Öte yandan dokuma kavramı, sökme ve yeni baştan dokuma, ölüm ve yenilenme şeklindeki yaratıcı yaşam döngüsünü sembolize eder; belki daha da önemlisi, anlamın bozulmasını ve yeniden inşasını simgeler.

Örgüt stratejisinin sembolik boyutuna kiminin fazla kiminin daha az geçerlilik atfetmesi gibi birbirinden çok farklı tepkiler vermeleri, muhtemelen La Ruta Pacífica'yı oluşturan kadınların da çok çeşitli olmasından kaynaklanır. Bazen sembolizmin kendisi, "kadın"ın elzemleştirilmesi ve romantikleştirilmesi arasındaki sınırı kelimelerden çok daha iyi anlatır. Ancak örgütün sembolizmi ve törenselliği yaratıcı biçimde kullanmasının, Kolombiya'nın değişik bölgelerinden farklı kadınları bir araya getirmede önemli rol oynadığını kabul etmek gerekir. Urabá'daki ilk eylemden en yenisi olan Choco'dakine kadar ülke çapındaki eylemlerinin her birinde, yaşamı paylaşma ve kızkardeşlik duygusunun yaratılmasında ve olumsuz militarizm, şiddet ve ölüm fenomenlerine karşı protestoyu (çok kısa bir süreliğine de olsa) tam tersi deneyimlere dönüştürmede sembolizm çok etkili olmuştur.

Sessizliğin Politik Kullanımı

Sessizliği politik bir araç olarak kullananlar yalnızca Siyahlı Kadınlar değildir, ama onlar bu konuda gayet açıktır. Hindistan'daki kadınlar bu fikri, çevrelerindeki politik görüntüden dolayı sabırları

kalmadığı için benimsediler. Celine Sugana, "Artık bağırmaya ve haykırmaya son verdik. O güzel sözleri kimse dinlemiyordu," dedi. Pankartları ve bildirileriyle verdikleri son derece güçlü görsel mesajlar, sessizlikleriyle tezat oluşturuyor. ABD, Florida'daki Gulf Coast Siyahlı Kadınlar, sessizlikle ilgili bir bildiriye yüksek sesle okuyarak nöbetlerine başlıyorlar. Bildirideki sözlerin tüm mesajlarını içerdığını ve başka söze hacet bırakmadığını hissediyorlar.

Kendileri için konuşamayan susturulmuşlar: kadınlar, çocuklar, anneler, babalar, kız kardeşler, erkek kardeşler, teyzeler, yeğenler.. "bu kadar yeter – yeter artık" deme gücünden yoksun bırakılmış tüm insanlar.

Bizim sessizliğimiz kuşlara, çekirgelere, sincaplara, kertenkelelere, kendilerini ifade etme ve onların barış dolu seslerini ve müziklerini bize duyurma fırsatı sağlar. Sessizliğimiz, her gün tahrip ettiğimiz güzelliği bize göstermelerini sağlar.

Sessizliğimiz, dünyanın kendi sesini duymamızı sağlar – insanlar olarak yaptığımız bütün gürültülerin, aç gözlülükle yol açtığımız tahribatın üstünü örterek dikkatimizi başka tarafa çevirdiğinin daha fazla farkına varırız. Herkese zarar veren bir dikkatsizliktir bu. Zihnimizin böylesine dağılması, unutulmaları ihmal etmemize yol açar.

Sessizliği, gezegenimizin yanlış yoldaki bütün liderlerine yöneltilmiş yüksek bir ses olarak kullanıyoruz.

Sessizliğin politik etkisine o kadar inanıyorlardı ki, MacDill Hava Üssü önünde üç bin savaşı karşıtı protestocu toplandığında, Gulf Coast Siyahlı Kadınlar grubu oradaki insanlara hitap etmeleri için verilen fırsatı, beş dakika sessiz durarak kullandılar. Oradaki sessizlik, korkunç seslerin karşısına dikiliyordu. Bana, Irak işgali başladığında, havalanan uçakların gümbürtüsünü duyduklarını söylediler. "Iraklı kadınların birkaç saat sonra duyacakları, bir Körfez'den (Gulf) diğerine gelen sesleri duyduk!"

Ancak sessizlik konusunda bütün kadınlar aynı fikirde değil. Halk Kütüphanesi Siyahlı Kadınlar grubu sessizlikten yanayken, komşuları olan Union Meydanı Siyahlı Kadınlar farklı görüşte. Sherry Gorelick bana şöyle yazmıştı: "İsrail ve Filistin hakkında öyle bir cehalet var ki, sessiz kalırsak, nöbetlerimizin anlamını medyanın yarattığı cehalet belirler. Boşluk iletişimle doldurulmadıkça, sessizlik suça ortaklıktır." Ayrıca nöbetlerde konuşkan davranmanın, gelip geçenlere bir kapı açtığını düşünüyorlar. Helen

John da bu şekilde düşünüyor: "Neden kendi kendimizi susturalım ki? Erkekler yıllardır bizi susturmuş zaten. Bana göre sessizlik, söyleyeceğin anlamlı bir şey kalmadığı zaman kullanılabilir. Ama söylenmeyen şeyler söylenmeli ve hâlâ anlamamış olanlara anlatılmalı, açıklanmalı. Sessizlik sizi etkisiz hale getirebilir."

Kadınların Barış Kampları

"Kampçılık" uygulamalarına Britanya'dan örnek vermemin nedeni, bu stratejinin yalnızca orada kullanılmış olması değil. Kadınlar ABD'de Seneca Falls'da, Avustralya'da Pine Gap'te ve nice yerlerde barış kampları kurdular. Fakat, kadınların 1981 ile 1994 yılları arasında Berkshire Greenham Common'da sürdürdükleri barış kampı, kesinlikle en uzun ömürlü olanı ve en bilinenidir. Daha sonra ara ara yürütülen kadın kampları, 1985'ten itibaren Aldermaston Atom Silahları Kuruluşu önündeki ile 1994'ten itibaren Menwith Hill, Yorkshire'daki ABD istihbarat tesisindekilerdir. Kampçılık ve şiddet içermeyen doğrudan eylemlerin yer aldığı bu paragraflarda, üç kadınla yaptığım söyleşilerden yararlandım: bu kamplar –ve ilgili etkinlikler– konusunda çok deneyimli olan Helen John, Rebecca Johnson ve Sian Jones.

Başbakan Margaret Thatcher, 12 Aralık 1979'da ABD hükümetinin cruise füzelerini İngiltere'de konuşlandıracağını açıkladı. Böyle bir kararın Parlamentoda hiç tartışılmadan, Kabine içinde alınmasına kimse inanmamıştı. Beşinci Bölüm'de belirttiğim gibi, Ağustos 1981'de Galler bölgesindeki Cardiff'te yaşayan kadınlar, politik sistem içinde geleneksel anlamda protestonun başarıya ulaşmadığını düşünüp, son çare olarak ilk füzelerin yerleştirileceği Greenham Common Kraliyet Hava Kuvvetleri Üssü'ne kadar olan iki yüz kilometrelik yolu yürümeye karar verdiler. Tek istedikleri, üs komutanına, televizyonda bir tartışma talebini içeren bir dilekçe vermektir. Bu istekleri reddedilince, bazı kadınlar kendilerini üssü çevreleyen tel örgülere zincirlediler. Helen John da onlardan biriydi. Amerikalı yetkilinin sonunda dışarı gelip protestoyu küçümseyen ters bir edayla, "Bana göre hava hoş, burada istediğiniz kadar kalabilirsiniz," dediğini anımsıyor. Bazı kadınlar yetkilinin söylediği gibi orada kalmaya karar verdi. Evde bir kocası ve çocukları

olduğu halde Helen de, "Tamam. Burası kalmak için anlamlı bir yer," diye düşündü. İşte o an, yaşamının akışını radikal bir şekilde değiştiren andı.

Ülkenin her köşesinden kadınlar Cardiff'li kadınlara katılmaya geldiler. Başlangıçta birkaç tane erkek de vardı. Ancak uyuşturucu ve içki konusunda sorun çıkıyordu. Ayrıca kadınlar, kamptaki günlük yaşamın gereklerini kendileri yerine getirdikleri halde, konuşmacı olarak genellikle erkeklerin öne çıktığını fark ettiler. Zorlu tartışmaların sonunda, kampın yalnızca kadınlara ait olmasına karar verildi. Böylece on üç yıl boyunca Common'da, ordunun erkek dünyasının dibinde eşsiz bir kadın alanı yaratılmış oldu. Tekrar tekrar yerlerinden edildiler, çadırlarına ve eşyalarına el kondu; ama görevliler gittikten sonra, ince dalları birbirine bağlayıp üzerlerini naylonlarla kapatarak kendilerine yeniden kolayca çadır kurmayı öğrendiler. Kampın en canlı döneminde, yaklaşık on beş kilometrelik tel örgülerin beş değişik girişine kalıcı biçimde yerleşmiş kadınlar vardı. İçerdeyse füzelerin konacağı ambarların inşasına başlanmıştı. Kampçılar, "Üssü Kucaklama" ve girişleri tutma şeklinde kitlesel bir gösteri için çağrı yaptılar. 12 Aralık 1982'de otuz beş bin kadından yanıt geldi. Etrafında el ele tutuşarak üssü tamamen çevrelediler. Ertesi gün ve belirli aralıklar boyunca, kadınlar kapıların önünde yere yatarak araç giriş çıkışını engellediler (fotoğraflar, s. 264-5). Tepelerinden gürleyerek geçen dev uçakların füzeleri getirdiğini gören kadınların çoğu, Gorbachev ve Reagan orta menzilli füzelerin Avrupa'dan çekilmesini düzenleyen anlaşmayı imzaladıktan sonra uçaklar ABD'ye geri dönerken hâlâ oradaydı.

Kampçılık askeri sisteme karşı, şiddet içermeyen bir doğrudan eylem biçimi. Kamp yapmakla ilgili olarak Sian, "Fiziksel yakınlıkla, Savunma Bakanlığı'na ait bir alana konumlanmakla ilişkili. Onların alanına girmekle, oraya yerleşmekle ilgili," dedi. Ama bu kolay bir seçenek değil. Yıl boyunca ilkel şartlarda dışarıda yaşamının zorluğu bir yana, polisin, tahliye memurlarının, askerlerin ve öfkeli bölge erkeklerinin hışmına uğrayıp yaralanmak da mümkün. Rebecca Johnson Greenham Common'da uzun süre kaldı, Britanya'da ve yurtdışında sık sık yaptığı konuşmalarla dinleyicilere kampanya hakkında bilgi verdi. Bu metodolojinin neyi başardığını enine boyuna düşünmemi sağladı. Öncelikle, Greenham Common'da

yerleşik bir kampın olması, İngiltere'nin çeşitli bölgelerinden kadınların kampanyaya katılmasını sağladı: "Her gün yapılan tahliyelerle baş etmek için bazılarımızın uzun süre kalması gerekiyordu. Ama girip çıkan, gelip bir süre kalan kadınlara da ihtiyacımız vardı. Kendi işlerini yapıp, aileleriyle ilgilenen bu kadınlar da Greenham'ın bir parçasıydı."

Kampı ziyarete gelenler kampçılara hem erzak getirdiler hem de şiddet içermeyen diğer doğrudan eylem biçimleri (üssün tel örgülerini kesmek veya bunlara tırmanmak, silolarda ve pistlerde dans etmek, askeri araçları kaçırmak veya sürmek, binaları işgal etmek, ara sıra hasara yol açıp dava konusu olmak suretiyle polisin ve mahkemenin zamanını almak) için onlara taze enerji verdiler. Sian, "Kamp, bizi bir arada tutan ve düşünme, eyleme geçme ve eylemlerimizi sürdürme yetisi veren bir bağdı," diye ekledi. Kampçılık çok değerli bir sosyalleşme süreciydi. Kamp ateşinin etrafında, sessiz nöbetlerdeki uygulamanın aksine, konuşuyor ve ne yapacaklarını planlıyorlardı.

Kampçılık *görmek ve görülmekle* de ilgili: üste insanların neler yaptığına tanık olmak, faaliyetlerini gözlemleyerek bunların ne anlama geldiğini öğrenmek ve buna denk bir şekilde de üssü olabildiğince geniş bir kitle için görünür kılmak söz konusu. Rebecca, "Gözleyen bizdik ama onların da bizi görmelerini sağladık," demişti. Kadınlar askeriyeye yüz yüze gelmek istediler. Üs içindeki evlerine girip çıkan Amerikalı subayların ve eşleriyle çocuklarının protestoyu görüp anlamalarını istediler. Kamp ayrıca öğrenmekle ve karşı bilgiyle ilgiliydi. "Greenham'da, üssü nasıl *okuyacağımızı* iyice öğrendik," diye ekledi Rebecca. Askeri "güvenliğin" aslında ne kadar güvensiz olduğunu gördüler. Cruise füzelerinin kara yoluyla taşınıp yerleştirilmesinin amacı, onları ülkenin saklı köşelerine gizlice konuşlandırmaktı. Ama kadınlar füze fırlatıcıların denenmek üzere dışarı çıkarılışlarıyla ilgili belirtileri fark etmeyi öğrendiler. Kadın-erkek karışık bir örgüt olan Cruise İzleme'yi uyarıp, üstten çıkar çıkmaz konvoyun adım adım takip edilmesini sağlıyorlardı. Sonuçta cruise füzeleriyle ilgili hiçbir sır kalmadı. İngiliz toplumunun tamamı (ve Sovyetler Birliği) onların ne zaman nerede olduğunu biliyordu.

Aynı şekilde Anne Lee, Helen Johns ve arkadaşları da Menwith

Hills'deki RAF üssünün içinde ve dışında yoğun çalışmalar yaptılar. Beyaz golf topları şeklindeki küreleriyle bu Amerikan saha istasyonu, ABD'nin erken uyarı ve füze savar sistemi "Yıldız Savaşları" programının bir parçasıydı. 1994'te zaman zaman burada kadın kampları kuruldu. Kadınlar, o bölgede bulunan Uzayda Barış İsteyen Vatandaşlar grubuyla yakın ilişki içinde çalıştılar ve Helen'in dünya çapındaki dokuz yöneticisinden biri olduğu "Uzayda Silah ve Nükleer Güce Karşı Küresel Ağ"dan aldıkları bilgilerden yararlandılar. Greenham ve Aldermaston kadınlarının yanı sıra –radyo ve diğer medya aracılığıyla– diğer insanlarla da kurdukları iletişim, dikenli teller arkasında büyük bir gizlilik içinde neler yapıldığına ve bütün bunların güvenliğimiz açısından ne anlama geldiğine dikkat çekmek isteyen Menwith Hill kadınları için önemli bir kaynaktı.

Şiddet İçermeyen Doğrudan Eylem: Bedeni Oyuna Sokmak

Militarizme ve savaşa karşı olup da şiddet kullanmama ilkesi konusunda anlaşmazlık yaşayan tek bir kadın örgütüne rastlamadım. Ama şiddet kullanmamanın ne kadar *etkin* ve eylemin ne kadar *doğrudan* olması gerektiği her zaman tartışılmıştır. Solun erkek saldırı birlikleri "şiddet içermeyen doğrudan eylem"den (ŞİDE), yumuşak, elitist ve orta sınıf olduğu gerekçesiyle vazgeçerken, bazı barış yanlısı kadınlar ŞİDE'nin şiddetle flört ettiği düşüncesindeler. Nöbet tutmak şiddet içermeyen bir eylemdir ama doğrudan değildir. Askeri hava sahasında ölü gibi yatmak, doğrudan olduğu kadar hoş bir şekilde dramatik ve görece pasif bir eylemdir. Bazı kadınlar bu eylemin, rahatsız edici bir şekilde kadınların uğradığı haksızlığı çağrıştırdığını düşünür. Buna karşılık, bir şeyi cidden engellemek amacıyla bir yolu ya da kapıyı kapatmaksa ŞİDE'nin daha etkin bir biçimidir. Genellikle fiziksel ve duygusal bedeli ağır olan ŞİDE, çok gerçek bir öfkeye ya da çok gerçek bir korkuya dayanmalıdır. Sian Jones'un işaret ettiği gibi 1980'lerde, Soğuk Savaş döneminde, insanlar nükleer savaşın eşiğine geldiğimiz korkusu içindeydi. Kadın gruplarının başka bir karakteristik özelliği de kimsenin sırf başkaları istiyor diye ŞİDE'e katılmayacağını vurgulamalarıydı. Herkes bağımsız olarak düşünmeli ve istediğini yapmalıydı. Helen, yıllar-

ca kamp yapmış ve ŞİDE içinde yer almış biri olarak duygularını şöyle anlatıyordu: "Yaptığım şeyi, bir birey olarak kendim için yaparım. Çünkü gerçekten 'benim adıma bir şey yapmayın' diyorum. Doğru olduğunu düşündüğüm şeyi yapmalıyım. Ve bence doğru olan, beni ezip geçmekle tehdit eden bu büyük gücün yolunu tıkamaya çalışmak. Bu noktaya tam olarak nasıl geldiğimi bilmiyorum ama asla ödün vermem."

ŞİDE hazırlık, eğitim ve destek gerektiren, emek isteyen bir yöntem. Sian, diğer yaklaşımlarla akıllıca birleştirilmesi gerektiğine inanıyor. Aldermaston'daki kadınlar ŞİDE yapmanın yanı sıra, belediye meclisinin planlama komitesi aracılığıyla ve daha başka yollarla, üste yapılması önerilen inşaatlara karşı çıkıyorlar. Sian, "Bu meseleyi toplantıda konuşmanın ne zaman işe yarayacağını ne zaman yaramayacağını bilmeniz gerekir. İşler iyice çığrından çıktıysa, kapılarının önüne ceset torbaları içinde uzanmak toplantı yapmaktan daha iyidir," diyor.

İster kadın olun ister erkek, politika yoluna bedeninizi koymak etkili ama bir o kadar da tehlikeli bir stratejidir. Ancak sık sık bedene ve düzenli olarak da cinselliğe indirgenen kadınlar için bedenlerini oyuna sokmanın özel bir anlamı vardır. 2004 yılında, ben Hindistan'a gitmeden hemen önce Manipur eyaletinde bir olay çıkmıştı. Hint ordusundan erkekler, Mete'i'nin bağımsızlığı için verilen silahlı mücadelede etkin olduğunu sandıkları Thangjam Manorama adlı kadını gece vakti evine girerek öldürdüler. Tecavüze uğrayan kadının kanlar içindeki yarı çıplak cesedi ertesi gün bulundu. Cinsel organı dahil çeşitli yerlerine altı kurşun sıkılmıştı. 15 Temmuz'da, Manipur'da şiddeti önlemeyi hedefleyen Meira Paibi kadın hareketinden on iki kadın, Assam milislerinin tarihi Kangla Kalesi'ndeki karargâhına gittiler. Çınlı çıplak soyundular. Demir kapıları sarsıldılar. Çoğunluğu yaşlı olan kadınlar, "Hepimiz Manorama'nın annesiyiz", "Hint Ordusu bize tecavüz et!" yazılı pankartlar açtılar. Fotoğrafçılar ve muhabirler de oradaydı ve ertesi gün eylemin görüntüleri önce yerel, sonra Hindistan çapında gazete ve televizyonlarda yayınlandı. Hint ordusunun Kuzeydoğu Hindistan'daki etkinlikleri genel bir şoka ve endişeye yol açtı.

Sian Jones, kadınların bedenlerini politik olarak kullanmaları hakkında şunları söyledi: "Böyle bir eylem, aykırılığı kullandığı

için güçlüdür; çekingenliğe ve kibarlığa meydan okur. Burada, karşı durmayla, kendini erkek iktidarıyla çok fiziksel bir ilişkiye girmeye ilgili net bir duygu vardır. Greenham'da baştan aşağı silahlı askerler vardı ve biz de dünyayı havaya uçurmayı planlayan insanların tam karşılarında yer aldık. Bunu kadınlar olarak yapmak, erkeklerin güçlerini kullanmasını önlemek için bedenlerimizi kullanmak çok ilginçti. Nükleer savaşa, yani erkeklerin şiddet içerikli tehditlerinin en son noktasına direnmek için, kadınların kendilerini erkekler tarafından incitilebilecekleri bir duruma sokmaya hazır olmaları tuhaf aslında, biliyorum. Bunu yalnız başınıza yapamazsınız ama sıkı bir dayanışma içinde, diğer kadınlarla birlikte yapabilirsiniz. Orada yerde yatarken bile aslında güçlü olan biziz diye düşünebilirsiniz – hemen herkes böyle hisseder."

Prefigüratif Mücadele

Kadınların savaş karşıtı aktivizmini destekleyen bir ilke varsa, o da İspanyol kadınların deyişiyle "coherencia entre fines y medios", yani "amaçla araç arasındaki tutarlılık"tır; başka bir deyişle, aktivist uygulamaların, hareketin oluşturmayı hedeflediği toplumu yansıttığından emin olmaktır. '60'lı ve '70'li yıllarda, sol bu ilkeyi "prefigüratif mücadele" olarak tanımlardı. Bu tarz, şiddet içermez ama ileri gider. Protestocularla, devleti ya da orduyu temsil eden polis ya da askerler arasındaki ilişkide –her ne kadar resmi güçler zaman zaman düşmanca davranırsa da– en azından tarafların birbirlerine saygı göstermeleri ve mümkün olduğunda yaptıkları şeyler hakkında konuşabilmeleri gerektiğini savunur.

İlkenin bir diğer gereği de, hareket içinde kadınlarla erkeklerin ilişkilerinin eşit ve erkekler tarafından ezilen kadınların uğradığı haksızlıklara karşı duyarlı olmasıdır. On beş yıldır yayın yapan saygın bir antimilitarist dergi olan *En Pie de Paz*'ı ("Barış için Ayakta" diye çevrilebilir) çıkaran gruptan dört kadınla, Barselona'da Elena Grau ve Isabel Ribera, Saragosa'da Carmen Magallón Portolés ve Montse Reclusa ile ilginç görüşmeler yaptım. Dergi, sekiz şehirdeki küçük grupların oluşturduğu bir "kolektiflerin kolektifi" tarafından üretiliyordu. Editörlük işleri bir yerde, tasarım başka bir yerde, üretim ve dağıtım işleri de ayrı ayrı yerlerde yapılıyordu. Bu grup-

lardan tek tek insanlar, gazetenin her sayısı için iki kez bir araya geliyordu. Bu toplantılara genellikle on beş ya da daha fazla kişi katılıyor, katılımcıların yarından fazlası kadın oluyordu. Bazen bebeklerini de getiriyorlardı. Elena ve Isabel kızlarını *En Pie de Paz* yıllarında doğurdular. Bir yandan bebeklerini emziriyor, bir yandan da tartışıyor ve yazı yazıyorlardı. Carmen, "Her değişim projesinin toplumsal ilişkiler içinde yansıtılması gerektiğine inanıyoruz," demişti. Dolayısıyla kadınlar, gazetenin içinde üretildiği yapıyı ve süreci de sürekli sorguladılar. Bazı erkekler bir yayın kurulu ve yöneticinin yer aldığı bir hiyerarşi istiyordu. Diğer erkekler ve tabii ki kadınlar ise uzmanlaşmanın olmadığı, herkesin işin bir ucundan tuttuğu, fikir birliği içinde çalışan yatay bir örgütlenmeden yanaydı. "Bazı erkekler bunu *nasıl* yapacaklarını bilmiyordu."

Kadınlar grup içinde bir barış kültürü olması gerektiğini savunuyordu (Greenham Common onları etkilemişti). Bir seferinde, iki erkek grubu arasında Bask milliyetçiliğiyle ilgili korkunç bir kavga patlak verdi. "İşte o an," dedi Carmen, "biz kadınlar masaya yumruğumuzu vurduk. Önceden verilmiş bir karar olmadığı halde, açık açık ve sertçe 'biz böyle çalışmak istemiyoruz,' dedik." Bu gruptaki kadınlar erkekleri, meselenin bir tartışmayı kazanmak olmadığına ikna etmeye çalıştılar. Orada her düşünceye yer vardı. Emin olmak, bir yanıtı sahip olmamak da kabul edilebilirdi. Erkeklerse kesinliğe, hıza ve düzene öncelik veriyordu. Kadınlar içinse ilişkiler önce geliyordu. "Her şeyi farklı yapmak istiyorduk. Elena bir makalesinde, 'Biz birbirimizi sevdiğimiz için gazete yapıyoruz' yazmıştı. Bazı erkeklere bu çok aşırı gelmişti. Kız işi diye düşündüler! Ne demek istediğimizi asla anlamadılar: projenin gücü, aramızdaki sevgi ve arkadaşlıktan kaynaklanıyordu." (Carmen)

Isabel'in anlattıklarına göre, böylece kadınlar gazetede "hegemonya kurmaya başladılar". Sonunda bazı erkekler ayrıldı. Kadınlar ise çocuk bakımı ve yemek yapma işlerine de katıldılar. Başlangıçta, "Aynı zamanda hem düşünüp hem de çocuk bakamayız," diyorlardı ama sonra, üzerlerine düşeni yapmayı öğrendiler. Gazetede kadınlara büyük iş düştüğü için, çocuk bakımında iş bölümü şarttı. "Onlar bizden çok farklıydı. Başlangıçta seçimlerimize kuşkuyla yaklaştılar. Ama bizi ve yöntemimizi sevdiler ve buna saygı duydular. Kadınlarla erkekler arasında köprüler ve sıcak dostluklar

kurmayı becerdik. Nihayetinde zor konuları aramızda tartışabiliyorduk." (Elena)

Kadınların kültürel hegemonyası dergiye de yansıyor. "Baştan beri yayının güzel görünmesini istiyorduk," dedi Carmen. "Biçim konusunda en duyarlı olan bizlerdik. Sözcükleri ve görsel malzemeyi seçerken çok özenliydik. İletişimde *her şeyin* önemli olduğunu düşünüyorduk."

"Barış için çalışmak" bu kadınlar için özel yaşamlarında ve ortak gruplarda olduğu kadar uluslararası politikada da şiddete başvurmamak demektir. Montse'ye göre, "Politik tarih içinde iki akım var. Biri yaşamla, diğeri iktidarla ilgili." Montse'nin ve Carmen'in söylediklerini birleştirdiğimde, kadınların prefigüratif mücadele politikasını nereden edindikleriyle ilgili olarak şu duygulara vardım: "Biz işe kendi yaşamlarımızdan, kendi *entorno*'muzdan (çevremizden), ebeveynlerimizle ve ailemizle ilişkilerimizden başladık. Annelerimiz gibi geleneksel ve ikinci planda olmak istemedik. '60'larda İspanya'da her şey yasaktı. Özgür olmak için Franco'ya karşı mücadele etmek zorundaydık. Politik ve kişisel ilişkiler dahil tüm toplumsal düzene baş kaldırdık. Çok şey istiyorduk, her şeyi istiyorduk! Ama sol partilerin bizim bu hedeflerimizi paylaşmadığını keşfettik. Akılları fikirleri iktidardaydı, günlük yaşama dudak büküyorlardı. Ayrıca kadınlar hep ikinci sırada geliyordu! Partilerin de tıpkı devlet ve aile gibi her şeyi yasakladığını keşfettik. Devrimci bir gelecek için bugünkü yaşamlarımızı ve kişisel ilişkilerimizi feda mı etmek zorundaydık? Özgürlüğü *şimdi* istiyorduk. Varmak istediğimiz nokta ile oraya gitmek için kullanacağımız yol arasında tutarsızlık olmamalıydı: 'coherencia entre fines y medios'. Pasifizm içinde daha bütünlüklü bir yanıt bulduk. Pasifizm, barışı sadece devrim için bir taktik olarak gören, barışa araç gözüyle bakan solun yaklaşımından tamamen farklıydı. Solun yaklaşımı, barışa ihanet ediyordu!"

Tutarlılığa Doğru: Pasifizm, Milliyetçilik, Irkçılık

KADINLARIN savaş karşıtı aktivizmi üzerine dünya çapında bir çalışma yapmayı düşündüğümü ilk kez çevrimiçi olarak ifade ettiğim zaman, düşüncemi destekleyen bir sürü e-postanın yanı sıra Tokyo Siyahlı Kadınlar'dan dostça bir uyarı aldım. Dünya çapında bir harekete bakarken kadın barış aktivistleri arasında, hatta uluslararası bir ağ olan Siyahlı Kadınlar içinde bile bir birlik olduğuna dair bir imadan kaçınmam konusunda beni uyardılar. Politik bir "çizgi" olduğunu varsaymaktan ve kastetmekten sakınmam gerektiğini, çünkü böyle bir şey olmadığını söylediler. Başlangıçta bu benim için de bir endişe kaynağıydı, ancak çalışmalarım ilerledikçe tam tersi bir tehlikeyi daha kaygılandırıcı bulmaya başladım: Hepimizin o kadar çeşitli ve öylesine karşıt görüşlere sahip olduğu ortaya çıkabilirdi ki, kadınların birçok ülkede benimsenen birlikte hareket etme anlayışı eriyip giderdi. Bu korkumu kitabın adında dile getirdim. Tamamlanmamış bir cümle olan "Buradan Baktığımızda", savaş ve barış meselelerine bakışımızın sonuçta göreceli ve kısmen de nereden baktığımıza bağlı olduğuna işaret eder. Ama çoğumuz paylaşılan bir amaç için hep birlikte hareket etmek isteriz. Buna muktedir miyiz? Söyleşi ve tartışmalarda sürekli itiraz edilen bir dizi sözcükle karşılaştım. Her sözcük, oyunun içine bir başkasını çekti ve anlamlar birbirine dolandı. Kolaylık olsun diye biri "pasifizm", diğeri "milliyetçilik" olmak üzere iki başlık altında düşünmeye çalıştım ve bu bölümde de düşündüğüm gibi kullanıyorum. Unutulmamalıdır ki bunlar yalnızca kadınların meseleleri değil. Ana akım savaş karşıtı hareketler içinde de ayrılıklar oluyor. Ancak bazı kadınların ve bazı feministlerin kendi perspektifleri var.

Bariş, Adalet ve Dayanışma

Pasifizm meselesinin peşine, İtalya'dan dört Siyahlı Kadınlar grubuyla birlikte, azimle düştüm ve belirsizlikle ilgili olarak bazı dikkatli açıklamalar duydum. Başlangıç olarak, bazı kadınlar kendisini pasifist ilan etti – geçmişiyile çelişse bile. Bazıları '70'leri kastederek, "*O zamanlar pasifist değildim*" dedi – "*bugün artık öyleyim*" der gibi. Ama bu kavrama hemen bir nitelik kattılar. Sanki o çok sık duyduğumuz "*Feminist değilim ama...*" cümlesi gibi bu da tersine çevrilebilir, yani bu feministler de "*Pasifistim ama...*" diyenler şeklinde nitelenebilirler.

Aslında kadınlar ister "*Ben pasifistim*" desin, ister "*Pasifist değilim, hatta barışçıl bile değilim! Sadece savaşa ve şiddete karşıyım*" desin (Mariella Genovese), ister "*Bazılarımız pasifist olmak istiyor ama bazılarımızın sorunları daha fazla*" desin (Elisabetta Donini), şiddeti toptan lanetleyemedikleri zaman hepsi de belirli yerlere ve zamanlara gönderme yaparak konuşma eğiliminde. Örneğin Elisabetta sözlerine, "*Bazı yerlerde, silahınız yoksa ne hayatta kalabilirsiniz ne de sorunları çözebilirsiniz,*" diyerek devam ediyor. Gabriella Cappellitti de benzer şekilde, duruma göre karar alınabileceğine değiniyor: "*Bologna'daki grubumuzda biz her türlü şiddete karşıyız. Bizim için her savaş yanlıştır. Gerçekten de insani savaş diye bir şey yoktur. Şiddet şiddeti yaratır... Savaşlar farklı farklıdır ve her durum başlı başına ele alınmalı, buna göre bir çözüm bulunmalıdır. Ben Filistin'de veya Güney Amerika'da yaşamıyorum! Herkes kendi kararını kendisi vermeli.*"

Bu kadınların çoğu, "*şiddet (salt) gayri ahlaki değildir, nadiren yararlı bile olabilir*" şeklinde bir yargıya varmış gibi görünüyor. Bu yöntem adalet mücadelesinde hiçbir işe yaramaz, ya alt edilir ya da içinde şiddet gizli yanlış bir barışa yol açar. Bu nedenle de Mariella için pragmatik bir sorun bu: "*İçinde bulunduğumuz 2005 yılında, askeri yaklaşımın ve silahlı çatışmanın yenilmeye mahkûm olduğuna inanıyorum.*" Savaş aracılığıyla barışa ulaşamayacağımızı mı kastettiğini sorduğumda bana "*Onun da ötesinde, savaş kendine karşı da yıkıcıdır,*" dedi. Filistin, bu düşünce tarzı içinde sıklıkla örnek olarak kullanılıyor. Örneğin Gabriella, Filistin şiddetini, hatta

intihar bombacılığını çok iyi *anlayabiliyor* ama meşru görmüyor. 1987'deki ilk intifada sırasında gençler ve çocuklar karşı tarafa taş fırlatırken kadınlar da etkin bir şekilde onlara katıldığı halde, Filistinlilerin İsrail devletinin kitlesel baskısına karşı daha ciddi biçimde silahlanarak karşılık verdikleri ikinci intifadada kadınların pek ortalıkta görünmediği gerçeğinden bir sonuç çıkarıyor. Gerçekten ararsanız ve kendinizi tehlikeye atarak onları denemeye hazırsanız, daha pek çok şiddet içermeyen (ama henüz denenmemiş) yöntem bulabilirsiniz. "Çoğu zaman şiddet içermeyen bir direniş şekli vardır. Biz böyle bir alan yaratabiliriz."

İtalyan Donne in Nero grupları içindeki daha yaşlı kadınların çoğu, son otuz-kırk yılda pasifizm, adalet ve şiddetle ilgili fikirlerindeki değişikliği anlamak istiyordu. (Geçmişteki eylemleri hakkında benzer şeyler düşünen kadınlara (İspanya'daki Mujeres de Negro içinde de rastladım.) Patrizia Celotto'nun 1970'lerde dediği gibi, "Biz feministler hiçbir şekilde barış hareketine katılmadık. Tam tersine, örneğin Latin Amerika'daki gibi uluslararası 'bağımsızlık' savaşları perspektifine sahiptik. O zamanlar, Vietnam'daki direniş de dahil olmak üzere, adil savaş mitine inanıyorduk. Direnişi şiddet olarak görmüyorduk... Bugünse artık 'özgürleşme'den söz etmiyoruz."

Marianita da, "O zaman kafamda şiddet içermemek diye bir şey yoktu," dedi. Şimdi onların kafasını kurcalayan soru, mesela Niagara diktatörü Somosa'ya karşı yapılan devrim ve Kübalılar'ın Batista'yı devirmesi gibi eski savaşların, bugün yaşananlardan esas olarak farklı olup olmadığıydı. Yoksa değişen kadınların kendi analizleri miydi? O zamanlar *özgürleşme* hareketleriyle dayanışma içinde olduklarını ilan ederken, bugün nasıl oluyordu da "*barış* ve adalet" hareketlerine katılıyorlardı? Torino'daki kadınlar, bu düşüncelerin içinden çıkabilmek için İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Nazizmi ile İtalyan faşizmine karşı silahlı mücadele veren İtalyan partizanların tarihini incelediler. Bu savaşta, kadınların iki tarafta da daha önce bilmedikleri bir rol oynadığını gördüler. Şiddet içermeyen sivil direnişin unutulmuş örneklerine baktılar. Elisabeta, "Bu kadınların ve erkeklerin sonunda silahları bırakıp, uluslararası ilişkilerin savaşla yürümediğini anlatmaya çalıştıklarını öğrenmek bizim için çok önemli," dedi. İkinci Dünya Savaşı, pasifistler için

bir denemeydi. İnkâr edilemez derecede kötü ve işgal meraklısı Nazilerin ve faşist rejimlerin, Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği'ndeki kadınları ve diğer "barış kadınları"nı nasıl darma-dağın ettiklerini Beşinci Bölüm'de gördük. Savaş başladığı zaman WILPF, ABD üyelerinin yarısını kaybetti – ayrılanların yarısı örgütü "fazla pasifist" buluyor, diğer yarısı da "yeterince pasifist olmadığını" düşünüyordu (Bussey ve Tims 1981).

Eski Yugoslavya'da '90'larda yaşanan savaşlar yine pasifist etişin sınananmasıydı; bu savaşlar, örneğin etnik saldırılara uğrayan Bosna-Hersek Müslümanlarına ve "kendi" aşırı milliyetçi rejimine karşı çıkan Sırlara farklı güçlükler çıkarmıştı. Žene u Crnom üyesi ve aynı zamanda da saldırganlar arasında bir muhalif olan Mladjenoviç, savaşın başlangıcında Belgrad'da, pasifist bir tutumun anlamını nasıl heyecanla tartıştıklarını yazdı. Bütün feministlerin pasifist olması gerekiyor muydu? Pasifistler her zaman silah kullanımına tamamen karşı mıydılar? Tarihte barışçı direnişle durdurulmuş savaş örnekleri bulabilir miyiz? Peki savaşı savaşa durdurabilir miyiz? Sonra da, birbirlerine şu kavramsal soruyu sorduklarını yazmıştı: "Bir asker sizi ya da kızınızı vurmak için kapınıza dayanırsa ne yaparsınız? Ateşle karşılık verir misiniz, vermez misiniz?"

Feministler o sırada, basit bir yanıt sunan bir etik kültürüyle fazla tanışık değildi. Eski Yugoslavya dini bastırdı ama feministler dini ahlaktan biriki fikir aldı. Marksist politika, fikirlerimizi "kanla da olsa" savunmamız gerektiğini söylüyordu. Ancak 1991 yılına gelindiğinde Marksizm, Yugoslavlar'ın günlük yaşamındaki popülerliğini yitirdi. Son olarak, eski Yugoslav sistemi insan hakları kavramını ortadan kaldırdı. Dolayısıyla, insan hakları tarihi ya da uluslararası barış politikaları hakkında sınırlı bilgilere sahip olan feminist aktivistler kendilerini politik bir boşlukta buldular. (Mladjenoviç 2003: 160)

Belgrad'da bu gergin tartışmalar sürerken, bölgede savaş başladı;

"Evet, silahla karşılık veririm" diyen feministler, "hayır, vermem" diyen feministleri üzdü. Evet diyenler, hayır diyenlerin ihanetine uğramış hissettiler; ölümlere ses çıkarmayacaklarına inandıkları için de hayır diyenlere güvenmediler. Feminist pasifistler ise savunma amaçlı ateş etme ile öldürmek için ateş etme arasındaki ayrıma şüpheyle yaklaştıkları için evet diyenlere güven duymadılar. (a.g.y.)

Lepa, komünist Yugoslavya'da böyle etik seçimler yaparken insana yol gösterecek bir din olmadığına işaret etti. Ama din her zaman yardımcı olmaz. Pasifizmle ilgili olarak, Hristiyanlar arasında istisnai bir biçimde barışçı bir zihniyete sahip olan Dostların Din Derneği, Quakers'ı araştırdım. Bu dogmatik olmayan cemiyetin, Quaker görüşünü cisimleştirdiğine inandığı *Quaker Faith and Practice* (Quaker İnancı ve Uygulaması) adlı toplu yazılara baktım. "Pasifizm" in, "ikilemler" başlığı altında bulunması anlamlıydı. Örneğin Isaac Pennington, 1661'de şunları yazmıştı:

Yabancıların istilasına karşı kendilerini savunmak ya da kendi sınırları içinde şiddet gösteren ve kötülük yapanları bastırmak için kılıç kullanan halklara itirazım yok – çünkü durum bazen bunu gerektirebilir ve böyle durumlarda kılıcın Tanrı'nın büyük inayetiyle böyle bir sona taşınması ve kullanılması onur vericidir... ancak Tanrı'nın bazılarına bahsettiği ve halkların da o yöne doğru gitmesini beklediği daha iyi bir durum vardır. "Halkın halka kılıç çekmeyeceği, savaşın ne olduğunun unutulacağı" bir zaman gelecektir... Tanrı'nın zamanı geldiğinde herkese bahşedeceği bu kutsanmış durum önce tek tek insanların içinde başlamalıdır. (Religious Society of Friends 2006)

Daha sonra gelen Quaker'lar, Pennington'ın ifadesine açıklık getirmek için paragrafı elden geçirmiş; "herkese bahşedilen" yerine "toplumun tamamına", "tek tek insanlar" yerine de "bireyler" ifadesini kullanmıştır.

Wolf Mendl 1974'te, ilk Quakerların kötülüğün var olduğu gerçeğini inkâr etmediklerini yazmış. Bugün barışı çatışmanın olmaması şeklinde tanımlayanlar ve ona mutlak bir değer atfedenler, kesinlikle "modern pasifizmin adını kötüye çıkarmıştır ve muhaliflerinden bu yüzden o aşağılayıcı 'pasifist' damgasını yemiştir" demektedir. Bu ikilemin farkına varan Quakerlar genellikle, prensip olarak her savaşı protesto etmek yerine, çatışmayı çözmek için alternatif arayışına girmek ve insani yardımlar için kişisel çaba harcamak, arabuluculuk ve uzlaştırma çalışmaları yapmak gibi uygulamalarla pasifizmlerini göstermişlerdir. Onlar "tek tek insanların", her bireyin katkısını ve tanıklığını önemsemişlerdir.

"Haklı savaş" teorisi dördüncü yüzyıla, Aziz Augustinus'a kadar gider ve halen modern diplomasisinin çoğuna yol gösteren "realist" ve "neo-realist" uluslararası ilişkiler teorisinin önemli bir ögesidir.

Bazı durumlarda sadece "savaşa hayır" demek kolaydır. Üstteki resimde kadınlar, Batılı militarist maceracıların Ortadoğu'da kullanmak üzere bomba yığdığı Fairford Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünü (Britanya) protesto ediyor. İsrail-Filistin çatışması gibi farklı durumlarda ise, şiddetin azaltılması kuşkusuz adaletsizliğin sonlandırılmasına bağlıdır.

Çağdaş hükümetler, seferberlik sağlamak için açtıkları savaşın haklı olduğunu ileri sürmek zorundadır. Kavramın barış aktivistleri arasında kötü bir ünü vardır, çünkü bu iddianın sağlam bir dayanağı yoktur. İlk kez 1977'de yayımlanan *Just and Unjust Wars*'da (Haklı ve Haksız Savaşlar) Michael Walzer, "haklı savaş" teorisini inceler; geleneksel olarak hem *jus ad bellum* –savaşı başlatma hakkı– hem de *jus in bello* –savaş kuralları– için ahlaki bir kılıf oluşturulduğuna dikkat çeker. Walzer, 1992 baskısının önsözünde, sorulması gereken sorulara açıklık getirmek için henüz bitmiş olan Körfez Savaşı örneğinden yararlanır. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ahlaki açıdan, zor kullanarak aynı şekilde ona geri çevrilmesi gereken bir zulüm müydü? ABD'nin öncülüğündeki koalisyonun petrole ilgili çıkarları ve dünya liderliği tehlikedeydi. Bu gerçek, Kuveyt'i kurtarma gerekçesinin "haklılığını" azalttı mı? Kuveyt'i kurtarmak için savaştan önce şiddet içermeyen bütün yollar denenmiş miydi? Diplomasi vardı. Kuşatma önerildi. Gelişigüzel kuşatmalar (ve tabii daha sonra uygulanan ölümcül ekonomik ambargolar), askeri saldırıdan daha mı ahlakiydi? Sivil halkın hedef olmaması için akıllı bombalar kullanıldı – peki bu bombalar yeterince akıllı mıydı? Basra yolu üzerindeki konvoyun tahrip edilmesi haklı bir davranış mıydı, yoksa aşırı mıydı? Irak'ın ekonomik altyapısı meşru bir hedef miydi? Walzer'a göre Körfez savaşı haklılık testini (kıl payı!) geçer (Walzer 1992). Ancak, biz Londra'dakiler de dahil birçok savaş karşıtı kadın aktivist, savaşı protesto etmek üzere sokaklara döküldük.

Bugünün savaş karşıtı aktivistleri, kadınlar ve erkekler, feministler ve diğerleri, her biri kendine özgü ikilemiyle birbirini aralıksız kovalayan savaşlar karşısında, *şimdi* nerede durduklarına karar vermenin güçlüğü içindeler. Savaş karşıtı hareket, savaşın bir bölümünden diğerine, her yeni durum karşısında halkın meşruiyet ve adaletle ilgili düşüncelerine göre genişler ya da daralır. "Pasifist ikilemin" yaşandığı durumlarda, hem "müdahaleyle" hem de "özgürleşme", "reform" ya da "devrim" için silahlı hareketle ilgili tercihlerde somut bir biçime bürünür. Batılı ülkelerde ve/ya görece güçlü devletlerde bulunan savaş karşıtı veya pasifist aktivistler için bazen ikilem söz konusu değildir. Yapılan propagandalara karşın, savaş bazen Batı'nın çıkarlarını savunma yolunda askeri bir macera olarak görülebilir. ABD öncülüğündeki koalisyonun 2003'teki Irak işgaline

karşı çıkan onlarca insanın sokaklara dökülmesinin nedeni işte buydu. İkilem sık sık politikacıların "müdahaleyi" haklı çıkarmak için insan haklarına başvurusuyla, "insani" savaş çağrısıyla ortaya çıkar. Komşu devletin içişlerine askeri "müdahale", egemenliğin ihlali, hayat kurtardığı için bazen affedilebilir – '70'li yılların sonlarında Vietnam'ın Kamboçya'ya ve Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi gibi. 1994'te soykırımı engellemek için Ruanda'ya müdahale edilmemesi, dünya kamuoyunu derinden sarsmıştı. Peki Körfez Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Irak Kürdistanı'na girip de güneydeki Şiiileri Saddam'ın saldırısından koruyamaması karşısında neler hissettik?

Çoğu zaman, müdahale edenin kim olduğu önemlidir. Barış hareketi, münferit devletler yerine Birleşmiş Milletler ya da Afrika Birliği Örgütü gibi devletler-üstü birimlere daha fazla güven duyar. Ancak bazen silahlı uluslararası barış gücü operasyonları da, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Örgütü'ne bağlı küçük bir güç olan Gözlem Grubu'nun (ECOMOG) ve ardından da Birleşmiş Milletler'in Sierra Leone müdahalelerinde olduğu gibi, kötü sonuçlar doğurabilir. Daha sonra İngilizler de burada tek taraflı olarak şanslarını denedi. Birinci Bölüm'de bahsettiğimiz Marwopnet kadınları, eski sömürgeci gücün müdahalesine minnettardı; buna karşılık Britanya'daki ve başka yerlerdeki birçok savaş karşıtı feminist, İngiliz gemi ve helikopterlerinin her şeye rağmen çatışmanın çözümü olarak görülmesi fikri karşısında dehşete kapıldı. Bazı savaş karşıtı aktivistler de, BM barış gücü operasyonlarının demilitarizasyonunu ve daha ziyade silahsız ve sivil müdahalelere yönelmeyi savunuyorduk. Ama BM Barış Gücü'nün 1994'te Srebrenizka'da binlerce Bosnalı Müslüman erkeğin Sırp radikaller tarafından katledilmesine göz yumması karşısında, birçok savaş karşıtı aktivist Hollandalı askerlerin silahlarını kullanmış olmalarını dilemişti.

Lepa Mladjenoviç ve Belgrad'daki kadınlar, kendini ve çocuğunu savunmak için öldürmenin meşruluğunu tartıştıktan sonra, birbirlerine, eğer savaşı durduracaksa dışarıdan gelecek askeri müdahaleyi destekleyip desteklemeyeceklerini sordular (Mladjenoviç 2003). Bu sorun, 1995'te Bosnalı Sırp milliyetçisi güçlerle düzensiz birliklerin Saraybosna'yı kuşatmasıyla ve 1999'da Miloşeviç rejiminin Kosovo/a'ya saldırmasıyla vahim bir hal aldı. Kadınların yaptıkları seçimlerde hem konumları hem de değerleri rol oynadı. Ka-

dınlar bazı durumlarda, şiddeti uygulayan uçta ya da şiddetin uygulandığı uçta olmaları açısından; bazı durumlarda da milliyetçilikle ilgili inançlarına ve bilinçli olarak antimilitarist olup olmamalarına göre bölündüler. Bu arada ortaya çıkan sonuçlar da fikirlerinin değişmesine yol açtı. Saraybosna'nın üç yıllık ıstırabının, NATO'nun Sırp'ların çevredeki silah mevzilerini söküp götürmesiyle sadece yedi gün içinde sona erdiği an, NATO'nun silahlı müdahalesine hâlâ karşı çıkan sadece birkaç kişi kalmıştı.

Gerçi 1999'da NATO, Sırp milliyetçisi rejimin Kosovalı Arnavutlar'a yönelik saldırılarına da müdahale etmişti ama, bu başka bir meseleydi. Bu harekâtın insani nedenleri olduğu söyleniyordu ama işin aslı tam da öyle değildi. ABD, hem NATO'nun komünizm sonrası dünyadaki önemini kanıtlamak hem de inatçı bir komünist kalıntısı olarak gördüğü Miloşeviç'i yok etmek istiyordu. NATO uçakları Belgrad'ı, Sırbistan'ın diğer kesimlerini ve Kosovo/a'yı ağır bir bomba yağmuruna tuttular. Sonuç belirsizdi. Bombalamadan kaçan yabancı gözlemcilerin yokluğundan yararlanan Sırp'lar, Kosovo/a'daki etnik temizliği yoğunlaştırdılar. Bombalamanın ardından, kaçan Arnavutlar geri döndü. Ancak askeri harekât, çatışmaya kalıcı bir çözüm getirmedi.

Bu nedenle Sırbistan ve Kosovo/a'daki feministler, NATO'nun 1999 müdahalesine bakışları açısından ikiye ayrıldılar. Milliyetçilik yanlısı feministler askeri müdahaleye karşı çıktılar, Sırp milliyetçilerinin saldırganlığını göz ardı edip yalnızca NATO'yu suçladılar. Ama Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz gibi, Žene u Crnom dahil faşizm karşıtı feministler, etnik saldırılardan ve dolayısıyla da NATO'nun bu halka bomba yağdırmasından Miloşeviç'i sorumlu tutan bir konum aldılar. Sırp rejimine karşı gösteri yapacakları bu kritik anda polis engeliyle karşılaştılar ve Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz gibi, diğer ülkelerdeki Siyahlı Kadınlar'ı hem Miloşeviç'i hem de NATO'yu lanetlemeye çağırdılar. NATO müdahalesi karşısındai tutumu nedeniyle ikiye bölünen yalnızca Sırp kadınları değildi, İtalya'da ve diğer savaş karşıtı kadın hareketlerinde de bölünmeler meydana geldi. Lepa şu sonuca vardı:

Eğer her zaman *ateş etmeyen* pasifist tarafta kalmayı seçersek, Bosna ya da Kosova'da askeri müdahaleden sağ kurtulmuş bir arkadaşımıza rast-

ladığımızda utanç duyarız. Bize idealist bir konumu benimsediğimizi, ama kendi realitesinin bambaşka olduğunu söyler. Militarizmin olmadığı bir dünyaya hâlâ inanıyoruz. Savaş görmüş, savaştan nefret eden biri olarak arkadaşımız bizi anlayabilir, hatta aynı politik inancı taşıyabilir. Ama onun gerçekliği başkadır. Onun gözlerinin içine baktığımızda etik bir sorunla karşılaşırız, çünkü bizim konumumuz onun gerçekliğini içermez. (Mladjenović 2003: 166)

İkilemimiz bazen kendini büyük gücün müdahalesiyle ilgili bir seçim olarak gösterirse, başka zamanlarda da yerel, paramiliter kuruluş hareketlerinin ve devrimci hareketlerin desteklenmesiyle ilgili bir seçimle ortaya çıkar. Silahlı çatışmanın askıya alındığı, etik seçimleri tartmak için ara verildiği bir durumu dikkate almak yararlı olabilir. Onlarca yıl süren soykırım çatışmalarının 1996'da bir barış anlaşmasıyla sonlandığı Guatemala, bu duruma iyi bir örnektir. Birinci Bölüm'de gördüğümüz gibi güneyde, Kolombiya'da gerilla güçleri, uzun süre bir reform hükümeti kuramadığı için ve yöntemlerinin barbarlığa dönüşmesi nedeniyle meşruluğunu kaybetmişti. Kolombiyalı kadınlar da *tüm* askeri ve paramiliter fraksiyonlara karşı muhalefet etmeleri gerektiğini ve edebileceklerini düşündüler. Gelgelelim '70'li ve '80'li yıllarda, Guatemala'daki çatışma, "özgürleştirici" gerilla savaşının haklılığıyla ilgili soruyu daha da karmaşık ve muallak bir hale getirdi (Taylor 1998: Manz 2004). Esas olarak Maya yerlilerinden oluşan Guatemalalı nüfusun çoğunluğu yoksulluk içindeydi; dağlardaki tarlaları verimsizdi ve kıyı şeridinde mevsimlik işçiler olarak çalışmaya kalktıklarında da gaddarca sömürülüyorlardı. Kimsenin yaşamadığı yağmur ormanında kendilerine çiftlik arazisi açmak üzere işbirliği yapmaları, devletin, büyük arazi sahiplerinin, çokuluslu şirketlerin ve ABD hükümetinin gözünde tehlikeli, solcu ve yıkıcı bir faaliyetti. İşçi sınıfı tam anlamıyla kapitalist bir ücret ilişkisinden kaçınıyordu. CIA, Guatemala ordusunun kuşkulu unsurlarını üstü kapalı bir şekilde destekledi; School of Americas'ta ayaklanmalara karşı tekniklerle ilgili eğitim verdi ve Guatemala'da yıllarca ordunun operasyonlarını kısıtlayacak bir hükümetin başa geçmemesini garanti altına aldı.

Kendilerini korumak ve uzun vadede Guatemala'da sosyal adaleti sağlamak isteyen bazı köylüler ve işçiler silahlanarak, 1982'de Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (Guatemala Ulusal

Devrimci Birliği) adını alacak olan gruplar oluşturdu. Bu durumda, kadınlar gerilla kampanyasını nasıl değerlendirmeliydi? Guatemala'lı yoksullar halen o kanıda olduğuna göre, kendini koruma meşru ve gerçekten de gerekli miydi? Eğer öyleyse, gerillaların kendilerini desteklemeyen köylüleri öldürmeleri ve cezalandırmaları bağışlanabilir miydi? Soykırımın sebebi gerçekten de Mayaların silahla karşılık vermeleri miydi? Uluslararası hareketler, yoksulluk ve haksızlığa karşı daha hızlı ve güçlü bir şekilde önlem almış olsaydı, şiddet içeren bir ayaklanma gereksinimi ortadan kalkar mıydı? 1996'da yapılan barış anlaşmasına rağmen Guatemala'da toprak reformu halen etkinleştirilmedi. Zenginle yoksul arasındaki uçurum daha da büyüdü. Uluslararası feminist antimilitarizmin, tekrar savaş başlamadan bu derin ve asırlık haksızlıklara son vermek için önerebileceği, denenmemiş, alternatif yöntemler var mıydı (veya şimdi var mı) acaba?

Böyle sorular, bazı kadınların zihninde daha temel sorular uyandırıyor. Şiddet nedir? Ve barış nedir? Konuştuğum, söyleşi yaptığım kadınların çoğunun, şiddeti çok boyutlu bir süreklilik olarak gördüğünü fark ettim. Öncelikle, ortaya çıktığı yer bağlamında –ev, sokak, topluluk, ülke, kıta– bir süreklilik (Moser 2001) ve ikinci olarak da zaman bağlamında bir süreklilik söz konusuydu. Açık bir savaşın başlamak üzere olduğu toplumların militarizasyonunda, savaş sırasında, barış görüşmeleri sürerken ve savaş sonrası kargaşa ortamında hep şiddet vardır. Şiddetin doğrudan ve açık olmadığı yerlerde bile ekonomik, sosyal ve politik zorlamanın da var olabileceği yönünde genel bir kanı vardır. Bu nedenle de fizikselden kültürele, idari ya da hukuki olana kadar uzanan bir şiddet sürekliliği de vardır. Erkeklerin kadınlara yönelttiği toplumsal cinsiyet bazlı ve cinsellik içeren şiddet, bu süreklilik boyunca noktaları birleştiren bir bağdır (Cockburn 2004b).

Yapısal şiddet kavramını esas olarak Johann Galtung'a borçluyuz. Galtung, "temel insan gereksinimlerine, daha genel olarak *yaşama* yönelik ve gereksinimleri karşılama düzeyini mümkün olanın altına indiren, kaçınılamayan aşağılamalar"ın tamamını şiddet olarak adlandırmıştır. İnsanların dört temel gereksinimini hayatta kalma, sağlık, kimlik ve anlam, ve özgürlük olarak tanımlamıştır (Galtung 1996: 197). Galtung'a göre şiddet, kaçınılabilir açlık ve ıstırap,

bakımsızlık, hastalık, çevrenin yaşam boyu tahrip olması, yabancılaşma ve dışlanmayı da içerir. Dolayısıyla, bu hastalıkları yayan üretim ve yönetim sistemlerimizin şiddet içerdiği kabul edilmelidir. Din ve ideoloji, bilim ve sanatı üreten kurumlar, bu yönetim tarzını normalleştirir ve meşrulaştırırsa kültürel şiddet uygulamış olur. Şiddete bu gözle bakarsak, onu sona erdirmek için silaha sarılanları (Guatemala gerillaları gibi), şiddeti başlatanlar değil şiddete karşı çıkanlar olarak görebiliriz.

Savaş karşıtı hareketler içinde birleşen örgütler, Başkan Mao'nun sevdiği deyişle "temel çelişki"nin tanımı konusunda her zaman fikir birliği içinde olmazlar. Savaşı, sömürücü üretim tarzının bünyesindeki yoksulluk ve eşitsizliğin gölge olayı olarak gören bazı solcu aktivistler, enerjilerini kapitalist küreselleşmeye ve neo-emperyalizme karşı mücadelede kullanma eğilimindedirler. Diğer aktivistler (özellikle de barış hareketi içinde bulunanlar) ise küresel sorunlar olarak gördükleri militarizasyona ve savaşçılığa karşı mücadele verirler. Büyük çaplı savaş karşıtı koalisyon ve kampanyalarda bu iki eğilimin, genellikle huzursuz bir biçimde, bir araya geldiğini gördük. Gösteri yapan kitlelerin böyle etkinliklerde taşıdıkları pankartlarda belirgin bir şizofreninin izlerini görmek şaşırtıcı değildir. Bildiğimiz gibi kadınlar sıklıkla sol sloganların şiddetini ve barış hareketinin solun maço tarzına teslim olmasını eleştirirler. Stratejik ittifaklar oluşturan hareketlerin ortak üyeleri de vardır. Kadınlar her ikisinde de etkin rol oynarlar. Yine de önceliklerin farklılığı, tartışma ve çekişmelerin tükenmeyen kaynağıdır.

Ve barış – barış nedir? Şiddetin sürekliliğine inanıyorsak, kışlada askeri birlikleri bekleyen militarize bir ülkenin barış içinde olduğunu söyleyebilir miyiz? Yapısal şiddete inanıyorsak, imzalanan barış anlaşmasının bir türlü uygulanmadığı, yanlışların düzeltilmediği Guatemala gibi bir ülkenin gerçekten "barış içinde" olduğunu düşünebilir miyiz? Ayrıca barış bazen yalnızca çatışmanın olmamasını değil; farklılığın, nasıl tanımlanırsa tanımlansın "ötekiliğin" ortadan kaldırılmamasını da gerektirir. Barış için böyle bir bedel ödemek ister miyiz? Durum böyleyse barış ister istemez, her daim kolay bulunmaz bir şey midir? Jean Bethke Elshtain'ın tanımına göre barış, "ontolojik olarak kuşkulu" bir kavramdır. Elshtain barışın, retorik açıdan savaşın ters önermesi olarak kullanıldığını söyler. "Ba-

rış hiçbir zaman şiddet içeren *doppelgänger*'i (kötü ikizi), pusuya yatmış bekleyen Savaş olmadan ortaya çıkmaz. Barış, savaşla aynı çerçeve içindedir" (Elshtain 1990: 258). Bugün bazıları barış arayışını yalnızca "güvenlik" amacına indirgemektedir. Talebimizin yalnızca savaşa değil, barış zamanı da yaşamlarımızı sakatlayan şiddetle son vermek olduğunu bilen diğerleri ise hareketimizin kapsamını "şiddetsizlik" olarak genişletmeyi tercih eder. Bu semantik manevralar mantıklı olabilir ama, bu yol boyunca barışın güzelliğini yitiririz. "Göz alıcılığını" diyecektim ama bu, barışın hayallerimizdeki özel yerini inkâr etmek olurdu.

Ulusal Aidiyet ve Etnik Ötekilik

"Savaş karşıtı hareketimiz, tanım olarak milliyetçilik karşıtı mıdır?" sorusu, Siyahlı Kadınlar'ın bazı uluslararası buluşmalarında tedirginlik yaratan tartışmalara yol açmıştır. Bu buluşmalara dünyanın her yerinden kadınlar gelir. Etnisiteyle, ulus ve devletle, yani kendilerini resmi olarak "adlandıran" ve tanımlayan bu kavramlarla ilişkileri açısından kadınlar büyük farklılıklar taşır. Kadınlar öznel olarak bu etiketleri benimsemeyebilir, kendilerini başka biri olarak görebilirler. Kimi görece daha fazla ve kimi görece daha az "ulus" devletlerden gelmektedir. Bazıları bu devletlerde çoğunluk durumundaki, bazıları da azınlık durumundaki etnik gruplar içinde dünyaya gelmişlerdir. Bu kadınlar, yaşadıkları savaşlar ve bu savaşlarda etnik kimlik ile milliyetçiliğin oynadığı rol açısından da birbirlerinden farklıdırlar.

Sırbistan'da Siyahlı Kadınlar'ı (Žene u Crnom) oluşturacak kadınlar, Yugoslavya'nın bölünme sürecinde bir süre, ulusal kimlik ve aidiyetleri hakkındaki hislerinden emin olamadılar. Çevrelerinde olup bitenin analizini yaparken, kendilerini bir çırpıda milliyetçilik karşıtı "ilan" ettiler. Ksenija Forca'nın şu sözlerine kimsenin itirazı olmazdı herhalde: "Bana milliyetimi sordukları zaman, 'milliyetçilik karşıtı' derim. Resmi bir belgeye milliyetimi yazmam gerekiyorsa oraya 'xxx' koyarım." Aşırı milliyetçilerin ulusal düzeyde "onlar" adına hareket ettiklerini öne sürdüklerini gördüler; örneğin kendileri de "Sırplar" olarak, bölgeyi saran felaketlerden ilkesel olarak sorumluydular. (Hırvatistan'da durum böyle değildi. Feministler iyice

bölünmüştü; bir kısmı Hırvat ulusal kimliğini kabul ediyor, bir kısmı etmiyordu.) Žene u Crnom 1990'larda uluslararası Siyahlı Kadınlar hareketi içinde önemli bir rol oynadığı için milliyetçilik karşıtı konum yaygınlaştı.

Savaşın ilk yıllarında İspanya'da bir dizi konuşma yapan Staša Zajović, Bask özerk bölgesindeki savaş karşıtı hareket içinde yer alan kadınların da milliyetçilik konusunda ikiye ayrıldıklarını gördü. Bazıları kendisi gibi her türlü milliyetçi duygusallığa kesinlikle karşıydı. Ama bazılarının, Baskların milliyetçi ayrılıkçılığını, şiddet içeren yöntemlerine karşı çıksalar bile, ilerici ve meşru bir hareket olarak kabul ettiklerine tanık oldu. Žene u Crnom'un fikirleri onlarla pek uyuşmuyordu. Milliyetçilik Katalonya'da da gözde bir hareket. Bask milliyetçiliğinden daha az militan olan ve şiddete pek başvurmayan Katalan milliyetçileri, İspanya'dan tam bağımsızlık istemez. Yine de özerklik talepleri sert bir şekilde bastırılır. Onlarınki, Katalancanın resmi dil olarak konuşulmasını heyecanla destekleyen güçlü bir kültürel harekettir. Barcelona'daki kadın aktivistlerin bir kısmı da milliyetçilik karşıtlığını Siyahlı Kadınlar ilkelelerinden biri olarak görmek istemedi. Barcelona'daki Dones per Dones kadınları bana, uluslararası Siyahlı Kadınlar toplantılarında hissettiklerini anlattılar: "Var olma ve dilini kullanabilme hakları için savaşmak zorunda kalmış olan İsraili, Filistinli ve Hırvat kadınların bizi her zaman, milliyetçiliği yalnızca aşırı, saldırgan ve patriyarkal bir biçimde yaşamış olan (örneğin Sırbistan'daki) kadınlardan daha iyi anladıklarını hissettik." Bu konuda, Belgradlı kadınların milliyetçilikle ilgili olumsuz yaklaşımını paylaşan ve İspanya'yı bölme tehdidi taşıyan bölücü "alt-milliyetçilikler"e sıcak bakmayan bazı İspanyol kadınlarla da aynı fikirde değillerdi. Autonomías'tan bazı kadınlar, kendi ortaklıklarının milliyetçiliği olan İspanyol milliyetçiliğinin genellikle görmezden gelindiğini düşünüyordu. Bunları aklından çıkarmayan Dones per Dones kadınları, kendilerini milliyetçilik karşıtı olarak tanımlamaz. "Biz kendimizi feminist, antimilitarist ve *köktendincilik karşıtı* olarak tanımlıyoruz. Bizi en iyi bu sözcüklerin tanımladığına inanıyoruz. Ayrıca ister İspanyol devleti olsun ister Katalan autonomía, kendi hükümetlerimizin militarist ve patriyarkal duruşlarını da kınıyoruz."

Siyonizm, tüm dünyadaki Yahudiliğin milli projesidir. Bu milli-

yetçilik ile Filistin toprakları üzerindeki Siyonist talepler karşısında kendini korumak üzere ortaya çıkan Filistin ulusal hareketi arasındaki çatışma, dünyanın tüm milliyetçi savaşları arasında bugün kadınların savaş karşıtı hareketi içinde en fazla sıkıntı yaratandır. İsrail'in Batı Şeria, Gazze ve Golan Tepeleri'ni işgaline karşı çıkan bölgedeki ve başka yerlerdeki Yahudi aktivistler arasında bile Siyonizmle ilgili görüş ve yorumlarda farklılıklar var. Gila Svirsky'nin anlattıklarına göre, örneğin Barış için Kadın Koalisyonu içinde Siyonizm genellikle "milliyetçilikle, hatta emperyalizmle" bir tutuluyor. Ama Gila bu durumu farklı yorumluyor: "Milliyetçilik çoğu zaman aşırılaşır. Fakat kimlik olarak milliyetçilik ayrı bir şey. Kendime milliyetçi demem ama çoğu zaman İsrailli ve Yahudi olmaktan gurur duyduğumu söylerim. Benim içinde büyüdüğüm Siyonizm, Yahudilerin özgürleşmesi anlamına gelir. Siyonizmin özgün vizyonu insani bir devletin kurulmasıydı. Ama Filistinliler bunun için bir bedel ödedi. Bundan dolayı üzgünüm ama topraklarından fedakârlık etmeyi kabul eden Filistinlilere de şükran duyuyorum."

Gila gibi Kuzey Bat Şalom'da aktif olan Vera Jordan da kendini hâlâ bir Siyonist olarak görüyor ve Siyonist milliyetçiliği olumlu biçimde destekliyor: "Benim milliyetçiliğim özgür iradeyle ilgili. Çok uzun zamandır benden esirgenen ülkeme artık sahip olmalıyım, bir Yahudi devletim olmalı. Kendi bayrağım ve kendi ulusal marşım olsun istiyorum. Nakhba'nın (İsrail devleti kurulurken Filistinlilerin yaşadığı felaket) kabul edilmesi meşrudur, ama bu bizim İsrail'in Bağımsızlık Günü'nü artık kutlamayacağımız anlamına gelmemeli. Yahudi soykırımı ve İsrail devleti kurulmadan önce Filistin'de meydana gelen Yahudi katliamının anıları henüz çok taze. Yarım yüzyıl kısa bir süre."

"Milliyetçi bir Yahudi devleti değilse, nasıl bir devlet?" sorusu tabii ki halen yanıtsız. Demokrasi ne demek, Siyonizmle ve milliyetçilikle uyumlu mu? İsrail nüfusunun beşte birini oluşturan ve (Dördüncü Bölüm'de gördüğümüz gibi) oradaki bireysel ve kurumsal ırkçılıktan mustarip Filistinliler için bunlar hayati önem taşıyor. Gila, "İsrail tüm vatandaşlarına eşit haklar vermeli ve bütün göçmenleri de aynı koşullarda kabul etmeli," diyor. Ve kadınlar, Yahudi ve Filistinlilerin İsrail'e "dönme hakları"nı nasıl yorumlayacaklarını ve bunu kabul edip etmeyeceklerini tartışmaya devam ediyorlar.

Giderek daha fazla insan, Yeşil Hattın iki tarafındaki solcular ve işgal karşıtı aktivistler, Filistin/İsrail sorununu "iki halk için iki devlet" şeklinde değil, bugün İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar olarak bilinen bölgede tek bir devlet kurarak çözme imkânını tartışıyor. Gözlerinde Filistinlilerin, Yahudiler'in ve diğerlerinin eşit vatandaşlar olduğu tek bir demokratik devlet canlandırıyorlar. Tek devlet çözümünün giderek geçerlilik kazanması esas olarak İsrail'in Batı Şeria'ya el uzatmasının (yeni yerleşimler ve Ayrım Duvarı), gelecekte bir Filistin devleti kurma olasılığını suya düşürmesinden kaynaklanıyor. Bu çözüm, milliyetçiliğin her türüne esefle bakan ve diğerlerinin üzerinde bir ulusal birlik olduğu iddiasındaki devletlere karşı özel bir tiksinti duyanlar tarafından da benimseniyor. Tek devlet fikri Siyonist Yahudiler için bir lanetse, İsrail'de yaşayan Filistinli azınlık için doğal olarak caziptir. Dördüncü Bölüm'de bahsettiğimiz Aida Shibli kendisini hem Filistinli hem de İsrailli olarak görüyor, iki kimlikli hissediyor. Yaşamının her gününde bu ayrımı hissettiğini söylüyor. Onun şizofrenik durumuna son verecek tek gelecek, her kimlikten insanları birleştiren tek bir devlet. "Filistin rüyamdan, daha büyük bir Filistin'den vazgeçebilirim. Bunun karşılığında da Yahudiler'den, daha büyük bir Siyonist devlet rüyalarından vazgeçmelerini istiyorum. Eşit haklarla tek bir devlet. Bunun anlamı, ayrıcalık istememektir!"

Milliyetçilik, uygulamada değişik biçimlere bürünür ve teorisyenler de bunları farklı biçimlerde değerlendirir. Genel anlayışa göre milliyetçilik, hem belli toplulukların "halklar" olarak tanımlanabileceği şeklindeki bir sosyal ilkeye, hem de bunların "kendi" topraklarında, "kendi" devletleri içinde kendilerini yöneterek yaşama hakkına sahip olduğu şeklindeki bir politik ilkeye inancı içeren bir ideolojidir. Ancak bir "halka" ait olma duygusu, etnik bir kimliği sahiplenme, her zaman milliyetçilik anlamına gelmez. Bazı kültür veya din grupları, ortak kimlik duygularını rekabetçi olmayan bir tarzda korurlar. Diğerlerinden baskı görmeseler, özerk olmadan da, "kendi" toprakları olmadan da mutlu bir şekilde yaşayabilirler. Ama insanlar bazen daha fazlasını istemeye, haklarını savunmaya, hatta bazen tahakküm kurmaya, diğerlerini kovmaya veya öldürmeye yönlendirilebilir, seferber edilebilir (Pieterse 1997). On sekizinci yüzyılın sonlarından beri, etnik aktivistlerin ortaklıklarını bir ulus

olarak tanımlama ve bağımsız bir ulus-devletten azına razı olmama eğilimleri artıyor.

Kadınların bakış açısındaki önemli bir fark da milliyetçi ideologların ulus tanımıyla ve temsiliyle ilgilidir. Bazı etnik gruplar, soylarını veya tarihi bir kültürü –dini gelenek, dil, töre ve tabular, giyim ve sanat, zafer veya felaket gibi birlikte yaşanmış dönüm noktaları– vurgulamak suretiyle geçmişe, asıllarına geri dönerler. Bu tür atavik milliyetçiliklerin sosyal sistemleri genellikle patriyarkaldır; erkeklik ve kadınlığı sabit, indirgemeci, eşit olmayan ve tamamlayıcı bir biçimde inşa eder. Yetki, liderlik ve savaşçılık vasıflarına özellikle değer veren erkeklere aittir. Kadınlar evcimen ve yardımcı olarak tanımlanırlar ve ulusun biyolojik ve kültürel açıdan üremesini sağladıkları için öncelikle anneliklerinden dolayı değerli sayılırlar (Anthias ve Yuval-Davis 1989). Bu tür milliyetçiliklerde militarizm ve savaşçılık, ezici toplumsal cinsiyet ilişkileriyle el ele gider. Nazi Almanyası bu bağlamda sıklıkla örnek gösterilir (Koonz 1987). John Horne, Nazizmin ve İtalyan faşizminin, milli toplum duygusunu yeniden inşa etmek için radikalleştirilen, savaşla bileylenen erkeklikten yararlandığını göstermiştir (Horne 2004).

Milliyetçilik analistlerinin, "Milliyetçilerin köken mitlerine güvenmeli mi ya da ne kadar güvenmeli?" sorusuna yanıtları farklı. Burada hakikaten süren, saptanabilir bir soy var mıdır? diye sorabilirler. Kültürel devamlılık bu kadar önemli mi gerçekten? Yoksa bu kavramlar, bazı politikacıların sadece kendi politik güç projelerine yandaş bulmak için seçtikleri araçlar mı? (Farklı yaklaşımlar için bkz. Smith 1995; Gellner 1983.) Örneğin bu soru, Yugoslav komünist lider Slobodan Milošević konusunda sorulmuştu. Komünizmin SSCB'de, Doğu ve Orta Avrupa'da zayıflamaya başladığı sırada, seçmen tabanını güçlendirmek için Sırp milliyetçiliğini benimsediği açıkça görülüyordu. Soyağacına ve kültüre başvurmuş, geçmişteki zaferleri anıp Sırp olma duygusunu kamçılarmış, Osmanlıların Sırp atalarını 1389'da Kosovo/a'da yendiğini hatırlatıp Müslümanlara karşı nefret uyandırmıştı. Belgrad'daki entelektüeller ve Ortodoks Kilisesi rahipleri "nerede Sırp kemiği gömülüyse orasının Sırp toprağı" olduğunu ileri sürüyordu. Bu tarih yorumunun ne kadarı "gerçek", ne kadarı uydurma ve manipölasyon? Bir bakıma, bunun da bir önemi yok. Önemli olan bu retoriğin, Sırpların bu topraklar-

da Hırvatlara, Bosnalı Müslümanlara ve Kosovalı Arnavutlara karşı etnik temizlik uygulamasının yolunu açmış olması.

Bugün bazı akademisyenler, uzak geçmişteki ortak kökenle ilgili bu tür milliyetçi anlatıları "efsane" olarak nitelendirir; "ulus" kavramının Avrupa ve Latin Amerika'da on sekizinci yüzyılın sonlarıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında, çöken imparatorlukların arta kalanlarından doğan oldukça modern bir kavram olduğunu savunur (Gellner 1983; Hobsbawm 1990). Buna göre uluslar, toplumsal olarak inşa edilmiş gerçekliklerdir. Uluslar aynı dili konuşan, ortak bir medyası ve geçmiş ve gelecekle ilgili güçlü politik söylemleri olan, kendini bir "halk" olarak gören insanlar, hayali topluluklar olarak nitelendirilebilir (Anderson 1983). Var olan bazı ulus-devletler, dökülen kanlar ya da asırlık gelenekler üzerinde fazla durmadan, kendilerini "yurttaş milliyetçiliği" olarak bilinen biçimde tanıtarak ve "vatandaşlık" kavramını vurgulayarak bu "inşacı" görüşü yansıtır (Ignatieff 1999). Tüm vatandaşlar için hak ve sorumlulukta eşitlik olduğunu beyan eden böyle uluslar, teoride, etnik olarak herkesi kapsamaya daha yatkındırlar.

Feminist teorisyenlere göre, yurttaş milliyetçiliği kadınlar için nispeten iyidir. Bu milliyetçilik de patriyarkaldır, ama erkek iktidarı monarşiye, aristokrasiye, ruhban sınıfına ve aile reisliğine ait değildir. Otorite genel olarak, devlet daireleri ve kurumlara egemen olmayı sürdüren erkekler arasında dağılır. Kadınlara salt eş ve anne olarak değil, seçmen ve işgücü olarak da gereksinim duyulabilir (Werbner ve Yuval-Davis 1999). Ancak vatandaşlık, bir yandan özgürlük alanları açarken, bir yandan da normalleştiren, sınırlar çizen, özel ile kamusal alanı belirleyen ve kabul edilebilir "farklılığın" sınırlarını denetim altına alan yasalar dayatır. Hakların hiçbir milliyetçilikte, yurttaş milliyetçiliğinde bile güvende olduğu varsayılmamalıdır (Fine 1999). Kuşkusuz, yurttaş ulus-devletinde bile bir bireyin konumu, birçok yönden onun hak ve yetkilerini belirleyebilir. Yaş ve yetenek, ten rengi ve doğum yeri gibi etmenler haksızlığa temel teşkil edebilir. Toplumsal cinsiyet özellikle ezilmenin kaynağı olmayı sürdürür; birçok ülkenin göçmenlik ve vatandaşlık yasalarının kadınlara nasıl muamele ettiğini düşünelim. Bu meseleyi feminist bir bakış açısıyla ele alan Pnina Werbner ve Nira Yuval-Davis, kadınların nasıl olursa olsun ulus-devlet sınırlarının ötesine

bakmaları; yalnızca "ulusal" kimliği değil, aidiyetin farklı ve eşit derecede önemli boyutlarını içeren uluslararası bir vatandaşlığa bakmaları gerektiği kanısındalar (Werbner ve Yuval-Davis 1999). Böyle bir dünya kuşkusuz, aralarında kadınların da olduğu göçmenler, mülteciler ve sığınmacılara kucak açacaktır. Böyle bir dünya aslında bütün bu kategorileri geçersiz kılabilir.

Böyle bir dünya, bugün savaş karşıtı hareketlerde yer alan kadınlar arasındaki fikir ayrılığının altında yatan çok farklı milliyetçilikleri de ortaya çıkarır. Bazı kadınlar Sırp milliyetçiliğinin ya da Hindu komünalizminin aşırılıklarını yaşamıştır. Böyle kültürlerde kadınların çoğunluğu, patriyarkal aile düzenindeki tamamlayıcı ama tabi rollerini kabul eder, hatta bu rolden hoşnuttur. "Patriyarkal anlaşımanın" altına imzalarını atarlar; (sözde) korunma, anneler olarak saygı görme, çocuk yetiştirme ve sosyal âdetleri aşılama konusunda belli bir güce sahip olma karşılığında, özerkliklerinin bir hayli kısıtlanmasını kabul ederler (Kandiyoti 1988). Bugün Hinduların aşırı milliyetçiliğinde gördüğümüz gibi, erkekleri nefret edilen ötekilerle savaşmaya bile teşvik edebilirler. Böyle toplumlarda, toplumsal cinsiyet ilişkileri bazen "hainliğe" de teşvik edebilir. Kadınlar arasından az sayıda da olsa feminist ve milliyetçilik karşıtı aktivist çıkar. Bu aktivistler, kadınlara uygulanan çifte standarda; yani bir taraftan "annelik" (bebeklerini emzirme) ya da "adalet" (dengeleri sağlamak) gibi yüksek sembolik statülere çıkarılmalarına, bir yandan da günlük hayatta erkeklerin malı olarak kalmalarına öfke duyarlar. Bazı feminist kadınlar deneyimlerinden ulusun bu anlama geldiğini öğrendilerse, kendilerinin veya başkalarının ulusal kimlikle işi olmayacağını düşünmeleri şaşırtıcı değildir.

Virginia Woolf, sık sık alıntılanan patriyarkal milliyetçilik karşıtı argümanını 1930'ların sonlarında yazmıştı. Emperyalist ve savaş çıkarmaya meraklı bir Britanya'da kadınların ikinci sınıf vatandaş olarak konumlandırıldığını idrak eden yazar, ulusal kimliğinden vazgeçmiş, "Kadın olarak ben, bir ülke istemiyorum," demişti (Woolf 1977: 125). Ama diğer kadınlar ulusal aidiyetlerinden bu kadar kolay kurtulamazlar. Pek çok kadın milliyetçiliği, insanların kendilerini ezen bir güçten kurtulmak için bağımsızlık istediği zamanlarda, kahraman ve vaat dolu yüzüyle tanıdır. Filipinlerin önce İspanyol, sonra ABD güçlerine karşı uzun direniş tarihini veya

Mozambik'in Portekizli sömürgecilerden kurtulmak için verdiği ağır mücadeleyi ya da Hindistan'ın İngilizler'e karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini alın örnek olarak. Böyle dönemlerde kadınlar bazen etkin bir rol oynamıştır ve bu sayede feminizm de bir süre için milliyetçilik tanımını etkileme fırsatı yakalamıştır (Jayawardena 1986). Zafer kazanılsa bile, yeni ulusun kurucuları genellikle kadınları geri plandaki eski yerlerine gönderir; milliyetçilik, sosyalizm, feminizm ortaklığı ve etnisite, sınıf, toplumsal cinsiyet eşitliği hatırlanacak bir vaat, bir ideal olarak kalır.

Yani, bugünün antimilitarist feministlerinin milliyetçilik hakkındaki fikir ayrılıkları, konumlarının farklılığından kaynaklanır. Patriyarki ile ulusluğun kesişme noktaları yaygın ve kötücül olabilir ama bu durumun istisnaları da vardır. Doğu Asya-ABD-Puerto Rico Militarizme Karşı Kadın Ağı'nın Manila'daki toplantısında Terri Keko'olani'nin konuşmasından yeni bir şey öğrendim. Hawaii'deki militarizm karşıtı mücadele aynı zamanda ulusal haklar için verilen bir mücadele. Ama Hawaiiililerin ulus kavramında çok eski feminen ilkelerin bulunması, buradaki durumu başka yerlerde görülen patriyarkal milliyetçilikten farklı kılıyor. İşte, Haunani-Kay Trask'ın yazdıkları:

Bugün milliyetçi cepheye kadınların liderlik etmesinin temel nedeni bence, kadınların *lahui*, ulus fikrini kaybetmemiş olmalarıdır. Hawaii inancında ulusu önemsemek, toprağımızı ve insanlarımızı da içine alan aileyi önemsemenin bir uzantısıdır. Annemiz, Papahanaumoku bizim toprağımızdır, adaları o doğurur. Hawaiiili kadın liderlere, o zaman ulusa önderlik etmeleri için soylarından gelen iktidar verilmiştir... [yani] bizim konuşkan, şevkli ve kültürlü kadınlarımız ön sırada, halkın onaylamayan dik bakışları altındadır. Kadınların doğaüstü güçlerinin bir araya gelmesiyle, geleneksel bir Hawaii inancına dayanan yeni bir iktidar biçimi doğmuştur: ulusun selameti için liderlik hakkını arayan kadınlar. (Trask 1993: 94)

Bu konuyla ilgili olan "ırkçılık" hakkında konuştuğum kadınların fikirleri birbirinden pek farklı değildi. Hepsi ırkçılığı savaşıla ilişkili bir kötülük olarak görmekteydi. Açıklanması teorisyenlerin epey zamanına ve sayfalar dolusu yazısına mal olmuş kavramlarla ilgili bir sıkıntıları yoktu. Birinci anlayışa göre "ırk", bizatihi ırkçı bir kavramdır; çünkü insanları dış görünüşlerine göre sınıflandıranın bilimsel bir dayanağı yoktur. İnsanların ten rengi, yüz hatla-

rı ve fiziği, yumuşak ve aşamalı bir değişim süreci geçirir. Irkçılık, insanların "biz"i "onlar"dan ayırmak için ve böylece "ötekini" hem "kendinden" farklı hem de ikinci sınıf ya da tehlikeli olarak tanımlamak için, bir ölçüde keyfi belirteçler kullandıkları zihinsel bir süreçtir (Miles 1989). İkinci anlayış, bugün ötekileri yalnızca fiziksel görünüşüne (özellikle ten rengine) göre değil, aynı zamanda kültürel açıdan tanımlanan etnisitelerine göre ayırmaya da "ırkçılık" demenin uygun olduğudur (Balibar 1991). Aynı şey birinin yalnızca "buradan olmamasına", bir "auslander", yabancı olmasına dayanarak ötekileştirme için de geçerlidir; göçmenler, sığınmacılar ve iltica talep edenler bu şekilde damgalanır. Daha zor kazanılan bir sonraki anlayış, ırkçılığın salt bir ideoloji, bir ifadeler dizisi olmadığı, aynı zamanda dışlama pratikleri ve yapıları olduğu yönündedir. Fikir ve pratikler genellikle, ordu ve göçmenlik sistemi gibi kurumların içine işlemiştir. Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis, ırkın sınıf ve toplumsal cinsiyet içinde nasıl ifade bulduğunu ve onlarla çeşitli şekillerde nasıl kesiştiğini dikkatle işledikleri çalışmalarında bu noktayı vurgularlar (Anthias ve Yuval-Davis 1992).

Savaş karşıtı çalışmamız kapsamında ırkçılık karşıtlığını tartıştığım bütün kadınların gözünde, bu anlayışlar geçerli ve sorgulanmaz bir nitelik taşıyordu. 2003'te İsrail'de yaşayan Edna Zaretsky'nin, Filistin karşıtı ırkçılığın, o sırada Filistin topraklarını kırk yıldır işgal altında tutan Yahudi devleti açısından işlevini açık bir şekilde anlattığını hatırlıyorum. "İsrail'de ırkçılık olmak zorunda. Kendimizle ve yaptıklarımızla barışık yaşamak için ötekini aşağılamak, damgalamak *zorundayız*." Ancak, her grubun ırkçılığı ele alışında bariz bir fark var. Bat Şalom gibi bazı gruplar, ırkçılığa kendi toplulukları içinde etkin biçimde karşı çıkıyor. Bazıları için ırkçı ötekileştirmeye karşı çıkmak, aslında şiddet ve savaşa karşı yaptıkları çalışmanın bir parçası, sadece adı farklı. Örneğin Hindistan'da ırkçılık, "komünalizmde", kasttan dışlama ve kabile halklarını ezme şeklinde ifade ediliyor.

Örgütler, ırkçılığı ele alma konusundaki açıklıklarına göre farklı farklıdır. Uluslararası ağlar içinde WILPF, ırkçılık karşıtlığını ısrarla ilkeleri arasına alması açısından dikkat çekicidir. İlk yıllarda Afro-Amerikan üyelerin, kurumsal ırkçılık yapıldığı yönündeki itirazlarından sonra, ırksal adalet bugün WILPF içinde, ekonomik ada-

let ve barışın yanı sıra temel görevlerden biridir (WILPF 2006c). Örneğin, Atlantik'teki köle ticaretinin ortadan kaldırılmasını istiyor, yerli halkların hakları için kampanyalar yürütüyorlar. Kurumsallaşması ve yapılanması daha düşük bir düzeyde olan Siyahlı Kadınlar'ın ırkçılık karşısındaki tavrı bu kadar net değil. Öte yandan Siyahlı Kadınlar grupları, yasal düzenlemelerdeki değişikliklere, hakların kısıtlanmasına ve 11 Eylül 2001'den beri ABD ve müttefiklerine yönelik saldırılara karşılık ABD'nin öncülük ettiği "teröre karşı savaş" kapsamındaki uluslararası savaş uygulamalarıyla ilişkili olarak göçmenlere yönelik davranışların sertleşmesine karşı tikteler.

11 Eylül sonrası dünyanın durumu bize, Batılı ülkelerin dışarda sürdürdükleri savaşları aynı zamanda içeride de sürdürdüklerini hatırlatmıştır. Büyükşehirlerde "düşman" etnik grup ya da ulustan (veya oradan olduğu varsayılan) insanlar vardır. Bazıları yaşamalarını nesillerdir orada sürdürmektedir, bazıları da sürmekte olan ya da yeni biten savaşların enkazlarıdır. Bazıları ekonomik kaygılarla göç etmiştir, bazıları siyasi nedenlerden dolayı gelip oturma hakkı almıştır, bazıları da iltica talebinde bulunmaktadır. Bunları düşünürken aklıma Aida Shibli'nin, kendisi gibi İsrail devleti içinde yaşayanların durumuna işaret ettiği sözleri geldi: "Bizi 'öteki' ya da 'düşman' olarak tanıtan hükümete ve resmi propagandaya karşı çıkmak zorundayız." Aida İsrailli Yahudilerden bahsederken de, "Sizin ötekiniz tam burada, içinde de yaşıyor ve bizim birbirimizden ayrılmamız mümkün değil," demişti.

Altıncı Bölüm'de bahsettiğim, Brüksel'deki Collectif Femmes en Noir contre les Centres Fermés et les Expulsions (CFEN) adlı gruptan çok etkilendim. Onlar, "Kapalı tutukevleri ve sınır dışı etmeler"e karşı çıkan bir Siyahlı Kadınlar grubuydu. Bu kadınlar Aida'nın şu sözlerini duymuş olmalıydılar: "onu göreceğ gözlerin varsa, diğer yarın burada." Tüm enerjilerini, ulusal göçmenlik politikasının değiştirilmesine yönelik bir feminist mücadeleye harcamayı seçmişler; hem politik alanda faaliyet gösteriyor hem de iltica talep eden kadınlara tek tek destek sağlıyorlar. Bu çalışmalarını, savaşa karşı sokak gösterilerini içeren normal Siyahlı Kadınlar etkinliklerinden farklı olsa da, Brükselli kadınlar bu iki yaklaşımın uyumlu olduğunu düşünüyorlar. Sonuçta ikisi de barış ve adalet ilkeleriyle,

savaş ve şiddetten etkilenen kadınlarla dayanışmayla ve kendi hükümetlerinin ırkçı politikalarının eleştirisiyle ilgili.

CFEN, dikkat çeken bazı sınır dışı etme vakalarının medyada yer almasından sonra oluşturuldu. Vakalardan birinde, Nijerya'da evliliğe zorlandığı için kaçıp Belçika'dan sığınma talep eden Nijeryalı bir kadın olan Semira Adamu, altıncı kez ülkeden sınır dışı edildiği sırada, güvenlik görevlilerinin uyguladığı şiddet sonucu boğularak ölmüştü. Sonuçta politik bir skandal meydana geldi ve tüm protesto grupları olanlara karşı öfkelerini dile getirdi. Ancak Semira vakasının toplumsal cinsiyet cephesi medyada hiç yer almadı. CFEN üyesi Fanny Filozof'un açıklaması şöyleydi: "Bunlar belirli biçimde toplumsal cinsiyetle bağlantılı davranışlar. Yalnızca bir kadının başına gelebilecek olaylar. Cinsel taciz, eviçi şiddet, töre cinayetleri, zorla evlilik, eksizyon, taşıyarak öldürme, yalnızca kadınlara yönelik şiddet içeren fiiller. Bu şiddet fiillerinin iltica hakkı verilmesi için geçerli sayılmasını ve Cenevre Konvansiyonu'nda dikkate alınmasını talep ediyoruz."

CFEN çalışmalarını Belçika'dan iltica talebinde bulunan kadınlara yoğunlaştırıyor. Bu kadınların kimi resmi tutukevlerinde tutuluyor, kimi dışarda belgelerinin gelmesini bekliyor ya da gizli saklı yaşıyor. CFEN bu kadınların, iltica hakkı için uğraşacak bir avukat bulmalarına ya da "düzenlerini kurmalarına" ve geçimlerini sağlamalarına yardım ediyor. Mümkün olduğu zaman, kalacak bir yer bulmalarına yardım ediyorlar. Onlara destek sağlamak için kadın politikacılarla ve STÖ'lerle görüşüyorlar. İltica taleplerine dayanak oluşturması için kadınları, cinsel tacizler dahil yaşadıklarını anlatmaları için cesaretlendiriyorlar. Belçika ve Avrupa'nın "soğuk, bencil ve sınırlayıcı iltica politikaları"na hararetle karşı çıkıyor ve savaş bölgelerine komşu olan yoksul ülkeler binlerce mülteciye kucak açarken, "insanları hapse atan, sınır dışı eden ve adice düzene sokan, dolayısıyla istismarcıların avı haline gelen kaçak kalabalıklar yaratan zengin bir Avrupa'dan tiksinti duyuyorlar" (CFEN 2004: II; benim çevirim). CFEN'e göre "göçmen bir kadın kendi ülkesinde kurban durumunda olabilir ama oradan dışarı adım atıp da Belçika'ya geldiğinde bir direnişçiye dönüşür. Artık güçlüdür. Bize hem kendi toplumuyla hem de bizim toplumumuzla ilgili söyleyecekleri vardır."

Yaratıcı Tartışmada Kararlılık

2004-2005'te gittiğim her yerde kadınların ve kadın gruplarının kendilerini üç yönlü bir projeye derinden adanmış olduklarını gördüm. Halkı militarizmin ve savaşın toplumsal cinsiyet içeriği hakkında bilgilendirip eğitiyorlardı. Kendi hükümetlerinin, diğer hükümetlerin ve uluslararası kurumların militarizm ve savaş politikalarına karşı çıkıyorlardı. Ve ötekileştirmeyi pratik yollardan olumsuzluyor, başkalarının savaş için kullandığı farklılıklar üzerinden kurulmuş ittifaklara karşı çalışıyorlardı. Bütün bu eylem evreleri onları, kendi yerel hareketleriyle uluslararası, hatta küresel bir bağlantı oluşturmaya yöneltti. Teknik açıdan, bu giderek daha mümkün hale geliyor. Tek tek bütün kadınlar olmasa da, bu kadınların içinde yer aldıkları grupların çoğu bilgisayar ve internet erişimine sahip. İnanılmaz zengin bir bilgi, fikir, mizah ve öfke dünyayı dolaşıp, feminist ve savaş karşıtı aktivizmle bağlantı içinde olmak isteyen her kadının bilgisayar ekranına akar. Bunlar kadınlara çeşitli yollardan ulaşır. Bir kadın, işi bilgi dolaşımını sağlamak olan çeşitli kadınların adres listesinde olduğu için haberlere ulaşabilir. zmag.org ve indymedia.org gibi bağımsız elektronik haber kaynaklarından bülten talebinde bulunmuş olabilir. Adını, yerel ya da ulusal Siyahlı Kadınlar ve Pembe Kod ağları gibi çeşitli haberleşme listelerine eklemiş olabilir. WILPF'nin peacewomen.org'daki e-bültenini okuyabilir veya UNIFEM'in womenwarpeace.org portalını, feministpeacenetwork.org, madre.org ya da Kadınların Dünya Yürüyüşü'nün web sitesi marchhofwomen.org gibi daha birçok yeri ziyaret edebilir.

Önceki bölümlerde, farklı yerlerdeki gruplar arasında dayanışma ve uluslararası ağlar şeklinde gerçekleştirilen, etkili sınır ötesi çalışmalardan örnekler görmüştük. Žene u Crnom, La Ruta Pacífica ve Mano River Kadın Barış Ağı gibi örgütlere saygın uluslararası barış ödülleri verilmesi, bu yerel gruplara dünya çapında bir ün sağladı. "Barış İçin Bin Kadın" projesinin 2005 yılında Nobel barış ödülüne aday gösterilmesi, her kıtadan kadınların adlarını bir araya getirdi. Ancak uluslararası erişim ve etki bakımından bazı güçlüklerle karşılaştık. Kısmi gereksinimler öncelikli hale gelince zaman sorunu yaşıyor. Özellikle dış seyahatler ve bilgisayar donanımla-

rı için yeterince mali kaynak yok. İletişim konusunda pürüzler çıkıyor. Dil, her yerde sorun. İngilizce giderek küresel bir nitelik kazanıyor ama savaş, barış ve güvenlikle ilgilenen milyonlarca aktivist kadının arasında İngilizceyi rahatlıkla okuyup konuşabilenler nispeten az. Ana dili İngilizce olan biz ayrıcalıklılar, çevirinin *bizim* sorunumuz değil, diğer kadınların sorunu olduğunu sıklıkla gözden geçiriyoruz. Belçika gibi küçük bir ülke bile, iki ulusal dil (Fransızca ve Flamanca) arasında sürekli çeviri yapmak zorunda. Batı Afrika'daki Marwopnet'in de Fransızca ve İngilizcenin yayılması için çaba sarf ettiğini görmüştük.

Gerçi bunlar, teknoloji, çaba ve iyi niyetle üstesinden gelinebilecek, sırf iletişimle ilgili engellerdir. Mesajın içeriği, kullanılan araçtan çok daha önemli bir sorundur. Bu bölümde dikkat çekmek için öne çıkardığım temalar "pasifizm" ve "milliyetçilik" kavramları etrafında kümeleniyor ve bunlar da ilginç ayrılıklara iki örnek teşkil ediyor. Bir sonraki bölümde toplumsal cinsiyetle daha fazla ilgileneceğiz. Diğerlerinin yanı sıra İtalya'daki kadınlar da, henüz sınanmamış olan fikir birliği varsayımına dikkatle yaklaştıklarını ifade ettiler. Elisabetta Tonini (Torino), Siyahlı Kadınlar fikrini tüm dünyaya böylesine hızla yayan "sembolik bulaşma"nın heyecan verici bir şey olduğunu söyledi. "Ama küresel bir sosyal hareket için bir e-posta ağından fazlası gerekli."

Feminist antimilitarizm, bazı önemli konularda fikir birliğinin olmadığı tek hareket değil. Dünya Sosyal Forumu hareketinin aktivistleri, son derece basit olan "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganını seçerken çok dikkatliydiler; çünkü, ulus-devlete ve uluslararası para kurumlarının reformuna yönelik farklı yaklaşımları birbirine yaklaştırmak ve daha da önemlisi, kapitalizme karşı olan akım ile kapitalizmin yalnızca neo-liberal tezahürlerine karşı olan arasındaki ayrılıkları önlemek zorundaydılar (Santos 2004). Birbiriyle çatışan sol eğilimler ile birçok çeşitlilik içeren bir barış hareketinin ittifakı olan ana akım savaş karşıtı hareket aynı şekilde iç gerilimlere ve farklılıklara sahiptir. Bush ve müttefiklerinin sürdürdüğü "teröre karşı savaş"ı şiddetle eleştiren birçok sol grup, onların düşmanlarını (sözde teröristleri) ister istemez kendi dostları olarak görür. Barış örgütlerinin çoğu, olası müttefikler arasında dikkatle ayırım yapar.

Bu hareketlerle karşılaştırıldığında, feminist savaş karşıtı hareketler içindeki ve arasındaki farklılıklar oldukça azdır ve ortak değerlere haklı bir güven duyulur. Yine de dağılma korkusuyla açıkça ortaya koymama, hatta kendi düşüncelerimize sansür uygulama tehlikesi hep vardır. Bologna'dayken Chiara Gattullo şöyle demişti: "Biz bir *hareketiz*. Kurallarımız yok ve bu iyi bir şey. Bir çizgiye ihtiyacımız yok. Bununla birlikte, küresel bir hareket olabilmek için farklılıklarımızın bilincinde olmamız gerek. Her birimiz düşüncesini açıklamalı. Bunun için de daha çok tartışmamız gerekiyor." Onun bu söyledikleri, politik bir "çizgi" peşinde olmakla politik *tutarlılık* peşinde olmak arasındaki farkı görmemi sağladı. Bir "çizgi"ye sahip olmak, herkesin benzer şekilde düşünmesi ve aynı ağızla konuşması anlamına gelir. Oysa tutarlılığın, geniş bir değer ortaklığı çerçevesinde tartışma kararlılığı anlamına gelebileceğini düşünüyorum. Bu tartışmanın da zıtlaşmacı değil sonuç alıcı, yaratıcı ve diyalektik, ilerlemeye müsait, yeni çelişkileri ortaya çıkaran ve onların üstesinden gelmek için yeniden çaba gösteren bir tartışma olacağına inanıyorum.

"Pasifizm" ve "milliyetçilik" konularındaki anlaşmazlıkların kesin bir çözümü olması gerekmediğini ve belki de böyle bir çözümün olamayacağını gösterdim sanıyorum. Başlangıçta bu ürkütücü bir uçurum gibi görünebilir ama yakından incelendiğinde, farklı yerlerin, konumların ve politik konjonktürlerin bir çırpıda farklı anlayışlar, "yerleşik" bilgiler inşa etmesi meselesi olduğu ortaya çıkmaktadır. İkili ya da çoklu görüşmelerle, anlaşmazlıkları daha karmaşık ve ayrıntılı bir gerçeklik anlayışına dönüştürebiliriz. İlkeli pasifistler ile "haklı savaş" fikrine hoşgörüyü bakabilenler, "şiddetin azaltılması" için bir araya gelebilirler. Milliyetçilik karşıtları ile ulusal bir kimliğe gereksinim olduğunu düşünenler, "ötekileştirmenin reddi" konusundaki kararlılığı paylaşabilirler.

Tartışmalı konuları anlamlı bir şekilde ve dürüstçe görüşebilmek, ancak ustalık gerektiren bir pratikle mümkündür. Bu pratik, kadınların savaş karşıtı hareketlerine özgü olmayan anlayışları içerir. Bu anlayışlar da kimlik ve kimlik politikaları teorisyenleri arasında bulunur ve çatışmayı çözme ve dönüştürme çalışmalarının en iyi biçimleri hakkında bilgi verir. Ama onların ele aldığımız bağlamda belli bir özelliği vardır. Üçüncü Bölüm'de "çaprazlama poli-

tika" kavramının evrildiğini gördük. Fikir, 1991 yılında Filistinli/İsraili ve İtalyan kadınların etkileşiminden doğdu. '90'ların ortalarına gelindiğinde kavram kabul gördü, hem onlar hem de onlarla temasta olan bizler tarafından kuramlaştırıldı (Yuval-Davis 1997; Cockburn 1998). '90'ların sonlarına doğru farklı çatışmaların içinde ve farklı konumlarda yer alan, "iki kat farklı" kadınlar arasındaki karmaşık sınırötesi hareketlerin analizinde yeniden kullanıldı. O dönemde çaprazlama politikayı şöyle tanımlıyorduk:

Özel bir demokratik uygulama; bir yandan kibirle evrenselci olmadan ortaklıkları arayabilen, öte yandan da şaşkınlığa düşmeden farklılıkların üzerinde durabilen bir süreç. Çaprazlama politika anlamlı, politikleştirilmiş farkları vurgulayan sınırları yaratıcı bir şekilde geçme (ve yeniden çizme) uygulamasıdır. Aynılık olmadan empati, kökenleri ortaya koymadan değişme demektir. (Cockburn ve Hunter 1999: 88)

Çapraz politikaların altında değerli içgörüler yatar (bkz. Yuval-Davis 1999). Birincisi, her konumlanıştan dünyanın farklı göründüğünü kabul eden bakış açısı epistemolojisi. Birçok doğru vardır ve bu doğrular ancak diyalog yoluyla uzlaştırılabilir veya birbirine yaklaştırılabilir. İkinci olarak, birbirinin gerçeğine ve perspektifine saygı esastır ve her konumun bünyesindeki gücün eşit olmadığı kabul edilmelidir. Üçüncüsü, konumlanışınız ya da "adınız" ne istediğinizi göstermez ve eylem için ittifak yalnızca ortak değerler temelinde gerçekleşebilir (ortak "kimlik" temelinde değil). Ortak bir içerik ya da mesaja ulaşmak, kişinin kendi konumlanışını ya da kimliğini dönüşlü olarak onaylamasını gerektirir; başka bir deyişle bu, "kökenleri ortaya koyma" ve "mukim tasarım" dediğimiz şekilde empatik bir "değişme"dir (Stoetzler ve Yuval-Davis 2002). Bu oldukça zor bir süreçtir ve ne yazık ki kestirme bir yolu da yoktur. Kadınların, çoklu ve uzaklara yayılmış olan militarizm ve savaşa karşı hareketlerinde, sık, uzun, yüz yüze, samimi buluşmalar için pek fazla fırsatımız olmaz. Ama şu kadarı benim için çok açık. Pek çok kadın umudun, dertleri paylaşmanın ve karşılıklı bilgiye dayanan bir işbirliğine e-posta yollamanın ötesine geçme yolları bulmamız gerektiğinin farkındadır.

1. "Bakış açısı" ve "konumsallık" ile ilgili olarak lütfen Giriş bölümüne bakınız.

"Kadın" Olmayı Seçmek: Savaşın Feminizme Söyledikleri

BİR ÖNCEKİ bölümde, yaygın savaş karşıtı hareketle birlikte, kadınların farklı görüşlere sahip oldukları bazı konuları ele aldık. Bu bölümde, kadınların aralarında tartıştıklarını duyduğum bazı cinsiyet/toplumsal cinsiyet meselelerine dönüyorum. Önceki bölümlerde savaş karşıtı aktivizm içinde oluştuğunu gördüğümüz feminizm türü hakkında daha fazla bilgi verdiği için, bu meseleler özellikle ilginç. Savaşın içinde olmanın, onu doğrudan yaşamamanın, kadınların düşünceleri üzerinde ters etkileri vardır. Bir yandan, bu durum feminizmin önünü tıkar. Sevgilileri, kocaları, babaları ve oğulları savaşa alınan, birçoğu ölümcül bir tehlike içinde olan kadınlar, kavramsal olarak kendilerini erkeklerden ayıramazlar. Hem kaybettikleri sevdikleri hem de korkulu düşmanları olarak hayatlarında bir yeri olan erkekler arasındaki benzerlikleri düşünmek istemezler. Öte yandan savaş kadınlar için, birçoğunun yalnız başına göğüslemek zorunda olduğu yeni güçlükler yaratır. Ailelerine tek başlarına bakmak, yeni bir işe başlamak ya da yer değiştirmek zorunda kalabilirler. Bu şekilde edindikleri yeni özsaygı bazen onları feminizme doğru götürür.

Savaş çatışmanın olmadığı bir yerden izlemek de kadınları farklı taraflara yönlendirebilir. Kimileri olduğu yerde kalır ve acı gerçeğe arkasını döner. Kimileri de savaşın etkisiyle dehşete düşer, özellikle de nasıl acı çektiklerini kolayca hayal edebildikleri kadınlar için kederlenirler. Örneğin ABD'de ve Avrupa'da savaş bölgelerinden çok uzaktaki bazı kadınlar bana, başka ülkelerle ilgili bir gazete yazısı okurken ya da televizyon haberi izlerken birdenbire olup bitenin farkına vardıklarını, büyük bir acı duyduklarını ve kendile-

rini aktivizmin içinde bulduklarını anlattılar. Ancak empati mutlaka aktivizmle sonuçlanmaz. İnsani bir tepki uyandırabilir, ıstırapı hafifletmeye yönelebilir. *Savaş karşıtı* müdahale ise farklıdır; yazgıcılıktan politik analize geçişi içerir ve bu da savaş kurbanı kadınların travmatik deneyimlerini aşmak için harcadıkları büyük çabaya benzer. Okuduğum feminizm tanımlamalarının çoğu yalnızca bir tabi olma analizine değil, aynı zamanda etkin direnişe vurgu yapıyordu. Örneğin, feminizm "kadınların eviçi, sosyal, ekonomik ve politik düzeylerde ezildiğini fark etmek ve buna karşı *mücadele etmeyi istemektir*" (Wieringa 1995: 3; italikler benim). Eğer böyleyse, empatiden aktivizme geçiş belirleyici bir harekettir. İstanbul'daki Amargi kadınları, bunu çok açık bir şekilde ortaya koydular. Bana, "kadınların en çok savaşta acı çektiği" fikrinden tamamen uzaklaştıklarını anlattılar. "Mesele bu değil, çabalarımızın nedeni bu değil. Biz bunun nedenleriyle, militarizm ile cinsiyetçilik arasındaki ilişkiyle ilgileniyoruz." Feminist aktivizmlerini orduya yöneltiyorlar, çünkü "milliyetçilik ve heteroseksizm gibi ordu da erkekliğin üretildiği bir mekanizma".

İlk yapmamız gereken, bu çalışmada anlatılan kadınların ve onların projelerinin, örgütlerinin ve ağlarının hepsi gerçekten "feminist" mi diye kendimize sormaktır. Feminizm çok farklı şekillerde kullanılan bir terim ve ona sabit bir anlam kazandırmak için hararetli mücadeleler veriliyor; bu yüzden, bazı kadınların feminizmden uzak durması şaşırtıcı değil. Savaş karşıtı hareketler içinde çok aktif olan bazı kadınlar, kendi örgütlerinin çalışmaları açıkça feminist olduğu halde, kendilerinin feminist olmadıklarını söylediler bana. Bu durum, bell hooks'un bir gözlemini yansıtıyor belki de. Feminizmi kullanmak, hatta savunmak, birçok kadın için feminizmi bir kimlik olarak benimsemekten daha kolaydır (hooks 2000). Belirli ülkelerdeki ve çatışmaların ortasındaki başka kadınlar da, şahsen feminist olsalar bile, içinde bulundukları politik koşullarda kendilerini bu şekilde nitelendiremediklerini anlattılar. Bu durum özellikle, topluluğun tamamının ezildiği ve adaletsizliğe maruz bırakıldığı yerlerde geçerlidir. Ancak, benim bu çalışmada muhatap olduğum tek tek kadınlar da, örgütler de açık bir şekilde feministti. Hatta birçoğu, feminist olmadıklarını söylersem, yanlış tanıtıldıklarını düşünecektir.

Yine de savaş karşıtı aktivistler haklı olarak, feminizm terimiyle neyi *kastetmediklerini* dikkatle belirtmeleri gerektiğini düşünürler. Çünkü pek çok feminizm vardır. İleri kapitalist toplumlarda, bireyci, rekabetçi ve sistemi eleştirmeyen bir feminizm yaygındır. Kadınları doğal olarak erkeklerden üstün gören özcü ve tepeden bakan bir feminizm vardır – gerçi ben bunun feminizm karşıtları tarafından uydurulduğuna ve gerçekdışı olduğuna inanıyorum. Rahatsız edici yeni bir gelişmeysen, hafif pornoyu özgürleştirici ve erkekleri memnun edecek şekilde seksi olmayı cinsel eşitliğin tezahürü olarak gören bir şehvet feminizminin ortaya çıkması (Levy 2005). Emperyalizmin etkilerini göremeyen Batı feminizmleri ve istemeden ırkçı olan feminizmler de var. Bütün bunların, dolaştığım yerlerde karşılaştığım feminizmlerle hiçbir benzerliği yok. Peki savaş karşıtı aktivizm içinde genellikle ne tür bir feminizm ortaya çıkıyor? Bu sorunun yanıtına, kadın aktivistlerin son feminist analizler ışığında tartışıklarına tanık olduğum belli temaları gözden geçirerek yaklaşabiliriz.

Günlük Yaşamın Ederi

Savaş "günlük yaşamı", insanların normal koşullarda güçlükle ve cesaretle idare ettiği girift ve hassas hayatta kalma ve geçim sağlama sistemlerini zalimce tahrip eder. Kolombiyalı kadınların gerilla, ordu ve paramiliter güçlerin gündelik yaşama, "la cotidianidad"a nasıl zarar verdiğini ortaya koyduklarını gördük (Birinci Bölüm). Benim Kolombiya ziyaretimden birkaç ay sonra La Ruta Pacífica, Choco'da "hapsedilen" topluluklarla dayanışma amacıyla kadınların geniş çaplı bir seferberlik planladıklarını bildirdi. "Hapsetmek" de günlük yaşama saldırının yeni bir şekliydi; silahlı taraflardan birinin, diğer topluluğun etrafını "tel örgüyle çevirmesi" ve izinsiz giriş çıkış yapılamaması anlamına geliyordu. İlaç ve gıda temini sınırlandırılıyor, dolayısıyla insanlar yetersiz besleniyordu. Madrid'den Mujeres de Negro dahil olmak üzere, diğer ülkelerden bazı feministler de Kolombiyalı kadınlarla dayanışma içinde seferberliğe katıldı. İspanyol kadınlar, Madrid'e döndükleri zaman İspanya'daki Kolombiya Sefiresine bir mektup gönderdiler. "Sayın Sefire," diye hitap ederek başladı mektuba M. Concepción Martínez Sánchez,

"Kasım ayı boyunca Kolombiya'daydım, ülkenizdeki arkadaşlarımla görüşüp gündelik yaşamı paylaştım. Biz Siyahlı Kadınlar olarak dostlarımızın zor koşullar altında nasıl yaşadıklarını bilmek istiyoruz." Sonra da sefireden, kadınların günlük yaşamlarını koruyabilmeleriyle ilgili belirli insan hakları konularına el atmasını istedi. İşte bu, kadınların empatisinin iki yönlü bir dayanışmayla feminist eyleme nasıl dönüştürüldüğüne iyi bir örnek.

Medya, politikacılar ve hatta savaş karşıtı hareket, kadınların savaşta cinsiyet ve toplumsal cinsiyet özelinde yaşadıklarını genellikle ihmal eder, olduğundan farklı bir biçimde sunar ya da sömürür. Bu yüzden de birçok kadın, "ayakları yere basan" şeyler söyleyen kadınların politik süreçlere ve barış görüşmelerine katacakları yeni şeyler olduğunu düşünür. Kadın aktivistler topladıkları bilgileri yayar, analizlerinin ışığında yeniden düzenler, diğer kadınlarla paylaşır ve sokak gösterileriyle kamunun dikkatine sunar ve yukarıda sözünü ettiğimiz Mujeres de Negro gibi, politikacıları harekete geçirmek için lobi çalışmalarında kullanırlar. Bu konuda Hindistan'dan iyi bir örnek var. Birbirine "düşman" Hindistan ve Pakistan devleri arasındaki sınırın bir tarafından diğerine otobüslerle eşi görülmemiş seferler düzenleyen Güney Asya'da Barış İçin Kadın İnisiyatifi'nden kadınlar, devlet düzeyine hâkim gerilimlerin "Hindistan kadınlarının ortak erdeminin su yüzüne çıkmasına izin vermediğini" yazdılar. "Kadın aktivistler bu kadınların sesini bölgenin her köşesinde duyurunca, karar mekanizmalarının kadınları görmezden gelmesi zorlaşacak. Kadınlar, bu iki büyük ulusun kaderini barış, ilerleme ve refaha doğru çeviren bir güç haline gelecek" (WIPSA 2000: 8). Bunun için bir kadının gündelik yaşamı politik bir alan olarak görmesi, devlet ve uluslararası ilişkiler düzeyine çıkarması ya da (Dorothy Smith'in söylediği gibi) bireysel, yöresel, ailesel olanla ve "belli başlı toprak parçalarıyla" ilgilenmesi için yönetim araçlarını talep etmesi gerekir (Smith 1988).

Güney Asya üzerine yazan feminist aktivist Rita Manchanda'ya göre, "kadınların bakış açıları, kenardan ya da 'aşağıdan' geldiği için, iktidarın asimetrik olduğu grup içi ilişkileri dönüştürme konusunda daha iyi anlayışlar üretebilir" (Manchanda ve diğ. 2002: 7). Bu noktada, Donna Haraway'in sesi bize bir kere daha, bilginin her zaman *bir yerden* geldiğini ve boyun eğmeye zorlananların perspek-

tifinin "dünya meselelerini dönüştürmede daha fazla doğruluk, süreklilik ve tarafsızlık" vaat ettiğini hatırlatır. "Güçlülerin parlak uzay istasyonunun altından bakıldığında görüntünün daha net olduğuna inanmak için bayağı neden var," diye yazıyor (Haraway 1991: 191). WIPSA'nın sınırın bir tarafından diğerine gidip gelen otobüsünün penceresinden görülen dünya manzarası, Yeni Delhi ve Karaçi'deki hükümet binalarınıninkinden daha güvenilir bilgi veriyor olabilir.

Mecazen Annelik

Kadınların savaş karşıtı aktivizminin saiklerini tartışırken, kadınların sık sık "annelik"ten ve daha genel olarak da "besleyip büyütmekten ve bakımdan" söz ettiklerini duydum. Bazı kadınlar aktivizmi teşvik etmek için "anneliğin" hatırlatılmasının, hiç anne olmamış pek çok kadının ve (çok az da olsa) hayatları boyunca kadın olarak besleyip büyütme ve bakım konusunda özel bir sorumluluk duymamış olanların dışlanması anlamına geldiğini düşünüyor. Gözcülük yaptıkları güvenlik çitlerini bebek giysileriyle süsleyen ve çocuklarıyla torunları için barış isteyen (Greenham Common'dakiler gibi) kadınlar hakkında iyi şeyler hissetmiyorlar. Özerk kadınlar olarak kendi adlarına konuşacakları yerde, kendilerini sadece anneler, bir biyolojik işleve ve stereotip role indirgeyerek toplumun dayatmasını pekiştirdiklerini düşünüyorlar.

Patriyarkal aile sisteminde kadının öncelikle biyolojik ve doğal olarak tanımlanan annelik işlevine değer verildiği doğrudur. Patriyarkal ideolojinin milliyetçi ve militarist türlerinde, çocuk doğurma ve yetiştirmenin önemi aşırı yüceltilir; kadınlar, halkın üretmesini sağlayan ve ortak kültürü güvence altına alan insanlar olarak sunulur (Anthias ve Yuval-Davis 1989). Savaş karşıtı kadın aktivistlere göre, sık sık bahsettikleri eski Yugoslavya savaşları, anneci düşüncenin milliyetçilik için nasıl kullanılabileceğini gösteren ibret verici örneklerdir. Federasyon dağılma tehlikesiyle karşılaşınca, Sırbistan ve Hırvatistan'dan kadınlar önce, kapılarına dayanan savaş için oğullarının askere alınması nedeniyle generalleri protesto etmek için bir araya geldiler. Feminist gözlemciler, kadınların etnik sınırları aşarak annelik temelinde bir araya gelmelerini sevinçle karşıladılar. Ama Sırbistan ve Hırvatistan arasında savaş çıkar çıkmaz, va-

tanseverlik duyguları üstün geldi ve anneler arasındaki kırılgan ittifak çöktü. Bu savaşın bir kardeş kavgası değil ulusun düşman ötekisine karşı bir savaş olduğunu düşünmeye başlayan kadınlar, oğullarının askere alınmasını protesto etmeyi bıraktılar (Nikoliç-Ristanoviç 1998).

Öte yandan konuştuğum birkaç kadın, kadınların barışa yöneliminde önemli bir etmen olarak anneliği ve besleyip büyütme eğilimini benimsemenin her zaman özcü bir yaklaşım olarak değerlendirilemeyeceğini savundu. Pragmatik ve rasyonel olarak, anneliğin kadınların yaşantılarının önemli bir yüzünü yansıttığını, kadınları birleştirebildiğini, bir otorite kaynağı ve direniş için güçlü bir araç haline gelebildiğini söylediler. Örneğin Brüksel'den bir siyahlı kadın olan Edith Rubinstein, "Öncelikle anne olarak hareket eden kadınlarda, bunun daha sonra pasifizm eğilimine yol açtığını *gözlemledim*. Kadınları farklı kılan en temel unsurlardan biri anneliktir," dedi. Annelik üzerindeki bu vurgunun "biyolojik" bir tarafı olduğunu düşünmediğini söyledi. "Nasıl hem bir püritenin hem de bir feministin fuhuşa karşı çıktığı oluyorsa, ister patriyarkal bir milliyetçi olsun ister antimilitarist bir feminist, anneliği değerli bulabilirsiniz," dedi. Rebecca Johnson'ın işaret ettiği gibi, Greenham Common'da, "anneliğin" feminizmin birbirinden çok farklı ifadeleriyle bir araya getirilmesi, cesur ve etkili eylemlerle sonuçlandı. Örneğin bazı kadınlar, 12 Aralık 1982'deki "Üssü Kucaklama" eyleminin yapılış şeklini eleştirdiler. Binlerce kadının bir askeri üssü "kucaklamak" üzere çitlerin çevresinde el ele tutuşması anneliği akla getirmiş olabilir. Ama bu eylemde bir stereotipleştirme yoktu. "Hatırlarsanız iki günlük bir eylem çağrısı yapmıştık. İkinci gün, giriş-çıkışları engelleyerek üssü *kapatmak* içindi." Rebecca ayrıca, anneliği genellikle kampçı kadınlardan ziyade medyanın vurguladığını hatırlattı. Eylemlere sempatiyle bakan haberciler, Greenham protestocularını sık sık huysuz "lezbiyenler ve feministler" şeklinde tanıtan muhalif yayınlara karşı çıkmak adına, bu kadınları yersiz bir biçimde iyi "anneler ve büyükanneler" diye nitelendirdiler.

Ancak, anneliğe ve aileye atıfta bulunurken doğa bağlantısını reddedip toplumsal "rolleri" vurgulamak bile aslında indirgeyici olabilir. Catherine E. Marshall'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Women and War* (Kadınlar ve Savaş) başlıklı incelemesini

okurken, "kadınlığın ana yüreği derinden sarsılıyor" ve "kadınların ailenin annesi ve hane halkının başı olarak edindiği deneyim ve kafa yapısı, daha geniş bir alana uygulanırsa, uluslardan oluşan büyük insan ailesinin sorunlarına yeni bir ışık tutabilir," biçimindeki gözlemlerinin hem determinist hem de endişe verici derecede naif olduğunu hissedersiniz (Kamester ve Vellacott 1987: 40). O dönemde Marshall'ın çevresinin bayrak sallayan ve erkekleri savaşa teşvik eden kadınlarla dolu olduğunu unutmamak gerek. Sara Ruddick, "anneliğe özgü düşünce tarzı"nın barış politikalarının anahtarı olduğu şeklindeki argümanı ile tanınır. Bu konuyu ele alırken doğa referansından özellikle kaçınan Ruddick, anneliğin prensipte hem kadın hem de erkek tarafından uygulanabileceğini vurgular. Kadınların hem bakım hem de *bilgi* ve *edim* güçlerini artırarak "anneliğin içindeki örtük barışçılığını edimselleştirenin" daha ziyade *feminizm* olduğunu söyler (Ruddick 1989: 242). Yine de bu konuda Sara Ruddick'in ve diğer feministlerin yazdıklarını okuyan, birbiriyle tartışan savaş karşıtı kadın aktivistler hâlâ farklı görüşlere sahipler; anneliğin siyasi olarak harekete geçirilmesi; sonuçta hem kadınların özerkliğine hem de barışa (doğru bir adıma) yönelik bir projeye fayda mı sağlıyor yoksa engel mi oluyor, işte orasını bazen kestiremiyorlar.

Bana göre, feminist düşünür Anna Jónasdóttir bizi buradan daha ileri götürür. Bizi "biyoloji/doğa" referansından ve kadınların sosyalleşmesinin gözlenmesinden bir aşama ileri taşıyan Jónasdóttir'e göre, mesele kadınların karakteristik olarak bakım pratiğiyle, cinsel pratikle ve sevginin diğer çeşitleriyle meşgul olmaları *değildir*. Asıl mesele, tıpkı işçilerin emek gücünün üretim araçlarına sahip olanlar tarafından sömürülmesi gibi, "günümüzde hâkim olan toplumsal-cinsel ilişki biçiminde de kadınların özgürce verdikleri sevgi gücünün erkekler tarafından *sömürülmesidir*". Kadınların varoluş koşulları, onların sevme biçimlerini, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının kaynağı haline getirir (Jónasdóttir 1994: 223; *italikler benim*).

Erkek Cinsiyetinin Şiddeti / Erkeklerin Cinsel Şiddeti

Kadınları militarizme ve savaşa karşı diğer kadınlarla örgütlenmeye teşvik eden başka bir etmen de, askeri bağlamdaki erkek şiddetine, özellikle de erkek cinsiyetinin şiddeti/erkeklerin cinsel şiddetine karşı uyanık olmaları.¹ Bosna ve Ruanda'da 1990'ların ortalarında gerçekleştirilen soykırımlarda görülen korkunç tecavüz vakaları, tüm dünyada savaş karşıtı kadınların protestolarında tecavüzü ön plana çıkardı. Kadınların çığlıkları ve medyanın ilgisi, genellikle bastırılan bir şeyi zorla kamusal bilince taşıdı: *tüm* savaşlarda, erkeklerin kadınlara yönelik cinsel istismarının yaygın olması. Birçok savaş karşıtı aktivist, kendi ülkelerinde normal günlük hayatta şiddet görmüş olanlara destek projelerinde çalışmış ya da halen çalışmakta. Savaş zamanı ve savaş sonrası durumlar üzerinde çalışan feministler, kadına yönelik şiddetin "askeri" ve "sivil" bağlamları arasındaki güçlü bağı görmemize yardımcı oldu. Georgette Mulheir ile Tracey O'Brien, 1990'ların sonlarında İrlanda ve Hırvatistan'da vaka çalışması yaptılar. Sonuç olarak, silahlı çatışmalar sırasında ve sonrasında, toplum içinde şiddet olduğunda, kadınlara yönelik erkek şiddetinin arttığını ve sıklaştığını ortaya koyan daha nice araştırmacıyı teyit ediyorlar. Silahlı olan erkekler, bu silahı eşlerini ve hayat arkadaşlarını sindirmek için kullanıyorlar. Mulheir ve O'Brien'in teorisine göre, erkeklerin savaş sırasında kadınlara yöneltilen erkek şiddeti ile "barış" denen zamanlardaki erkek şiddeti arasındaki bağlantı, erkekliğin doğal ve sürekli özelliği değil, bir iktidar yapısının ifadesi: "Alkol, stres ve ekonomik sıkıntı gibi, savaşın ve topluluk içindeki çatışmaların da bu şiddette payı olabilir;

1. Burada Lisa Price'in formülünü kullandım. Price, kadınlara yöneltilen şiddetin iki cephesini de analizlerimize dahil etme konusunda net olmamız gerektiğini söyler. Marc Lepine'in 1989'da Montreal'de on dört kadın mühendislik öğrencisini vurması gibi bazı örneklerde, hedefte kategori olarak kadınlar vardır; aslında Lepine vakasında hedeftekiler feminist kadınlardır. Bu, cinsiyete yönelik şiddettir. Kadınlara yönelik kimi şiddet şehvet içerir; tecavüzde olduğu gibi, cinsel bir uygulamadır. Aradaki farkı bir yana bırakırsak, her *ikisinin de* kadınların denetlenmesine ve erkek üstünlüğünün korunmasına yönelik olduğunu söyleyebiliriz (Price 2005: 16).

ama kadınlara yönelik şiddetin asıl nedeni bazı erkeklerin kadınlar üzerinde bireysel olarak iktidar ve denetim kurma gereksinimi ve bir patriyarkal sistemin kadınları ile erkekleri arasındaki ortak güç dengesizliğidir" (Mulheir ve O'Brien 2000: 156).

Erkek cinsiyetinin şiddeti/erkeklerin cinsel şiddetinin olmadığı yerler varsa da çok azdır. Britanya'yı ele alalım. Dünyanın en yoksul, en sorunlu ya da en militarize toplumu olmadığı açık; yine de 2004/05 yıllarında İngiltere'de ve Galler'de, polis kayıtlarına göre 1.035.046 kişiye yönelik şiddet suçu ve 60.946 cinsel suç işlenmiş. Bir yılda, ilk suç tipinin yüzde 90'ı ve ikincisinin de yüzde 99'u erkekler tarafından işleniyor. Ülkemizde, haftada ortalama iki kadın yeni ya da eski erkek arkadaşı tarafından öldürülüyor (İçişleri Bakanlığı 2006). Böyle olguların ve rakamların tekrar tekrar sunulmasının (burada yalnızca en iyi bildiğim yer olarak Britanya'dan söz ediyorum) kamuoyu üzerindeki etkisi şaşırtıcı şekilde azdır. Erkek şiddeti realitesinin tek tek kadınların yaşamlarına biçim verir. Sürekli, kendimizi ve kızlarımızı şiddet uygulayan erkeklerden en iyi nasıl koruyacağımızı düşünürüz. Erkekler de bu konuda kaygılanır. Tecavüz karşısında erkekler ve erkek çocuklar da savunmasızdır. Ama onların korktuğu tecavüzcü de erkektir. Korku duydukları diğer şiddet türlerinin faili olarak da gözlerinde bir erkeği canlandırırlar. Kadınların kâbusu erkeklerdir ama erkeklerin kâbusu kadınlar değildir. Öte yandan, toplumsal düzeyde, erkek şiddeti çoğu zaman hiç sorgulanmadan yaşamın gerçeği sayılır; değiştirilemeyeceği sanılır, dolayısıyla da kimse buna karşı çıkmanın bir işe yarayacağını düşünmez. Britanya'da çalışan ve kitaplarını yayımlatan feminist sosyolog Ann Oakley bu konuda şunları yazıyor:

Kadınlar da erkekler gibi öldürseydi ya da zarar verseydi, onların top-tan delirdiğini (ya da korkunç bir şekilde hormonlarının esiri olduklarını) söylerdik. Geçmişte olsa şeytan der, cadı diye yakardık. Ama asla sıradan bir insan davranışı olduğunu söyleyip bu şiddeti kabullenmezdik. Tek tek erkek vakalarına, haber niteliği olan patolojiler gözüyle bakabiliriz; yine de bütün bunları hayatın sıradan bir parçası sayarız, bir grup olarak erkeklerin neden bu şekilde davrandığını pek düşünmeyiz (Oakley 2002: 46).

Medya, kadınların erkekler tarafından tecavüze uğradığı ve cinsellik içeren cinayetlere kurban gittiği vakaları duyurur ve bazen de sansasyonel bir biçimde sunar. Aynı zamanda bizatihi şiddetle,

"şiddet uygulayan gençlik", "video oyunları", "ırkçı saldırılar" ve "silahlı suçlar"la ilgili kaygıları dile getirir. Ama bu fenomeni erkek şiddeti, özellikle de erkeklerin cinsel şiddeti olarak sorunlaştıran ya da bunu doğuran, aklayan ve alkışlayan kültürlerin erilliğini sorgulayan yorum yazılarının basında yer almadığını görürüz. Erkeklik hakkında hiçbir *politik kaygı* görmeyiz. Erkek şiddetinin sıklığı ve yaygınlığı, devlete bedeli, güvenlik açısından sonuçları ve yaşam kalitesine verdiği zarar göz önünde bulundurulduğunda, bu eksikliğin eşi benzeri olmadığı açıktır. Bu durum ancak, patriyarkal iktidarı, ezeli zorlama araçlarından birini marazileştirmek için kullananların politik yetersizliğiyle açıklanabilir.

Londra gibi bir şehirde bizi çepeçevre saran erkek şiddetinin/erkeklerin cinsel şiddetinin, savaşta gözlemediğimiz, kadınlara yönelik erkek şiddetine itiraz eden savaş karşıtı kampanyalar kapsamında yapılan protestoları meşru kılacağı düşünülebilir. Ancak Londra'daki Siyahlı Kadınlar, halkın bu konudan her zaman uzak durduğunu gayet iyi bildikleri için, militarize erkeklik ve onun cinsel şiddet eğilimi sorununa ışık tutmayı savunanlar ve buna karşı çıkanlar olmak üzere ikiye ayrıldılar. Analizden yana eksikimiz yok. Geçmişteki cinsel suistimallere (İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon devletinin örgütlediği askeri fuhuş sistemi gibi) veya çok uzaklardaki "kötü" adamlara dikkat çekmenin bile mümkün olduğu düşünülebilir. Örneğin, son yıllarda Meksika'nın kuzeyinde ve şimdi Guatemala'da, kadınların yaygın biçimde tecavüze uğradığı, vücutlarının parçalandığı, işkenceye uğrayıp öldürüldüğü vakalar için hakikat ve adalet arayışıyla, elektronik ağlarımız aracılığıyla dünya çapındaki kampanyalara katılmıştık. Savaş bölgelerinde kadınların, günümüzde BM'nin barış gücü operasyonlarına katılan "iyi" askerler tarafından suistimal edildiğine –bütün bunlar belgelendiği halde– işaret etmek hâlâ çok zor. Kendi ülkemizdeki soruna, "kendi" ordumuzda ve "bizim" askerlerimiz tarafından işlenen tecavüz ve cinsel taciz suçlarına dikkat çekmek daha da zor. Ama en zoru, militarizm ve savaş karşıtı eylemler çerçevesinde, kendi şehrimizdeki haftalık ve yıllık tecavüz ve cinsel içerikli cinayet rakamlarına dikkat çekmektir. Haklı olarak, dikkat çekmek üzere erkekleri ve erkekliği seçmenin gelip geçenleri gereksiz yere kızdırmasından, insanların sempatisini yok etmesinden ve ilgisini "esas mesaj"dan, yani militarizm ve

savaştan uzaklaştırmasından korkulur.

Bazı ülkelerde durum farklıdır. Hindistan'daki kadın aktivistlerin evde, topluluk içinde ve eyalet savaşlarında kadınlara yöneltilen şiddeti alenen, tereddütsüz protesto ettiklerini gördüm. Altıncı Bölüm'de bahsi geçen Vimochana, diğer etkinliklerinin yanı sıra Bangalore'daki Siyahlı Kadınlar nöbetlerini düzenleyen bir kadın örgütüdür. Son yıllardaki eylem ve etkinliklerinde dağıttıkları broşürleri okuyunca, Vimochana'nın işaret ettiği şiddetin boyutu ve doğası hakkında net bir bilgiye sahip oldum. Sorunsallaştırdıkları şiddet, global toplum düzeyindeki yapısal şiddetten ve savaştan, Hint evleri ve sokakları düzeyindeki kişisel şiddeten topluluk şiddetine uzanan geniş bir alanı kapsıyor. Bugün Hindistan'da, yabancı sermayenin ülkenin kaynaklarını denetim altına almaya çalışması şeklinde süren emperyalizmin şiddetine güçlü bir eleştiriyle yanıt veriyorlar. Hindistan ve Pakistan devletlerinin saldırgan duruşlarını ve nükleer silahlanma programlarını protesto ederek militarizme ve savaşa karşı çıkıyorlar. Hint hükümetinin, ABD'nin "teröre karşı savaş" çağrısına yanıt vermesine itiraz ediyorlar. Keşmir ve kuzeydoğu eyaletlerindeki, kendi kaderini kendi belirlemek isteyen gruplar ile ordu arasındaki mücadele sırasında, tecavüzün hem ordu hem de militanlar tarafından yaygın biçimde uygulanması nedeniyle, Hindistan ordusuna bölgeden tamamen çekilme çağrısında bulunuyorlar. Müslümanlara, Tamillere, dalitlere, dokunulmazlara ve adivasilere (aşiret halkı) peş peşe yöneltilen şiddet dalgalarını kınıyorlar.

Vimochana'nın devlet ve topluluk şiddeti hakkındaki düşüncelerine göz gezdirmek, açıkça bir toplumsal cinsiyet analizidir. Onlar, Hint devletinin silah üstünlüğü peşinde koşmasını "maço" duruş olarak sunarlar. Faşist Hindutva hareketinden "aşırı-maskülen" diye bahsederler. Ama Vimochana en çok, aile içindeki patriyarkal şiddet ve doğum ilişkileri üzerinde durur. İlişkili oldukları ve birtakım öncülleri paylaştıkları sol kanat merkezle ortak bir analizleri olsa da, yollarına sadece kadınlara özel bir örgüt olarak devam etmelerinin ve Angala adıyla, erkek şiddetine maruz kalan kadınlara barınak sağlamalarının nedeni budur. Vimochana ve Angala, tecavüz ve çocuk evliliklerine ek olarak, drahoma ölümleri ve namus cinayetleriyle de ilgileniyorlar. Broşürlerinden birinde, "giderek daha tüketici, saldırgan, maço ve hoşgörüsüz hale gelen bir toplum-

da ... şiddetin yeni ve grotesk formlarının patlaması"ndan söz ediyorlar.

Yani Bangalore'daki bu kadınlar, şiddeti bir süreklilik olarak görüyor ve onun her parçasını hedef almak için şiddet içermeyen, yaratıcı yollar arıyorlar. Bana şunları söyleyen sanırım Madhu Bhusan'dı: "Savaş karşıtı kadınlar olarak başlamadık, kadınlara yönelik şiddete karşı kadınlar olarak yola çıktık. Bu şekilde, daha geniş bir toplum içindeki şiddete karşı bir tavır aldık." Kullandıkları sloganlardan biri de şu: "İçinde şiddet olmayan evler, şiddetsiz topluluklar yaratır. İçinde şiddet olmayan topluluklar da şiddetin olmadığı bir dünya yaratır."

"Kadın Kadına" Örgütlenmek

Uluslararası bir ağ olan Siyahlı Kadınlar'ın adı belirleyicidir, bu ağın bir *kadın* ağı olduğunu ifade eder. Yine de farklı ülkelerdeki birçok Siyahlı Kadınlar grubunda erkeklerin de gelip kadınlarla birlikte nöbet tutmalarının hoş karşılandığını gördüm. Aralık 2004'te internet bloğumda, erkeklerin Siyahlı Kadınlar nöbetlerine kabul edilmesinin veya edilmemesinin gerekçeleri üzerine bir tartışma açtım. Ortaya heyecanlı bir fikir alışverişi çıktı. Aşağıda, bu tartışmanın bazı katkılarına ve değişik gruplarla yaptığım görüşmelerde bana anlatılanlara değineceğim.

Toplum içinde yalnızca kadınlara mahsus bir alan açma yanlısı olanlar (internet bloğuna iki erkek katılımcı da eklemişlerdi) bize böyle yerlerin bugün bile çok az olduğunu, kadınların yıllar süren zorlu mücadelesiyle elde edildiği için çok değerli olduğunu, çoğunluk tarafından hoş karşılanmadığını ve bu nedenle de savunulması gerektiğini hatırlattı. Bugünün savaş karşıtı kadın hareketlerindeki birçok kadın, önce sol örgüt ve partilerde daha sonra ana akım savaş karşıtı hareket içinde deneyim kazandı. Bu oluşumların, "patriyarkal modeli yeniden ürettiğini"; iktidarı, feministlerin tercih ettiklerinden çok farklı bir biçimde hedef aldığını ve kullandığını gördüler. Dahası, ana akım savaş karşıtı hareketin, militarizm ve savaş içindeki toplumsal cinsiyet meselelerine hiç değinmediğini gözlemlediler. Erkekler, sorun çözmekten çok lider olmakla ilgileniyor ve eril davranışları ve kültürleri eleştirel bir gözle değerlendir-

dirmeyi pek düşünmüyorlardı. Muhalefete ya da polise karşı şiddeti hoş görüyor, hatta bazen teşvik ediyorlardı.

Bu deneyimlerle bilgilenen kadınlar, (İspanyol bir Siyahlı Kadınlar grubundan kadınların bana gülererek söyledikleri gibi) "patri-yarkal toksinlerden" kaçınmak için, erkeklerden ayrı kadın örgütleri oluşturdular. Kadınların düşüncelerinin özerkliği ve eylem yöntemleriyle araçlarının seçimindeki özgürlükleri (Altıncı Bölüm'de gördüğümüz gibi) ancak kadınlara mahsus bir grupta garanti altına alınabiliyordu. Ayrıca erkeklerden uzakta, kişisel sıkıntıların dilendirilebildiği güvenli bir alan yaratmak mümkündü. Farklı deneyimler ve değerler, kadınlar arasında ve içinde daha güvenli bir biçimde kabul edilebiliyor ve keşfediliyordu. İşte bu nedenlerle, "kadın kadına" örgütlenmek ayrımcılık olarak görülmemelidir. María Eugenia Sánchez'in La Ruta Pacífica'yı nasıl tanımladığını hatırlayalım (Birinci Bölüm): "Kadın örgütü olmak bir seçimdir, dışlamak değildir."

Yine de bazı kadınlar, "erkeklerle kapalı" demekten rahatsızlık duyuyor. Erkekleri kabul etmeyi basit ve insani bir iyilik meselesi gibi görüyorlar. Kadınların nöbetlerine ya da diğer etkinliklerine yaklaşan erkeklerin çoğunun savaş gazisi olduğunu, bazılarının çok yoksul görüldüğünü söylüyor kadınlar. Genellikle de sessizlerdi. Hiç sorun çıkarmadılar. Yalnızca, savaşın yıprattığı erkeklerle cömert davranmak doğru gibi görünüyor. Şiddet çemberinin kırılmasına da yardımcı olabilir bu. Ama bazı kadınlar, erkeklerin hem besleyip büyütme ve sevgi gösterme gibi işlere hem de şiddet içermeyen etkinlik görevine katılmamalarını sorumluluktan kaçmak gibi görüyor. Birinci Dünya Savaşı'nın aşırı milliyetçi coşkusunun ortasında, Helena Swanwick "erkekler yaşam yüklerinin son parçasını burada bıraktılar" yazıyordu (Oldfield 2000: 13). Bu bana, *En Pie de Paz* kadınlarını hatırlattı (Altıncı Bölüm'e bakınız). Antimilitarist gazetelerini yayınlarken erkeklerle birlikte çalışmak istiyorlardı, çünkü "Barıştan yalnızca biz sorumlu olmak istemiyoruz. Bütün yükü taşımak istemediğimiz için erkeklerle birlikte çalışıyoruz," diyorlardı. Daha önce bahsettiğimiz gibi kadınlar, ironik bir şekilde, barış çalışması yükünün bir bölümünü sırtlayan ama aynı zamanda çocuk bakımı yükünü reddeden bu erkeklerle de mücadele etmek zorunda kaldılar. Benzer bir biçimde bugün de bazı kadınlar, erkek-

leri dışlamak yerine bizimle birlikte barış eylemlerine katılmaya ve aynı zamanda daha eşit ve daha az stereotipleştirilmiş toplumsal cinsiyet rolleri için teşvik etmemiz gerektiğini düşünüyorlar. (Erkekleri dahil etmeye itiraz edenler buna karşılık, erkeklerin önce erkek egemenliği ve kadınların ezilmesi konusunda *erkek erkeğe* çalışarak ne kadar istekli olduklarını göstermelerini önerdiler – gözlemlerine göre bu, çok azının yapacağı bir şeydi.)

Siyahlı Kadınlar gruplarına ve bazı WILPF gruplarına katılan bazı erkekler kadın üyelerin eşleriydi ve onların desteğini ve varlığını reddetmek kadınlara kırıncı geliyordu. (Bu durumu gözlemleyen diğer kadınlar heteroseksüel evliliği, kadınların bağımsız hareket etme yetisini feci şekilde zayıflatmakla suçladılar.) Bazı kocalar, diğer destekçi erkeklerle birlikte Gulf Coast Siyahlı Kadınlar içinde etkindiler. Erkeklerin katılıp katılmaması konusundaki bariz gerilimi hisseden kadınlar, onları "müttefik" kabul edip sorunu olumlu bir şekilde çözmeye karar verdiler. Aynı zamanda örgüt içinde karar verme yetkisini yalnızca kadınlarda tuttular. (Başka yerlerdeki bazı kadınlar ise, bir grup üyenin oy kullanamamasının haksızlık olduğunu düşünüyor. Erkekler ya tam olarak katılmalı ya da tam olarak dışarda kalmalı.) Gulf Coast Siyahlı Kadınlar olayında, erkeklerin gruba etkin katılımları takdir edildi. Ama kadınların bu erkeklerle gurur duymasının bir nedeni daha vardı. "Baring Witness"* (Çıplak Tanık) adıyla gerçekleştirilen savaş karşıtı reklam kampanyası çerçevesinde çıplak vücutlarıyla "barış" yazan Marine County kadınlarının çarpıcı fotoğraflarını herkes görmüştür. İşte, giysilerini çıkarıp yemyeşil çimenlerin üzerinde ve kameraların önünde kadınları kadar pembe ve savunmasız bedenleriyle mantralarını yazma cesareti gösterenler de Gulf Coast erkekleriydi.

Erkeklerin katılımını onaylamalarının ikinci nedeni, duygulardan çok mantıkla ilgilidir. Postmodern bir toplumsal cinsiyet anlayışını yansıtır ve cinsiyet ile toplumsal cinsiyeti katı bir şekilde ikili ve tamamlayıcı olarak algılayan geleneksel anlayışı eleştirir. Geleneksel anlayışa göre, cinsiyet biyolojik bir kadın-erkek çiftini, toplumsal cinsiyet de kültürel bir dişil-eril çiftini içerir. Buna karşı-

* Benzer şekillerde telaffuz edilen "bear" (bear witness – tanıklık etmek) ve "bare" (çıplak) sözcükleriyle bir kelime oyunu yapılıyor. -ç.n.

lık söz konusu analize göre, biyolojik cinsiyet belirsizlik, muğlaklık ve sosyal etkiye tabidir. Toplumsal cinsiyet ise salt toplumsal olarak inşa edilmez, daha ziyade bir performanstır; serbesttir, akışkandır ve her zaman değişir, çoğunlukla seçilir (Butler 1992). Bu bakış açısından hareketle, kendisini çok çeşitli şekillerde tanımlayan bireyler, internet bloğumda, Siyahlı Kadınlar'ın kesinlikle kadınlara mahsus bir grup olarak *tanımlanmaması* gerektiğini, çünkü "kadın" kategorisinin ne anlama geldiğinin belli olmadığını savunular. Ayrıca, gruplarımızı açmak sadece, başka bir özcü kategori olan "erkekleri" dahil etmekle sınırlı kalmamalıdır. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, kendini nasıl tanımlarsa tanımlasın, lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, travesti ve hermafrodit, her bireyi kabul etmemiz gerekir. Tartışmaya katılan New York, Union Meydanı Siyahlı Kadınlar'dan Naomi Braine, bu konuda ikna edici bir biçimde konuştu. 2004'te onlarla tanıştığımda, bu grubu oluşturan on iki kadından onu ve aktif nöbetçilerin üçte biri lezbiyendi. Nöbete destek veren erkeklerin birçoğu da geydi. Naomi bu durumun, grubun bir lezbiyen politikasını benimsediği anlamına gelmediğini söyledi. "Çoğunluğumuz Yahudi. Bizi motive eden *Yahudi* olarak yaşadıklarımız, lezbiyen olarak yaşadıklarımız değil." Aslında bazı grup üyeleri Naomi'nin görüşünü doğası icabı paylaşıyor. Ama Naomi, grubun "*queer* duyarlılığına" değer veriyor; çünkü bu duyarlılığı, "kadınların barışçı niteliğini göklere çıkaran, toprak ana klişelerine sarılan" yaklaşımlardan özellikle kaçınan ve savaşla ilgili daha sofistike bir toplumsal cinsiyet yorumu üretmeye muktedir özel bir politikanın garantisi olarak görüyor.

Farklı toplumsal cinsiyetlerin kapsanması üzerine, 2004'te Belgrad'da görüştüğüm Boban Stojanoviç de sağlam bir açıklama yaptı. Daha sonra internet bloğuma uzun uzun Žene u Crnom (Siyahlı Kadınlar) içindeki olumlu deneyimlerini yazdı. Sert bir baba, artık genç bir gey olan Boban'ın çocukluğunda derin bir yara açmıştı. Boban, Sırp ordusuna alınacağı günün korkusuyla yaşıyordu. Žene u Crnom içindeki bazı asker kaçakları ve vicdani retçiler, ilkeli "itaatsizliğe" katılmasına yardım etti. İmza atıp askere yazılmak dahil, ordunun ondan istediği her şeyi reddetti. Ne yazık ki, en sonunda "duygusal olarak gelişmemiş" olduğu için bırakılana kadar sözlü ve fiziksel şiddete maruz kaldığını anlattı. İşte Boban böylece Siyahlı

Greenham Common'da (1981-1994) erkekleri barış kampına almama karar oybirliğiyle verilmedi. Ama kampa yalnızca kadınların katılması, karşılıklı güvene, eylemin etkisine ve şiddetin olmamasına önemli bir katkı sağladı. Yukarıda ve yanda, nükleer füze üssüne araç giriş çıkışını engellemek için yola yatan kadınları görüyoruz (Temmuz 1983).

Kadınlar aktivisti oldu. Kitap okumaya başladı. Siyahlı Kadınlar'ın yalnızca kadınlarla değil, bir bütün olarak sivil değerlerle ilgilendiğini öğrendi. Daha başlangıçta, Boban şunları söylüyordu: "Burada kabul gördüm. İnsanlar beni kucakladı, öptü, benimle konuştu. Bambaşka bir dünyaydı. Gey olduğumu söylemedim ama onlar biliyorlardı. Yine de, bu yüzden kimse bana tuhaf gözle bakmadı... Gruba gerçekten yardım etmek, destek olmak, büroda çalışmak istiyorum. Buradaki değerler benim için çok çok önemli. Hayatım tamamen değişti. Hayatım boyunca burada olmak istediğimi anladım. Siyahlı Kadınlar benim ilk ve son aktivist grubum. Başka bir grupta olmak istemem."

Siyahlı Kadınlar'a katılma olasılığı ilk kez ortaya çıktığında Boban kendisine, "Bir erkek olarak, bir kadın grubuna nasıl katılırım?" diye sormuş. Şimdi bunu bir "önyargı" olarak tanımlıyor. Bugünkü anlayışına göre, feminizm ve antimilitarizm sadece kadınlara özgü değerler değil.

Kadınların dünyadaki en büyük dışlanan grup olduğu kesin. Hemen arkalarından "farklı" erkekler gelir: geyler, duyarlı erkekler, cinsiyetçiliğe ve milliyetçiliğe karşı çıkanlar, vb. Savaş ve militarizasyon, Belgradlı Siyahlı Kadınlar'ın etkin olduğu coğrafi alanı on yıldan fazla bir süredir kirletiyordu. Dolayısıyla, bu bölgede farklılık kolay kolay kabul görmüyordu... Cinsel yönelimleri ya da diğer bağılıkları nasıl olursa olsun, her aktivist patriyarkal baskının bir biçimde kendisini ezdiğini hissediyordu... Siyahlı Kadınlar'da birleşmemizin nedeni de bu – patriyarkiyeye direnmek (özellikle de bunu üzerinizde hissettiğinizde), onun kaynaklarını zayıflatmak, sürekli dengesini bozmak, ona işaret etmek ve çeşitliliğimizi bir politik eylem unsuruna dönüştürmek.

Boban, "Kadınların arasında kendimi daha güvende hissediyorum," diyor. Ama Belgrad'daki Siyahlı Kadınlar yalnızca, mağdur durumdaki bir geyin kendini diğer erkeklerden korunmuş hissettiği bir alan değil. Bu topluluk, hem kadınların hem de erkeklerin cinselliklerini kendi seçimleri doğrultusunda istedikleri gibi yaşayabildikleri, bu meselenin başkalarını ilgilendirmede; insanların, etraftaki herkesin *milliyetçilik kadar homofobiye de karşı olduğunu* gayet iyi bildiği bir alan.

Kadınların alanı üzerindeki bu sessiz mücadelede, toplumsal cinsiyet farklılaşmasının iki ayrı deneyim dizisine dayanan iki fark-

lı okumasını bulabileceğimizi düşünüyorum. Başka bir deyişle, hepimizin çok iyi bildiği gibi, kadınların hepsi aynı konumlanışa ve perspektife sahip değil. Yaşam kimilerinin, eril ve dişil şeklindeki tamamlayıcı kimliklerden ayrılmasına yol açtı. Yönetenlerin kural-ları gibi ikili toplumsal cinsiyetin de doğal olmadığını, bunun sa-vuşturulması ve aşağılanması gerektiğini öğrendiler. Unutulmama-lı ki, çoğu kimliğinden dolayı sıkıntı çekmiş ve hakları için müca-dele etmişti. Bu arada tüm dünyada, pek çok gey ve lezbiyen dahil insanların çok büyük bir çoğunluğunun benlik duygusu ya kadın ya erkektir; çoğunluk ya bu şekilde tanımlanır ya da kendisini böyle tanımlar. Kadınlar erkekler tarafından ezilir, çoğu cinsel istismara uğrar. Bulundukları konumun sunduğu kimliği kabul etmek, kadın olarak kendine saygı duymak ve benzer şeyler hisseden diğer ka-dınlarla dayanışmak, kadınlara anlamlı gelir. Sabit ve dışlayıcı ka-tegorilere başvuran bir "kimlik politikası" benimsemenin risklerine rağmen, "kadınlar" gibi bir topluluk söz konusu olduğunda "özel yakınlığın olumlanması" makul olduğunu savunan Iris Marion Young'a katılırlar (Young 1990: 179). Toplumsal cinsiyetin sosyal bir yapı olduğundan kuşku duymazlar, çok çeşitli şekillerde yaşa-nabileceğini gayet iyi anlayabilirler; homofobiye güçlü bir biçimde karşı çıksalar bile, pragmatik olarak, kadınlara mahsus örgütlenme-yi politik açıdan etkili ve verimli (açıkçası, biraz da rahat) bulurlar.

Askerlik: Yapmak İsteyen Kadınlar, İstemeyen Erkekler

Toplumsal cinsiyet anlayışımızın doğası (özcü mü yoksa toplumsal inşacı mı?), askerlik meselesine bakışımızla da test edilir. Sokaklar-da ya da askeri bir üssün dışında gösteri yapan kadınları izleyenler (yalnızca erkekler de değil) "Savaşı erkeklerin çıkardığını, kadınla-rın farklı olduğunu söylüyorlar" diyerek kestirmeden bir sonuca va-rırlar. Oysa o kadar basit değildir. Kadın aktivistler bütün ülkelerin silahlı kuvvetlerinin esas olarak erkekler tarafından oluşturulduğu-nun ve genç erkeklerin bunun doğal ve cazip olduğunu düşünecek şekilde yetiştirildiklerinin tabii ki farkındadırlar. Daha önemlisi, or-dunun yüksek mertebelerinde ve ülkeleri savaşa sürükleyen politik karar mercilerinde çoğunlukla erkeklerin olduğunu da görürler. Yi-

ne de, kadınların "doğal olarak" barışa erkeklerden daha yatkın olduğunu ifade eden bir kadına rastlamadım. Tam tersine, bazı kadın ve kızların şahsen şiddete yatkın olduğunu, giderek daha fazla sayıda kadının orduya katıldığını ve bazı kavgacı liderlerin kadın olduğunu sık sık görüyorlar. Cynthia Enloe'nin çalışmasını çoğumuz okuduk; bu sayede, militarizmin topluma nasıl yayıldığını, hem erkekleri hem de kadınları kaçınılmazlığına ve sağduyulu bir doğası olduğuna nasıl ikna ettiğini, dolayısıyla onca talebine seve seve karşılık vermemizi nasıl sağladığını anlamaya başladık (Enloe 2000).

Bazı kadınların askerlik merakına bakın. Batı ordularındaki kadın sayısı giderek artıyor (İsaakson 1998). Yüzyıllara yayılan çeşitli dönemlerde Rusya'da, Çin'de, Kuzey Vietnam'da, İran'da ve çeşitli devrimci ve direnişçi milisler arasında hizmet veren kadınlar olduğunu biliyoruz (Hacker 1998; De Groot ve Bird 2000). Antimilitaristler olarak içten bir esef duyuyor, feministler olarak bu kadınların gerekçelerini anlıyoruz. Kadınlar, özellikle de etnik bir azınlıktan kadınlar da erkekler gibi işsizlikle cebelleşiyorlar ve askeriye'nin verdiği ücrete burun kıvrıramıyorlar. Bazı kadınlar askerliğin sunduğu serüvenin, kendini kanıtlama şansının peşinde koşuyor. Ayrıca (İsrail dahil) birçok ülkede ordu hizmeti, gerçekten ya da mecazen, tam vatandaşlığın koşulu. Böyle durumlarda kadınların, vatandaşlık sorumluluklarını erkeklerle aynı şekilde yerine getirdiklerini göstererek, sahip olmadıkları hakları askerlik aracılığıyla elde etmeye çalışmaları anlaşılabilir.

İşte bu da kadınların, üstesinden gelmek için feminist teoriye başvurdıkları bir başka çelişkidir. Ilene Rose Feinman, kadınların militarizasyonunu ve bunun ordular üzerindeki olası etkilerini feminist ve antimilitarist bir perspektiften değerlendirir. Feminizmin kadınları hem militarizme yaklaştıracılabileceği hem de militarizmden uzaklaştıracılabileceği sonucuna varır. Kadınların daha fazla dışlanmasını istemiyorsak, askerlik yapmalarını yasaklamamalıyız. Askerliği yasaklamak yerine vatandaşlığı yeniden tanımlamalıyız (Feinman 2000). Ayrıca, nasıl feministler, orduya katılan kadınların bu deneyimini çelişki olarak görüyorsa, askerlik yapan kadınlar da ,biraz farklı bir biçimde— aynı şeyi düşünüyorlar. Irak'taki ABD Askeri İstihbarat Servisi'ne 2003 işgali sırasında katılan Kayla Williams, ABD askeri gücünün kadın olan yüzde on beşi içindeydi. Daha son-

ra şunları yazdı: "Her zaman erkeklerin ilgisini çeken bir kızdım: Ama, bir dakikadan az bir zamanda elli beş sınav çekerim. Sert biriyim ve bununla gurur duyarım. M4'ümü severim; kokusunu, temizleme suyunu, barutunu: Gücün kokusunu severim. Silahı elinize aldınız mı artık özel bir yeriniz vardır." Ama ardından sizi sarsarak dünyaya geri getiriyor: "Hâlâ," diyor, uzun zaman önce sivil hayata döndüğü halde, "bazen şafaktan önce uyanır, bir sürtük olmadığımı unuturum". Onun ordu hizmetiyle ilgili en baskın anısı, bir testosteron denizinde boğulduğuydu. Bir anne, kız kardeş, sürtük ya da kancık muamelesi gördü; yalnızca cinsiyetiyle tanımlandı. "Amerikan ordusunda bir kadın askerin en önemli şeyi cinsiyetidir" (Williams 2005: 13, 18). Önceki bölümlerde bazı kadın örgütlerinin, genç kadınları silahlı kuvvetler içinde karşılaşacakları taciz ve istismar hakkında uyardıklarını görmüştük.

Orduya girmek için uğraşıp duran kadınların yanı sıra, Boban gibi girmemek için çaba gösteren erkekler de var. Erkeklerin doğal olarak savaşa yatkın olduğunu düşünen kadınların yanılgısı, savaşmayı reddedenlerle karşılaşınca ortaya çıkar. Askerliğin zorunlu olduğu birçok ülkede, vicdani reddi destekleyen hareketler vardır. Antimilitarist kadın aktivistler bazen kendilerini erkek retçilerle aynı hareket içinde bulurlar. Bu durum bazen önce kadın-erkek karışık hareketlerin içinde ortaya çıkar. Bazı ülkelerdeki antimilitarist kadın grupları, ana akım vicdani ret hareketleri içinde etkindir. Žene u Crnom örneğinde olduğu gibi, bazen de tek tek erkekler kadın aktivistlerle birlikte hareket eder. Toplumsal cinsiyet konuları genellikle oyuna katılır. Türkiye'deki savaş karşıtı hareket doğrudan, Türk ulusal kültürünün, bir erkeğin ancak askerlikle tam bir Türk erkeği olacağını vurgulamasına yöneliktir (Altınay 2004). Buradaki hareket mizahı kullanır; erkek gibi, asker gibi ve vatansever olmamakla oynar. Örneğin bana kendilerinin düzenlediği, askerliğin simgesi olan yerleri ziyaret edip geleneksel sembolizmi tersyüz ettikleri "Militurizm Festivali" ile ilgili e-postalar gönderdiler. Tren istasyonlarına gidip, oğullarını alışıldığı gibi gururla askere gönderen ailelerin arasına karışan retçiler, asker kaçağı rolü oynayan arkadaşlarına sahte bir "evine hoş geldin" töreni düzenlediler. Askerlik şubesinin kapısına çürük elmalar yığıp, ordunun askeri erkeklik anlayışıyla yeni gelenlerin içinden "çürükleri" ayıklama kuralına

ekşi bir göndermede bulundular.

İsrail'deyken, zamanının bir kısmını Yeni Profil'den Rela Maza-li ve Tali Lerner'le konuşarak geçirdim. Beşinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, kendilerini, İsrail toplumunun demilitarizasyonuna odaklanmış "kadın ve erkeklerin feminist bir örgütü" olarak tanımlıyorlar. Özellikle de Savunma Kuvvetleri'nde hizmet etmeyi reddeden İsraillilere destek veriyorlar. Askerlik hizmetini reddedenlerin çoğunun erkek olması nedeniyle bu örgüt karma. Bazıları örgüt içinde oldukça etkin olan bu erkekler, kadınlara ve feminizme saygılılar; ayrıca çerçeveyi kendileri çizdikleri, beklentileri saptadıkları ve analizlere öncülük ettikleri için, Yeni Profil kadınlarının içi bu konuda çok rahat. Rela ile Tali'den ve ayrıca Peretz Kidron'un *Refusenik* (Retçi) adlı kitabından, vicdani ret tarzları arasında büyük bir fark olduğunu öğrendim. Yesh Gvul adlı örgüt, esas olarak devletin kendilerinden beklediği hizmetlerden yalnızca bir tanesini reddetmeyi seçen profesyonel askerlerden oluşuyor. Reddettikleri bu hizmet, İşgal Altındaki Topraklar'da görev yapmak. Peretz Kidron şunları söylüyor:

İsrail barış hareketinin, militarizm karşıtı protesto "cephaneliği"ne yaptığı en özgün katkı muhtemelen "seçici ret"tir... Askerlerin nerede ve nasıl hizmet vereceğini belirleyen yasaya karşı mücadeleyi seçen İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) retçileri, toptan ayaklanma yoluna gitmezler: daha ziyade, diğer ordularda eş benzeri görülmemiş bir *chutzpah* (cüretkârlık) ile, genel politikayı değerlendirirken kendilerini generaller ve politikacılarla aynı kefeye koyarlar ve itaat etmeyi veya etmemeyi –kendi görüşleri doğrultusunda– seçme hakkını kendilerinde görürler (Kidron 2004: 55)

Böyle retçiler, ister askeri gelenekleri, ister devleti ya da erkek değerlerini hedef alsınlar, kendilerini vatan haini olarak görmezler. Gerçekten de, Kidron'un kitabına katkıda bulunan asker Mike Levin, "Reddedişimin vatansever bir hareket olduğunu düşünüyorum," diyor. Bu yaklaşım, Sırbistan'da kendilerini "gururlu vatan hainleri" olarak gören ve silahlı patriyarki ile militarize erkekliği neşeyle alaya alan Boban'ın ve daha nicelerinin yaklaşımından çok farklı. Yeni Profil, bugün büyük bir bölümü yalnızca işgali değil, bir bütün olarak İsrail'in militarizmini reddeden, eğitimlerinin son yılındaki gençlerle çalışıyor. Askere çağırıldığında, bazıları psikolojik olarak

uygun olmadığını veya pasifist olduğunu söylüyor; bazıları da sadece korktuğu için gitmek istemediğini. Motivasyonları ne olursa olsun her retçiyi destekleyen Feminist Yeni Profil'in tersine Yesh Gvul, bu gençleri "kaçak" olarak görüyor ve zor olanı seçen askerlerle karşılaştırıyor.

İsrail'de kadınlar da askerlik yapmak zorunda. Son zamanlarda, ilk kez genç bir kadın "feminist bir ideolojiye dayanan vicdani nedenlerden" dolayı muafiyet istedi. On sekiz yaşındaki yeni mezun Idan Hilali, sunumunda askeri kurula şunları yazdı:

Kadınların da tıpkı erkekler gibi orduda ve bütün diğer kurumlarda yer almalarının feminist bir çözüm olduğunu ve eşitliğe yol açacağını düşünmüştüm... [Ama ordu] partiyarkal bir örgüt: patriyarki kontrol, güç yönetimi ve duyguları bastırma gibi "maskülen" değerlerin teminatı altında olan hiyerarşik bir sosyal yapıdan ibaret... Askeri hizmetin bana dayattığı yaşam tarzı, benim değerlerime ve ahlaki inançlarıma son derece ters. En temel inançlarımı orada sürekli inkâr etmek ve bastırmak zorunda olacağım. Vicdanımı inkâr ederek yaşayamam ve tüm ahlaki yaklaşımımı oluşturan değerleri ayaklar altına alan bir örgüte hizmet edemem.

Idan, "Kadınlar esasen askerliğe karşı değildir, ama askerlik esasen feminizme karşıdır" diyen Sybil Oldfield'e kendini yakın hissediyordur (Oldfield 2000).

Millitarizm ve Savaşın Yarattığı Bir Feminizm

Görüştüğüm gruplar ilgilendikleri analizlerin miktarı, uygulamaya harcadıkları enerji açısından çok çeşitliydi. Bazı gruplar okumak ve tartışmak yerine eylemi tercih eder. Onlara göre günlük gazete ve televizyon haberlerini izlemek, olaylardan haberdar olmak ve bunlara karşılık uygun etkinliklerde bulunmak için en iyi yoldur. Bazıları, ne kadar çok tartışılırsa odakları da o kadar genişler, o kadar çok anlaşmazlık olur ve bu da acil eylemlerine zarar verir diye korkar. Ayrıca, karşı oldukları özgül sistemi iyice kavramayı doğrudan bir düşünsel çaba olarak gören gruplar da var. Örneğin, Aldermaston Kadın Barış Kampı'nın kadınları, Britanya'nın nükleer savaş başlıklarını yenileme planlarının en ince ayrıntıları hakkında güncel bilgilere sahip olmak zorundaydı.

Öte yandan, önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, feminist teoriyi anlamak için bir hayli zaman ve enerji harcayan kadın grupları ve örgütleri de var. İtalyan ve İspanyol kadınların büyük bölümü önceleri sol hareketlerde etkindi. Kapitalizmde eğilimler, sınıf ilişkileri, reform ve devrim stratejileri üzerine okumaya ve tartışmaya alışıklardı. '70'li ve '80'li yıllarda hemen yeni bir feminist literatüre döndüler. Yeni Profil, İsrail'e "sivilleşme" çağrısı yaptı. Yaptıkları analizler ve yazdıkları yazılarla İsrail'deki diğer kadınlara, yoğun biçimde militarize olmuş devletleri hakkında düşündükleri ve konuştukları sivri dili aktardılar. Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz gibi Belgrad'lı kadınlar, bir tsunami gibi onları boğmak üzere kendilerine doğru ilerlediğini gördükleri milliyetçilik, militarizm ve patriyarki hakkında düşünüp tartışmak zorunda kaldılar. Gruba birbiri ardından katılan kadınlar yaşamlarını değiştiren fikirlerle tanıştılar. Ksenija Forca, Kosovo/a savaşı sırasında daha çok gençti. Kadın Eğitim Merkezi ve Žene u Crnom'a katıldığında ise yirmi bir olmuştu. Bana, "patriyarkinin teorisini öğrendiğinde... bilmedenin parçalarının birden nasıl birleştiğini" anlattı: "Uykudan uyanmak gibiydi," dedi.

Peki bu araştırmaya göre kadınların militarizm ve savaş karşıtı aktivizmini harekete geçiren nasıl bir feminizmdi? Bu aktivizm hangi feminizmin içinde geliyor ve neden kaynaklanıyordu? Yirminci yüzyılın ilk yarısında ve tekrar '80'lerde savaş karşıtı hareketin feminizmiyle diğer bazı feminizmler arasında belirgin bir gerilim vardı. '70'ler kadınların doğumla ilgili haklarına, cinsel özgürlük taleplerine odaklanan ve erkek şiddetine karşı çıkan ikinci dalga feminizmin en parlak dönemi idi. Sonra '80'lerde birçok kadın nükleer silahlanma yarışına karşı çıkan harekete katıldılar. Greenham Common Kadın Barış Kampı'nın düzenlediği "Üssü Kucaklama" eyleminden birkaç ay sonra, nükleer füze karşıtı protestoya tahmini otuz beş bin kadın katıldı (Altıncı Bölüm); 10 Nisan 1983'te Londra'daki Bir Kadının Yeri'nde düzenlenen bir radikal feminist atölye çalışmasının sonuçlarını içeren önemli bir broşür basıldı. Yazarları, bildikleri kadın özgürlüğü ile kadınların bu barış hareketi arasında ortak hiçbir şey bulamadılar. Tam tersine, süfrajetlerin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla barış hareketine yönelmelerini hatırlıyor; '70'lerde büyük bir hız kazandıktan sonra, şimdi Green-

ham fenomeninde "feminist ilkelerde ve süreçlerde –radikal analiz, eleştiri ve bilinç yükseltme– bir kayıp" olduğunu hissediyorlardı. Kadınlar yine "erkeklerin mücadelesine ortak edilmişlerdi". Gelecekteki bir savaşın varsayımsal tehdidine katılarak, dikkatlerini kadınlara yönelik erkek şiddetinin mevcut gerçekliğinden başka bir yere çevirdiler. Kadınlar burada yine "dünyanın ev işlerini" üstlendiler (Barışın İhlali 1983). Kısa bir süre sonra bazı kampçılardan bir yanıt geldi. Hazırladıkları broşürde, "Eğer feminizm gerçekten kadınların yaşamlarıyla ilgiliyse, kadınların olduğu yerde ortaya çıkacaktır," dediler. Katkıda bulunan bir başkası, "Şu anda Greenham, lezbiyenlerin özgürleşmesi için tüm dünyada en canlı güç," diye ekledi. Greenham feministleri olarak, zaten Nükleer Silahsızlanma İçin Kampanya içindeki anti-feministlere karşı durmaya çalışırken, şimdi de kadınların özgürleşme hareketi içindeki bazı kız kardeşlerine karşı kendilerini savunmak zorunda kaldıklarını hissediyorlardı. "Kadınlar yine bölünmüştü, bir kısmı erkeklerin tarafındaydı!" (Raging Womyn 1984).

İlginç bir şekilde, bu çatlağı bugün hissetmiyorum artık. Çağdaş aktivistlerin, hem radikal patriyarki hem de radikal militarizm muhalefeti konusunda rahat olduklarını, bunları birbiri içine giren yapılar olarak gördüklerini düşünüyorum. Peki o zaman, son yirmi yıldır peşpeşe gelen savaşlar karşısında gelişen feminizmi nasıl nitelendireceğiz? Kadınların bulundukları yerleri ve konumlanışlarını göz önüne aldığımızda, bunu hiçbir zaman üniter ya da dogmatik olarak nitelendiremeyiz. Diğer yandan, savaş karşıtlığının politik bakış açısı bile bazı olasılıkları gözler önüne serer. Birincisi bu, kadınlarla erkekler arasındaki farkların her birey için geçerli olduğunu ve biyolojiyle belirlendiğini savunan bir feminizm değil, esasen *sosyal inşacı* bir feminizmdir. Esasen diyorum, çünkü şiddet içeren erkekliği eleştiriyoruz ama kendi yaşamlarımızdan da bütün erkeklerin şiddet uygulamadığını ya da şiddet kültürü taşımadığını biliyoruz. Şiddete başvuran kadınlar da tanırız. Belirli erkekliklerin militarizm ve savaştan kaynaklandığını anlayınca biz de barış aktivisti oluruz. Erkekliğin (ve kadınlığın) tek, doğuştan, doğal ve kaçınılmaz olduğuna inansaydık değişim için mücadele etmenin hiçbir anlamı olmazdı.

İkincisi, "Barışın İhlali" broşürünü hazırlayanların korkusunun

tersine, savaş gözlükleriyle bakmak bizi kadınların *bedenleri, cinsellikleri ve doğurma yetileri* aracılığıyla nasıl ezildikleri ve kullanıldıkları konusunda son derece bilinçli hale getirmiştir. Savaş, zaten derin olan cinsiyet ayrımını daha da derinleştirir, kadınlık ile erkeklik arasındaki tezatı artırır ve erkek şiddetini meşrulaştırır. Erkeklerin otoritesine önemli bir atılımla güç katar. Böylece, kadınların ezilmesini sadece sömürüye dayalı bir ekonomik sistemin ya da haksız bir politik temsil sisteminin yan ürünü değil, bunun çok daha fazlası olduğunu savunan "radikal" bir feminizm haline gelir.

Militarizm ve savaş karşıtı feminizm tanım gereği çok boyutludur; etki alanı yalnızca "beden politikası" değildir, ilgilendiği konular zengin bir çeşitlilik gösterir. Birinci olarak, emperyalizm ve sömürgeciliğin yeni biçimlerini, sınıf sömürsünü, küresel pazar dayatmasını ve kapitalizmi *eleştirmeyi* ihmal edemez; çünkü bunlar açıkça militarizmin ve savaşın nedenleri ve itici güçleridir. İkinci olarak, devlet-içi ve devletlerarası milliyetçilik birçok savaşla bağlantılı olduğuna göre, *ırk/kültür/din/etnisite*'yi dikkate alır. Bu feminizm, birbiriyle ilişkili sınıf ve ırk alanlarında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl işlediğine ve bunların nasıl kesiştiğine dikkat eder.

Üstelik, eğer "haklar" henüz icat edilmemişse, tabii ki onları icat etmemiz gerekmektedir. Bu feminizm savaşta iptal olan *uluslararası insan haklarını ve kadın haklarını* ve uluslararası adaletin gelişimini savunur. Bu feminizm, kadın aktivistlerin BM'deki çabalarından gördüğümüz gibi, kadınların dışlanmasıyla ve *politik sistem içindeki yetersiz temsiliyle* ilgilenir. O zaman bu, açıkça *bütüncü bir feminizmdir*. Savaş karşıtı kadın aktivistleri sınırlı bir biçimde, yalnızca "radikal", "sosyalist" ve "liberal" feminizm şeklinde sınıflandırmak mümkün değildir. Önceki bölümlerde kadınların, hiçbir uyumsuzluk duygusu yaşamadan hepsinin fikirlerine başvurduğunu gördük.

Dahası, kadınların savaş karşıtı aktivizmi içinde yaygın olduğunu gördüğümüz prefigüratif mücadeleyi, yani yöntemlerimizin amaçlarımıza ters olmaması gerektiğini savunmak, *anlamlara ve iktidarın kendi işleyişine yönelik bir eleştiridir*. Tahakküm olarak iktidarın, yerini imkân ve kabiliyet olarak iktidara bırakması için; yani bir şey "üzerinde iktidar" yerine bir şey "için iktidar"a yönelik bir çağrıdır bu. Ayrıca tanım gereği, hem devlet sınırlarını aşmayı

hem de egemen ulus-devlet sistemini olumsuzlayıp bunun ötesine geçmeyi talep eden, iki açıdan *uluslaraşırı bir feminizmdir*. Bu hareketlerde kadınlar feminist liderliği, militarizasyon ve savaşın önemli bir kaynağı olduğundan hiçbirimizin kuşku duymadığı beyaz Batı dünyasından kadınlara değil, savaş, sömürgecilik ve yoksulluk altında yaşayan kadınlara verme eğilimindedirler.

Son olarak, bu feminizm de *toplumsal cinsiyetle ilgili iktidar ilişkilerinin* rastlantısal ve arızî değil, *sistemik* olduğunu savunur. Kadınlar savaş analizleri aracılığıyla, erkekliklerin –yapı ve kurumlar içindeki yerleşikliğinden dolayı– değişime nasıl dirençli olduğunu görürler. R. W. Connell'in dediği gibi: "Erkekliğin *kurumsallaştırılması*, barış stratejisi açısından çok büyük bir sorundur. Şirketler, silahlı kuvvetler, işyerleri ve devlet, önemli eylem alanlarıdır. Askeri ve emniyet güçleri dahil kurumların yeniden biçimlendirilmesi ve ortak mücadele, bireysel yaşamların reformu kadar gereklidir" (Connell 2002a: 38; *italikler benim*). Böylece *patriyarki*, kadınların savaş karşıtı çalışmalarında kaçınılmaz bir kavram haline gelir. Birçok grubun patriyarkiyi militarizm ve savaşı üreten ve sürdüren kültürlerin üretildiği ve sürdürüldüğü erkek iktidarının dayanıklı, uyarlanabilir ve yaşayan yapısı olarak nitelendirdiğini duydum.

Ancak hâlâ bir sorumuz var. Bizim *muhalefet uygulamalarımız*, militarizm ve savaşın hareketlerimiz içinde biçimlendirdiği bu feminist analizi ne açıklıkta yansıtmaktadır? Bu yansımanın cesur bir ifadesinin sıklıkla ve belki de şaşırtıcı bir biçimde, milliyetçilik, militarizm ve şiddetin en çıplak biçimlerine maruz kalan Vimochana ve La Ruta Pacífica gibi gruplardan geldiğini görürüz. Bazı gruplar da tersine feminist fikirlerini "açık etmekte" zorlanırlar. Batı ülkelerinde soyut, anonim ve düşmanca davranma potansiyeli taşıyan bir kitleye hitap etmek özellikle zor gibi görünmektedir. Bu zorluk kısmen etkili bir iletişim kuramamaktan kaynaklanır. San Francisco Siyahlı Kadınlar'dan Jennifer Beach, broşür ve pankartlarında feminist mesajlara neden yer vermediklerini açıklıyor: "Açık sözlü olamadığımızdan değil de... Amerikan kültürünün yalnızca çok kısa mesajlara açık olmasından dolayı. İnsanlar bizim ne dediğimiz hakkında fikir edinmek için şöyle bir bakıp geçiyor. Göz teması süresi çok kısa! Gördükleri nedir? Savaş! Karşı mısın, taraftar mısın? Bu kadar." Torino'daki Donne in Nero grubu kadınları da ba-

na, "partiyarki" gibi kavramların insanlara yabancı olduğunu ve eğer onların anlamalarını istiyorsak, hiç pratik olmasa da uzun açıklamalar eklememiz gerektiğini anlattılar. Hatta kendi aralarında bile bu kadınlar soyut kavramlardan çok sorunlara odaklanmaya eğilimliler. Margherita Granero, "Bizler 'izm'leri reddediyoruz," dedi. Ama, "Kapitalizmden, militarizmden ve nasyonalizmden söz ediyorsunuz, değil mi?" diye sorduğumda, "Evet," dedi. "Ama feminizm veya sosyalizm sözcüklerini kullanmıyorsunuz." "Hayır."

Hayır – çünkü koşullar uygun değil. Bu İtalyan kadınlar '70'lerde solcu ve feminist olarak "doğmuşlar". Sınıf sömürüsü ve kadınların ezilmesi ile ilgili derin ve dolu dolu bir anlayışa sahipler. Ancak sosyalizm zemini, yeni-liberal dönemle kapitalist sistem dışındaki tüm alternatiflerin geçersiz hale gelmesiyle ayaklarının (ayaklarımızın) altından çekiliverdi. Gerçi ben bu noktada, onlara sosyalizm değil feminizm hakkında sorular soruyordum. Bu bakımdan, Batı ülkelerinde yaşayanlarımızın çoğu gibi onlar da bugün, feminizme yönelik güçlü ters tepkiler karşısında kendilerini ketlenmiş hissettiler. İşte bu durum, bizim Londra'daki grubumuzda olduğu gibi Avrupa ve ABD'deki diğer gruplarda da, bildiri, broşür ve pankartlarda neden militarizm ve savaşın devamındaki önemli etmenlerden birinin patriyarki (sistemik erkek tahakkümü) olduğuna dair açık bir belirtinin pek sık görülmediğini açıklamaktadır. Benzer şekilde, erkekler, erkeklik, erkek şiddeti, kadın düşmanlığı gibi sözcükleri aramızda konuşurken rahatlıkla kullanıyoruz ama toplum içinde kullanmakta zorlanıyoruz. Sistem olarak erkek iktidarına ve şiddetin maskülen kültürüne alenen karşı çıkarsak, kamuoyu yanlış bir şekilde bizim bütün erkekleri suçlayıp bütün kadınları akladığımızı, bir çıkar grubu olarak kadınlar için özel isteklerimiz olduğunu ve insanlığımızdan, insan oluşumuzdan ayrıldığımızı düşünür diye korkarız. Özellikle de yaygın savaş karşıtı hareketin bizi ayrılıkçı olarak görmesinden korkarız; güçlü olmamız gereken bir zamanda dikkati acil sorundan saptırıyormuş gibi görünmek istemeyiz: "savunma harcamaları kısılsın", "silah ticaretine son", "bu savaş şimdi durdurun!" Sonuç olarak feminist analizlerimiz basın açıklamalarımızda, birbirimizle sürdürdüğümüz iletişimde olduğundan çok daha üstü kapalı bir biçimde yer alır.

Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Savaş: Feminizmin Savaş Üzerine Çalışmalara Söyledikleri

Erkek düşmanların mallarına el konurken, topraklar kadın bedenlerinin sömürülmesiyle işgal edilir...

Erkek, toprağın/rahmin ve aynı zamanda da içindeki çocuğun sahibi olur: "Rahminde düşman bir çocuk taşıyorsun. Bir gün benim çocuğum seni öldürecek."

"O, içinde taşıdığı tohumu besleyendir; bir yabancıyla kan bağı olan bu genç tomurcuğu korur," der Aiskhylos. Ve Aiskhylos döneminde aşağılanan o kadın bugün de aşağılanmaktadır. "Gidecek hiçbir yerim yok. Bana sanki yabancıymışım gibi bakıyorlar artık, dönecek bir yerim yok..."

Aiskhylos, Aristoteles ve Bosna savaşçıları, hepsi de kadınların yaratma güçleri konusunda takıntılıydı; hepsi de bir erkek partenogenez hayali peşindeydi...

Hepsinin ortak noktası kadınlara duydukları nefretti, nefretlerin en eskisi.

Staşa Zajoviç'in Yugoslav savaşlarındaki tecavüz ve etnik saldırılarla ilgili gözlemleri (ŽuC 1994: 67)

BİZ FEMİNİSTLER, savaştan bahsederken toplumsal cinsiyete, erkeklığe, patriyarkiye gönderme yaptığımızda genellikle "büyük resme bakmamakla" suçlanıp azarlarız. Büyük resim: devletler ve egemenlik, ulusal düşmanlıklar, küresel kapitalizm. Cynthia Enloe büyük bir cesaretle, "Peki ya büyük resim *buysa*?" der (2005). Bu bölümde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, gerçekten militarizm ve savaşın büyük resminin önemli parçaları olduğunu anlatmak istiyο-

rum. Bütün meselenin toplumsal cinsiyetten ibaret olduğunu söylemiyorum – tam tersine. Ama toplumsal cinsiyet ilişkileri tam orada, savaşın başlangıcında, gelişmesinde ve devamında, sınıf ilişkilerinin, etnik-ulusal ilişkilerin yanı başında bulunuyor, onlarla kesişiyor, onları karmaşılaştırıyor, hatta bazen onlara üstün geliyor. Burada, önceki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılan çeşitli savaş karşıtı aktivizmlerden beslenen ve Sekizinci Bölüm'de ortaya çıkan feminist bir bakış açısını benimsiyorum. Aktivistlerin arasında dururken savaş nasıl görünür? Savaş neden bakidir? Neden beş bin yıldır öğrendiklerimize karşın, tüm toplumsal ve ahlaki kaynaklarımıza rağmen, defalarca o dehşete doğru yürürüz? Neden savaş hâlâ düşünülebilir bir şey?

Savaş ve Güvenlik: Feministlerin Uluslararası İlişkiler Üzerine Marjinal Notları

Konuyla ilgilenen her teorisyenin muhtemelen kendine özgü bir tanımı var. Yine de kendi okumalarımdayanarak, çoğunun şu "savaş" tanımına katılacağını düşünüyorum: "Savaş" topluca örgütlenen, öldürücü silahların kullanıldığı, tarafların bir amaç ya da çıkar için çarpıştığı ve en önemlisi de öldürmenin cinayet olarak görülmediği, toplumsal açıdan onaylanmış bir çatışmadır. Görünenin aksine savaşın, birbiriyle savaşan grupların paylaştığı ortak anlayışlar içermesi ilginçtir. Savaş toplumsaldır, *ilişkiseldir* (örneğin bkz. Mead 1965; Fogarty 2000). Bu nedenle insan savaşın, sosyal bilimlerin, özellikle de sosyolojinin başlıca temalarından biri olduğunu düşünür. Ama nispeten yakın zamana kadar sosyologlar bu konuyu tarihçilere ve savaşın gerçekten kilit konu olduğu uluslararası ilişkiler (Uİ) disiplinine bıraktılar. Kadınlara göre, savaşın kazara bu disiplin içinde yer almasının olumsuz bir etkisi olmuştur. Uİ analistlerinin, devlet adamlarının, diplomatların ve ulusal güvenlik uzmanlarının düşünceleri karşılıklı olarak hep birbirini etkilemiştir. Tepedeki o beyaz ve erkek olan politik ve askeri elitin yüceltilmiş ortamında, toplumsal cinsiyet teorisinin gelişmesi de oldukça zordur.

Hem akademisyenler hem de Uİ'yi uygulayanlar arasındaki basat düşünce ekolü çok uzun süredir –Hans Morgenthau'nun (1973) saygın çalışması *Politics Among Nations*'da (Uluslararası Politika)

gayet iyi anlattığı gibi—duygusuz bir "gerçekçilik"tir. Klasik gerçekçi ekol ile bugünün "yeni gerçekçileri", "çıkarlar" ve "iktidar"ın kilit kavramlar olduğu, doğal bilimlere dayanan, rasyonel bir toplum ve politika teorisini savunurlar. Tahakküm peşinde koşmak insan toplumlarının sürekli eğilimiye eğer, her devletten hayatta kalmaya önem vermesi beklenmelidir. Yeni gerçekçiler savaşı kaçınılmaz bir şey gibi sunma eğilimindedir. Hatta bazıları, politik varlıkların kişisel çıkar arayışlarının genellikle ahlaki aşırılıkları ve politik aptallıkları tersine çevirdiğine inandığı için savaşa değer bile verir.

'90'lı yılların gayet yaratıcı bir döneminde feminist siyaset bilimciler, yeni gerçekçi dünya görüşüne karşı tartışmaları hareketlendirmeye başladılar (örneğin bkz. Grant ve Newland 1991; Peterson 1992; Tickner 1992; Peterson ve Runyan 1993; Whitworth 1994; ve özellikle Tickner'in Morgenthau eleştirisi 1991). Feministler gerçekçilerin uluslararası sistem anlayışının gereksiz yere kötümser olduğunu söylüyorlardı. Bu anlayış insan doğasıyla ilgili kısmi, kadınlardan çok erkekleri betimleyen varsayımlara dayanıyordu ve maskülen niteliklere ayrıcalık tanıyordu. İddialarını desteklemek üzere feministlerin '80'lerdeki çalışmalarını devreye soktular. Evelyn Fox Keller'in, Sandra Harding'in ve diğer feminist pozitif bilim eleştirmenlerinin argümanlarını, gerçekçilerin tekil bir "nesnellik"e dayanan tezlerini geçersiz kılmak için kullandılar. Nancy Hartsock'un çalışmasını, iktidarın yalnızca ve her zaman tahakküm olarak tanımlanması gerektiğini, muktedir olma ve karşılıklı olarak muktedir kılma biçimini de alabildiğini savunmak için kullandılar. Carol Gilligan'ın ve psikoloji ve etik alanında faaliyet gösteren diğer feminist araştırmacıların çalışmalarından, gerçekçi ahlak kavramının karakteristik olarak maskülen olduğunu göstermek için yararlandılar. Kadınların, erkeklerinkine göre daha ilişkisel bir düşünce biçimiyle toplumsallaştıklarını savundular. Bu düşünce biçiminin, çatışmaların barışçıl çözümü açısından daha fazla iyimserliğe fırsat verdiğini; çünkü insanlarda düşmanlıklarla yaratıcı biçimde baş edebilen bir toplum oluşturma yeteneği olduğunu gösterdiğini söylediler. Ancak ana akım Uİ, feministlerin bu fikirlerine neredeyse on sene boyunca hiç ilgi göstermedi. Prestijli bir dergi olan *International Affairs*'de doğrudan Uİ kurumunu ele alan Gillian Youngs, "Feminist uluslararası ilişkiler terimi kendi içinde çelişkili midir?"

diye soruyordu (Youngs 2004).

Uİ ile ilgilenen feministler, zamanın değiştiğini ve "Morgenthau ve diğer gerçekçiler için uluslararası sistemin birincil kurumcu elemanı olan ulus-devletin artık, karşılıklı ekonomik bağımlılıktan çevresel bozulmaya kadar uzanan ve giderek çoğalan sorunlar dizisiyle baş edemediğini" söylüyorlardı (Tickner 1991: 32). Bu feministlerin Uİ ile ilgili ilk eleştirilerini dile getirmelerinden on yıl sonra, dünya onların tezlerini doğruladı. İkiz Kuleler'in 11 Eylül 2001'de yerle bir edilmesiyle, gerçekçi düşüncenin katı çerçevesi de düşüşe geçti. Devletler yalnızca içeride değil sınırların dışında da "terör" yaratır. Onların "teröristler" diye tanımladıkları da hem her yerde, hem de hiçbir yeredir. Benzer şekilde, "vatan güvenliği"nin yamalı kavramlarında giderek artan maliyetini gördüğümüz Batılı "teröre karşı savaş", dışarıda olduğu kadar içeride de sürdürülmektedir (Hardt ve Negri 2005). Feministler yalnızca gerçekçilerin teorilerinin değil, onların çağdaş eleştirmenlerinin teorilerinin de toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilgili örtük varsayımlar içerdiğini savunurlar. Örtbas ederek aslında erkeklerin tahakkümünü yaratır, sürdürür ve meşrulaştırırlar (Whitworth 1994; Peterson 1992).

Uİ disiplininin sınırları, bu konuyla ilişkili birçok gerçeği dışarıda bırakır. Şeyleri tanımlama biçiminiz, nereden baktığınıza bağlıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Fransız felsefeci ve pasifist Simone Weil, savaşla ilgili çalışmaların en büyük hatasının, "her şeyden önce *içişleri politikasının* en acımasız gerçeği olduğu halde, savaş *dışışleri politikasının* bir parçası sayması" olduğunu yazmıştır (aktaran Oldfield 2000: 72; italikler benim). Weil gibi, çağdaş feministler de uluslararası ilişkileri günlük yaşamın dünyevi gerçeklerine doğru aşağı çekmeye devam ediyorlar; çünkü aksi takdirde kadınların Uİ'nin görüş hizasının altında kalacağını biliyorlar. Spike Peterson ve Anne Runyan, kadınların hiçbir surette uluslararası politikanın dışında kalmadıklarını, sadece devlet adamlarıyla politikacıardan farklı aktörler olduklarını göstermiştir. Bu çevrelere girebilen birkaç kadını saymazsak, kadınlar tipik olarak "devletsiz, devlet karşıtı ve devlet üstü aktörlerdir" (Peterson ve Runyan 1993: 113). Kadınların önemini yalnızca, "uluslararası ilişkiler" ucuz işgücünün uluslararası sömürüsü, turizm ve göçmenlik ve sınırötesi insan kaçakçılığı gibi konuları da kapsayacak biçimde yorumlan-

dığı zaman görürsünüz (Enloe 1989). Son yıllarda barış teorisyenleri, yeni gerçekçilerin "güvenlik" kavramına bir düzeltme olarak, "temel gereksinimler" in karşılanması şeklinde tanımlamak suretiyle "insan güvenliği" kavramını geliştirdiler (örn. Galtung 1996). Ayrıca, güvenliğin önde gelen faillerinin ve nesnelerinin devletler değil, insanlar olduğunu savunuyor ve politika yapanların bunu kabul etmeleri için baskı yapmayı sürdürüyorlar (UNDP 1994). Burada da yine feminisler, güvenliğin bu yeniden yorumuna toplumsal cinsiyeti katarak, özel olarak "kadınların güvenliği"nden söz ediyor ve kadınların savaşta, askeri durumlarda ve hatta "barış" zamanında karşılaştıkları, toplumsal cinsiyete özgü risklerin altını çiziyorlar (Tickner 1992).

Ancak bu yalnızca kadınların ve onların çeşitli gereksinimlerinin görünür kılınması meselesi değil. Toplumsal cinsiyetin kendisini Uİ gündemine yerleştirmek halen daha önemlidir. Spike Peterson, *"toplumsal cinsiyet, dünya politikası dediğimiz zeminin yapısal özelliğidir... her tarafına sinmiş bir düzen ilkesidir"* yazar (Peterson 1998: 42; italikler benim). İşte burada sosyolojiye dönmemiz gerekiyor; çünkü patriyarki ya da sistemik erkek üstünlüğüyle ilgili feminist teorilere, "yapısal özellik olarak toplumsal cinsiyet" anlayışı bu bağlamda giriyor. Savaşla ve toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar birbirini etkilemeye, yirmi yılı aşkın bir zaman sonra, burada başlıyor.

Savaş ve Militarizm Sosyolojisi: Toplumsal Cinsiyet Meselesi

Aydınlanma'dan Durkheim'a kadar uzanan dönemde en önemli sosyologların çoğunun savaştan bahsetmemesinin nedeni, çevrelerindeki askeri kargaşaya rağmen, kapitalizm ve modernliğin feodalizmi ve teokrasiyi ortadan kaldıracığına, savaşın geçmişte kalacağına dair yaygın inancın etkisinde olmalarıdır (Mann 1987). İki dünya savaşıyla bu umut suya düştü ve sonunda sosyoloji de uyanmak zorunda kaldı. 1981 yılında Hull Üniversitesi'nde "Savaş, Devlet ve Toplum" başlıklı bir konferans düzenlendi. Bildirilerin yayımlandığı kitapçığın editörü, '60'lı ve '70'li yıllardaki, pek çok radikal ve Marksist sosyal teori üreten entelektüel devrimin, her nasılsa "bu en

temel sorunu atladığını" belirtiyordu (Shaw 1984: 2). İngiliz Sosyoloji Derneği'nin dört yıl sonraki bir konferansının ardından *The Sociology of War and Peace* (Savaş ve Barışın Sosyolojisi) başlığıyla yayımlanan kitapçıkta, "savaş biçimlerinin üretiminde iş gören kültür, ideoloji ve politik güçler" inceleniyordu (Creighton ve Shaw 1987: II). Yayının editörleri açık bir biçimde, savaş ve barışı sosyoloji disiplini içine iyice yerleştirmeyi hedeflemişti. İlginç bir şekilde, aynı konferanstan çıkan ve Jalna Hanmer ve Mary Maynard adlı feministlerin editörlüğünde hazırlanan bir kitapçık da kadınlar ve şiddet üzerine eğiliyordu (Hanmer ve Maynard 1987). İki ilgi alanı arasında çok az gönderme vardı. Yine de toplumsal cinsiyet perspektifi açısından potansiyel taşıyan bir savaş sosyolojisinin ortaya çıktığı önemli bir andı bu. Gerçekten de editörler Creighton ve Shaw, toplumsal cinsiyet ve militarizm ilişkisi üzerine "daha önemli çalışmalar için alan" bulunduğunu yazmışlardı (Creighton ve Shaw 1987: II). Yeni çalışma alanında sürmekte olan üretim, bir toplumsal cinsiyet gözlüğünün benimsenmesiyle ilgili sözünü hemen yerine getirmede. Yine de militarizm ve savaş üzerine ilginç, yeni çalışmalar yapıldı.

Bu çalışmalarda esas itibariyle savaşın devamlılığında etkili olan üç etmen öne çıkıyordu: ekonomi, politika (özellikle etnik-ulusal ilişkiler) ve askeri sistemin kendisi. Savaşla ilgili yeni çalışmalar başlangıçta, savaşı potansiyel olarak başlatan ekonomik mekanizmalara odaklanıyordu. On dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da sanayi kapitalizminin konsolidasyonu ile birlikte, liberal girişim taraftarları, serbest ticaret koşulları altında ulusların barış içinde kalmayı ortak çıkarları olarak göreceklere inanıyorlardı. Marksistler ise aksine, kapitalizmin yeni hammadde ve işgücü kaynaklarına ve ürünleri için yeni pazarlara sürekli gereksinim duyacağını; sonuç olarak sömürgeciliğin ve yeni-sömürgeciliğin, dolayısıyla da savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlardı. Brian Fogarty'nin dediği gibi, "Kapitalistler yalnızca kendi işlerine bakmaz, çünkü kapitalist ekonomilerin sürekli genişlemesi gerekir." Ayrıca dış savaşlar bazen, yönetici sınıfın içerideki işçi sınıfını denetlemek üzere uyguladığı bir taktik de olabilir (Fogarty 2000: 57). Durumu daha da genellersek ekonomik çıkar, savaşın motoru olarak tanımlanır. Devletlerin (özellikle de ABD'nin) "güvenlik" laflarının altında ti-

cari çıkar yatar (Blum 2003). Bazı analistlere göre, savaşlar yalnızca kaynakları güvenceye almak için yapılmaz; barışı istemeyen yerel ve uluslararası vurguncular için, savaşın kendisi de bir zenginlik kaynağıdır. Uluslararası özel sektörün, özellikle petrol ve madencilik gibi doğal kaynakları işlemeye ilgili endüstrilerin iç savaşlardaki rolü vurgulanır (Berdal ve Malone 2000). Afrika ülkelerinin çoğunu küçük ve hafif silahlara boğan kâr amaçlı silah ticareti, tüm kıtada silahlı çatışmaları ateşlemiştir (Volman 1998). Daha genel olarak, "ekonomi savaşçıların ... savaşı, toprak ve ticareti denetlemek, işgücünü sömürmek, yardım kurumlarının kaymağını yemek ve bir grubun ayrıcalıklarını ve malvarlığını sürdürmesini sağlamak için kullanabilecekleri" düşünülür (Reno 2000: 64).

İkinci olarak, politik iktidara ve devlet iktidarına odaklanan yazarlar, imparatorlukların genişlemesinin ve çökmesinin de savaşın sürekli nedenlerinden biri olduğunu gördüler. "Halklar" yayılır, başkalarını sömürgeleştirir ve bu süreçte de ırkçı davranışlar sergiler. Sömürgeleştirilenler isyan eder ve etnik-ulusal kimliklerini savunur. Savaşlardaki ölü sayısının önemli ölçüde arttığı on altıncı yüzyıldan itibaren, dünyanın her yerinde görülen Avrupa yayılcılığının sancıları özel bir ilgi görmüştür (Eckhardt 1992). On sekizinci yüzyılın sonlarını izleyen dönemde, rakip ulus-devletler sisteminin oluşumuyla Avrupa savaşlara teslim oldu. Meşru şiddetin kontrolü yalnızca devletlerde değil midir zaten? "'Savunma' hakkı ve 'yasal düzen'in yerine, devletin öldürme tekeli ve ordunun devlet adına içeride ve dışarda öldürme görevi geçti" (Young 1984: 99). Ulus-devlet çağında, savaşın kendisi de değişti. 1780'lerden önce Avrupa'da, savaş feodal soyluların işiydi. Tehlikede olanlar ise toprak ve mülk, kadın varisler ve şerefti (Mann 1987). Ancak Fransız ve Amerikan devrimleriyle savaş kitlesel hale gelmeye başladı. Yeni uluslar, vergiler sayesinde büyük ve daimi ordular kurabiliyordu. Savaş kapasitesini sürdürmeye istekli bir kitle önem kazandı. Savaşlarla, Osmanlı İmparatorluğu ve Batı Avrupalı ulusların imparatorlukları parçalandı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Afrika ve Asya'daki sömürgelerin çoğu, bağımsızlığını kazanır kazanmaz etnik çatışmalar yüzünden iç savaşlara gömüldü. Ancak etnik-ulusal hareketleri, silahlı çatışmanın nedeni olarak çağdaş sosyal analizin ön planına taşıyan olay, 1990'larda SSCB'nin politik yapısının parçalanmasıydı

(Horowitz 1985; Gurr ve Harff 1994; Hutchinson 2005).

Sosyal bilimlerin savaşı anlama yolundaki üçüncü yaklaşımı, militarizm, militarizasyon, ordular ve silah teknolojilerinin savaşı etkilemekle kalmadığını, savaşın nedeni de olduğunun dikkate alınması şeklindeydi. Burada bazı tanımlamalara yer vermek yararlı olabilir. "Militarizasyon" ile genellikle, toplumun savaşa hazır olma durumuyla sonuçlanan hazırlık süreci kastedilir (örneğin Regan 1994). "Militarizm" ise askeri niteliklere yüksek değer biçen zihniyet ya da ideoloji olarak tanımlanmıştır (örn. Berghahn 1981). Gelgelelim bugün, terimlerde ciddi kaymalar olduğu görülür. "Militarizm" sık sık yalnızca bir dizi fikri değil, sosyal yapı ve ulusal politikalar üzerindeki askeri örgüt ve değerlerin etkisini tanımlamak için de kullanılır (Shaw 1991). Militarizasyona tarihsel bir perspektiften bakan Charles Tilly, "zorlama" kavramını yararlı bir şekilde kullanmış ve hem bu eylemin hem de olası zararının farkında olan "kişilere ya da gruplara veya mallarına kayıp verdiren ya da zarara neden olan, tehdit şeklinde ya da fiili eylemlerin birleşik uygulamalarının tamamı" diye ifade etmiştir. Tilly, "Sermayenin bir sömürü alanı olarak gördüğü yeri, zorlama da tahakküm alanı olarak görür," demiştir. Zorlama aracı, tıpkı üretim aracı gibi belli kişi veya gruplarda toplanabilir. Tilly, devletlerin ve onların etkili askeri kurumlarının, sermaye birikimi ve zorlama araçlarının artan yoğunluğuyla üretildiğini gösterir (Tilly 1992: 19).

Ordu, politikacılar ve endüstri (özellikle silah üreticisi olan kesim) arasındaki ilişkiler üzerine çok şey yazılmıştır. ABD'de ve daha az da olsa diğer ulus-devletlerde bu bağlantı, gizli bir ekonomik güç ve politik etki sistemi olarak anlaşılır. Artık "askeri-endüstriyel kompleks" olarak adlandırılan sistem, "ileri düzey silahların sürekli geliştirilmesi ve sağlanmasında, sömürge pazarlarının korunmasında ve uluslararası ilişkilerin askeri-stratejik kavrayışında psikolojik, ahlaki ve maddi çıkarları olan gayriresmi ve değişen grupların koalisyonudur" (Pursell 1972: ix).

1989 sonrası dönemin, militarizasyonun bizzat bir savaş nedeni olduğunu açıkça ortaya koyduğu öne sürülür. Artık "Sovyet" imparatorluğunun tehdidiyle meşrulaştırılamayan askeri-endüstriyel kompleksin hayatta kalma refleksi, yeni düşmanlar arama fikrini doğurur (Rogers 1994). Ne var ki, politik iktidar ile gizli bağları

olan askeri-endüstriyel kompleks zaten tehlikeli bir şekilde etkiliyken, sivil toplum da askeri sistem içine iyice çekilebilir. Aslında, militarizasyon ölçütlerinden biri de sıradan insanlar için askeri değerlerin popülerleştirilmesi ve toplumsal olarak savaşa hazırlıklı olunmasıdır (Regan 1994).

Bu ana akım sosyolojik savaş çalışmalarıyla aynı zamanda –ama onlardan tamamen ayrı olarak– feminist sosyal bilimciler de ortaya militarizm ve savaş temalı esaslı bir çalışma çıkardılar. Savaşın devamlılığındaki etmenler olarak ekonomik ilişkileri, politikleşmiş etnik-ulusal ilişkileri ve bizzat militarizasyonu inkâr ve göz ardı etmeden yepyeni ve tamamlayıcı bir analiz sundular: *toplumsal cinsiyet ilişkileri de burada faaliyet göstermektedir*. Yazarların bazıları giriş olarak, kadınların toplumsal cinsiyet özelinde yaşadıklarını, farklı savaş bölgeleri bağlamında gözler önüne serdiler. Kadınların farklı hayatlar yaşadıklarını, farklı işkencelerde acı çektiklerini ve savaşta farklı şekilde öldüklerini gösterdiler (örn. Lentin 1997; Lorentzen ve Turpin 1998; Jacobs ve ark. 2000; Moser ve Clark 2001; Giles ve Hyndman 2004). Bazıları, örneğin Afrika gibi (Turshen ve Twagiramariya 1998) bir bölgeye odaklandı ya da Sri Lanka ve eski Yugoslavya gibi farklı çatışma bölgelerindeki kadınları karşılaştırdı (Giles ve diğ. 2003). Bazıları çatışmanın sürekliliği içindeki belli bir ânı dikkate alarak, örneğin savaştan zor bir barışa geçiş döneminde kadınların şiddet görmeye devam ettiklerini gösterdi (Meintjes ve diğ. 2001; Cockburn ve Zarkov 2002). Kimileri toplumsal cinsiyet ilişkilerini, Hindistan'ın bölünmesi (Butalia 2001) ya da Soğuk Savaşın sona ermesi (Enloe 1993) gibi belli bir tarihsel dönemde analiz etmeyi seçti. Bazıları kadınların orduya yazılması temasını (örn. De Groot ve Peniston-Bird 2000), bazıları kadınların barıştan toplumsal cinsiyetle ilgili çıkarlarını (örn. Ruddick 1989) ve bazı kadınların savaşla derinleşen farklılıkları karşılıklı tartışmalarını işledi (örn. Cockburn 1998). Bazıları psikolojiyi ve çocuk yetiştirmeyi, erkeklerin kadın düşmanlığını ve erkekliğin savaşla ilişkisini açıklamada kullandı (örn. Reardon 1996). Bazı feminist yazarlara göre bütün bunların odağında militarizasyon vardır. Cynthia Enloe, dikkatle yaptığı bir dizi çalışmasında sıradan insanların ve onların günlük yaşamlarının sayısız cephesinin militarizasyon kumaşına sıkı bir şekilde dokunduğunu ve kadınların –anne ve

eş olarak, kız arkadaş, seks işçisi veya fabrika emekçisi olarak– düşünce ve davranışlarının, askeri planları ve politikaları yapanlar için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (örn. Enloe 200, 2004). Yavaş yavaş militarizm ve savaşla ilişkisi açısından erkekliği inceleyen alt-alan çalışmaları da ortaya çıkmıştır; bu araştırmacılar arasında kadınlar kadar erkekler de vardır. Şimdi onların bilgilendirici görüşlerine dönüyorum.

Kadınların Savaş Deneyimine Dayanan Teori

Akademik disiplinlerin, yukarıda tanımlanan feminist çalışmaları kolayca kabul edip bünyelerine katmakta zorlanmalarının nedeni, feministlerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde yararlandıkları bir kuramın –sistemik erkek egemenliği veya patriyarka– iktidarla ilgili yaygın anlayışa karşı çıkması, onu kesintiye uğratıp karmaşılaştırmasıdır. Patriyarki kuramı tam olarak ne önerir? Sosyologlar '60'lı yıllarda "cinsiyet farkları", "cinsiyet rolleri" ve "cinsiyet ayrımı" üzerine yazıyorlardı. İkinci dalga feminizmin ortaya çıktığı '70'li yıllarda vurgu, dil ve kavramlar değişti. Cinsiyetler arası dengeyi bozan sistemik iktidar kavramı, önemli bir buluştu (örneğin Rubin 1975). Bu feminist düşünürlerin bazıları Marksizmin entelektüel bir dayanağından yola çıkıyorlardı ve önerdikleri de şuydu: Tüm toplumlar, hem üretim araçlarıyla farklı ilişkileri olan hiyerarşik sosyal gruplar olarak katmanlaşan sınıf sistemlerini hem de sosyal açıdan belirli grupları oluşturan erkek ve kadınların insan üremesindeki rollerine göre farklı şekilde konumlandığı cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemleridir (Kuhn ve Wolpe 1978; Sargent 1981).¹

1. 1980'lerde, feminizmin "ikili sistemler" mi (patriyarki artı kapitalizm, yani bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi artı bir üretim biçimi) yoksa içinde yaşadığımız "patriyarkal kapitalizm" gibi bütün bir sistem olarak mı düşünüleceği hararetle tartışılıyordu (Sargent 1981). Geçmişte olduğu gibi ben, bugün de iktidarın iki farklı temelini ve sürecini tanımlarken belirli terminolojilerin kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Aslında, militarizm ve savaşla ilgili tartışmalarda dikkate alınması gereken üçüncü bir iktidar ilişkileri dizisi sunuyorum: etnisite/ırk/ulus. Bu fenomenlerin açıklanmasında belirli sözcüklerin kullanımıyla, "keşişimlilikle" ilgili değerli görüşlere ulaşmak mümkündür.

Üretimin biçimi ve üretime bağlı sınıf ilişkileri (kölelik, feodalizm, kapitalizm) birbiri ardından gelen dönemlerde geliştikçe, cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirli biçimleri de tarihsel olarak değişiklikler gösterdi. Ancak, bilinen tüm toplumlarda –şimdiye kadar öğrenebildiğimiz en eski topluluklarda bile– cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemine egemen olan erkektir. Her ne kadar Akdeniz'in doğusunda geç Paleolitik ve erken Neolitik dönemlerde kadınların toplum içinde ve dinde daha sonra ellerinden alınan önemli bir yerleri olduğuna dair belirtiler varsa da, bunlar hâlâ spekülâtif bilgilerdir (Eisler 1988). Oldukça açık olan bir şey varsa o da, milattan önce üçüncü binyılın başlarından itibaren tüm toplulukların patriyarkal olduğudur (Lerner 1986). Bu, erkeklerin aile içinde ve toplumun belli başlı sosyal kurumlarında kadınlara egemen olduğu anlamına gelir. Bazı erkekler diğerlerine de egemendir; özellikle yaşlılar, kendilerinden genç olanlar üzerinde nüfuz kullanır. Diğer eşitsizlikler, göreceli zenginlikten kaynaklanır. Tarihin her safhasında ekonomik sınıf sisteminin cinsiyet/toplumsal cinsiyet iktidarıyla kesiştiğini görebiliriz; toprağa ve diğer zenginliklere sahip olarak ya da bunları denetleyerek ekonomide gücü elinde tutan erkektir. Eşitsizlikler ayrıca politik iktidar sistemlerinde de ifade edilmiş ve kurumsallaştırılmıştır: devlet ve bürokratik yapıları, nüfuzlu din görevlileri olan örgütlü din ve tabii bir de zorlama araçlarını yöneten ordu.

Ayakta kalabilmesi için, her türlü iktidar sisteminin kuşaktan kuşağa uyarlanarak yeniden üretilmesi gerekir. Sınıf ve etnik-ulusal iktidar sistemleri gibi, patriyarki de tarihsel bir evrim geçirmiştir (Miller 1998). Monarşik ve aristokratik yönetimlerin tedrici çöküşünü ve bunların yerlerini tamamen kapitalist bir üretim modelinin ve kapitalist burjuva sınıfının almasını da kapsayan feodalizmden kapitalizme geçiş süreciyle birlikte, Avrupa'da toplumsal cinsiyetle ilgili iktidar ilişkilerinde önemli bir değişim yaşandı. Bu sosyal değişimler, Aydınlanma'nın liberal felsefesi ve daha sonra da temsili demokrasinin yeni politik yapıları içinde yer aldı; ama toplumsal cinsiyet açısından erkek egemenliğine hiçbir şekilde son vermedi. Gerçi hiyerarşi basamaklarını bir şekilde azalttı ama, erkeklerin içindeki ve arasındaki katmanlaşmayı sonlandırmadı. Gelgelelim Batı kültürlerinde "babanın hükümranlılığı"ndan "erkeğin hüküm-

ranlığı"na doğru bir geçiş yaşandı (Pateman 1988). Her ne kadar bazı feministler bu nedenle "andrarki" terimini tercih etse de, toplumsal cinsiyet düzeninin tamamını ve onun ortaya çıktığı tüm bölgesel erkek-egemen toplumsal cinsiyet rejimlerini (hükümetler ve eğitim sistemi içinde, ticaret ve askeriyede, kilisede, camide, sinagogda, mahallede ve evde) tanımlarken çoğunluk "patriyarki"yi kullanmaya devam etti.

Bu kitap, patriyarkal iktidar ilişkilerine ve savaşa aktif olarak karşı çıkan kadınlara odaklandığı için, kadınların patriyarkiyi, militarizmi ve savaşı destekleme ve yeniden üretmedeki etkin rolünü vurgulamamıştım. Neyse ki bu konu diğer feminist yazarlar tarafından göz ardı edilmemiş, kadınların çoğunluğunun nispi de olsa patriyarkinin kadınlara ailenin özel ortamında ancak eş ve anne olarak sağlayabildiği statü ve saygınlığı kabul ettikleri gösterilmiştir (Kandiyoti 1988; Yuval-Davis 1997). Ann Oakley'in dediği gibi, "Onsuz kayıbiz, onun içindeyken de kayıbiz" (Oakley 2002: 27). Toplumsal cinsiyet farkının sosyal yapısını vurgularken, kadınların burada doğal olarak "barışa" istekli diye temsil edilmediklerini iyi biliyordum; çünkü bu, savaşın patriyarkal mantığına terstir. Benzer şekilde, hepimizin çok iyi bildiği gibi, tabi olmayı doğal olarak reddetmeye de istekli değiliz.

Kadınları patriyarkal iktidar ilişkileri içinde aktif işbirliğine yöneltme yollarından biri, aşağıda göreceğimiz gibi, erkekleri savaşta çatışmaya yöneltmenin bir yoluna benzer: en iyi insan duygularına, sevgi ve sadakate başvurmak. Analistler, patriyarkal iktidarın işbaşında olduğu sosyal yaşamın etki alanını farklı biçimlerde tanımlarlar. Bazıları kadınların tabi olmasını insan üremesindeki biyolojik rollerine bağlarken, bazıları da ev içinde ve dışında kadın emeğinin sömürülmesine bağlar. Hiçbiri tek başına geçerli olamaz, ikisi de kesinlikle doğrudur. Ayrıca ben, Sekizinci Bölüm'de bahsettiğimiz Anna Jónasdóttir'in, "içimizdeki en iyiye" başvurmanın nasıl işe yaradığıyla ilgili anlattıklarını da özellikle ikna edici buluyorum. Radikal feminist görüşü Marksizmden esinlenen materyalist yaklaşımla birleştirmesi, "materyali" seksi ve aşkı da kapsayacak biçimde genişletmesi oldukça heyecan verici (Jónasdóttir 1994).² Biyolojik üremenin ve kadın emeğinin ötesine geçen Jónasdóttir, cinsiyet/toplumsal cinsiyet sisteminin merkezindeki dinamiği *cinsellik*,

yani geniş kapsamlı bir sosyal ve politik iktidar alanı olarak formüleştirir. Cinselliğin kapsamına, hem duygusal hem de erotik şefkati ve sevgiyi alır. "Cinsel yaşam, kendi ürününü kuşatır: insanı –çocuklar ve yetişkinler– yaratma ve yeniden yaratma, biçimlendirme ve muktedir kılma," diye yazar (a.g.y.: 13). Bu önermesini, çarpıcı bir paragrafta geliştirir:

Doğumumuzdan itibaren bize eşlik eden ve hem çevremizde hem içimizde sürekli etkili olan mevcut sosyal normlar bize, erkeklerin sadece kadınların sevgisine, şefkatine ve bağlılığına değil, aynı zamanda kadınlara olan ihtiyaçlarını açığa vurma ve kendileri için özgürlük isteme hakkına da sahip olduğunu söyler. Öte yandan kadınlar ise kendilerinden özgürce verme hakkına sahiptir ama kendilerine isteyecekleri meşru özgürlük son derece sınırlıdır. Nitekim erkekler sürekli kadınların yaşam güçlerinin ve kapasitelerinin çoğunu alır, birazını geri verirler... *sermaye eğer yabancılaştırılmış emeğin birikimi ise, erkek otoritesi de yabancılaştırılmış sevginin birikimidir.* (a.g.y.: 26; italikler benim)

Jónasdóttir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemini, insan toplumlarının nispeten bağımsız bir niteliği olarak görmektedir. Tabii ki bu sistem, heteroseksüellik, evlilik ve aile hayatında olduğu gibi diğer iktidar yapılarında da işlemektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin sosyal ilişkisi, eşit olmayan ırk/etnisite/ulus ve sınıf ilişkileriyle sürekli, etkili bir şekilde kesişir; böylece erkeğin üstünlüğü ile kadının tabi olması, mülkiyet ve politik temsilin zarar verici kalıpları içinde güçlenir. Jónasdóttir'in anlattıklarının özellikle çarpıcı ve dokunaklı bir tarafı vardır; biz orada kadınların kırılğanlıklarının, ezilmelerinin ve sömürülmelerinin ilk defa ve en çarpıcı biçimde, hayatlarının en çok değer verdikleri ve yaratıcılıklarını adadıkları bir cephesinde ortaya çıktığını görürüz: âşık olmak ve erotik aşk, bağlılık ve şefkat. Patriyarkinin bu şekilde kavranması, Sekizinci Bölüm'de açıkladığımız, savaş içindeki kadınlar arasında görülen feminizm türünü çok iyi yansıtmaktadır.

2. Jónasdóttir, bu teorisinin ekonomik olarak gelişmiş Batılı ülkeler dışında geçerli olduğunu iddia etmez. Ancak, onun çalışmalarıyla Kolombiyalı kadınlar aracılığıyla tanıştım ve fikirlerinin diğer birçok kültürde de geçerli olduğuna inanıyorum.

Erkeklik ve Politika: Ev Cephesinde Dik Duruş

Sistem, yapı ve kurumlar olarak patriyarka, süreç ve uygulama olarak (biçimlendirdiği ve tarafından biçimlendiği) toplumsal cinsiyet ilişkisiyle devamlı döngüsel bir etkileşim içindedir. Bir sosyal grup olarak erkeklerin, kadınlar üzerinde en az beş bin yıldır olağanüstü bir başarıyla sürdürdükleri üstünlüklerini ellerinde tutmaları için, hem kadınlar ve kadınlığın (Jónasdóttir'in açıkladığı biçimde) kurulması hem de *erkekler ve erkekliğin iktidara uygun bir biçime sahip olması gerekir*. Michel Foucault (1981), iktidarın yalnızca "elde tutulmadığını", birçok kişiler arası etkileşimde ilişkisel olarak uygulandığını görmemizi sağlamıştır. İktidarın bu ilişkisel niteliği, cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkilerinde diğer iktidar yapılarında olduğundan çok daha açıktır. Yönetici sınıf, her zaman sahip olduğu maddi servetle ve daha fazla servet elde etmek için kullandığı araçlarla tanımlanır. Bunun içinde de iktidar yatar. Yönetici etnik-ulusal grubun, kurumsallaşmış bir kültürel üstünlüğü vardır. Nefes kesici bir metaforla Arnold Toynbee, egemen bir medeniyetin yükselen azınlığının delici "ışık huzmesi"nin sınırları aşıp, egemenliği altındaki toprakları, "kendi taşıdığı gücün içsel sınırlarından" başka engel tanımadan aydınlattığını anlatır (Toynbee 1972: 234). Coca Cola, Nike, Hollywood ve Google gibi isimleri böyle görkemli tanımlar altında görmeyi tercih etmesek de, belki onlar da ekonomik çıkarların teşvikiyle ortaya çıkan kültürel egemenliğin bir tezahürüdür. Hristiyan dini ve beyazlığın değeri gibi, onlar da güçlü bir faillikle Batı'dan komşu etnik-ulusal alanlara doğru ilerlerler.

Yöneten ekonomik sınıflar ve yükselen "halklar"ın tersine, yöneten cinsiyetin sahip olduğu kaynaklar oldukça az ve değersizdir. Erkeklerin ne beyinleri kadınlarınkinden daha büyük ve karmaşıktır ne de el becerileri daha fazladır. Sahip oldukları, kas yapısında yüzde 20-25'lik bir avantaj, biraz daha uzun bir boy, cinsiyete bağlı hormonal enerji ve bir penistir. Ama bu sonuncusu, güvenilmezliği yüzünden adı çıkmış bir kaynaktır. Bir sosyal grup olarak erkeklerin üstünlük kazanmaları için, penisin kültürel açıdan fallusa dönüşmesi gerekir. Fallusun, fiziksel gücü sosyal alana doğru genişleten (ışık huzmesi gibi) sembolik iktidarın güçlenmesi sosyal

ve kültürel erkekleştirme süreciyle gerçekleşir. Erkeklik uygun biçimlerde üretilmeli ve patriyarkinin sınıf ve ırk üstünlüğünden türettiği servet ve yetkiden pay alabileceği ekonomik işletmeler ve politik yapılar gibi sosyal kurumlarda faaliyete geçirilmelidir. Kilise ve ordu, patriyarkinin, bir yandan ideolojinin diğer yandan teçhizatın yardımını alarak erkeğin yükselişini çarpıcı bir başarıyla sürdürdüğü iki kurumdur.

Kültürel erkekleştirme süreci erkeklerin yalnızca kadınlardan değil, birbirlerinden de farklı olduklarını ortaya çıkarır. Bu sürecin belli biçimleri, bir erkeğe hem kadın üzerinde bireysel ve kolektif egemenlik kurma hem de yönetici sınıfın bazı kaynaklarının başına geçme ve yöneten etnik-ulusal grubun otoritesini (eğer bu grubun üyesiye) kendisinin ve oğullarının-torunlarının çıkarına kullanma şansı verir. Erkekliğin başka bir biçimi, erkekleri proleter kültür ve bağlamlardaki erkek egemenliğine uygun hale getirirken, sınıf yönetimine uygun hale getirmez ve bazen de onları yönetici sınıfın erkekleriyle ve onların yasa ve düzen kurumlarıyla rekabete sokar. Kadınlar için girilen heteroseksüel rekabet de erkekleri bireysel olarak karşı karşıya getirir. R. W. Connell'in (1987) işaret ettiği gibi, erkek üstünlüğünün etkin biçimde yeniden üretiminin (erkeklerin çoklu, hiyerarşik ama işlevsel maskülen biçimlerde devamlı üretilmesinin), gerilim ve çelişkilerle parçalanmadığı takdirde hiçbir anlamı olmadığını görürüz. Bazı erkekler diğerlerinin aşağılamasına ya da yıkıcı davranışlarına karşı hep savunmasızdır. Patriyarkal erkeklik içindeki bazı çelişkiler militarizm ve savaş bağlamında ortaya çıkar, dolayısıyla muhalif hareketlerimiz –teorik olarak– bu çelişkilerden yararlanmayı düşünebilir. Bu durum pek sık olmaz, ama olduğunda da yalnızca patriyarkiyi militarizmin güçlendirdiğini değil, *militarizmin de patriyarkiyi gereksinim duyduğunu* gösterir. Patriyarkal ilişkileri bozmak, bazı gey vicdani retçilerin kendi kendilerine keşfettiklerini gördüğümüz gibi, antimilitarist bir strateji olabilir.

Savaş taraftarı bir tutumun korunması sürecinde erkekliğin oyunda olduğu birçok konum arasından iki örnek seçelim. Birincisi, savaşa eğilimli oldukça maskülen ulusal kültürlerin hazırlığı, ikincisi de savaşacak erkeklerin kültürel hazırlığı olsun.

"Namus" kavramı, aile içindeki erkek ve patriyarki ile ulus ve

devlet içindeki erkek ve patriyarkiyi birbirine bağlar. Türkiye'nin son derece militarize olan güneydoğu kesiminde kadınların, davranışları patriyarkal onura aykırı görülen kadınların öldürülmesine karşı birbirlerine destek olmaya çalıştıklarını gördüm. Aynı zamanda, ulusal sınıra karşı bir tepenin yamacına kalın harflerle "Sınır Namustur" yazıldığını öğrendim. Bu sadece, ulusunu erkekçe/militarize bir biçimde inşa ettiği gayet iyi bilinen bir ülkeye özgü tuhaf bir arkaizm değil (Altınay 2004); ABD de erkekliğin ve ulusun inşasının el ele gittiğini bilir. Erkekliği göz ardı ederseniz ulusu tehlikeye atarsınız ve ulusun yenilgisi de erkeklik için bir felakettir. Daha önce söz ettiğim gibi son zamanlarda erkeklik üzerine ilginç çalışmalar yapıldı. Onların arasından, ABD'nin politik ve popüler kültürüne odaklanan bazılarını seçiyorum. Örneğin Suzanne Clark, kırk yıllık Soğuk Savaş döneminde kadın yazarların ve aslında yıkıcılığı ya da melezliği dışa vuran çalışmalar yapan her türlü kadın veya erkeğin görünmezliğini anlamak için yola çıkar. O dönemdeki Amerikan ulusal politikasının, "belli cinsiyet sorularının hepsinin üstüne çıkan bir erkek cinsiyetçiliği", "erkeklik, gerçekçilik ve sınır etiğiyle birleşen aşırı maskülen bir ulusal mitoloji" olduğunu ortaya koyar Clark (2000: 3, 5).

Soğuk Savaş döneminde ABD düzenini yine toplumsal cinsiyet gözlüğüyle inceleyen Robert Dean, Vietnam'a müdahale kararı alan politika üreticilerinin arasındaki küçük erkek-kardeş birliğine yakından bakar. Kendine "Nasıl oldu da bu kadar eğitilmiş, gerçekçi pragmatizmleriyle övünen adamlar ... ABD'yi Vietnam ve Güneydoğu Asya'daki bu uzayan, abes ve yıkıcı savaşa soktu?" diye sorar. Yanıtı ise o dönemdeki dışişleri politikasının büyük ölçüde maskülen bir ulusal çıkar kavrayışıyla biçimlenmesi olur. "Kennedy'nin dışişleri politikalarını belirleyen elit grubun kimlik anlatısının merkezinde bir erkek kardeşlik, imtiyaz kavramı ve iktidar, 'hizmet' ve 'fedakârlık' vardı," der. Bu durum, sınırların acımasızca korunmasını ve barışçı politikaların tamamen reddini gerektirmiştir (Dean 2001: 1, 13). Beşinci Bölüm'de bahsettiğimiz Carol Cohn, "günlerini nükleer silahlar, nükleer strateji ve nükleer savaş üzerine gerçekçi tartışmalarla geçiren" hemen hemen hepsi erkek savunma entelektüellerinin dünyasına bir süre için katılmak üzere bir kuruluştaki görev almak için büyük bir çaba gösterdi. Aralarındaki maskülen

Bosnalı Müslümanlara yönelik etnik saldırılara (1994) ve Manhattan'da Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırıya (2001) tepki veren kadın grupları, ölenler için yas tutarken maskülen ve ulusal onurdan kaynaklanan misillemelere karşı çıkıyorlar.

bağın, kitlesel ölümü tanımlamak için yumuşak, hatta mizahi ve "seksi" bir tekno-stratejik dili nasıl ürettiğinin izini sürdü. Sonuçta, "hayal ile gerçek arasında şaşırtıcı bir uçurumla" karşılaştı. Dean gibi Cohn da, bu kardeşliğin acı çekme, barış ve hatta müzakere gibi kavramlarla oynamanın potansiyel olarak erkeklikten uzaklaştırıcı etkisine karşı ne kadar duyarlı olduğunu ortaya koydu (Cohn 1990: 33).

ABD askeri gücünün Vietnam'da mağlup olması ve 58 bin Amerikalının hayatını kaybetmesi, Amerikan ulusunun kendine duyduğu saygıyla ilgili bir krize yol açtı, özellikle de maskülen bir namus meselesi olarak algılandı. ABD'nin Vietnam'dan çekilmesinden sonraki dönemin roman ve filmlerini inceleyen Susan Jeffords, hem savaşın toplumsal cinsiyetçi olduğunu ("düşmanı feminen bir biçimde resmetme; savaşı anneler, eşler ve kız arkadaşları savaşı meşrulaştırmak için kullanma ve cinsel saiklere dayanan bir dilden yararlanma") hem de savaşın geçmişe dönük olarak, "öncelikle erkekliğin ve patriyarkinin çıkarlarını güçlendirmek için tasarlanması açısından" tartışıldığını gösterdi. Bu kritik dönemde Amerika'nın yeniden erkekleştirilmesine yönelik kültürel stratejiler, toplumsal cinsiyet farkına vurgu yapıp kadınları dışlayarak, sınıf ve renk ayırmadan maskülen bir bağ oluşturmayı hedefliyordu (Jeffords 1989: ix; Gibson 1994). Kültürü itibariyle kasıntı militarizme itibar etmeyen bir ülkede, yaygın militarizasyon ve devasa askeri bütçeler için nasıl destek bulunur? James McBride bunun ABD politikalarını üretenlerin her gün uğraştığı bir sorun olduğunu iddia eder. *War, Battering and Other Sports* (Savaş, Dövüş ve Diğer Sporlar) şeklinde şaşırtıcı bir başlığı olan çalışmasında yanıtın, kadınlara yönelik şiddetin üstü örtülü bir biçimde hoşgörülmesi, cesaret ve dayanıklılık kisvesi altında ahlaki değerleri besleyen futbolun ve diğer istilacı (etkili) sporların fetişleştirilmesiyle erkekliği artırmak olduğunu ileri sürer. Futbol oyunu, savaşım ve savaşçılığın değerlerini, Amerika'daki erkeklerin çok büyük bir çoğunluğunu teşkil eden futbol meraklılarının kimlik şablonu olarak yeniden tanımlar (McBride 1995: 86).

Ordunun Gereksinimi: Çok Değil, Yeterince Saldırganlık

Bu özenli çalışmaları dikkate alırsak, ABD'nin ulusal sosyal politikalarında önemli bir rol oynayan erkekliğin, sınırların dışında "tahakkümün eksiksiz görüntüsü"ne dayanak oluşturduğunu söyleyebiliriz. Erkeklik, diğer ulus-devletlerin politikalarında da kuşkusuz rol oynar (örneğin Japonların savaş sonrası dışişleri politikalarındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin manipülasyonu ile ilgili olarak, bkz. Joanna Liddle ve Sachiko Nakajima 2000). Ayrıca erkeklik, harekete hazır silahlı güçlerin oluşturulması ve yönetimi gibi daha uygulamaya yönelik meselelerde de önemli bir rol oynar.

Savaş konusunda, erkeklikle ilgili iki karşıt görüş vardır. Bunlardan birine göre, zaten hissettikleri saldırgan dürtüleri meşrulaştırıp tatmin ettiği için, erkekler genellikle askerlik ve savaştan heyecan duyarlar. Bu görüş, birçok sıradan erkeğin kan dökmekten zevk aldığı, hatta bunu yaparken mest olduğu şeklindeki ifadelerle desteklenir. Joanna Bourke'un eski askerlerle, savaş alanında birini öldürürken hissettikleriyle ilgili olarak hatırladıkları üzerine yaptığı güncel çalışma (Bourke 1999) ile Barbara Ehrenreich'in savaşın savaşanlar üzerinde yarattığı coşkulu duygularla ilgili tarihsel incelemesi (Ehrenreich 1997), bu konuyu ele alan iki örnektir. Karşıt görüşe göre ise çoğu erkek doğal olarak saldırgan değildir – aksi halde onları etkili askerlere dönüştürmek üzere verilen yoğun eğitim gereksiz olurdu. İşin aslı büyük olasılıkla bu iki görüşün işaret ettiğinden çok daha karmaşık. Her iki durumda da genel kurmay başkanları ile savaş meydanı kumandanlarının insan kaynakları yönetimiyle ilgili ciddi bir sorunu var demektir; çünkü onlar, silahlı kuvvetler hizmet alanı içinde ne saldırganlıktan tamamen uzak ne de aşırı saldırgan adamlar isterler.

Hiçbirinin savaşta kendisinden yerine getirmesi beklenen görevlere tam anlamıyla uygun olduğu söylenemeyen, birçok değişik kültür içinde biçimlenmiş yüz binlerce erkekte işlevsel bir ordu nasıl yaratılır? Erkeklik sivil dünyada, askere alınan yeni genç elemanları yetişkinlere dönüştüren değişik şekiller alır. Farklı sosyal sınıflarda ve etnik gruplarda, özellikle değişik altkültürlerde (müzik, bilgi teknolojisi, farklı spor dalları, uyuşturucu, suç) yer alan

delikanlılarda farklı biçimlere bürünür. Öte yandan sistemin kendisinin de askerdeki erkeklerden açık bir şekilde beklentileri ve talepleri vardır. Bu erkeklerin her biri, gelecek bir zamanda öldürmeye ve ölmeye istekli olmalıdır; ama bunları disiplinli ve düzgün davranışlarla gerçekleştirmelidir.

Savaş tarihçileri ve analistleri düzenli olarak savaşın yalnızca saldırganlık olmadığına dikkat çekerler. Colin Creighton ve Martin Shaw'un *The Sociology of War and Peace* (Savaş ve Barışın Sosyolojisi) için yazdıkları giriş, karakteristik bir formülleştirmedir: "Saldırganlık güç değildir, güç şiddet değildir, şiddet öldürmek değildir, öldürmek savaş değildir" (Creighton ve Shaw 1987: 3). Bu sık tekrarlanan deyiş bir anlamda doğrudur; savaş yumruk yumruğa dövüş değil, bir kurumdur. Devlet politikalarını üretenler ve askeri planlamacılar çok ender olarak kızgınlık yüzünden savaş çıkarırlar. Savaş hesaplanır. Öte yandan bu meseleye bir feminist gözüyle baktığımızda, "sıradan" saldırganlık/güç/şiddet'in "savaş olmadığını" söylemek olacak iş değildir; çünkü kadınlar yüksek sesle ve net bir biçimde, erkeklerin baskısını, savaşta ve barışta benzer şekillerde deneyimlediklerini söylerler. Gazete ve televizyon haberlerinde ve insan hakları raporlarında, savaşta kabul edilebilir şiddetle ilgili centilmenlik anlaşmalarının sürekli bozulduğunu görürüz. Barış güçleri (1993'te Somali'deki Kanadalılar gibi), sırf avın heyecanına kapıldıkları için yerli erkekleri döver ve öldürürler. İşgalci birlikler (2003'te Irak'ın Ebu Garip hapisanesindeki Amerikan birliği gibi), erkek kurbanlara aşağılayıcı işkenceler yapar, sadistçe fantazilerle düşmanın kendisine duyduğu maskülen saygıyı yerle bir eder. Önceki bölümlerde anlattığım savaşlarda, kadınlara penisle, yumrukla ve çeşitli silahlarla tecavüz edildiğinin, göğüslerinin kesildiğinin ve rahimlerindeki fetüslerin parçalandığının kanıtları vardı; kazıklara oturtulmuşlardı. Kurumsallaşmış savaşın akılıcılığı bütün bunları açıklamaya yeter mi?

Savaş ve onun uzun tarihi dönemler boyunca nasıl devam ettiğini anlayabilmek için, askeri hazırlık ve savaş sürecinde ortaya çıkan saldırganlık/güç/şiddet üçlüsünün kabulü ve analizi üzerindeki akademik tabuyu kırmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Savaş politikalarının üretildiği sakin yüzeyin altına inerek ve askeri eğitimin ve savaşmanın bazı rahatsız edici *kültürel* gerçeklerini

gözler önüne sererek yararlı şeyler öğrenebiliriz. Bireysel ve ortak duygular ve tepkiler, savaşta önemli bir rol oynar. Bunların bazıları şiddet içerir bazıları ise olumlu bir şekilde terbiye edilmiştir. Kurum olarak savaş, şiddetin, eğitim kampının ve savaş alanının günlük yaşamında sıradan bir uygulama haline getirilmesiyle ortaya çıkar, tazelenip uygun bir şekilde yeniden üretilir. Çeşitli kültürel biçimleriyle erkeklik, bu döngünün önemli bir bileşenidir: erkeklik savaşı, savaş da erkekliği şekillendirir. John Horne, savaşta ve politikada erkeklik üzerine, 1850'lerden başlayarak yüz yıldan uzun bir süreyi kapsayan bir çalışma yaptı. İki dünya savaşına yakından bakınca öğrendikleriyle, Clauswitz'in "savaş, politikasının başka araçlarla sürdürülmesidir," şeklindeki sözünü, "savaş, başka araçlarla erkekliktir"e dönüştürdü (Horne 2004: 31).

Öyleyse savaşı anlamak için, Horne'nin dediği gibi "erkeklerin yoğun sosyal yaşamını" keşfetmemiz gerekir (a.g.y.: 27). Askeri yöneticiler ordularını ağır bir kültürel *çatışmayla*, bu sosyalliği şekillendirerek ve manipüle ederek oluştururlar. Bunları yaparken çok zorluk çekerler. Zorluklardan biri testosteron yönetimidir. Tek tek erkekler, kendi yaşamlarında mutlaka tek tek kadınlardan daha saldırgan değildir; ama hem sosyal hem de fiziksel etmenler onların genellikle bu hale gelmelerine neden olur. Doğmamış çocuktaki Y kromozomu gebeliğin dörtte birinde, doğumdan hemen sonra ve bir de ergenlikte erkek hormonlarını artırır. Bunlar olmazsa erkek cinsel organları gelişmez – yani, erkeği üreten, kelimenin tam anlamıyla bunlardır. Ayrıca, herhangi bir zamanda, vücuttaki testosteron düzeyi ile heyecan ve saldırganlık düzeyi de bununla ilişkilidir; sosyal koşullarla artabilir veya azalabilir, tesadüfen ortaya çıkabilir veya kasıtlı olarak manipüle edilebilir (Jones 2002).

Yaygın ve etkin erkek altkültürlerinde beslenen ve ödüllendirilen erkeklik saldırgandır ve şiddet içerir. Örneklerini bilgisayar oyunlarında, müziğin belli tarzlarında, popüler sinemada, bıçaklara duyulan hayranlıkta, silah tüccarlarının lobilerinde ve sporda görürüz. Bunların ürettiği zihniyet askeriye için son derece değerli bir kaynaktır ama dikkatle kullanılması gerekir. Leo Braudy'nin, erkekliğin savaşta değişen doğası üzerine yaptığı kapsamlı çalışmadan öğrendiğime göre, ortaçağda yaşamış bazı savaşçı gruplarının savaş alanında davranışları öylesine aşırı şiddet içermekte ve öylesine de-

netim dışına çıkmaktaymış ki, kendi taraflarındakileri bile dehşete düşürüyormuş. Bunlara vahşi savaşçılar denirmiş. Braudy bunların bir nevi kraliyet korumaları mı yoksa uyuşturucu bağımlıları mı oldukları konusunda emin değil. Her iki durumda da "vahşileşmek", "normal" bir savaşçının ne savaşta ne barışta gidebileceği bir sınırı aşıp çok ileri giden" bir askeri erkeklik tarzını benimsemek anlamına gelir (Braudy 2005: 42). Braudy, bir sinema karakteri olan Rambo'nun kurgusal bir vahşi savaşçı olduğunu ileri sürüyor.

Bu vahşi savaşçı figürü bize, erkekliğin şiddet içeren her türlü biçiminin askeriye için uygun olmadığını hatırlatıyor. Askeri kumandanlar, yeterince saldırgan olan ama aşırı saldırgan olmayan erkekler yaratma konusunda çok dikkatlidirler ve işlerini şansa bırakmazlar. Sandra Withworth'un söylediği gibi, "orduların talep ettiği nitelikler –şiddet için yeterince ihtiras (gerekli olduğunda) ve buna uygun biçimde, otorite ve hiyerarşiye tabi olmaya gönüllülük (gerekli olduğunda)– bilinçli olarak geliştirilmelidir" (Withworth 2004: 155). Adamlarına saldırganlık eğitimi veren çavuş, "bizden olmayanları" cinsiyetçi, homofobik ve ırkçı imalarla aşağılayarak eril bağı besler. Askeri otoriteler, daha olumlu denebilecek bir şekilde, her askerin koruması gereken topluluk kavramları çevresinde disiplin telkin ederler. "Erkeklik bağlamında kişisel onur kazanma isteği –aile, kabile ve ulus bağlantılarıyla– doğrudan şiddet edimine ebedi bir gerekçe sağlar (Braudy 2005: 49). Tarihte savaşı inceleyen Barbara Ehrenreich (1997), erkeklerde kan tutkusunu ironik bir biçimde, saldırgan dürtülerden ziyade toplum, cömertlik, dürüstlük ve kendine değer verme şeklindeki olumlu duygularla harekete geçtiğine işaret eder. Savaşçı, öldürerek benliğini daha geniş sosyal bir bütün içine gömmeye hissiyle kendinden geçer.

Erkekliğin askeri eğitim ve maneviyat içindeki önemini düşündüğümüzde, kadınların askeriye katılmasının askeri yöneticilerin sorununu akut hale getirdiği söylenebilir. Yöneticiler erkeklere ve erkekliğe hem gereksinim duyup hem de onlardan korkuyorsa, kadınlara karşı tavırları daha da belirsizdir. Kadınlara ve kadınlığa hem gereksinim duyarlar hem de derin bir aşağılama hissi içindedirler. Tanım gereği kadınlar, varoluş nedeni "kendi" kadınlarıyla çocuklarını korumak olan maskülen askeri toplum kavramını bozar. Öte yandan, militarize olmuş erkeklerin şiddet içeren davranışların-

daki aşırılıklar kamuoyunda öfkeye yol açtığında, askeri yöneticiler silahlı kuvvetlere "kadınsı özellikler" katmanın yararlı olacağını düşünebilirler.

Aslında, askerlerin ve askeri birliklerin aşırı saldırgan davranışlarının komutanları ve politikacıları eskiden olduğundan daha fazla utandırmasının çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, toplumun genel kaygıları, askeri otorite ve politik itibar çevresindeki gerilimleri zaman zaman ortaya çıkaran yayınların daha fazla olmasıdır. İkincisi, savaşların genellikle, kavramsal olarak en az güç kullanımının tercih edildiği "insani" zemin çıkırtkanlığıyla yapılmasıdır. Üçüncüsü, günümüzde askeri müdahalelerin güya tarafsız uluslararası orduların "barış gücü" operasyonlarını da kapsamı oluşturur. Biz yine de temel varsayım olarak bir saldırganlık ölçütü almalıyız. Binbaşı R. W. J. Weneck, Kanadalı barış gücünün Somalili erkeklere uyguladığı aşırı şiddetle ilgili bir soruşturma konusundaki açıklamasında, "Her askeri gücün rol tanımında, şiddetin şiddetle yönetimi vardır; bu nedenle bireysel saldırganlık, savaş birimlerinin mesleki yeteneklerinin temel karakteristiğidir," yazmıştır. Ayrıca, "uygun bir saldırganlıkla davranacaklarına güvenilebilecek bireylerle, kimi zaman uygun olmayan bir saldırganlık sergilemesi muhtemel olanlar arasındaki ince ayrımı fark etmenin son derece zor olduğunu" da itiraf etmiştir (Whitworth 2004: 16, 98).

Savaşı yönetenlerin dikkate almaları gereken bir etmen de erkeklerin şiddeti genellikle erotik olarak yaşamalarıdır. Lisa Price'in çalışması, barıştaki maskülen şiddet ile savaştaki maskülen şiddet arasındaki bağlantıyı görmemize yardımcı olduğu için önemlidir. Price, cinselliğin kendisinin de, erkeklerin kadınlara hükmettiği bir iktidar ilişkisi olarak toplumsal cinsiyetçi olduğunu vurgular. Dahası, "toplumsal cinsiyet ve cinselliğin toplumsal olarak örgütlenmiş ve örgütleme uygulamalarında, şiddet cinsellik olarak ve cinsellik de sık sık şiddet olarak yaşanır". Erkekler şiddetlerini yöneltebilecekleri, toplumsal olarak onaylanmış uygun hedeflerin kadınlar olduğunu öğrenmiştir. Erkeklerin kadınlara yönelik şiddeti, onlara kadınların bedenlerinde "hak sahibi olma duygusu" bahşeden erkek üstünlüğü ideolojisinin bir dışa vurumu olduğu için, diğer erkeklerle yönelttikleri şiddetten farklıdır. Erkekler erotik bir dürtü olmadan kadınları dövebilir ve baskı altına alabilir veya tecavüzde olduğu gi-

bi saldırıya erotizm yükleyebilir. Her iki durumda da davranışlar saldırıdır ve tahakkümle ilgilidir (Price 2005: 110).³

Savaşta kadınlara yönelik erkek şiddeti, militarize edilmiş erkekler arasında kadınlardan ve kadınlıktan nefret etmeyi içeren derin bir kadın düşmanlığı olduğunu düşündürmektedir. Penislerin, yumrukların ve silahların yer değiştirebildiği ve saldırı amacının yalnızca kadının fiziksel hasarı değil aynı zamanda onun sosyal imhası ("namusuna dokunmak", saldırganın tohumuyla döllemek, HIV/AIDS enfeksiyonu bulaştırmak) olan cinselleştirilmiş bir şiddet biçimini ancak böyle bir düşmanlık açıklayabilir. Kadın düşmanlığı tabii ki yalnızca nefret değildir, aynı zamanda da korkudur. Klaus Theweleit, 1920'lerde Birinci Dünya Savaşından sonra demilitarizasyona karşı çıkan ve gönüllü gruplarıyla komünizmle savaşa ve Almanya'da faşizmin yükselmesine katkıda bulunan proto-faşist Freikorps'tan adamların yazdıkları bazı romanların analizinde bunu ortaya koymuştur. Theweleit bu savaşçı erkeklere, onların savaş karşısındaki tutumları açısından değil, kadınlara, kadın bedenine ve cinselliğe karşı tutumları açısından özgün bir şekilde yaklaşmıştır. Subayların maskülen kimliklerinin, onların kadın korkusuyla biçimlendiğini ve bu korkunun akut bir ırkçılık ve komünizm karşıtlığıyla ilintili olduğunu göstermiştir. (Burada yine toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfın kesiştiğini görüyoruz.) Freikorps üyesi erkeklerin yazdığı romanlarda ender olarak yer aldıkları sahnelerde kadınlar, en fazla iki biçimde ortaya çıkar: iyi ve saf (eş veya anne olarak) ya da kötü ve dehşet verici (özellikle komünist kadınlar gibi aktif olanlar; ki bunlar belki değil, mutlaka yok edilmeliler). Erkeklik, etkin kadınlığın tehdit edici selini, bu kanlı kitleyi durdurmalı ve zaptetmelidir. Theweleit bütün erkeklerin o faşistler gibi olduğunu ileri sürmüyor. Ama, "onlar buzdağının görünen yüzü," diyor, "suyu gerçekten soğutan, yüzeyin altındaki bölümdür" (Theweleit 1987: 171). Yirmi yıl sonra, 11 Eylül 2001 saldırısındaki intiharnı bekleyen İslami terörist Muhammed Atta'nın vasiyetinde hiçbir kadının cesedine dokunmamasını ya da mezarına yaklaşmamasını istediğini duyduğunda yeniden ürperdiğini hissedecektir (Ehrenreich 2003: 79).

Fakat, kadınlara yönelik erkek şiddetini yalnızca kadın düşmanlığıyla açıklamamanın yetersiz olduğu da ileri sürülmüştür. Deborah Cameron ve Elisabeth Frazer, cinsel katilleri özenle inceledikleri çalışmalarında, yalnızca erkekler tarafından işlenen bir suç olarak cinsellikle ilgili cinayetlerin (kadınların ender olarak kıskançlıktan veya öfkeyle işlediği cinayetler erotikleştirilmez) kurbanlarının ve arzu nesnelerinin sadece kadınlar değil, aynı zamanda eşcinsel erkekler olduğuna işaret eder. Eşcinsel erkekler küçümsenen efeminelikleri yüzünden öldürülüyor olabilirler. Ama bu yazarlar başka bir bağlantı bulurlar. Bu bağlantı, üstünlük peşindeki erkeğin sosyalleşmesinde, "normalde insan kaderini belirleyen maddi sınırlamalardan bilinçli bir hareketle kendini özgürleştirme mücadelesi"ndedir (Cameron ve Frazer 1987: 168-9). Erkekler için hem zevk hem de güç kaynağı olarak suç içeren cinsel davranışlar, maskülenin özel projesi ve erkekliğin kanıtı, aşkınlık olarak yeniden tanımlanabilir. Bu erkekler tek başlarına hareket etseler de böyle davranmazlar; aşırı uçtadırlar ama toplumsal cinsiyetlerine aittirler. Simone de Beauvoir'a göre, âşık olma, bağlılık ve bütün bu kadınca şeyler erkeklerin içinde boğulmaktan korktuğu içkinliktir. Bu korku, erkeklerin arasındaki bağın ve erkeklerin "uygarlık" projelerinin saikidir. "Her erkeği kendi içkinliğinden koparan ve varlığının gerçekliğini yerine getirmesini, aşkınlıkla kendini tamamlamasını, bazı amaçlara yönelerek, gerekirse 'kadını' yok ederek sağlayan, diğer erkeklerin varlığıdır" (de Beauvoir 1972: 171).

Üç Öteki: Kadın, Emekçi ve Yabancı

"Böylece erkekler," diye tamamlıyor R. W. Connell, "şiddet yelpazesinin her noktasında hüküm sürüyor... Bir demilitarizasyon ve barış stratejisi, erkekliğin değişimine yönelik bir stratejiyi de içermelidir" (Connell 2002a: 34, 38). Connell haklı, militarizm ve savaş karşıtı feminist hareketimiz bu stratejiye sonuna kadar bağlı; ama böyle bir değişim, tarih boyunca bir yığın engelle karşılaştı.

Gerda Lerner, patriyarkinin –en net arkeolojik bulgulara ve dö-kümanlara ulaştığımız– antik Yakın Doğu'da yaratılışıyla ilgili değerli çalışmasında, kadınların tarih boyunca tabi kılındığını anlatan

kaynakları ve erkek egemen bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sisteminin kuruluşunu inceler. Neolitik dönem tarım devriminin çeşitli süreçleri bu konuyla yakından ilişkilidir. Bunlardan biri, patriyarkal aile sistemi içinde kadınların erkek iktidarına tabi kılınmasıdır. İşte burada tarih sahnesine adım atan ilk ötekini görürüz: *kadın*. İnsan toplumunun yerleşik düzene geçtiği ve daha büyük topluluklar halinde yaşamaya başladığı sırada, grup olarak erkekler kadınlar üzerinde birtakım haklara sahip oldular; ama bir grup olarak kadınlar erkekler üzerinde böyle haklar elde edemediler. Kadınlar, değerleri emek gücüyle, üreme gücüyle ve cinsellikle ölçülen mallar haline geldiler. Başlık parasıyla, satış fiyatı ya da takas bedeliyle, fuhuşla ve çocuklarının değeriyle metalaştırıldılar. Daha önceki anayrsel akrabalık düzenlemeleri yürürlükten kalktı, veraset erkek tarafından geçmeye başladı ve güçlü sosyal kurumlar, ideolojiler ve kültürler erkek üstünlüğünü ifade etti ve cisimleştirdi. Bu değişiklikler zorla yapıldı. Şiddet ve şiddet tehdidi her zaman patriyarkinin bünyesinde vardı (Lerner 1986; ayrıca bkz. Engels 1972).⁴

Neolitik dönemin sonlarındaki ikinci değişim süreci ekonomikti. Gerda'nın belirttiği gibi, dünyanın farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda oluşan bütün arkaik devletlerin karakteristik özelliği, meta üretimi ve mal sahibi sınıfların diğer sınıfları tahakküm altına aldığı sosyal hiyerarşilerdir. Mal sahibi ve görece zengin kişiler emek gücüne gereksinim duyar. İşte farklı, aşağı tabakadan ve sömürülebilir biri olarak algılanan *emekçi* burada ikinci öteki olarak ortaya çıkar. Bu ötekileştirme de şiddet içerir; çünkü birileri erkekleri veya kadınları buna zorlamadığı sürece, kimse yol inşa etmez, kanal kazmaz, maden çıkarmaz, piramit ve ziggurat yapmaz. (İnsan evriminin aynı döneminde, toplumun doğal dünyayla ortak yaşamını tahakküm ve sömürüyle ikame etmesi bir rastlantı değildir. Ayrıca

4. Aslında, kadınların erkekler tarafından tabi kılınması ve denetlenmesi Neolitik dönemdeki ekonomik devrimden çok önce, insanların cinsel birleşme ile gebelik arasındaki ilişkiyi fark etmeleriyle başlamış olabilir. Mary O'Brien'e göre (1981), üremedeki fiziksel rolünün farkına varan erkek için, tohumunun ürününe, dölüne tekrar sahip olmanın tek yolu vardı: kadını hapsedmek, denetim altına almak ve metalaştırmak. O'Brien buradan, üreme konusunda kendine güvenmeyen erkeklerin yaratıcı olmaya soyunduğu, medeniyetin yaratıcısı olmaya yöneldiği sonucuna varıyor.

bu dönem, güncel çevre hareketi için de önem taşıyan bir dönüm noktasıdır.)

Bir toplumun mevcut emek gücünü artırmak ve üretime tabi kılmak için, komşu halklar sık sık köle arayanların baskınına uğramıştır. Böylece üçüncü öteki de erkenden tarih sahnesine çıkar: *yabancı*. O, başka topraklara ait olandır, başka kültürden gelendir ve ırksal farklılığın ete kemiğe bürünmüş halidir. Genellikle bu yabancı bir kadın bedenine sahiptir. Antropologlar, erkeklerin "karılarını" zorla veya anlaşılmayla kendi kabilesinin dışından aldığı egzogami uygulamasının, eski zamanlarda akrabalar arası ensest ilişkilerinin olumsuz etkilerinden kaçınmak için kullanılan bir yöntem olduğunu gösterdiler (Lévi-Strauss 1969). Ayrıca kadınlar, Gerda Lerner'in de işaret ettiği gibi, yalnızca emek güçleri sömürülebildiği için değil, cinsel kapasiteleri ve doğurganlıkları nedeniyle de köle olarak değerliydi. Kadınlarda, kölelik kendini yeniden üretti; zira kadınların çocukları da mal sayılıyordu. Nancy Hartsock'a göre Helenler'de, "vatandaşların özgürlük ve boş zaman alanı, kadınların, kölelerin ve emekçilerin bulunduğu –ama esasen dişil doğasıyla tanımlanan– bir zorunluluk alanının varlığına bağlıdır" (Hartsock 1985: 204). Yine aşkınlık ve içkinlik söz konusu. Bu üç hamleyle, erkekler ve erkeklik ilkesi güç kazanır, kadınlar ve kadınlık ilkesi güç kaybeder. Tarihçiler bu ânı "medeniyyetin" yükselişi diye adlandırmayı pek sever – halbuki ben, yok ettiği nice kültürleri saygımdan dolayı, tırnak işaretleriyle kendimi bu laftan uzaklaştırmayı tercih ederim.

Bütün bunların savaşla ne ilgisi var? Devletin inşasıyla birlikte savaş kurumunun, insanlık tarihinde ilk defa sınıf hiyerarşisi ve patriyarkal bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemiyle aynı dönemde ortaya çıkması rastlantı değildir. Çağdaş bir kazıyla ortaya çıkarılan ilk grup içi çatışma bulgusuna, geç Neolitik dönemde büyük yerleşim yerlerini çevreleyen surlarda şiddetli bir mücadele yaşandığını ve kitlesel ölümlerin gerçekleştiğini gösteren cesetlerin gömüldüğü yerde rastlanır (Dawson 2001). Milattan önce 3000 civarından itibaren başlayan yazılı kanıtlarla, temel gıda fazlasının üretimi, emeğin daha fazla uzmanlaşması, büyük şehirlerin gelişmesi, daha karmaşık sosyal yapılar ve politik denetimin hiyerarşik sistemi ile birlikte aynı zamanda aralıksız savaşların da ortaya çıktığı

açık bir şekilde görülüyor.⁵ Diğer tarihçilerin savaş üzerine yazdıklarını inceleyen William Eckhardt, inandırıcı bir "diyalektik evrim teorisi" sunuyor; insanların uygarlaştıkça daha savaşçı olduklarını belirten Eckhardt, bu ilişkinin tarihin her döneminde var olduğunu vurguluyor. Eckhardt'a göre, "silahlı şiddetin meydana getirdiği genişleyen uygarlık eşitsizlikleri artırdı ve bu da devrimci ve asi güçlere karşı silahlı şiddeti gerekli kıldı... insanlar uygarlaştıkça daha fazla savaşçı oldular" (Eckhardt 1992: 4).⁶

Şu, "devrimci ve asi güçler" ifadesinin hatırlattığı üzere, savaşlar eskiden olduğu gibi bugün de yalnızca yabancılarla onların zengin kaynakları için dışarıda yapılmaz, üretim araçlarının ve politik iktidarın denetimi için boyun eğdirilmiş sınıflara karşı içeride de yapılır. Savaşın ekonomik sınıf boyutunu, Arnold Toynbee'nin Yunan medeniyetinin çöküşüyle ilgili aktarımı çok iyi anlatır. Toynbee, yönetici sınıfların içteki ve dıştaki proletarya üzerine yaptığı kanlı savaşlardan bahseder. "Bir yanda toplumun miras yoksunu ve küçük görülen kesimi, bazen Akdeniz bölgesindeki sömürgelerden getirilmiş kölelerle birlikte ayaklanırlardı. Dışarıda da, uzak plantasyonlarda ölümüne çalıştırılan 'ötekiler'in isyanı vardı" (Toynbee 1972).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerini, tüm bu şiddet içerikli hareketlerdeki sınıf ve ırksal etnisite ilişkilerinden ayırmak mümkün değildir. Bunlar birbiri içinde ve boyunca işler ve işletilir. Ancak üç çeşit güç ilişkisi asla doğrudan birbirleriyle kıyaslanamaz. Savaş açısından, her birinin işlevi birbirinden farklıdır. Zenginlik baskı araçlarını

5. Erken Sümer kayıtları, savaşın Hristiyanlık öncesinde 3.binyıl başlarındaki Mezopotamya'da insan varlığının bir parçası olarak kabul edildiğini gösterir. Hepsi de güçlü devletlerin bulunduğu alanlar olan Mısır MÖ 3000, Ege MÖ 2800, İndus Vadisi MÖ 2600 ve Suriye ile Filistin MÖ 2400'den itibaren kendilerini dış ötekilerden savaşlarla korumuşlar. En eskiden, kentlerin kuşatıldığı durağan bir tarz olan savaşlar MÖ 1700'den sonra bronz metalürjinin bulunuşu ve at arabalarının ortaya çıkmasıyla daha hareketli hale gelmiş. Demir çağının başlangıcında, MÖ 1000'den sonra ilk kez askeri fetihler amacıyla devasa mesafeleri yürüyerek kat eden piyade alayları oluşturulmuş. Bu sistemin tam gelişmiş halini MÖ 500'de I. Darius zamanı Pers İmparatorluğu'nda görmek mümkün.

6. Amerika kıtalarında, ekonomik ve kültürel gelişmelerin benzer bir aşamasında birbirinden bağımsız savaşların çıkması, bu teoriyi destekleyen bir olgudur (Dawson 2001).

sağlar ve aşırı zenginlik sıklıkla savaşın temel nedeni ve (savaşlar bazen kazançtan çok zarara yol açsa da) sonucudur. Kültürel/"ırksal" kimlik, devlet içinde bir politik düzenleme ilkesi olabilir; devlet dışında ise genellikle savaşan tarafları "medeni" veya "barbar" güçler, "halk" veya "yabancılar", vb. şekillerde tanımlamada kullanılır. Savaşı meşrulaştıran nefretin üretiminde retorik olarak kullanılan bu farklılık boyutu, savaşın bir sonucudur da. Gelgelelim, toplumsal cinsiyet yine farklıdır. Bir grup olarak kadınlar ve erkekler savaşın tarafları değildir. Kadınlar asla ortak çıkarları doğrultusunda erkeklere karşı silahlı bir mücadeleye girmemiştir. Heteroseksüel ilişkiler, kadınlardan oluşan bütünlüğün aile yapısı içinde parçalanması ve erkeklerin baskı araçlarını ellerinde tutmaları, böyle bir savaş olasılığını her zaman ortadan kaldırmıştır.

Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alındığı için, toplumsal cinsiyete dayanan güç ilişkilerinin savaşta nasıl ortaya çıktığını burada tekrar uzun uzun anlatmanın pek anlamı yok. Militarizm ve savaşın toplumsal cinsiyete özel etkileri olduğunu, patriyarkinin savaş başlatan ekonomik ve etnik-ulusal sistemlerle kesiştiğini ve toplumsal cinsiyet unsurlarının uluslararası ilişkileri ve savaş politikalarını etkilediğini gördük. Esasen erkeklerin elinde olan zorlama araçları, erkeklerin teknolojik hayal gücünün eseridir. Militarizm erkek egemenliğini besler ve maskülen kültürlerdeki şiddet eğilimi de toplumların savaşa yatkınlığını sürekli hale getirir. "Kendi" kadını veya kadınları korumak, erkeklerin daimi savaş bahanelerinden biri olmuştur. Buna ek olarak patriyarkal tutkular da sık sık savaşa yol açar ve bugünkü "teröre karşı savaş"ı bu açıdan ele almak ilginç olacaktır. İslami köktendincilik, aile içinde kadının üzerinde yeniden sıkı bir patriyarkal denetim kurulması için seçici olarak dini ideolojiden esinlenen tepkisel bir politik harekettir. Yalnızca İslami muhafazakârlık da değil, "her yerdeki muhafazakâr hareketin geliştirdiği sosyal programların merkezinde cinsiyet üzerinde denetim teması vardır" (WLUM 2004: xii). İslami muhafazakârların onaylamadığı ve Batılı modernlikte karşı olduğu belli "özgürlük", (sık sık söylendiği gibi) "Batı demokrasisi"nin kavramsal özgürlüğü değil, kadınların patriyarkal aile içindeki erkek denetiminden ve tutsaklığından kurtulmalarıdır. ABD'ye açtıkları cihat ülkeyi, aslında tüm Batılı toplumları, derin ve üç yönlü bir çelişkiye

sürüklemiştir. Muhafazakâr Hıristiyan politik kurumlar, kadınların özsaygılarına ve özerkliklerine en az İslami kurumlar kadar nefretle bakar ve korku duyarlar – aşırı kadın düşmanlığı ile dini hareketlerin baskıcılığının, bugünün Cumhuriyetçi yönetimi üzerindeki etkisine bakın. Öte yandan, kadının ve cinselliğin ticari kazanç için şehvet ve çapkınlıkla kullanılması, çağdaş kapitalizmin çok önemli bir ekonomik çıkarıdır. Ve patriyarkinin birbirine rakip bu çağdaş ifadelerinin kafa karıştırıcı biçimde çelişkili çıkarları arasında küçük ama kararlı bir feminist hareket, hem Batılı hem de İslami dünyada kadın üzerindeki baskı ve sömürüye direnir – aynı zamanda aralarındaki savaşa da karşı çıkar.

Savaşın toplumsal cinsiyetçi etkisi toplum içinde de hissedilir (devletin içinde yaşayan rehin alınmış "düşman" topluluklara karşı ırkçılığın yükseldiği zamanlarda etnik etkinin hissedilmesi gibi). Savaşta, askeri elit ile sınıfsal elit güçlerini birleştirir; bunlar erkek oldukları ve ellerindeki yetki patriyarkal aile ve akrabalık sisteminin türediği için, erkek üstünlüğü bütün toplumda pekişir ve feminen ilkelerin üzerine daha da fazla gölge düşer. Modern savaşlardaki askerlerde, tıpkı beş bin yıl önce şehir devletlerine ve imparatorluklara karşı kılıç savuran savaşçılarda olduğu gibi, başat erkek kişiliğinin biçim verilmiş halini görürüz. Savaş şiddeti sıklıkla, özellikle de barış aktivistleri tarafından, yıkıcılık örneği olarak düşünülür. Her ne kadar ürettikleri hoşumuza gitmese de savaş şiddetine üretici olarak bakmak onu daha anlaşılabilir kılar. Yeni elitler sınıfı doğurur veya var olanları güçlendirir. "Halklar" arasındaki farklılaşmayı derinleştirerek ırkçı kimlikler yaratır. Toplumsal cinsiyetler de üretir. Erkekleri ve erkekliği etkili bir biçimde onaylar. Kadını ödül ve eşya olarak, bagaj ve köle olarak üretir.

Giriş bölümünde tanımladığım "kesişimlilik", kitapta aralıklar la karşımıza çıktı. Esasen, savaşın kapsadığını söylediğim üç iktidar sistemine (sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet) göre alınan konumun bireylerin ve grupların yaşamlarını ve şanslarını nasıl biçimlendirdiğini hatırlatmak için kullanılıyordu. Ama kesişimlilik, sistem düzeyinde de işlev gösterir. Üretim araçlarının mülkiyetine dayanan ekonomik sınıfın iktidar sistemi; topluluklar, devletler ve "medeniyetlerde" ifade bulan etnik-milliyetçiliğin iktidar sistemi; cinsiyet/toplumsal cinsiyet hiyerarşisini oluşturan iktidar sistemi – üçü

birlikte, insanın toplumsal yapılarını, kurumlarını ve ilişki süreçlerini biçimlendirir. Göreli iktidarın "konumlarını" *birlikte* oluşturur, dolayısıyla da onların içinde çeşitli şekillerde yer alan bireyler ve gruplar için olasılıkları ve olanakları belirlerler. Hiçbiri, diğer ikisinin yokluğunda aynı etkiye sahip değildir. Militarizasyon ve savaş neden olur, bunları şekillendirir, gerçekleştirir ve zaman içinde yeniden üretirler. Toplumsal cinsiyet dramı hiç eksik olmaz: özne erkek, yabancı kadın, efemine yabancı. İşte bu nedenle, toplumsal cinsiyet analizi olmayan bir savaş teorisi eksiktir.

Savaşla ve kadınların savaşa yanıtıyla ilgili bu çalışmayı bitirirken, sizi sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyetle ilgili zorlayıcı güç ilişkilerinin –yaşamı ve şansı biçimlendirecek bir biçimde kesişmesine ve savaşın bununla ilgisine örnek bir birey hayal etmeye çağırıyorum. O bir kadın esir. Böyle bir kimliğin geçmişte kaldığını, artık mümkün olmadığını düşünüyorsanız, size dünyada bugün yaklaşık 27 milyon esir olduğunu hatırlatmak isterim (Bales 2005). Bu kadın savaşta esir oldu. Ben onu bazen Afrika'da hayal ediyorum; Sudan'daki savaş sırasında Araplar tarafından kaçırılan bir Dinka kadını belki... Onu Avrupa'da da görüyorum; insan tacirleri tarafından Moldova ya da Ukrayna'dan Kosovo/a'ya kaçırılmış, oradaki bir pezevenge satılmış, uluslararası askerlere hizmet vermesi için bir geneleve hapsedilmiş. Nerede olursa olsun o bir yabancı, o yabancı. O ayrıca maaşı olmayan, yer ve yemek karşılığı çalışan bir emekçi. Aynı zamanda da kadın; seks kölesi haline getirilmiş, bedeni sahibinin hizmetine verilmiş. Başka bir deyişle o, kesişimliliğin paradigması.

Bu çalışmanın içinde tekrarlanan başka bir sözcük de "bakış açısı". Savaşı farklı konumlardan izleyen kadınlar gördük. Son iki bölümde, makul olduğuna inandığım bir savaş karşıtı feminizm ile benim yeniden yorumladığım, politik, feminist bir bakış açısı olarak "buradan baktığımızda"yı bir araya getirdik. Şimdi, hikâyenin sonuna yaklaşırken, kendi adıma çaprazlama bir geçiş yapmak istiyorum. Sonunda, tartışmasız bir otorite sahibi olan savaş üzerine bir perspektif edinmek için nerede durmak istediğimi biliyorum. Ben, şu kadın savaş esirinin baktığı yere geçiyorum.

Onun baktığı yerden, beni şaşırtan bir şey görüyorum. Mücadele savaşın kendine, daha doğrusu yalnızca savaşa karşı değil artık.

Savaş, ötekileştirmenin en şiddetli zorlama biçimi, farklılaştırmanın ölümcülleştiği alan. Zorlamanın da araçları olan savaşın araçları, aşırı derecede ürkütücü. Ancak asıl sorun ötekileştirmenin kendisi. Bir ötekini nesneleştirerek, dışlayarak, indirgeyerek, hapsederek, ezerek ve sömürerek kendini güvenceye almak – bunların hepsi kadın esirin zaten gayet iyi bildiği şeyler. Onun projesi, dolayısıyla da bizim projemiz, militarizme ve savaşa karşı çıkmakla sınırlı değildir, olumlu bir barış arayışının bile ötesine geçer. Bu bir kurtuluş projesidir. Neden kurtuluş? Korkudan. Çünkü esir kendisine hükmedenden korkar. Çünkü hükmeden de korkar. Ben, uzaklaştırdıklarımın ve üzdüklerimden korkarım.

Kaynakça

- Abdullah, Ibrahim ve Ishmael Rashid (2004), "'Smallest Victims; Youngest Killers': Juvenile Combatants in Sierra Leone's Civil War", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, Ibrahim Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağıtım African Books Collective, Oxford, s. 238-53.
- Abraham, Arthur (2004), "The Elusive Quest for Peace from Abidjan to Lomé", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, Ibrahim Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağıtım African Books Collective, Oxford, s. 199-219.
- Africa Recovery* (2003), Şubat, s. 17-9.
- Alonso, Harriet Hyman (1993) *Peace as a Women's Issue: A History of the US Movement for World Peace and Women's Rights*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Altınay, Ayşe Gül (2004), *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*, New York ve Londra: Palgrave Macmillan.
- (2006) "Feminism and Violence: Where Do We Stand?", Altıncı Avrupa Feminist Araştırma Konferansı, *Gender and Citizenship in a Multicultural Context*, University of Lodz, Polonya Cumhuriyeti, 31 Ağustos-3 Eylül.
- Anderlini, Sanam Naraghi (2000), *Women at the Peace Table: Making a Difference*, New York: United Nations Development Fund for Women.
- Anderson, Benedict (1983), *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis, 1995.
- Anthias, Floya (2002), "Where Do I Belong? Narrating Collective Identity and Translocational Positionality", *Ethnicities*, 2(4), s. 491-514.
- Anthias, Floya ve Nira Yuval-Davis, haz. (1989), "Introduction", *Woman-Nation-State* içinde, N. Yuval-Davis, F. Anthias (haz.), Basingstoke: Macmillan, s. 1-15.
- (1992) *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class in the Anti-racist Struggle*, Londra ve New York: Routledge.
- Bacchetta, Paola (1996), "Hindu Nationalist Women as Ideologues", *Embodied Violence: Communalising Women's Sexuality in South Asia* içinde, K. Jayawardena ve Malathi de Alwis (haz.), Londra ve New Jersey: Zed Books, s. 126-67.
- Bales, Kevin (2005), *Understanding Global Slavery: A Reader*, Berkeley ve Londra: University of California Press; Türkçesi: *Küresel Ekonomide Yeni*

Kölelik, çev. Pınar Öğünç, İstanbul: Çitlembik, 2002.

Balibar, Etienne (1991), "Bir Yeni Irkçılık Var mı?", *İrk Ulus Sınıfı* içinde, E.

Balibar, I. Wallerstein (haz.), çev. Nazlı Ökten, İstanbul: Metis, 1993.

Bangura, Yusuf (2004), "The Political and Cultural Dynamics of the Sierra Leone War: A Critique of Paul Richards", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, Ibrahim Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağ. African Books Collective, Oxford, s. 13-4.

Benjamin, Medea ve Jodie Evans (2005), *Stop the Next War Now: Effective Responses to Violence and Terrorism*, Makawao, Maui, HI: Inner Ocean Publishing.

Berdal, Mats ve David M. Malone (2000), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*, Boulder, CO ve Londra: Lynne Rienner.

Berghahn, Volker R. (1981), *Militarism: The History of an International Debate 1861-1979*, Leamington Spa: Berg.

Bergner, Daniel (2005), *Soldiers of Light*, Londra: Penguin Books.

Berkman, Joyce (1990), "Feminism, War and Peace Politics: The Case of World War I", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, J. Bethke Elstain ve S. Tobias (haz.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, s. 141-60.

Blackwell, Joyce (2004), *No Peace without Freedom: Race and the Women's International League for Peace and Freedom 1915- 1975*, Carbondale: Southern Illinois University Press.

Blum, William (2003), *Killing Hope: US Military and CIA Interventions Since World War II*, Londra: Zed Books.

Bose, Sumantra (1999), "'Hindu Nationalism' and the Crisis of the Indian State: A Theoretical Perspective", *Nationalism, Democracy and Development: State and Politics in India* içinde, S. Bose ve A. Jalal (haz.), Oxford, New York, Yeni Delhi: Oxford University Press, s. 104-64.

Bourke, Joanna (1999), *An Intimate History of Killing: Face-to-face Killing in Twentieth Century Warfare*, Londra: Granta Books.

Bracewell, Wendy (1996), "Women, Motherhood and Contemporary Serbian Nationalism", *Women's Studies International Forum*, 19(1/2), s. 25-33.

Braudy, Leo (2005), *From Chivalry to Terrorism: War and the Changing Nature of Masculinity*, New York: Vintage Books, Random House Inc.

Breaching the Peace (1983), yazarları bilinmeyen radikal feminist çalışmalar, Londra: Only Women Press.

Burbach, Roger ve Jim Tarbell (2004), *Imperial Overstretch: George W. Bush and the Hubris of Empire*, Londra ve New York: Zed Books.

Bussey, Gertrude ve Margaret Tims (1980), *Pioneers for Peace: Women's International League for Peace and Freedom 1915-1965*, Londra ve Cenevre: Women's International League for Peace and Freedom.

Butalia, Urvashi (2000), *The Other Side of Silence: Voices from the Partition of India*, Londra: Hurst and Co.

- Butler, Judith (1992), *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis.
- Cameron, Deborah ve Elizabeth Frazer (1987), *The Lust to Kill*, Cambridge: Polity Press.
- Centre for Women's Studies (1997), *Women and the Politics of Peace: Contributions to a Culture of Women's Resistance*, Zagreb: Centre for Women's Studies.
- CFEN (Collectif Femmes en Noir) (2004), "Femmes en Noir Contre les Centres Fermes et Contre les Expulsions", broşür, Brüksel: Collectif Femmes en Noir.
- Chabal, Patrick ve Jean-Pascal Daloz (1999), *Africa Works: Disorder as Political Instrument*, Oxford: International African Institute, James Currey ve Indiana University Press.
- Clark, Suzanne (2000), *Cold Warriors: Manliness on Trial in the Rhetoric of the West*, Carbondale ve Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Cockburn, Cynthia (1998), *The Space Between Us: Negotiating Gender and National Identities in Conflict*, Londra ve New York: Zed Books; Türkçesi: *Mesafeyi Açmak/Barış Mücadelesinde Kadınlar*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İletişim.
- (2002), "Women's Organization in the Rebuilding of Postwar Bosnia-Herzegovina", *The Postwar Moment: Militarities, Masculinities and international Peacekeeping* içinde, C. Cockburn ve D. Žarkov (haz.), Londra: Lawrence and Wishart.
- (2004a), *Hat/Kıbrıs'ta Kadınlar, Taksim ve Toplumsal Cinsiyet Düzeni*, çev. Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim, 2005.
- (2004b), "The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace", *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones* içinde, W. Giles ve J. Hyndman (haz.), Berkeley ve Londra: University of California Press, s. 24-44.
- Cockburn, Cynthia ve Dubravka Zarkov, haz. (2002), *The Postwar Moment: Militarities, Masculinities and International Peacekeeping*, Londra: Lawrence and Wishart.
- Cockburn, Cynthia ve Lynette Hunter, haz. (1999), "What is Transversal Politics?", *Soundings: Journal of Politics and Culture*, 12, yaz.
- Cockburn, Cynthia, Rada Stakić-Domuz ve Meliha Hubić (2001), *Živjeti Zajedno ili Živjeti Odvojeno* (Birlikte veya Ayrı Yaşamak), Zenica, Bosna Hersek: Medica Women's Association with the Open Society Institute.
- Code Pink (2006), "Global Women Launch Campaign to End Iraq War", basın bildirisi, 5 Ocak, (çevrimiçi) www.codepink4peace.org, 6 Ocak 2006.
- Cohn, Carol (1987), "Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12(4), yaz, s. 687-718.
- (1990), "'Clean Bombs' and Clean Language", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, J. Betke Elshtain ve S. Tobias (haz.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, s. 33-55.

- (çıkacak), "Mainstreaming Gender in UN Security Policy: A Path to Political Transformation", *Analysing and Transforming Global Governance: Feminist Perspectives* içinde, S. M. Rai ve G. Waylen (haz.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohn, Carol ile Felicity Hill ve Sara Ruddick (2005), "The Relevance of Gender for Eliminating Weapons of Mass Destruction", 12 Haziran 2005'te Komisyon'a yapılan bir sunumdan uyarılma, Belge No. 38, Stockholm: Commission on Weapons of Mass Destruction.
- Cohn, Carol, Helen Kinsella ve Sheri Gibbings (2004), "Women, Peace and Security", *International Feminist Journal of Politics*, 6(i), Mart, s. 130-40.
- Communalism Combat (2002), "Genocide Gujarat 2002", *Communalism Combat Journal*, 77-8, Yıl 8, Mart-Nisan.
- Connell, R. W. (1995), *Masculinities*, Cambridge: Polity Press.
- (2002a), *Gender*, Cambridge: Polity Press.
- (2002b), "Masculinities, the Reduction of Violence and the Pursuit of Peace", *The Postwar Moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping – Bosnia and the Netherlands* içinde, C. Cockburn ve D. Žarkov (haz.), Londra: Lawrence and Wishart.
- Connolly, William E. (1991), *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- Creighton, Colin ve Martin Shaw, haz. (1987), *The Sociology of War and Peace*, Londra: Macmillan.
- Davis, Uri (1987), *Israel: An Apartheid State*, Londra ve New Jersey: Zed Books.
- Dawson, Doyne (2001), *The First Armies*, Londra: Cassell.
- Dean, Robert D. (2001), *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold War Foreign Policy*, Amherst: University of Massachusetts Press.
- De Beauvoir, Simone (1972), *İkinci Cins*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel, 1993.
- De Groot, Gerard J. ve Corinna Peniston-Bird, haz. (2000), *A Soldier and a Woman: Sexual Integration in the Military*, Londra: Longman/Pearson Education.
- Diamond, Louise ve John McDonald (1996), *Multi-track Diplomacy: A Systems Approach to Peace*, West Hartford, CT: Kumarian Press.
- DiN (Donne in Nero) (1991), Torino ve Bologna'daki Donne in Nero kadınlarıyla Aralık'ta yapılan, 1992 konferansının planlanmasıyla ilgili yayınlanmış yazışmalar.
- (1992), "Gender and Nation: A Paradox", konferans için hazırlanmış ve yayımlanmamış çalışma, Bologna.
- Drakulić, Slavenka (1993), "Women and the New Democracy in the Former Yugoslavia", *Gender Politics and Post-Communism* içinde, N. Funk ve M. Mueller (haz.), New York ve Londra: Routledge, s. 123-30.
- Duhaçek, Daşa, "Travel on, Europe", *What Can We Do for Ourselves?* içinde,

Center for Women's Studies, Research and Communication (haz.), Belgrad: Center for Women's Studies, Haziran.

Eckhardt, William (1992), *Civilizations, Empires and Wars: A Quantitative History of War*, Jefferson, NC ve Londra: MacFarland & Company Inc.

Ehrenreich, Barbara (1997), *Blood Rites: The Origins and History of the Passions of War*, Londra: Virago.

— (2003), "Veiled Threat", *Terror Counter-Terror: Women Speak Out* içinde, A. Joseph ve K. Sharma (haz.), Londra ve New York: Zed Books, s. 77-80.

Eisler, Riane (1988), *The Chalice and the Blade*, San Francisco, CA: Harper-Collins.

El-Bushra, Judy (2003), *Women Building Peace: Sharing Knowhow*, Londra: International Alert.

Elshtain, Jean Bethke (1985), "Reflections on War and Political Discourse: Realism, Just War and Feminism in a Nuclear Age", *Potitical Theory*, 13(1), s. 39-57.

— (1990), "The Problem with Peace", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, J. B. Elshtain ve S. Tobias (haz.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, s. 255-66.

Engels, Frederick (1972), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. İsmail Yarkin, İstanbul: İnter, 2000.

Enloe, Cynthia (1989), *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler*, çev. Berna Kurt/Ece Aydın, İstanbul: Çitlembik, 2003.

— (1993), *The Morning After: Sexual Potitics at the End of the Cold War*, Berkeley ve Londra: University of California Press.

— (2000), *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul: İletişim, 2006.

— (2004), *The Curious Feminist: Searching for Women in a New Age of Empire*, Berkeley ve Londra: University of California Press.

— (2005), "What if Patriarchy is 'The Big Picture'? An Afterword", *Gender, Conflict and Peacekeeping* içinde, D. Mazurana, A. Raven-Roberts ve J. Parpart (haz.), Lanham, MD, Boulder, CO, New York, Toronto ve Oxford: Rowman and Littlefield, s. 280-4.

Equality Now (2002), "Israeli and Palestinian Women Call on the 'Quartet' to Create an International Commission of Women Peace Activists", basın bildirisi, 22 Ağustos 2002, (çevrimiçi) www.equalitynow.org/english/press-room/press.releases, 27 Ağustos 2002.

Feinman, Ilene Rose (2000), *Citizenship Rites: Feminist Soldiers and Feminist Antimilitarists*, New York ve Londra: New York University Press.

Fine, Robert (1999), "Benign Nationalism? The Limits of the Civic İdeal", *People, Nation and State: The Meanings of Ethnicity and Nationalism* içinde, E. Mortimer ve R. Fine (haz.), Londra ve New York: I. B. Tauris, s. 149-61.

Fogarty, Brian E. (2000), *War, Peace and the Social Order*, Boulder, CO and Oxford: Westview Press.

- Foucault, Michel (1996), *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. Uğur Tanrıöver, İstanbul: Afa.
- Gallego Zapata, Esther Marina (2003), "Queremos los barrios de Medellín libres de miedo, guerra y violencia", *La Ruta Pacífica de las Mujeres: No parimos hijos ni hijas para la guerra* içinde, La Ruta Pacífica (haz.), La Ruta Pacífica tarihinin ve felsefesinin İngilizce belgelerini içeren kitapçık, Haziran, Medellín: Colombia, s. 107-15.
- Galtung, Johann (1996), *Peace by Peaceful Means*, Oslo: International Peace Research Institute ve Londra, Thousand Oaks, CA ve New Delhi: Sage Publications.
- Gareau, Frederick H. (2003), *State Terrorism and the United States: From Counterinsurgency to the War on Terrorism*, Londra: Zed Books ve Atlanta: Clarity Press.
- Gberie, Lansana (2004), "The 25 May Coup d'état in Sierra Leone: A Lumpen Revolt?", içinde Abdullah, *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, I. Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağ. African Books Collective, Oxford, s. 144-63.
- Gellner, Ernest (1983), *Nations and Nationalism*, Oxford, İngiltere ve Cambridge, USA: Blackwell.
- Gerson, Joseph (1991), "Giriş", *The Sun Never Sets: Confronting the Network of Foreign US Military Bases* içinde, J. Gerson ve B. Birchard (haz.), Boston, MA: South End Press, s. 3-28.
- Gibbins, Sheri (2004), "Governing Women, Governing Security: Governmentality, Gender Mainstreaming and Women's Activism at the United Nations", yüksek lisans tezi, Eylül, Toronto: York University.
- Gibson, J. William (1994), *Warrior Dreams: Paramilitary Culture in Post-Vietnam America*, New York: Hill and Wang.
- Giles, Wenona ve Jennifer Hyndman, haz. (2004), *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*, Berkeley ve Londra: University of California Press.
- Giles, Wenona, Malathi de Alwis, Edith Klein ve Neluka Silva, haz. (2003), *Feminists Under Fire: Exchanges Across War Zones*, Toronto: Between the Lines.
- González, Fernán E. (2004), "The Colombian Conflict in Historical Perspective", *Alternatives to War: Colombia's Peace Processes* içinde, M. García-Durán (haz.), *Accord: International Review of Peace Initiatives*, no. 14, Londra: Conciliation Resources, s. 10-17.
- Grant, Rebecca ve Kathleen Newland, haz. (1991), *Gender and international Relations*, Milton Keynes: Open University Press.
- Gurr, Ted Robert and Barbara Harff (1994) *Ethnic Conflict in World Politics*, Boulder, CO, San Francisco, CA ve Oxford: Westview Press.
- Hacker, Barton (1998), "From Military Revolution to Industrial Revolution: Armies, Women and Political Economy in Early Modern Europe", *Women and the Military System* içinde, E. Isaksson (haz.), New York, Londra, To-

- ronto, Sydney ve Tokyo: Harvester, Wheatsheaf.
- Hanmer, Jalna ve Mary Maynard, haz. (1987), *Women, Violence and Social Control*, Basingstoke: Macmillan.
- Haraway, Donna J. (1991), *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, Londra: Free Association Books.
- Harding, Sandra (1986), *The Science Question in Feminism*, Milton Keynes: Open University Press.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri (2005), *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2005.
- Harford, Barbara ve Sarah Hopkins, haz. (1984) *Greenham Common: Women at the Wire*, Londra: Women's Press.
- Hartsock, Nancy C. M. (1985), *Money, Sex and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*, Boston, MA: Northeastern University Press.
- (1998) *The Feminist Standpoint Revisited and Other Essays*, Boulder, CO: Westview Press.
- Hill, Felicity (2005), "How and When Has Security Council Resolution 1325 (2000) on Women, Peace and Security Impacted Negotiations Outside the Security Council?", yüksek lisans tezi, Uppsala: Uppsala University.
- Hill, Felicity, Mikele Aboitiz ve Sara Poehlman-Doumbouya (2003), "Non-governmental Organizations' Role in the Build-up and Implementation of Security Council Resolution 1325", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28, yaz, s. 1255-69.
- Hobsbawm, E. J. (1990), *Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı, 2006.
- Home Office (2006), Crime Statistics for England and Wales, (çevrimiçi) www.crimestatistics.org.uk, Haziran 2006.
- hooks, bell (2000), *Feminist Theory: From Margin to Center*, Londra: Pluto Press.
- Horne, John (2004) "Masculinity in Politics and War in the Age of Nation-states and World Wars, 1850-1950", *Masculinities in Politics and War: Gender in Modern History* içinde, S. Dudink, K. Hageann ve J. Tosh (haz.), Manchester ve New York: Manchester University Press, s. 22-40.
- Horowitz, Donald L. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley ve London: University of California Press.
- Human Rights Watch (2004a), "Colombia: Briefing to the 60th Session of the UN Commission on Human Rights", (çevrimiçi) www.hrw.org, 28 Temmuz 2004.
- (2004b), "Colombia and the 'War' on Terror: Rhetoric and Reality", (çevrimiçi) www.hrw.org, 28 Temmuz 2004.
- (2006) "Displaced and Discarded: The Plight of Internally Displaced Persons in Bogotá and Cartagena", (çevrimiçi) www.hrw.org, 3 Ocak 2006.
- Humble, Richard (1980), *Warfare in the Ancient World*, Londra: Cassell.
- Hutchinson, John (2005), *Nations as Zones of Conflict*, Londra, Thousand

Oaks, CA ve Yeni Delhi: Sage Publications.

Ignatieff, Michael (1999), "Benign Nationalism? The Possibilities of the Civic Ideal", *People, Nation and State: The Meanings of Ethnicity and Nationalism* içinde, E. Mortimer ve R. Fine (haz.), Londra ve New York: I. B. Tauris, s. 141-8.

International Alert (2002), *Gender Mainstreaming in Peace Support Operations: Moving Beyond Rhetoric to Practice* (Dyan Mazurana ve Eugenia Piza Lopez), Temmuz, Londra: International Alert.

International Initiative for Justice in Gujarat (2003), *Threatened Existence: A Feminist Analysis of the Genocide in Gujarat*, Mumbai: Forum Against Oppression of Women.

Iraq Coalition (2003), "Coalition Provisional Authority Order No. 39: Foreign Investment", (çevrimiçi) www.iraqcoalition.org/regulations, 13 Ocak 2006.

Isaksson, Eva, haz. (1998), *Women and the Military System*, New York, Londra, Toronto, Sydney ve Tokyo: Harvester, Wheatsheaf.

Jacobs, Susie, Ruth Jacobson ve Jennifer Marchbank, haz. (2000), *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*, Londra ve New York: Zed Books.

Jarrett-Macauley, Delia (2005), *Moses, Citizen and Me*, Londra: Granta Books.

Jayawardena, Kumari (1986), *Feminism and Nationalism in the Third World*, Londra ve New Jersey: Zed Books.

JCW (Jerusalem Center for Women) (2005), "The Jerusalem Link: A Women's Joint Venture for Peace", (çevrimiçi) www.j-c-w.org/principies.htm, 29 Kasım 2005.

Jeffords, Susan (1989), *The Remasculinization of America: Gender and the Vietnam War*, Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press.

Johnson, Rebecca (2005), "Gender, Race, Class and Sexual Orientation: Theorizing the Intersections", *Feminism, Law and Inclusion: Intersectionality in Action* içinde, G. MacDonald, R. L. Osborne ve Charles C. Smith (haz.), Toronto: Sumach Presss, s. 21-37.

Jónasdóttir, Anna G. (1994), *Why Women are Oppressed*, Philadelphia, PA: Temple University Press.

Jones, Steve (2002), *Y: The Descent of Man*, Londra: Abacus.

Kajahiro, Kyle (2003), "Aloha'Aina vs. Militarism", *The File: News Journal of the Native Hawai'ian Multi-media Network*, 1(6), s. 1-2.

Kamester, Margaret ve Jo Vellacott, haz. (1987), *Militarism Versus Feminism: Writings on Women and War*, Londra: Virago Press.

Kandeh, Jimmy D. (2004a), "In Search of Legitimacy: The 1996 Elections", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, I. Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağ. African Books Collective, Oxford, s. 123-43.

— (2004b), "Unmaking the Second Republic: Democracy on Trial", *Bet-*

- ween Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, I. Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, distributed by African Books Collective, Oxford, s. 164-79.
- Kandiyoti, Deniz (1988), "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 2(3), s. 274-90.
- Kapuściński, Ryszard (2002), *The Shadow of the Sun: My African Life*, Londra: Penguin Books.
- Keck, Margaret E. ve Kathryn Sikkink (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kidron, Peretz, haz. (2004), *Refusenik! Israel's Soldiers of Conscience*, Londra ve New York: Zed Books.
- Kirk, Gwyn ve Margo Okazawa-Rey (1998), "Making Connections: Building an East Asia-US Women's Network Against US Militarism", *The Women and War Reader* içinde, L. Ann Lorentzen ve J. Turpin (haz.), New York ve Londra: New York University Press, s. 308-22.
- Koonz, Claudia (1987), *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*, Londra: Methuen.
- Korac, Maja (1998), *Linking Arms: Women and War in Post-Yugoslav States*, Uppsala: Life and Peace Institute.
- Koroma, Abdul Karim (2004), *Crisis and Intervention in Sierra Leone 1997-2003*, Freetown ve Londra: Andromeda Publications.
- Kpundeh, Sahr (2004), "Corruption and Political Insurgency in Sierra Leone", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, I. Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağ. African Books Collective, Oxford, s. 90-103.
- Kuhn, Annette ve AnnMarie Wolpe, haz. (1978), *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*, Londra, Henley ve Boston: Routledge and Kegan Paul.
- La Ruta Pacífica (2003), *La Ruta Pacífica de las Mujeres: No Parimos Hijos ni Hijas para la Guerra*, Medellín, Kolombiya.
- (tarihsiz) örgütü tanıtan temel broşür.
- Lentin, Ronit, haz. (1997), *Gender and Catastrophe*, Londra ve New York: Zed Books.
- Lerner, Gerda (1986), *The Creation of Patriarchy*, Oxford: Oxford University Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1969), *The Elementary Structures of Kinship*, Boston, MA: Beacon Press.
- Levy, Ariel (2005), *Female Chauvinist Pigs: Women and the Rise of Raunch Culture*, New York, Londra, Toronto ve Sydney: Free Press.
- Liddington, Jill (1989), *The Road to Greenham Common: Feminism and Anti-militarism in Britain Since 1820*, New York: Syracuse University Press ve Londra: Virago Press.
- Liddle, Joanna ve Sachiko Nakajima (2000), *Rising Suns, Rising Daughters:*

- Gender, Class and Power in Japan*, Londra: Zed Books.
- Lorentzen, Lois Ann ve Jennifer Turpin, haz. (1998), *The Women and War Reader*, New York ve Londra: New York University Press.
- McBride, James (1995), *War, Battering and Other Sports: The Gulf Between American Men and Women*, New Jersey: Humanities Press.
- McGreal, Chris (2005), "Israel Redraws the Roadmap, Building Quietly and Quickly", *Guardian*, 18 Ekim, s. 17.
- Malcolm, Noel (1994), *Bosnia: A Short History*, Londra: Macmillan.
- Manchanda, Rita, Bandita Sijapati ve Rebecca Gang (2002), *Women Making Peace: Strengthening Women's Role in Peace Processes*, kitapçık, Kathmandu: South Asia Forum for Human Rights.
- Mann, Michael (1984), "Capitalism and Militarism", içinde Shaw, Martin (haz.), *War, State and Society*, Londra: Macmillan.
- (1987), "War and Social Theory: Into Battle with Classes, Nations and States", içinde Creighton, Colin ve Martin Shaw (haz.), *The Sociology of War and Peace*, Londra: Macmillan, s. 54-72.
- Manz, Beatriz (2004), *Paradise in Ashes: A Guatemalan Journey of Courage, Terror and Hope*, Berkeley ve Londra: University of California Press.
- Mazurana, Dyan, Angela Raven-Roberts ve Jane Parpart, haz. (2005), *Gender, Conflict and Peacekeeping*, Lanham, MD: Rowman ve Littlefield.
- Mead, Margaret (1965), "The Anthropology of Human Conflict", in McNeil, Elton B. (haz.), *The Nature of Human Conflict*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, s. 65-9.
- Meertens, Donny (2001), "The Nostalgic Future: Terror, Displacement and Gender in Colombia", *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence* içinde, Caroline O. N. Moser ve Fiona C. Clark (haz.), Londra ve New York: Zed Books.
- Meintjes, Sheila, Anu Pillay ve Meredith Turshen, haz. (2001), *The Aftermath: Women in Postconflict Transformation*, Londra ve New York: Zed Books.
- Miles, Robert (1989), *İrkçilik*, çev. Sibel Yaman, İstanbul: Sarmal, 2000.
- Miller, Pavla (1998), *Transformations of Patriarchy in the West, 1500-1900*, Bloomington: Indiana University Press.
- Mladjenović, Lepa (1993), "Universal Soldier: Rape in War", *Peace News*, no. 2364, Mart, s. 6.
- (2003) "Feminist Politics in the Anti-war Movement in Belgrade: To Shoot or not to Shoot?", *Feminists Under Fire: Exchanges Across War Zones* içinde, W. Giles, M. de Alwis, E. Klein ve N. Silva (haz.), Toronto: Between the Lines, s. 157-66.
- Moghadam, Valentine M. (2005), *Globalizing Women: Transnational Feminist Networks*, Baltimore, MD ve Londra: Johns Hopkins University Press.
- Moon, Seungsook (1998), "Gender, Militarization and Universal Male Conscription in South Korea", *The Women and War Reader* içinde, L. A. Lorentzen, J. Turpin (haz.), New York ve Londra: New York University Press, s. 90-100.

- Morgenthau, Hans (1973), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (gözden geçirilmiş 5.baskı), New York: Alfred Knopf.
- Morokvasić, Mirjana (1986), "Being a Woman in Yugoslavia: Past, Present and Institutional Equality", *Women of the Mediterranean* içinde, M. Godant (haz.), Londra: Zed Books.
- Moser, Caroline O. N. (2001), "The Gendered Continuum of Violence and Conflict: An Operational Framework", *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence* içinde, C. O. N. Moser ve F. C. Clark (haz.), Londra ve New York: Zed Books, s. 30-52.
- Moser, Caroline O. N. ve Fiona C. Clark, haz. (2001), *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*, Londra ve New York: Zed Books.
- Mulheir, Georgette ve Tracey O'Brien (2000), *Private Pain, Public Action: Violence Against Women in War and Peace*, Limerick: University of Limerick, ve Centre for Peace and Development Studies.
- Nashashibi, Rana (2003) "Violence Against Women: The Analogy of Occupation and Rape. The Case of the Palestinian People", Palestinian Counseling Center, (çevrimiçi) www.pcc-jer.org/Articles, Ocak 2006.
- Network: East Asia-US-Puerto Rico Women against Militarism Network (2002a), tek yaprak tanıtım bildirisi.
- (2002b), Ağın 4. uluslararası toplantısı, sonuç bildirgesi, Seul, G. Kore.
- (2004), tek yaprak tanıtım bildirisi.
- New Profile (2005), "Request for General Support 2005-6", yayımlanmamış bildiri, 16 Ekim.
- Nikolić-Ristanović, Vesna (1998), "War, Nationalism, and Mothers in the Former Yugoslavia", *The Women and War Reader* içinde, L. A. Lorentzen, J. Turpin (haz.), New York ve Londra: New York University Press, s. 234-9.
- Oakley, Ann (2002), *Gender on Planet Earth*, Cambridge: Polity Press.
- O'Brien, Mary (1981), *The Politics of Reproduction*, Boston, MA, Londra ve Henley: Routledge and Kegan Paul.
- O'Hanlon, Michael E. (2005), *US Defense Strategy after Saddam*, monograph, the Letort Papers, Temmuz, (çevrimiçi) www.strategicstudiesinstitute.army.mil, 12 Ocak 2006.
- Oldfield, Sybil (2000) *Alternatives to Militarism 1900-1989*, Wales: Edwin Mellen Press.
- Pateman, Carole (1988), *The Sexual Contract*, Cambridge: Polity Press.
- Peterson, V. Spike, haz. (1992), *Gendered States: Feminist (Re)visions of international Relations Theory*, Boulder, CO ve Londra: Lynne Rienner.
- (1998), "Gendered Nationalism: Reproducing 'Us' Versus 'Them', içinde Lorentzen, Lois Ann ve Jennifer Turpin (haz.), *The Women and War Reader*, New York ve Londra: New York University Press, s. 41-9.
- Peterson, V. Spike ve Anne Sisson Runyan (1993), *Global Gender Issues*, Boulder, CO, San Francisco, CA ve Oxford: Westview Press.
- Petrović, Ruza (1985), *Etnicki mesoviti brakovi u Jugoslaviji* (Yugoslavya'da-

- ki Etnik Açından Karma Evlilikler), Belgrad: University of Belgrade, Institute for Sociological Research.
- Pieterse, Jan Nederveen (1997), "Deconstructing/reconstructing Ethnicity", *Nations and Nationalism*, 3(3), Kasım, s. 365-96.
- Pineda, Rocio (2003), "Lisistratas colombianas a las puertas del nuevo milenio", *La Ruta Pacífica de las Mujeres: No parimos hijos ni hijas para la guerra* içinde, *La Ruta Pacífica* (haz.), La Ruta Pacífica tarihi ve felsefesi üzerine İngilizce bildiriler kitapçığı, Haziran, Medellín: Colombia, s. 64-72.
- PNAC (Project for the New American Century) (1997), "Statement of Principles", 3 Haziran, (çevrimiçi) www.newamericancentury.org, 12 Ocak 2006.
- (1998), "Letter to President Clinton on Iraq", 26 Ocak, (çevrimiçi) www.newamericancentury.org, 12 Ocak 2006.
- Price, Lisa S. (2005), *Feminist Frameworks: Building Theory on Violence against Women*, Halifax, Kanada: Fernwood Publishing.
- Pursell, Carroll W. Jr., haz. (1972), *The Military-Industrial Complex*, New York ve Londra: Harper & Row.
- Raging Womyn (1984), *Breaching the Peace'e* (1983) yanıt bildirisi, yayıncısı bilinmiyor.
- Rashid, Ismail (2004), "Student Radicals, Lumpen Youth and the Origins of Revolutionary Groups in Sierra Leone", *Between Democracy and Terror: The Sierra Leone Civil War* içinde, I. Abdullah (haz.), Council for Development of Social Science Research in Africa, dağ. African Books Collective, Oxford, s. 66-89.
- Reader, John (1998), *Africa: A Biography of the Continent*, Londra: Penguin.
- Reardon, Betty (1996), *Sexism and the War System*, New York: Syracuse University Press.
- Regan, Patrick M. (1994), *Organising Societies for War: The Processes and Consequences of Societal Militarisation*, Westport, CT ve Londra: Praeger.
- Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf (2002) *Women, War, Peace: The independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peacebuilding*, New York: United Nations Development Fund for Women.
- Religious Society of Friends (2006), Quaker Faith and Practice (çevrimiçi), <http://quakersfp.live.poptech.coop/qfp>, 15 Mayıs 2006.
- Reno, William (2000), "Shadow States and the Political Economy of Civil Wars", *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* içinde, M. Berdal ve D. M. Malone (haz.), Boulder, CO ve Londra: Lynne Rienner, s. 43-68.
- Rodriguez, Jorge Rojas (2004), "Political Peacebuilding: A Challenge for Civil Society", *Alternatives to War: Colombia's Peace Processes, no.14, Accord: International Review of Peace Initiatives* içinde, M. Garcia-Durán (haz.), Londra: Conciliation Resources, s. 34-7.
- Rogers, Paul (1994), "A Jungle Full of Snakes? Power, Poverty and Internati-

onal Security", *A World Divided: Militarism and Development After the Cold War* içinde, G. Tansey, K. Tansey ve P. Rogers (haz.), Londra: Earthscan Publications, s. 1-25.

Roseneil, Sasha (1995), *Disarming Patriarchy: Feminism and Political Action at Greenham*, Buckingham ve Philadelphia: Open University Press.

Rubin, Gayle (1975), "The Traffic in Women", *Towards an Anthropology of Women* içinde, R. Reiter (haz.), New York: Monthly Review Press.

Ruddick, Sara (1989), *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*, Londra: Women's Press.

Sachar, Howard M. (1996), *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time*, New York: Alfred A. Knopf.

Said, Edward W. (1995), *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-determination 1969-1994*, Londra: Vintage.

Sánchez, Gonzalo ve Donny Meertens (2001), *Bandits, Peasants and Politics: The Case of "La Violencia" in Colombia*, Austin: University of Texas Press.

Santos, Boaventura de Sousa (2004), "The World Social Forum: Towards a Counter-hegemonic Globalization", *Globalizing Resistance: The State of Struggle* içinde, F. Polet ve CETRI (haz.), Londra ve Ann Arbor, MI: Pluto Press.

Sargent, Lydia, haz. (1981), *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate on Class and Patriarchy*, Londra: Pluto Press.

Seifert, Ruth (1995), "War and Rape: A Preliminary Analysis", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* içinde, A. Stiglmyer (haz.), Lincoln and Londra: University of Nebraska Press, s. 54-72.

Setalvad, Teesta (2002), "When Guardians Betray: The Role of Police", *Gujarat: The Making of a Tragedy* içinde, S. Varadarajan (haz.), Yeni Delhi: Penguin Books, s. 177-211.

Shah, Anup (2005), "High Military Expenditure in Some Places", 1 Haziran, (çevrimiçi) www.globalissues.org, 12 Ocak 2006.

Shaw, Martin (1984), "Introduction", *War, State and Society* içinde, M. Shaw (haz.), Londra: Macmillan, s. 1-22.

— (1987), "The Rise and Fall of the Military-Democratic State", *The Sociology of War and Peace* içinde, C. Creighton ve M. Shaw (haz.), Londra: Macmillan.

— (1991), *Post-military Society: Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century*, Cambridge: Polity Press.

Shlaim, Avi (2005), "Sharon's Iron Wall", *New Statesman*, 31 Ekim.

Silber, Laura ve Allan Little (1995), *The Death of Yugoslavia*, Londra: Penguin Books, BBC Books.

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) (2006), Yıllık 2006, (çevrimiçi) www.sipri.org/contents/milap/milex/mex_trends.html, 18 Ağustos 2006.

Smillie, Ian, Lansana Gberie ve Ralph Hazleton (2000), *The Heart of the Mat-*

- ter: *Sierra Leone, Diamonds and Human Security*, Ottawa: Partnership Africa Canada.
- Smith, Anthony D. (1995), *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.
- Smith, Dorothy E. (1988), *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*, Milton Keynes: Open University Press.
- Stasiulis, Daiva, ve Nira Yuval-Davis (haz) (1995), *Unsettling Settler Societies: Articulations of Gender, Race, Ethnicity and Class*, Londra, Thousand Oaks, CA ve Yeni Delhi: Sage Publications.
- Stiglmyer, Alexandra, haz. (1995), *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, Lincoln ve Londra: University of Nebraska Press.
- Stoetzler, Marcel ve Nira Yuval-Davis (2002), "Standpoint Theory, Situated Knowledge and the Situated Imagination", *Feminist Theory*, 3(3), s. 315-33.
- Swerdlow, Amy (1990), "Motherhood and the Subversion of the Military State: Women Strike for Peace Confronts the House Committee on Un-American Activities", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, J. B. Elshtain ve S. Tobias (haz.), Lanham, MD: Rowman and Littlefield, s. 7-28.
- Tate, Winifred (2004), "No Room for Peace? United States' Policy in Colombia", *Alternatives to War: Colombia's Peace Processes, no. 14 of Accord: International Review of Peace Initiatives* içinde, M. Garcia-Durn (haz.), Londra: Conciliation Resources, s. 70-3.
- Taylor, Clark (1998), *Return of Guatemala's Refugees: Reweaving the Torn*, Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Teşanoviç, Jasmina (1994), "Women's Writing in War", *What Can We Do for Ourselves?* içinde, Center for Women's Studies, Research and Communication (haz.), Belgrad, Haziran.
- Theweleit, Klaus (1987), *Male Fantasies*, Cambridge: Polity Press.
- Tickner, J. Ann (1991), "Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: a Feminist Reformulation", *Gender and International Relations* içinde, R. Grant ve K. Newland (haz.), Milton Keynes: Open University Press, s. 27-40.
- (1992), *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York ve Oxford: Columbia University Press.
- Tilly, Charles (1992), *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: İmge, 2001
- Toynbee, Arnold (1972), *A Study of History*, Oxford ve Londra: Oxford University Press ve Thames and Hudson.
- Trask, Haunani-Kay (1993), *From a Native Daughter: Colonialism and Sovereignty in Hawai'i*, Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Turshen, Meredith ve Clotilde Twagiramariya, haz. (1998), *What Women Do in Wartime: Gender and Conflict in Africa*, Londra ve NY: Zed Books.
- Uluslararası Af Örgütü (1993), *Bosnia-Herzegovina: Rape and Sexual Abuse*

- by Armed Forces", Londra: Uluslararası Af Örgütü, Ocak.
- (2005), "Israel and the Occupied Territories: Conflict, Occupation and Patriarchy. Women Carry the Burden", (çevrimiçi) <http://amnesty.org/library/index/engmdel50162005>, 3 Nisan 2006.
- UNDP (United Nations Development Programme) (1994) *New Dimensions of Human Security*, Human Development Report 1994, (çevrimiçi) http://hdr.undp.org/reports/global/1994/en/pdf/hdr_1994, 3 Nisan 2006.
- (2004), Human Development Index, (çevrimiçi) <http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdro4HDI.pdf>, 3 Nisan 2006.
- United Nations (2002), *Women, Peace and Security: Study of the United Nations Secretary General as Pursuant Security Council Resolution 1325*, 16 Ekim, S/2002/1154, New York: United Nations.
- US Federal Government (2002) "The National Security Strategy of the United States", (çevrimiçi) www.state.gov/documents, 13 Ocak 2006.
- Vagts, Alfred (1959), *A History of Militarism*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Varadarajan, Siddharth, haz. (2002), *Gujarat: The Making of a Tragedy*, Yeni Delhi: Penguin Books.
- Volman, David (1998), "The Militarization of Africa", *What Women Do in Wartime: Gender and Conflict in Africa* içinde, M. Turshen ve C. Twagiramariya (haz.), Londra ve New York: Zed Books, s. 150-62.
- Walzer, Michael (1977, gözden geçirilmiş: 1992), *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York: HarperCollins/Basic Books.
- Werbner, Pnina ve Nira Yuval-Davis (1999), "Women and the New Discourse of Citizenship", *Women, Citizenship and Difference* içinde, N. Yuval-Davis ve P. Werbner (haz.), Londra ve New York: Zed Books, s. 1-38.
- Whitworth, Sandra (1994), *Feminism and International Relations*, New York: St Martin's Press.
- (2004), *Men, Militarism and Peacekeeping: A Gendered Analysis*, Boulder, CO ve Londra: Lynne Rienner.
- Wieringa, Saskia (1995), "Introduction: Sub-versive Women and Their Movements", *Sub-versive Women: Women's Movements in Africa, Asia, Latin America and the Caribbean* içinde, S. Wieringa (haz.), Londra ve New Jersey: Zed Books, s. 1-22.
- Williams, Kayla (2005), *Love My Rifle More than You: Young and Female in the US Army*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.
- WILPF (Women's International League for Peace and Freedom) (2001a), (çevrimiçi) www.wilpf.int.ch/racialjustice/durban.htm, 17 Ocak 2006.
- (2001b), (çevrimiçi) www.wilpf.int.ch/programme/program01-04, 17 Ocak 2006.
- (2006a), (çevrimiçi) www.wilpf.int.ch/unitednations, 18 Ocak 2006.
- (2006b), (çevrimiçi) www.wilpf.org, 17 Ocak 2006.
- (2006c), (çevrimiçi) www.wilpf.int.ch/programme, 17 Ocak 2006.
- WIPSA (Women's Initiative for Peace in South Asia) (2000), "Journey for Pe-

- ace; Women's Bus of Peace from Delhi to Lahore", kitapçık, Yeni Delhi: WIPSA.
- WIPSA and South Asian Network of Gender Activists and Trainers (2003), *Shanti Parasmoni: South Asian Women's Journey for Friendship and Peace*, Yeni Delhi: WIPSA ve SANGAT.
- WLUM (Women Living Under Muslim Laws) (2004), *Warning Signs of Fundamentalisms*, Londra: Women Living Under Muslim Laws.
- Women's Panel (2002), *The Survivors Speak: How Has the Gujarat Massacre Affected Minority Women?* (Syeda Hameed, Ruth Manorama, Malini Ghose, Sheba George, Farah Naqvi ve Mari Thekaekara), Citizens Initiative sponsorluğuyla, Ahmedabad, 16 Nisan.
- Woodward, Susan L. (1995), *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*, Washington, DC: Brookings Institution.
- Woolf, Virginia (1977), *Three Guineas*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Young, Iris Marion (1990), *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, NJ; Princeton University Press.
- Young, Nigel (1984), "War Resistance, State and Society", *War, State and Society* içinde, M. Shaw (haz.), Londra: Macmillan, s. 95-116.
- Youngs, Gillian (2004), "Feminist International Relations; A Contradiction in Terms? Or: Why Women and Gender are Essential to Understanding the World 'We' Live in", *International Affairs*, 80(1), s. 75-87.
- Yuval-Davis, Nira (1997), *Gender and Nation*, Londra, Thousand Oaks, CA ve Yeni Delhi: Sage Publications.
- Zajović, Staša (1994) "I am Disloyal; Nationalism, War, Personal Experience", *What Can We Do for Ourselves?* içinde, Center for Women's Studies, Research and Communication (haz.), Belgrad, Haziran.
- ŽuC: Žene u Crnom (1994, 1997, 1998, 1999, 2001, 2002 ve 2005) *Women and Peace*, Belgrad: Žene u Crnom, II Jug Bogdanova.

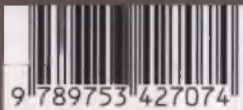
Cynthia Cockburn/ Buradan Baktığımızda

"Buradan baktığımızda" feminizm, savaş ve militarizm nasıl görünür? Kadınları savaşa ve militarizme karşı örgütlenmeye yöneltten saikler nelerdir? Ve kadınlar genellikle neden "kadın kadına" örgütlenmeyi seçer? Cockburn'ün iki yıl içinde katettiği 130 bin kilometrelik mesafenin ürünü olan bu özgün çalışma, Sierra Leone, Kolombiya ve Hindistan'dan Türkiye, eski Yugoslavya ve Britanya'ya kadar pek çok yerdeki savaş karşıtı kadın aktivizmini inceliyor. Militarizme, savaşa ve savaşın beraberinde getirdiği ırkçılığa karşı çıkan yerel ve ulusal grupları, uluslararası kadın ağlarını tanıtıyor.

Kadınları harekete geçiren genellikle, erkek-egemen savaş karşıtı hareketler içindeki deneyimleridir; esnek bir örgüt yapısını ve yaratıcı protesto metotlarını tercih ederler. Tıpkı ana akım hareketler gibi, ilkeleri, örgütlenme biçimleri ve eylem yöntemleri açısından kadın grupları da birbirinden çok farklıdır. Feminizmi, kimliği, aidiyeti, ötekiliği tartışırlar. Milliyetçilik konusundaki fikirleri de çeşitlilik gösterir: Bazıları savaşın nedenlerinden biri olarak gördüğü milliyetçiliği lanetlerken, bazıları da kimliğin meşru kaynaklarından biri saydığı milliyetçiliğe sahip çıkar. Ama kadınların konumları ve perspektifleri ne kadar farklı olursa olsun, bu uluslararası mücadeleden tutarlı bir feminizm doğar. Bu feminizm, hem teoriye hem de aktivizme şunu söyler: Toplumsal cinsiyete dayanan iktidarı ve şiddeti dikkate almadan, savaşa ve militarizme karşı etkin bir mücadele veremeyiz.

Tarih Toplum Felsefe
ISBN-13: 978-975-342-707-4

Metis Yayınları
www.metiskitap.com